

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕТРУХАН-ЩЕРБАКОВА ЛЮДМИЛА ЮРІЇВНА

УДК 37.091.4-051Річмонд:364-78(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
У СПАДЩИНІ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД

13.00.05 – соціальна педагогіка

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.Ю. Петрухан-Щербакова

Науковий керівник: Чернуха Надія Миколаївна, доктор педагогічних наук,
професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Петрухан-Щербакова Л.Ю. Теорія і практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

У дисертації здійснено теоритичний аналіз науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд, яку вважають «матір'ю соціальної роботи». Як засвідчує аналіз наукових джерел, дотепер в українській науці відсутні ґрунтовні дослідження щодо професійної діяльності Мері Елен Річмонд, що підтверджує її актуальність.

Об'єктом дослідження є науково-практична спадщина Мері Елен Річмонд. Предметом дослідження виступають теоретичні і практичні аспекти соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд. Метою дослідження є проаналізувати ідеї щодо теорії та практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд, визначити можливості їх використання задля вдосконалення сучасної соціальної роботи в Україні.

Дисертація складається із трьох розділів, списку використаних джерел та додатків. Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому що вперше: здійснено комплексне дослідження теорії і практики соціальної роботи в спадщині Мері Елен Річмонд на основі маловідомого і раніше невідомого фактологічного матеріалу; з'ясовано основні чинники формування ідей соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд (виховання в сім'ї, отримання домашньої і середньої освіти, самонавчання і самоосвіта, робота в благодійних фондах різного рівня і викладання, вплив наставників та сучасників дослідниці); визначено соціально-педагогічний контент праць Мері Елен Річмонд; описано критерії ефективності соціальної роботи у теорії Мері Елен Річмонд; виявлено основні суб'єктно-функціональні лінії, на яких була зосереджена діяльність Мері Елен Річмонд: людина (становлення в соціумі та повернення до соціуму), соціальний працівник (професійність і роль як помічника у становленні та реінтеграції

особистості), діяльність благодійних організацій (побудова стосунків між особою та суспільством); запропоновано класифікацію рівнів соціального оточення клієнта (отримувача соціальних послуг) та послідовність їх залучення до вирішення кризової ситуації при реалізації міжсекторальної взаємодії та соціального партнерства; з'ясовано можливості та перспективи використання ідей Мері Елен Річмонд у сучасній соціальній роботі в Україні на різних рівнях (методологічному, організаційному, практичному); уточнено: характеристики понять «клієнт», «case work», «social diagnosis» в теорії Мері Елен Річмонд; подальшого розвитку набули: фундаментальні положення про становлення і розвиток теорії соціальної роботи в США кінця XIX – початку XX ст.; періодизація життя та діяльності Мері Елен Річмонд: допрофесійний етап (1861–1887), етап професійного становлення (1888–1900), етап професійного авторитету (1901–1928); вимоги до особистості соціального працівника та його фахової підготовки; практики роботи благодійних організацій та їх вплив на формування соціальної політики США в досліджуваний період; розширено нові знання про науково-практичну спадщину Мері Елен Річмонд в процесі аналізу її фундаментальних праць, маловідомих і невідомих раніше іноземних джерел, що пов'язані з соціальною роботою та суспільно-політичною діяльністю дослідниці.

Ключовими поняттям в теорії Мері Елен Річмонд виступають: *social case work* (в сучасній теорії соціальної роботи цей термін розуміють як «ведення випадку»), клієнт (за українським законодавством це – «отримувач послуг»), *social diagnosis* (метод діагностики ситуації клієнта, що є складовою *social case work*). В працях Мері Елен Річмонд соціальна робота показана як інструмент для налагодження міжособистісних стосунків та аналізу різних даних й досвід співпраці у вирішенні проблем клієнтів, дослідниця зазначала, що роль такого типу роботи стала необхідною частиною соціальної сфери у різних закладах, оскільки стосується добробуту населення.

Вивчення науково-педагогічних джерел із теми дослідження дає змогу стверджувати, що Мері Елен Річмонд була новатором щодо реалізації методів роботи із клієнтами, а обґрунтовані нею принципи і підходи були нововведенням

для соціальної роботи США кінця XIX – початку XX ст. У процесі дослідження виокремлено основні групи клієнтів, з якими працювала і яких досліджувала Мері Елен Річмонд, а саме: родини, що перебувають у складних ситуаціях, вдови із маленькими дітьми, неповнолітні діти, особи з інвалідністю, сімейні дезертири, нещодавні мігранти, безробітні, жебраки. Установлено, що соціальна робота з різними категоріями клієнтів проводилася на різних рівнях (індивідуальному, в родині, локальному (в громаді), місцевому, державному), в якій ключова роль відводиться його оточенню. Саме тому соціальний працівник мав вчити клієнта розвивати усвідомлені й усебічно врегульовані соціальні зв'язки. На думку Мері Елен Річмонд, активне залучення оточення до вирішення кризової ситуації клієнта є запорукою його успіху у подоланні проблеми і зміни способу життя. Допомога, що надавалась клієнтам, різнилася за такими ознаками: формою допомоги (матеріальна і нематеріальна) та вектором допомоги (зовнішня від держави і благодійних структур, залучена зсередини – ресурси родини, друзів, колег, громади).

За результатами дослідження охарактеризовано погляди Мері Елен Річмонд на питання ефективності роботи соціальних працівників. У дисертації подано авторський підхід до групування показників, що впливали на ефективність їхньої роботи - дві групи показників: зовнішні та внутрішні.

Визначено й обґрунтовано соціально-педагогічний контент праць Мері Елен Річмонд (як у роботі з клієнтами, так і в підготовці соціальних працівників).

Описано та систематизовано роботу благодійних організацій кінця XIX – початку XX ст. і виявлено проблеми їх функціонування; визначено вплив благодійних організацій на формування соціальної політики в США обраного періоду.

У процесі аналізу першоджерел виявлено три основні суб'єктно-функціональні лінії, на яких зосереджувалася діяльність Мері Елен Річмонд: людина (її становлення в соціумі та повернення в соціум), соціальний працівник (його професійність і роль як помічника у становленні та реінтеграції

особистості), діяльність благодійних організацій (як активних помічників у побудові стосунків між особою та суспільством).

З'ясовано перспективні шляхи актуалізації ідей соціальної роботи Мері Елен Річмонд у вітчизняній соціальній роботі на трьох рівнях: методологічному, організаційному та практичному.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо використання продуктивних ідей Мері Елен Річмонд у роботі соціальних працівників, волонтерів, громадських діячів й інших фахівців, які працюють у громадах із різними категоріями отримувачів соціальних послуг; в розробленні програми тренінгу «Власне та організаційне оточення, методи роботи з прихильниками організації» для керівного складу благодійних організацій в побудові системної діяльності та в роботі із волонтерами організацій. Фактологічний матеріал може бути використаний викладачами закладів вищої освіти для розроблення програм, оновлення змісту лекцій, семінарських та практичних занять із навчальних дисциплін «Історія та теорія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах» для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня спеціальності «Соціальна робота»; у процесі проходження студентами різних видів практик; для підвищення професійної компетентності фахівців соціальної роботи, соціальних працівників, представників громадських організацій та інших фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: Мері Елен Річмонд, соціальна робота, case work, «соціальний діагноз», клієнт, індивідуальність, благодійність.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ворначева Л. Ю. Вплив соціально-історичних умов на формування теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд (1900-1928 рр.). *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. пр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2014. №21, С. 98–101.

2. Петрухан-Щербакова Л. Основні положення професійної етики соціального працівника у спадщині Мері Елен Річмонд (1861–1928 рр.). *Освітологічний дискурс*. 2018, №1–2, С. 51–60.
 3. Петрухан-Щербакова Л. Теоретичні підходи до поняття «ефективність соціальної роботи» в спадщині Мері Елен Річмонд. *Неперервна професійна освіта: Теорія і практика*. Київ. 2018. № 1–2. С. 108–113. – DOI: [https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(1-2\)108113](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(1-2)108113).
 4. Petrukhan-Shcherbakova L., Chernukha N. The main aspects of the activities of charitable organizations in the legacy of Mary Ellen Richmond. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (October/December) No. 4. P. 108–115.
- Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації*
5. Ворначева Л., Полобюк Т. Волонтерство як складник формування активного громадянина. Соціальний тренінг. *Українська мова та література в школах України*. 2015. №6 (146). С. 53–63.
 6. Чернуха Н., Ворначева Л. Роль сучасників М. Е. Річмонд у формуванні її теорії соціальної роботи. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17) лютий. С. 133–136.
 7. Петрухан-Щербакова Л. Поняття «ефективності» в соціальній роботі у спадщині Мері Елен Річмонд (частина I). *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Серія «Соціальна робота». 2017. № 1(1) С. 20–23.
 8. Петрухан-Щербакова Л. Ю. Педагогічний контент соціальної роботи (з клієнтами) у спадщині Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.). *Virtus : Scientific Journal* / ed. A. Zhurba. 2020. № 43. С. 140–143.
 9. Петрухан-Щербакова Л. Основні групи клієнтів у спадщині М. Е. Річмонд. *Гілея: науковий вісник*. Київ: «Видавництво «Гілея». Спецвипуск. 2020. С. 75-77.
 10. Петрухан Л. Роль Мері Елен Річмонд в інституалізації теоретичних основ соціальної роботи. *Формування світогляду особистості та соціальне конструювання сучасного світу* : матеріали міжрег. наук.-практ. конф. (Краснодон, 24 червня 2011 р.). Краснодон, 2011. С. 145–149.

11. Ворначева Л. Ю. Формування особистості М. Е. Річмонд у період професійного становлення дослідниці (1961–1900). *Дослідження молодих учених в контексті розвитку сучасної науки* : матер. IV щорічної всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 берез. 2014 р.). Київ, 2014. С. 9–19.

12. Петрухан Л. Соціальний працівник XXI сторіччя: досвід підготовки фахівців соціальної сфери в спадщині Мері Елен Річмонд та сучасні тенденції. *Наукові дослідження: перспективи інноваційного розвитку суспільства і технологій* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20-21 січ. 2017 р.). Київ, 2017. С. 170–176.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Петрухан Л. Ю. Соціологічний метод контент аналізу як метод формування теорії соціальної роботи М. Е. Річмонд. *Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти* : зб. наук. пр. III міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 27-29 груд. 2011 р.). Луганськ, 2011. С. 1–20.

14. Петрухан Л. Ю. Соціологічні методи дослідження в емпіричній сфері теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд. *Перший крок у науку* : матер. VII всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20-21 берез. 2012 р.). Луганськ, 2012. Т. 2. С. 270–273.

ANNOTATION

Petrukhan-Shcherbakova L. Yu. Theory and practice of social work in the legacy of Mary Ellen Richmond. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy) on a specialty 13.00.05 – social pedagogics. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2021.

Today, Ukrainian society in the context of decentralization, deinstitutionalization focuses on solving common problems in the field of social policy and social work. Civil society is solved on the basis of self-organization to solve this problem. There is a growing number of public and charitable organizations that work with government agencies to address the needs of vulnerable groups: IDPs, demobilized and wounded soldiers and their families, children / people looking for life in crisis.

These processes lead to the improvement of the system of ensuring human rights, security and well-being, as well as the provision of social services to various segments of the population. Social work, as a sphere of implementation of the state policy on social protection of the population, develops the main ways of effective solution of pressing problems.

In the context of social challenges, current problems of state formation and reform of the social policy system, the priority tasks of today include the search for ways to improve the theory and practice of social work. Its origins can be found in the history of social work. Significant experience in overcoming acute social challenges and performing social protection tasks in different years has been gained by social educators and social workers in foreign countries, including the United States. Therefore, the study of foreign achievements in the history and theory of social work, as well as the implementation of useful foreign practices in the space of social work in Ukraine is of both scientific and practical interest.

According to the analysis of scientific sources, so far there is no thorough research in Ukrainian science on the professional activity of Mary Ellen Richmond, who is considered the «mother of social work». It developed the theoretical provisions of social work, formulated the basis for training specialists in the social sphere in the United States in the late XIX century – early XX century, Identified methods of working with different groups of clients, in some way it has influenced the formation of American social policy. The above confirms the relevance and feasibility of studying the life and professional heritage of Mary Ellen Richmond, which led to the choice of dissertation research topic: «Theory and practice of social work in the legacy of Mary Ellen Richmond».

The object of study is the professional activity of Mary Ellen Richmond. The purpose of the study is to analyze the theoretical and applied ideas of social work in the legacy of Mary Ellen Richmond, to identify opportunities for their use to improve modern domestic practice.

The dissertation studies and analyzes a sufficient number of foreign and Ukrainian scientific works, which made it possible to clarify the conceptual apparatus of research on the essence of the concepts: «client», «social work», «casework», «social diagnosis»;

a historical and pedagogical analysis of the formation and development of the system of social work in the United States; an epistemological analysis of the conditions of development, professional development of Mary Ellen Richmond and the formation of the theory of social work; the content, models, methods and forms of social work with different groups of clients in the legacy of ME Richmond are characterized; the system of training of specialists of the charitable sphere on the scientific achievements of the researcher is investigated; the influence of Mary Ellen Richmond's professional activity on the social and scientific spheres in America and the world is clarified; suggested certain ways to actualize the scientific and professional heritage of Mary Ellen Richmond in modern Ukrainian realities.

The chronological boundaries of the study cover the historical period of the late XIX century – early XX century. in the United States. This is due to the time limits of the life and work of Mary Ellen Richmond (1861-1928).

The novelty is that: for the first time: the existing theoretical approaches to understanding the main factors of development of ideas of social work in the legacy of Mary Ellen Richmond (family upbringing, home and secondary education, self-study and self-education, work in charitable foundations of different levels and teaching, influence of mentors and contemporaries of the researcher); proposed periodization of the life and work of M. E. Richmond in an integrated approach: the first stage – pre-professional (1861–1887), the second stage – professional development (1888–1900), the third stage - the period of professional authority (1901–1928); defined the pedagogical content of the works of Mary Ellen Richmond, described the researcher's understanding of the criteria for the effectiveness of charitable workers; deepened scientific knowledge and expanded understanding of the scientific and empirical heritage of M. E. Richmond classification of levels of the social environment of the needy and the sequence of their involvement in resolving the crisis; researched and systematized the work of charitable organizations of this period and identified problems of their functioning, identified the impact of charitable organizations on social policy in the USA of M. E. Richmond's works.

In the process of analyzing the primary sources, we identified the main three lines on which the activities of Mary Ellen Richmond were focused: a person (his formation in society and return to society), a social worker (his professionalism and role as an assistant in the formation and reintegration of personality), activities of charitable organizations (as active helpers in building relationships between the individual and society). Further development were: the fundamental provisions of the theory of social work in the historical period in the late XIX century – early XX century. in the USA; understanding the researcher's requirements for a social worker.

Little-known and previously unknown English-language sources, historical facts related to the social work and socio-political activities of Mary Ellen Richmond have been introduced into scientific circulation.

The practical significance of the study is that the dissertation material can be used by high school teachers in modern pedagogical practice in the development of courses and lectures on «Social pedagogy» and «Social work», «History of social work» for students studying for specialty: «Social work», «Social pedagogy». Substantiated recommendations for the adaptation of productive ideas of M. E. Richmond important and useful for the work of social workers, volunteers and public figures and professionals at various levels, in communities, both young people and other categories of service recipients.

Prospects for the implementation of Mary Ellen Richmond's ideas in the theory and practice of social work in Ukraine are identified: *at the methodological level* (the use of the researcher's ideas that provide effective actions to replace the client's life strategy; introduction of an integrated system of social protection in the conditions of the territorial community; application of innovations to conceptualize the development of youth policy in Ukraine and the introduction of such a profession as a youth worker); *at the organizational level* (organization of social work with different groups of clients using an individual approach; management of preventive measures with the families of servicemen, organization of social work with participants in hostilities and their immediate environment; support and assistance of interdepartmental interaction in social work with various groups of recipients of social services, formation of social partnership; strategic planning of charitable activities in communities; involvement in

the curriculum of materials from the experience of Mary Ellen Richmond on working with the social environment of the client, etc.); *at the practical level* (application of the case work method, use of methodological achievements of Mary Ellen Richmond in assessing the needs of recipients of social services; creation and implementation in the practice of social work of projects and programs on youth work, youth policy, activities of charitable organizations; implementation of interdepartmental interaction and social partnership in the process of social work in the community with vulnerable groups and more).

Key words: Mary Ellen Richmond, social work, case work, social diagnosis, client, individuality, charity.

THE LIST OF THE AUTHORS'S PUBLICATIONS

The publications that reflect the main scientific results of the thesis

1. Vornacheva L. Yu. Vplyv sotsialno-istorychnykh umov na formuvannia teorii sotsialnoi roboty Meri Elen Richmond (1900–1928 rr.). *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika: zb. nauk. pr.* Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 2014. №21, S. 98–101.
2. Petrukhan-Shcherbakova L. Osnovni polozhennia profesiinoi etyky sotsialnoho pratsivnyka u spadshchyni Meri Elen Richmond (1861–1928 rr.). *Osvitolohichnyi dyskurs.* 2018, №1-2, S. 51–60.
3. Petrukhan-Shcherbakova L. Teoretychni pidkhody do poniattia «efektyvnist sotsialnoi roboty» v spadshchyni Meri Elen Richmond. *Neperervna profesiina osvita: Teoriia i praktyka.* Kyiv. 2018. № 1-2. S. 108–113. – DOI: [https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(1-2\)108113](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(1-2)108113).
4. Petrukhan-Shcherbakova L., Chernukha N. The main aspects of the activities of charitable organizations in the legacy of Mary Ellen Richmond. *Intellectual Archive.* Toronto: Shiny Word. Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (October/December) No. 4. P. 108-115.

The publications that certify the approbation of the dissertation materials

5. Vornacheva L., Polobiuk T. Volonterstvo yak skladnyk formuvannia aktyvnoho hromadianyna. Sotsialnyi treninh. *Shchomisiachnyi nauково-metodychnyi ta literaturno-mystetskyi zhurnal «Ukrainska mova ta literatura v shkolakh Ukrainy».* 2015. №6 (146). S. 53-63.

6. Chernukha N., Vornacheva L. Rol suchasnykiv M. E. Richmond u formuvanni yii teorii sotsialnoi roboty. *Molodyi vchenyi*. 2015. № 2(17) liutyi. S. 133–136.
7. Petrukhan-Shcherbakova L. Poniattia «efektyvnosti» v sotsialnii roboti u spadshchyni Meri Elen Richmond (chastyna I). *Visnyk Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Cotsialna robota»*. 2017. № 1(1) S. 20–23.
8. Petrukhan-Shcherbakova L. Yu. Pedahohichniy kontent sotsialnoi roboty (z kliientamy) u spadshchini Meri Elen Richmond (1861-1928 RR.). *Virtus : Scientific Journal* / ed. A. Zhurba. 2020. № 3. S. 140–143.
9. Petrukhan-Shcherbakova, L. Osnovni hrupy kliientiv u spadshchyni M. E. Richmond. *Hileia: naukovyi visnyk*. Kyiv: «Vydavnytstvo «Hileia». Spetsvypusk. 2020. S. 75-77.
10. Petrukhan L. Rol Meri Elen Richmond v instytualizatsii teoretychnykh osnov sotsialnoi roboty. *Formuvannia svitohliadu osobystosti ta sotsialne konstruiuvannia suchasnoho svitu* : materialy mizhreh. nauk.-prakt. konf. (Krasnodon, 24 chervnia 2011 r.). Krasnodon, 2011. S. 145–149.
11. Vornacheva L. Yu. Formuvannia osobystosti M. E. Richmond u period profesiinoho stanovlennia doslidnytsi (1961–1900). *Doslidzhennia molodykh uchennykh v konteksti rozvytku suchasnoi nauky* : mater. IV shchorichnoi vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 27 berez. 2014 r.). Kyiv. 2014. S. 9–19.
12. Petrukhan L. Sotsialnyi pratsivnyk XXI storichchia: dosvid pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery v spadshchyni Meri Elen Richmond ta suchasni tendentsii. *Naukovi doslidzhennia: perspektyvy innovatsiinoho rozvytku suspilstva i tekhnologii* : materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 20-21 sich. 2017 r.). Kyiv, 2017. S. 170–176.
The publications that additionally reflect the scientific results of the dissertation
13. Petrukhan L. Yu. Sotsiolohichniy metod kontent analizu yak metod formuvannia teorii sotsialnoi roboty M. E. Richmond. *Relihiia, relihiinist, filozofia ta humanitarystyka u suchasnomu informatsiinomu prostori: natsionalnyi ta internatsionalnyi aspekty* : zb. nauk. pr. III mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Luhansk, 27-29 hrud. 2011 r.). Luhansk, 2011. S. 1–20.
14. Petrukhan L. Yu. Sotsiolohichni metody doslidzhennia v empirychnii sferi teorii sotsialnoi roboty Meri Elen Richmond. *Pershyi krok u nauku* : mater. VII vseukr. nauk.-prakt. konf. (Luhansk, 20-21 berez. 2012 r.). Luhansk, 2012. T. 2. S. 270–273.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД	26
1.1. Соціально-економічний контекст розвитку соціальної роботи в США наприкінці XIX – на початку XX століття	26
1.2. Біографічні та соціокультурні чинники професійного становлення та розвитку Мері Елен Річмонд	47
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ІДЕЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПАДЩИНІ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД	83
2.1. Характеристика соціальної роботи з різними групами клієнтів у спадщині Мері Елен Річмонд	83
2.2. Засадничі положення науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд щодо діяльності благодійних організацій	111
2.3. Практичні студії у соціальній роботі у спадщині Мері Елен Річмонд	121
Висновки до розділу 2	138
РОЗДІЛ 3. АДАПТАЦІЯ ІДЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	143
3.1. Соціально-педагогічний контент наукових доробків Мері Елен Річмонд	143
3.2. Перспективи використання теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд в українській соціальній сфері	156
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182
ДОДАТКИ	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

COS – Charity Organization Society

ДОП – діти з особливими потребами

ОІ – особи з інвалідністю

АТО/ООС – Антитерористична операція на сході України / Операція Об'єднаних сил

УБД – учасники бойових дій

ТГ – територіальні громади

ГО - громадські організації

БФ - благодійні фонди

ОБСЄ – організація з безпеки і співробітництва в Європі.

МП – молодіжний працівник

Благодійна сфера, сфера філантропії – ці поняття вживані в дисертації за аналогом використання їх у спадщині Мері Елен Річмонд, які відповідають сучасному розумінню сфери соціальної роботи та соціальної політики.

Клієнт – термін уведений Мері Елен Річмонд; є запозиченням з теорії медицини. Означає особу, якій соціальні працівники надають послуги. В сучасному українському законодавстві цей термін має формулювання – «отримувач соціальних послуг».

Слова синоніми використані в роботі – філантропія, благодійність, соціальна сфера.

Мови:

анг. – англійська;

укр. – українська;

рос. – російська.

ВСТУП

Актуальність теми. Нині українське суспільство в умовах децентралізації, деінституціалізації актуалізує увагу на вирішенні нагальних проблем у сфері соціальної політики та соціальної роботи. На засадах самоорганізації до вирішення цих проблем долучається громадянське суспільство. Зростає кількість громадських і благодійних організацій, що разом із державними структурами працюють над вирішенням потреб уразливих категорій населення: вимушених переселенців, демобілізованих і поранених військових та їхніх родин, дітей/осіб, які потрапили в кризові життєві обставини.

Ці процеси зумовлюють вдосконалення системи забезпечення прав людини, її безпеки і благополуччя, а також надання соціальних послуг різним верствам населення. Соціальна робота, як сфера реалізації державної політики із соціального захисту населення, розробляє магістральні шляхи ефективного вирішення назрілих проблем.

Нормативно-правове забезпечення сучасної соціальної роботи в Україні відповідає міжнародним стандартам. Правовий базис соціальної роботи містить низку нормативних документів, серед яких стрижневими є: «Про соціальні послуги» (2019) [52], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001) [54], «Про охорону дитинства» (2001) [51], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1992) [53], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005) [48], «Про запобігання та протидію сімейному насильству» (2018) [49], «Про освіту» (2017) [50], «Про вищу освіту» (2014) [47], «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» (2020) [46].

У контексті суспільних викликів, актуальних проблем державотворення і реформування системи соціальної політики, до пріоритетних завдань сучасності можна віднести пошук способів удосконалення теорії і практики соціальної роботи. Витоки відповідних рішень нерідко можна знайти в історії соціальної

роботи. Значний досвід подолання гострих соціальних викликів та виконання завдань соціального захисту населення в різні роки напрацьовано соціальними педагогами і соціальними працівниками зарубіжних країн, зокрема США. Відтак, вивчення зарубіжного здобутку з історії та теорії соціальної роботи, а також імплементація корисних зарубіжних практик в простір соціальної роботи України становить, як науковий, так і практичний інтерес.

Окремі аспекти становлення й розвитку соціальної роботи в освітньому просторі України та зарубіжжя висвітлено в працях сучасних учених – О. Безпалько [8; 14; 157], Т. Івченко [53], В. Поліщук [126-128], Г. Попович [132]. Науково-методологічні основи підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів в історико-педагогічних аспектах обґрунтовано Т. Алексеєнко [2], Р. Вайнолою [12–14], Т. Веретенко [14], О. Карпенко [65], А. Капською [164], Л. Міщик [24; 95–97], Т. Семигіна [85; 149; 154–156], Питання соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю, сім'ями з дітьми розкрито в наукових працях І. Зверєвої [40; 82; 157; 158; 166; 167], Г. Лактіонової [82; 157; 158; 166; 167], Т. Лях [86; 87; 172], Н. Олексюк [101; 162; 286; 288], В. Оржеховської [102, 103, 151], Ж. Петрочко [112; 113; 114; 168], Л. Романовської [144–146], С. Харченка [99; 157; 185; 186; 187], Н. Чернухи [111; 198], Л. Штефан [143]. У працях А. Бойко [9; 155; 156], І. Грига [154; 155; 156], Н. Кабаченко [104; 154], І. Козубовська [5; 72; 73], І. Ковчина [69], С. Кубіцький [76], А. Капська [36; 64; 150; 159; 162], Г. Попович [131], Т. Семигіна [85; 154 155], К. Шендеровський [204] подано аналіз міжнародного та українського досвіду у сфері соціальної роботи.

Особливості професійної підготовки соціальних працівників та організації соціальної роботи у Великобританії досліджено Л. Гордієнко [27], В. Козубовський [71], Н. Мартовицька [90], Ю. Михайліченко [94]. Перспективні практики фахівців із соціальної сфери в Північній Ірландії вивчала Л. Буніна [11]; досвід соціальних працівників у Швеції – В. Давидова [33] та А. Кулікова [80]. Теорію і практику соціальної роботи у Польщі схарактеризували С. Бадора [4], С. Когут [70]. Питання соціальної роботи з різними цільовими групами у

Німеччині досліджували М. Головатий [26], О. Данченко [35], А. Кудряченко [77], О. Попов [129; 130], О. Пришляк [134], Н. Удовиченко [182]. Стан соціальної та соціально-педагогічної роботи у Франції висвітлено у працях Г. Борозної [128], В. Поліщук [128], Т. Харченко [188], Л. Школяр [211]. Специфіку соціальної роботи в іспаномовних країнах описала Н. Зайченко [55]. Форми і методи соціальної роботи в Канаді вивчала Н. Микитенко [93]. Аналіз системи соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності з різними верствами населення у Сполучених Штатах Америки розкрито у дослідженнях О. Безлюдного [7], В. Безлюдної [6], Л. Віннікової [15], Н. Гайдук [22], А. Попової [131], Н. Собчак [153], В. Тищенко [175; 176].

Найвні окремі дисертації присвячені видатним науковцям, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики соціальної роботи та соціальної педагогіки. Огляд джерельної бази, публікацій, присвячених різним аспектам життя (біографії) та науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд, засвідчив обмежений перелік науковців, які розкривали завісу специфіки соціальної роботи дослідниці. Вагомими є наукові здобутки таких Елізабет Н. Агню (E. N. Agnew) [218], М. Алонсо (M. Alonso) [259; 260], М. Ангелес (M. Ángeles) [260], А. Бедікс (A. Bedicks) [224], В. Блэк (W. G. Black) [225], Ф. Бранко (F. A. Branko) [227], Ж. Валеро (J. Valero) [293], А. Вейк (A. Weick) [296], К. Вільямс (C. Williams) [297], К. М. Вісенте (C. M. Vicente) [295], Дж. Дойч (J. Deutch) [231], Дж. Горовіц (J. Horowitz) [245], М.-Б. Зоріта (M.-B. Zorita) [298], Е. Ді Карло (E. Di Carloe) [233], Дж. Кларк (J. Clark) [230], Дж. Колкорд (J. C. Colcord) [287], Дж. А. Курман (J. A. Cooreman) [267], Х. Келлер (H. Keller) [240], С. П. Кемп (S. P. Kemp) [236], Дж. Ларсен (J. Larsen) [241], Т. Ліндхорст (T. Lindhorst) [236], М. Д. Макгарві (M. D. McGarvie) [229], Л. Б. Муньос (L. B. Muñoz) [259; 260], А. Д. Мурдач (A. D. Murdach) [261; 262], А. Платт (A. Platt) [267], Д. Руні (D. Rooney) [241], Х. Сойдан (H. Soydan) [292], М. Т. Сукія (M. T. Suquía) [259], Б. Траві (B. Travi) [291], К. Л. Уолтерс (K. L. Walters) [236], Д. Л. Франклін (D. L. Franklin) [235], Л. Дж. Фрідман (L. J. Friedman) [229], К. І. Фредріксен-Гольдсен (K. I. Fredriksen-Goldsen) [236], Д. Хепворт (D. Hepworth) [241], Ф. Л. Хаббель (Phyllis L. Hubbel)

[214], Р. Ф. Хамм (R. F. Hamm) [217], Б. Шелдон (B. Sheldon) [282], С. Шимоняк (S. Szymoniak) [280], Т. Власова [16], О. Матрос [91], В. Тименко [176], М. Целих [193-195]. Значний інтерес становлять наукові доробки дослідників, що детально розкривають питання підготовки соціальних працівників у працях Мері Елен Річмонд – М. Ван Клік (M. Van Kleesck) [294], Л. Лейнінгер (L. Leighninger) [249], В. Лескошек (V. Leskošek) [250], Е. Новак [100], Р. Памфрі (R. Pumphry) [270], М. Памфрі (M. Pumphry) [270], М. Пейн (M. Payne) [109], Ю. Пащенко [17; 107; 108; 195], М. Ромм [147] і Т. Ромм [147], Г. Р. Тейлор (G. R. Taylor) [294], М. Целих [108; 193-195], О. Шадській [201-203]. Методологічну складову науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд описували О. Безпалько [8; 14; 157], А. Капська [36; 64; 159; 162; 164], Є. Холостова [44; 148; 160; 173; 189]. Однак, дослідження текстів згаданих авторів доводить, що додаткового вивчення потребує науково-практична спадщина Мері Елен Річмонд за напрямками: педагогічний контент, система роботи з середовищем клієнта, система роботи благодійних організацій, практичні студії в сфері соціальної роботи.

За результатами теоретичного аналізу наукових джерел та стану соціальної роботи в Україні встановлено наявність суперечностей між:

- вимогами сучасного суспільства до якісної та професійної діяльності соціального працівника і реальним станом практики соціальної роботи в процесі децентралізації;

- потребою у вивченні й використанні прогресивних ідей соціальної роботи, особливо в громаді, та недостатнім вивченням здобутків зарубіжних дослідників щодо теорії і практики підтримки вразливих груп населення, надання їм соціальних послуг;

- необхідністю актуалізації ідей зарубіжного досвіду соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг та недостатнім рівнем їх імплементації у вітчизняній практиці соціальної роботи.

Актуальність проблеми, її недостатня розробленість, визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження **«Теорія і практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до науково-дослідної теми Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (державний реєстраційний номер 0116U002960). Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 26.03.2015 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Мета дослідження: проаналізувати ідеї щодо теорії та практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд, визначити можливості їх використання задля вдосконалення сучасної соціальної роботи в Україні.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз соціокультурних та професійних чинників формування поглядів Мері Елен Річмонд на особливості поступу соціальної роботи в Америці (кінець XIX – початок XX століття).

2. Систематизувати та обґрунтувати періодизацію життєвого й творчого шляху Мері Елен Річмонд.

3. Узагальнити основні теоретичні ідеї та практичні надбання Мері Елен Річмонд щодо соціальної роботи та їх вплив на подальший розвиток соціальної роботи в США.

4. Розкрити перспективи впровадження науково-практичного доробку Мері Елен Річмонд в сучасну теорію та практику соціальної роботи в Україні.

Об'єкт дослідження: науково-практична спадщина Мері Елен Річмонд.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд.

Теоретико-методологічною основою дослідження становлять положення філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної та соціально-педагогічної наук про розвиток особистості; теорії наукового пізнання. Теоретичною основою дослідження виступили підходи до становлення та

розвитку педагогічної, соціальної та соціально-педагогічної роботи (Т. Івченко [63], І. Зверєва [82; 157; 166], П. Павленок [106], Г. Попович [132], Т. Семигіна [154-156], С. Харченко [99; 157; 186; 187], Є. Холостова [44; 148; 160; 173; 189] та); науково-методологічні забезпечення підготовки соціальних працівників (О. Безпалько [8; 14; 157], Т. Веретенко [14], О. Карпенко [65], Г. Лактіонова [82; 158; 167], В. Поліщук [126-128]); концепція педагогіки середовища (В. Бочарова [143], Г. Іванюк [59; 60], Т. Скрипник [152]); концепція педагогіки соціалізації (А. Капська [36; 64; 150; 162; 164], Г. Лактіонова [82; 157; 158; 166], Л. Хоружа [190-192]); теоретичні підходи до організації соціальної роботи та положення про технологічно-методологічне забезпечення соціальної роботи (Т. Алексеєнко [2], Р. Вайнола [12-14], Н. Заверико [40], А. Капська [64; 159; 164], Г. Лактіонова [82; 157; 158; 166; 167], Т. Лях [40; 86; 87; 172], Л. Міщик [24; 95; 96; 97], Ж. Петрочко [40; 112-114; 168], Т. Семигіна [40], І. Трубавіна [179; 180], Н. Чернуха [198; 199; 265]).

Для вирішення поставлених у дисертації завдань використано такі **методи**: *загальнонаукові*: історичний та порівняльний аналіз, абстрагування, порівняння, зіставлення, систематизація та узагальнення науково-педагогічної літератури, нормативно-правових документів надали можливість охарактеризувати чинники, що вплинули на формування і розвиток ідей та практики соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд; *персоналістично-бібліографічний метод* – з метою вивчення першоджерел (праці Мері Елен Річмонд), наукових статей, емпіричних досліджень для розкриття основних факторів, що вплинули на особистісне формування та професійний розвиток Мері Елен Річмонд; *ретроспективний метод* уможливив аналіз пріоритетних ідей дослідниці щодо соціальної роботи в різних середовищах на теоретичному та практичному рівнях; *контент-аналіз* матеріалів періодичних видань дозволив конкретизувати ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми; *контекстний аналіз* спадщини дослідниці дав змогу сформулювати основні групи типів клієнтів, які описувала Мері Елен Річмонд, виявити значущі аспекти теорії і практики соціальної роботи дослідниці; *прогностичний метод* було використано з метою визначення перспективних

шляхів актуалізації ідей соціальної роботи Мері Елен Річмонд для української науки та практики соціальної роботи.

Джерельну базу дослідження становлять:

- праці Мері Елен Річмонд: «Friendly Visiting among the Poor: a Handbook for Charity Workers» (1899), «The Good Neighbor in the Modern City» (1907), «A Study of Nine Hundred and Eighty-five Widows» (1913), «Social Diagnosis» (1917), address «War and Family Solidarity» (1918), «What is Social Case Work?» (1915, 1922), address «The Concern of the Community with Marriage» (1927), Posthumously «The Long View, a collection of Richmond's earlier published and unpublished essays and addresses» (1930);

- опубліковані праці Мері Елен Річмонд у співавторстві із Hall F. S. «Child Marriages» (1925) та «Marriage and the state, based upon field studies of the present day administration of marriage laws in the United States» (1929), що зберігаються у фонді архіву Фонду імені Рассела Сейджа (Russell Sage foundation) в Нью-Йорку;

- інтерпретаційні джерела – статті, рецензії, відгуки та критика зарубіжних і вітчизняних науковців, присвячені теоретичним і практичним аспектам соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд;

- нормативно-правові документи, що регламентують соціальну роботу та діяльність благодійних організацій у соціальній сфері України.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*: здійснено комплексне дослідження теорії і практики соціальної роботи в спадщині Мері Елен Річмонд на основі маловідомого і раніше невідомого фактологічного матеріалу; з'ясовано основні чинники формування ідей соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд (виховання в сім'ї, отримання домашньої і середньої освіти, самонавчання і самоосвіта, робота в благодійних фондах різного рівня і викладання, вплив наставників та сучасників дослідниці); визначено соціально-педагогічний контент праць Мері Елен Річмонд; описано критерії ефективності соціальної роботи у теорії Мері Елен Річмонд; виявлено основні суб'єктно-функціональні лінії, на яких була зосереджена діяльність Мері Елен Річмонд: людина (становлення в соціумі та повернення до

соціуму), соціальний працівник (професійність і роль як помічника у становленні та реінтеграції особистості), діяльність благодійних організацій (побудова стосунків між особою та суспільством); запропоновано класифікацію рівнів соціального оточення клієнта (отримувача соціальних послуг) та послідовність їх залучення до вирішення кризової ситуації при реалізації міжсекторальної взаємодії та соціального партнерства; з'ясовано можливості та перспективи використання ідей Мері Елен Річмонд у сучасній соціальній роботі в Україні на різних рівнях (методологічному, організаційному, практичному); *уточнено*: характеристики понять «клієнт», «case work», «social diagnosis» в теорії Мері Елен Річмонд; *подальшого розвитку* набули: фундаментальні положення про становлення і розвиток теорії соціальної роботи в США кінця XIX – початку XX ст.; періодизація життя та діяльності Мері Елен Річмонд: допрофесійний етап (1861–1887), етап професійного становлення (1888–1900), етап професійного авторитету (1901–1928); вимоги до особистості соціального працівника та його фахової підготовки; практики роботи благодійних організацій та їх вплив на формування соціальної політики США в досліджуваній період; *розширено нові знання* про науково-практичну спадщину Мері Елен Річмонд в процесі аналізу її фундаментальних праць, маловідомих і невідомих раніше іноземних джерел, що пов'язані з соціальною роботою та суспільно-політичною діяльністю дослідниці.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо використання продуктивних ідей Мері Елен Річмонд у роботі соціальних працівників, волонтерів, громадських діячів й інших фахівців, які працюють у громадах із різними категоріями отримувачів соціальних послуг; в розробленні програми тренінгу «Власне та організаційне оточення, методи роботи з прихильниками організації» для керівного складу благодійних організацій в побудові системної діяльності та в роботі із волонтерами організацій.

Фактологічний матеріал може бути використаний викладачами закладів вищої освіти для розроблення програм, оновлення змісту лекцій, семінарських та практичних занять із навчальних дисциплін «Історія та теорія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Технології соціальної роботи в зарубіжних

країнах» для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня спеціальності «Соціальна робота»; у процесі проходження студентами різних видів практик; для підвищення професійної компетентності фахівців соціальної роботи, соціальних працівників, представників громадських організацій та інших фахівців соціальної сфери.

Особистий внесок здобувача Дисертація є самостійною науковою працею. У статтях, що опубліковані у співавторстві з Н. Чернухою, авторкою не використовуються ідеї та розробки, які належать співавтору. У статті «Роль сучасників М. Е. Річмонд у формуванні її теорії соціальної роботи» авторкою запропоновано та обґрунтовано класифікацію груп оточення Мері Елен Річмонд. У статті «The main aspects of the activities of charitable organizations in the legacy of Mary Ellen Richmond», здобувачкою схарактеризовано основні ідеї Мері Елен Річмонд щодо діяльності благодійних організацій кінця XIX – початку XX ст. та їх вплив на формування соціальної політики в Америці. У статті «Волонтерство як складник формування активного громадянина. Соціальний тренінг», опублікованій у співавторстві із Т. Полобюк, дисертанткою описано комплекс вправ із питань волонтерства для учасників виховного проєкту.

Матеріали дослідження впроваджено в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 016/99 від 17.06.2020 р.), Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка про впровадження № 3816 від 01.07.2020 р.), Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження № 69–Н від 27.11.2020 р.), у роботу Комунального закладу «Київський обласний молодіжний центр» (довідка про впровадження № 109 від 01.09.2020 р.), діяльність Громадської спілки «Національна молодіжна рада України» (довідка про впровадження № 25/05/2020_2 від 25.05.2020 р.).

Апробація результатів дослідження Основні положення та результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях, семінарах, інших заходах різних рівнів: *міжнародних* – «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: варіативність моделей неперервної педагогічної освіти» (Київ, 2018);

«Наукові дослідження: перспективи інноваційного розвитку суспільства і технологій» Київ, 2017); «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та концепції нової української школи» (Київ, 2017); «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (Київ, 2016); «Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти» (Київ, 2016); «Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри» (Київ, 2015); «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Луганськ, 2014); «Акмеологія – наука ХХІ століття» (Київ, 2014); «Інформаційні технології (ІТ): соціально-психологічні реалії та перспективи для особистості та соціуму» (Київ, 2013); «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональні аспекти» (Рубіжне-Луганськ-Житомир-Новочеркаськ-Баку-Ніш, 2011); *всеукраїнських* – «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (Київ, 2020); «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (Київ, 2018); «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (Київ, 2017); «Наукова молодь 2016» (Київ, 2016); «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2014; 2016); «П'яті сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2014); «Перший крок у науку» (Луганськ, 2012); *регіональних* – «Соціальна робота: шляхи забезпечення ефективності» (Луганськ, 2013); «Формування світогляду особистості та соціальне конструювання сучасного світу» (Краснодон, 2011); *всеукраїнському науково-практичному семінарі* «Феномен нового вчителя в системі професійної підготовки освітянина» (Київ, 2017); *інших* – під час реалізації проєкту «Обмін між молодіжними працівниками Литви та України» (Київ, 2018). Під час реалізації проєкту «Обмін між молодіжними працівниками Литви та України» (Україна, Київ, 2018 р.), міжнародного обміну, що здійснювався у рамках реалізації програми Erasmus+: YOUTHPASS mobility of Youth Workers за програмою International training course

«Participation laboratory: using Erasmus Plus projects to promote real Participation» (Литва, Вільнюс, 12–23.03.2017).

Основні результати та висновки дисертаційної роботи обговорювались та отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (2014–2020).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображені у 14 публікаціях (11 з яких є одноосібними, 3 – у співавторстві), 4 – у провідних фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 4 – у збірниках наукових праць, 5 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел – 298 найменувань (з них 86 – іноземною мовою) на 33 сторінках та 15 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 304 сторінки. З них 167 сторінок основного тексту. Робота містить 6 таблиць, 4 рисунки. Додатки розміщено на 90 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД

Перший розділ присвячений розкриттю основних чинників що вплинули на формування соціальної роботи в США в кінці XIX – початку XX ст., адже в цей період відбулося заснування низки теорій в досліджуваній сфері; виділено основних науковців зазначеного періоду які зробили значний внесок у розвиток науки та практики соціальної роботи; описано чинники особистого і професійного формування і розвитку Мері Елен Річмонд; виділено групи осіб які підтримували або критикували ідеї та діяльність дослідниці в сфері соціальної роботи.

1.1. Соціально-економічний контекст розвитку соціальної роботи в США наприкінці XIX – на початку XX століття

Історія соціальної роботи свідчить, показує, що доволі ґрунтовні принципи ідеї, течії тощо соціальної роботи зародилися в Сполучених Штатах Америки. Тому для нашого дослідження важливим є розуміння соціально-економічних умов, які виступили факторами формування специфіки соціальної роботи у світі та в Україні, доцільним є звернення до історії США. Для початку коротко зазначимо, що проблематикою історії виникнення соціальної роботи в світі займалися такі відчизняні науковці як О. Безпалько [8; 14; 157], А. Капська [64; 159; 164], В. Колков [74], С. Кубіцький [76], І. Мигович [23], Г. Попович [132], В. Поліщук [126–128; 168], Т. Семигіна [23; 149; 154–156], В. Тименко [175; 176], С. Харченко [99; 157; 185; 186; 187], А. Фурман [184] та інші. Свою увагу до першоджерел щодо формування теорії та практики соціальної роботи в США звертали наступні науковці: А. Бойко [155; 156], А. Кікало [66] й інші аналізували еволюцію методології та технологій в соціальній роботі, В. Безлюдна [6], О. Безлюдний [7], А. Попова [131] та інші розглядали соціальну і соціально-педагогічну роботу із сімєю та дітьми, О. Безпалько [8; 14] на ряду з іншими авторами досліджувала питання соціальної роботи в громаді, О. Заєць [43; 44] й

інші досліджував економічні основи соціальної роботи, І. Козубовська [73], Р. Козубовський [73], Н. Сойма [73] та інші описували специфіку соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими підлітками в США тощо.

При цьому, специфіка нашого дослідження, що полягає у зверненні до аналізу науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд, що зробила значний внесок в розвиток теорії і практики соціальної роботи, та вважається «матір'ю соціальної роботи», вимагає від нас дослідження різного типу чинників, що вплинули на формування соціальної роботи в Америці. У представленій праці проаналізовано історичну спадщину США, розкрито причинно-наслідкові зв'язки виникнення нової професійної сфери.

За основу для визначення переліку чинників, що вплинули на формування теорії та практики соціальної роботи, було взято ґрунтовну роботу «American Creed: Philanthropy and the Rise of Civil Society, 1700-1865». Додатково перелік чинників був розширений за рахунок контекстного аналізу додаткової історичної та наукової літератури.

Чинники, що вплинули на формування теорії та практики соціальної роботи в США. Діяльність Бенджаміна Франкліна (Benjamin Franklin) та відстоювання ним певних чеснот призвели до становлення громадянської Америки через добровільні асоціації, які слугували «шаблоном для створення соціального капіталу, довіри, що дозволяє людям працювати спільно, щоб отримати вигоду для себе і суспільства в цілому» [260]. На думку Роберта Д. Патнема (Robert D. Putnam), політична позиція Б. Франкліна з питань рабства надала поштовх до боротьби за права негрів (африканців і афроамериканців), а з часом і за права жінок [226; 213]. Додатково й діяльність Авраама Лінкольна [244; 252] стала основою для соціальної революції в сфері протидії рабству та правового захисту жінок [231]. Ці протестні настрої дали можливість викристалізувати основні вимоги для захисту безправних. Співпраця жінок та представників негроїдної раси у протестах стала передумовою переходу від індивідуалістського суспільства до соціального.

Політична спадщина Джефферсона і Медісона (Jefferson and Madison) щодо свободи віросповідання дала релігії змогу увійти до приватного сектору, в якому конфесійна належність дозволяла об'єднуватись для створення господарств і підприємств. Участь жінок у церковних громадах посилювала рухи благодійництва, боротьби за права та проти рабства [232, с. 12; 257]. Експерименти в законодавчій сфері, наприклад, заборона політичної партії, що мала націоналістичну ідеологію, або суворе законодавство антиалкогольної кампанії, теж впливали на соціальні настрої [268].

На початку XIX століття некомерційний сектор не був відокремленим і не перебував осторонь від бізнесу чи уряду. Наприклад, Маккарті простежує розвиток благодійних організацій, які отримували фінансування від капіталістичних підприємств та/або отримували державні субсидії [257]. Цей розвиток уповільнився з обранням на пост президента Джексона (Jacksonian), який був прибічником рабства і провадив антидемократичну політику, яка загострила протистояння населення двох економічно і соціально різних регіонів – аграрного і консервативного та патріархального Півдня та промислової, революційної Півночі. На думку Метью Кренсот, саме дослідження Маккарті дає повноцінне уявлення про бенефіціарів, ув'язнених і учнів жіночих благодійних організацій, які намагалися довести нелюдність і неефективність чоловічої благодійності у порівнянні з жіночою. Можна прослідкувати думку про те, що патріархальні благодійні установи Півдня відрізнялися від своїх північних колег у підпорядкуванні громадському контролю, кількості та видах надаваних послуг та кількості й різниці послугоотримувачів [260; 271].

Наприкінці XVIII ст. у США відбувається зміна парадигми допомоги, що було зумовлено такими явищами, як-то Велике пробудження, Американська революція та ухвалення Декларації незалежності. Основу нової ідеології склали поняття свободи совісті, релігійної незалежності, гуманних відносин у суспільстві. Перша поправка до Федеральної конституції, що була ратифікована 1789 року, надавала релігійним громадам право започатковувати благодійні агентства. Релігійні та інші добровільні агентства створювалися за рахунок

приватних пожертвувань та не обкладалися податками [273, с. 59].

Значний вплив на формування соціальної роботи в Америці мали процеси становлення і реалізації соціальної роботи у Великій Британії, адже до певного часу Америка була колонією. Роберт Гросс (Robert Gross) досліджував життя в маленьких спільнотах (громадах) у ранній індустріальній Європі та колоніальній Америці [232, с. 12], у тому числі акти благодійності та інструменти вирішення місцевих соціальних проблем. Варен (Warren) вивчала систему підтримки і благодійної діяльності в селах Індії та запропонувала адаптувати певні механізми в Америці.

Зазначимо, що наприкінці XIX ст. концентрація та централізація фінансів й індустріального масиву (капіталу) змінюється структурою американського капіталізму. Індивідуальне підприємство поступилося корпоративним структурам, які контролювали весь процес виробництва. Така тенденція призвела до соціальних змін. Зокрема, при залученні кадрів до роботи активно запрошувались працівники, через що збільшилась кількість мігрантів з Європи [244, с. 25].

Технічні зрушення наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. торкнулися транспорту, зв'язку та культури. Даймер і Бенц створюють перший автомобіль, створюється перший трамвай і будується метро, розробляються зразки електровозів для залізниць, закладаються підвалини повітряного транспорту. В 1903 р. здійснилися перші польоти літака братів Райт. Справжня революція відбулася в галузі зв'язку. У 1895 р. О. Поповим було винайдено радіо. І, нарешті, великим досягненням став винахід електричної лампочки (Ладигін, Едісон) та кіно (Люм'єр). Цей перелік винаходів, які були поставлені на службу людства, далеко не повний [39]. Усі ці та інші технічні зрушення чинили величезний вплив на розвиток продуктивних сил та процес індустріалізації в країнах Західної Європи і США.

Військові події всередині країни протягом становлення США як держави та у світовому зрізі (Іспано-американська війна (1898 р.), Філіпінсько-американська війна (1899-1902 рр.), I Світова війна (1914-1918 рр.)) висунули нові вимоги до державної політики і зумовили активізацію особистої та громадської

благодійності, яка, своєю чергою, привела до нових форм роботи із військовими та їхніми родинами [225; 228; 242], а також з мігрантами [297].

Досліджуючи питання розвитку історії соціальної роботи, доцільно врахувати наукові позиції ряду науковців щодо умов, які впливали і продовжують впливати на розвиток соціальної роботи як наукової, так і практичної сфери. Зокрема, поділяємо думку Мері Ван Клеек (Mary Van Kleeck), директора Індустріальних досліджень в Russell Sage Foundation, та Грехам Рометн Тайлор (Graham Rometn Taylor), виконавчого секретаря Американської асоціації соціальних працівників (Executive Secretary American Association of Social Workers), котрі вважають, що, на відміну від історичного розвитку інших професійних груп, соціальна робота як професія постала з розгляду проблем широкого кола осіб і пов'язана з професійною діяльністю соціально активних громадян [294].

Основою і початком професійної соціальної роботи науковці вважають Національну конференцію із соціальної роботи, яку було вперше проведено 1874 року. Починалася вона як Національна конференція добродійності і корекції (the National Conference of Charities and Correction), потім виросла в обсязі та кількості, тому у 1917 році її назву було змінено на Національна конференція соціального забезпечення (Forerunner of the National Conference of Social Welfare) [239]. Зазначимо, що в перші роки на конференції розглядалися питання роботи із такими категоріями, як засуджені, мігранти та психологічно хворі особи; із часом список тематик розширився: додалися проблеми профілактики, стандартів життя, організації дозвілля та розвитку особистості. На сьогодні спектр діяльності охоплює такі питання: сімейне благополуччя; добробут дитини; медична соціальна робота; трудотерапія, умовне, захисне, умовно-дострокове звільнення і робота у в'язниці; психіатрична соціальна робота; школа соціальної роботи; відвідування і прибирання; профорієнтація; регулювання правових відносин іммігрантів; координація соціальних установ, громадських центрів, клубів хлопчиків і дівчаток, дитячих майданчиків для відпочинку, вузлових пунктів; громадська робота; соціальне законодавство; охорона здоров'я, соціальна гігієна,

психогігієна, профілактика туберкульозу, здоров'я дитини, промислова гігієна, види діяльності для здоров'я спільноти; соціальні дослідження, соціальна статистика; промислове розслідування і державна й приватна робота та зайнятість населення [228]. За твердженнями науковців, фраза «добродійність сьогодні є справедливість завтра» стала девізом Асоціації. Із розгляду проблем у соціальній сфері фокус соціальної роботи був переведений на кваліфікацію соціальних працівників.

У контексті зазначеного важливу роль зіграли: підняла проблему підготовки фахівців благодійної сфери Мері Елен Річмонд, яка озвучила власний виступ на тему: «Потреба в школі підготовки у галузі прикладної філантропії» («The Need of a Training School in Applied Philanthropy») (1897 р.), а потім стала співрозробницею навчальних програм і курсів для працівників та волонтерів благодійних організацій; заснування влітку навчального класу під керівництвом доктора Едварда Т. Дівайн (Dr. Edward T. Devine) (1898 р.), який нині перетворився на нью-йоркську школу соціальної роботи – провідне училище в країні під керівництвом Портер Р. Лі (Porter R. Lee).

Варто зацентувати увагу на тому, що саме у 90-х роках XIX ст. Е. Ворнер видав перший американський підручник із соціальної роботи під назвою «Американська благодійність» («American Charities»). У перших програмах підготовки соціальних працівників наголошувалося, що необхідно навчатися змінювати оточення за допомогою реформ, і так само змінювати індивіда для його більш успішного функціонування в суспільстві [165]. Починаючи приблизно з 1900 року, розвиток соціальної роботи в школі інтенсифікується на рівні штатів. Водночас федеральний уряд все більше прагнув обмежити місцеві можливості в питаннях освіти й медицини, а також вивести їх на вищі стандарти.

У цьому ж році педагог С. Паттен запровадив поняття «соціальний працівник» [234, с. 2–6;]; у 1905 році д-р Грем Тейлор (Dr. Graham Taylor), голова Chicago Commons Social Settlement, утворив Чиказький інститут соціальних наук (the Chicago Institute of Social Science), розвинувши його в Чиказьку школу громадянськості і філантропії (the Chicago School of Civics and philanthropy), назву

якої останнім часом змінено на Вищу школу соціальних послуг адміністрування в Чиказькому університеті (the Graduate School of Social Service Administration in the University of Chicago); паралельно було утворено школи у Бостоні і Філадельфії. Особливою характеристикою всіх цих шкіл є їхнє ставлення до роботи соціальних установ і організацій, які розглядаються як контрольована практична робота студентів на місцях. У 1919 році було створено Асоціацію навчальних закладів для професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, до її лав було прийнято дев'ять університетів і коледжів, а також п'ять незалежних інституцій, які на той момент пропонували професійні курси. У 1919 році кількість членів асоціації налічувала двадцять два [294]. Особливе значення у зазначений період мала заява професора Фелікса Франкфуртера (юридичний факультет Гарвардського університету), зроблена на Національній конференції соціальної роботи у 1915 році. Учений наголосив на значущості визнання професійної підготовки практиків у галузі соціальної роботи.

Додамо, що у статті «The Professional Organization of Social Work» Мері Ван Клеек та Грехам Рометт відводять окрему роль активізації місцевих жителів (місцеві клуби, досвід взаємодопомоги і підтримки сусідів) [294].

Звернімося до роботи засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Більшість програм допомоги ЗМІ США підпадають під «портфель» громадянського суспільства, і більшість неурядових організацій, які дійсно працюють зі ЗМІ, також виправдовують програми медіа як засіб інформування громадянського суспільства. Використовуючи силу своїх голосів, журналісти, ймовірно, мають можливість змінювати суспільство через власну участь і підтримку асоціацій громадянського суспільства. Згідно підрахунками Крейг Л. ЛаМей, за останні два десятиліття велика кількість коштів для допомоги була залучена через ЗМІ та безліч ефірів були присвячені громадянському суспільству, зв'язку між населенням та владою, можливостями впливу один на одного, процесам демократії та реалізації прав і свобод [248].

Цікавим феноменом в суспільстві є наявність ЗМІ (друкованих видань, каналів та інтернет-видань, інтернет-каналів) неурядових організацій, які

формують власну аудиторію і популяризують ті чи інші благодійні проекти, напрями роботи з різними категоріями клієнтів і реалізують просвітницьку діяльність. Якщо розглядати приклади, то варто зазначити благодійні організації у м. Бостон та у м. Нью-Йорк, які (з кінця XIX ст.) випускали місцеві газети. В сучасній науці надруковано багато робіт, присвячених темі зв'язку між ЗМІ та суспільством, про рівень їх впливу та роль. Цікаво було б дослідити це питання детальніше в ракурсі соціальної роботи, що, своєю чергою, може бути окремим предметом іншого дослідження.

Аналіз наукової літератури означеної проблематики дав змогу виявити роль релігії у процесі формування теорії та практики соціальної роботи. У кінці XVI ст. – першій половині XVII ст. при церкві почали створювати школи, де діти з бідних сімей могли безкоштовно навчатися письма, лічби, а також одержати основи знань про християнську релігію. У той же час у Північній Америці почали створюватися протестантські церковно-приходські общини з розвинутою системою взаємодопомоги і суспільної підтримки. Суспільна підтримка охоплювала такі форми: розселення бідних у сім'ї сусідів за компенсаційних сніданків общини, надання нужденним за рахунок церкви медичної допомоги, створення притуч для хлопчиків при церквах тощо [196, с. 86–87; 246]. На думку Є. Новак, природно, що один із коренів соціальної роботи в США треба шукати саме в цьому. На чому б не базувалася соціальна робота (на релігійних переконаннях або на принципах гуманізму), основна її мета – надання допомоги тим, хто її потребує [100]. Багато лідерів руху COS були християнами, а деякі – представниками духовенства. Незважаючи на свою прихильність до християнства, лідери застерігали проти змішування євангелізму з благодійністю. Зокрема, T. Laine Scales і Michael S. Kelly в праці «To Give Christ to the Neighborhood»: A Corrective Look at the Settlement Movement and early Christian Social Workers» [247] наводять приклади, коли представники духовенства рекомендують дружнім відвідувачам – представникам церкви не використовували власну позицію для духовного повчання нуждених.

У загальному розгляді факторів, що сприяють розвитку соціальної роботи як науки і практики, зазначимо ще один. Це створення всесвітньої організації Ліга Націй (1919/1920–1946 рр.) [83], а потім її спадкоємиці – Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), яка сьогодні протистоїть тероризму та шукає вирішення інших всесвітніх викликів у співпраці із провідними державами світу, а також налагоджує відносини з громадянським суспільством [230].

На думку Джона Д. Кларка, діяльність такої міжнародної структури вплинула на: формування законодавства, пов'язаного із соціальною роботою; фінансову підтримку благодійних заходів і структур; формулювання цілей та на боротьбу із соціальними хворобами (як-то СНІД, туберкульоз тощо). Додатково зазначимо, що роль посади «Посол миру від ООН» у світі є однією з надважливих і тих, що впливає на розвиток суспільства та вирішення соціальних проблем.

Зауважимо, що на початку XIX ст. соціальна робота в США розвивалася так само, як і в інших розвинених країнах, складалася з подібних елементів, таких, що і в європейських країнах. Це були агентства, організовані і фінансовані місцевою владою. Державні організації готові були надавати певну допомогу тим, хто її потребував, уникаючи при цьому надання грошових субсидій.

Окрім цього, на переконання М. Целих, серед факторів, що вплинули на формування соціальної роботи в США, можна виокремити специфічні, які розкривають особливості американського способу життя, духовної культури та ціннісні американські орієнтири (ідеологія протестантизму, прагматизму, індивідуалізму, автономності, самовизначенні і свободи особи, невтручання держави у вирішення соціальних проблем суспільства і окремої людини).

Такі специфічні фактори зумовили нижченаведені особливості соціальної роботи в США наприкінці XIX – на початку XX ст. [184]:

- перевага недержавного сектору в організації соціальних послуг;
- домінування громадських організацій і рухів у становленні американської соціальної роботи та професійної освіти соціальних працівників;
- переважання індивідуально орієнтованої соціальної допомоги над соціальним реформуванням;

- індивідуалізація соціальної допомоги, детальне розроблення і використання кейс-методу в соціальній роботі;

- розвиток педагогічного компоненту в соціальній роботі, спрямованого на активізацію життєвої та особистісної позиції клієнтів, спонукання їх до саморозвитку та самопомоги;

- переважання практико орієнтованого змісту підготовки фахівців із соціальної роботи.

У контексті вивчення науково-теоретичних джерел нами розглянуто концепцію становлення соціальної роботи та професійної освіти, автором якої є Марина Целих. Періодизація історії соціальної роботи в означений період, запропонована М. Целих, є доцільною і цікавою для нашого подальшого наукового дослідження. Відтак, періодизація становлення соціальної роботи містить три основних етапи: перший (кінець XIX – початок XX століття) – період «дотеоретичної» філантропії, або емпіричний; другий (початок XX століття – 1920 р.) – період «наукової філантропії» або емпірико-теоретичний; третій (з 1920 р. по 1929 р.) – період професіоналізації [193]. У періодичні рамки нашого дослідження вкладаються I та II етап наведеної вище класифікації.

Фактично, стадія становлення соціальної роботи та професійної освіти представлена як процес, обумовлений об'єктивними інваріантними та специфічними чинниками, серед яких особливо значущою є цілеспрямована діяльність працівників громадської благодійності, спрямована на професійну самоорганізацію, індивідуалізацію соціальної допомоги, розроблення науково-методичного забезпечення та педагогізацію професійних взаємовідносин із клієнтами.

В процесі аналізу було з'ясовано, що М. Целих описує історію соціальної роботи як переорієнтацію соціальної роботи від патерналізму до гуманізму, а пошуки наукових основ пов'язані із критичним переосмисленням таких теорій, як соціальний дарвінізм, соціальні теорії і психоаналіз [194]. В обраний період відбувається розвиток технології основного методу соціальної допомоги (кейс-методу), а організація підготовки кадрів представлена як трансформація

«учнівського» типу навчання в систему професійної університетської освіти [193]. На увагу заслуговує особистісно орієнтований характер педагогічного компоненту, притаманний соціальній роботі США, завдяки чому сутність соціальної роботи виявляється в побудові професійних взаємин «клієнт – фахівець», спрямованих на відновлення соціально-індивідуальної повноцінності людини як громадянина і суб'єкта власного життя, а також на допомогу в досягненні благополуччя і в максимально можливій мірі особистісного розвитку.

Окремо зазначимо, що, на думку М. Целих, специфіка соціальної ситуації в США кінця XIX – першої третини XX століття свідчить про боротьбу тенденцій між індивідуально і соціально орієнтованими підходами до організації благодійності: індивідуалізм, як світогляд, сприяв тому, що провідну роль в активізації процесів професіоналізації соціальної роботи та організації формальної системи освіти соціальних працівників у США відіграли «об'єднання організованої благодійності», які впроваджували індивідуальні форми і методи соціальної допомоги [194]. Підтвердженням зазначеного є робота «A multicultural chronology of welfare policy and social work in the United States» [267], в якій детально розписано події, що впливали на розвиток соціальної роботи, теорії та діяльність різних науковців, які вплинули на формування професії – соціальної роботи.

Звертаємо увагу на те, що до 70-х рр. XIX століття в США вже було відкрито чимало благодійних організацій: Нью-йоркське товариство боротьби з пауперизмом (засноване в 1818 р.); Асоціація за покращення умов життя бідняків (заснована в 1840 р.); Спілка дитячої допомоги (Children's Aid Society) (заснована у 1853 р.) Ч. Брейсом, який був стурбований становищем бездомних дітей Нью-Йорка і дітей, які живуть у притулках. У північній частині Америки було засновано Спілку добровільної допомоги (Freedmen's Aid Society) (1861), Американську асоціацію соціальних наук (American Association of Social Sciences) (1865), Асоціацію благодійності (Welfare Association) (1874), різні агентства з порятунку дітей [194, с. 13; 215; 219]. У досліджуваному аспекті цікавим є те, що 1869 року у Великобританії та США було створено Товариство організованої

благодійності (Charity Organization Society), яке мало на меті наукове обґрунтування, координацію різноманітних благодійних ініціатив. Поступово ідея благодійності як добровільного виду діяльності трансформувалась на ідею соціальної роботи як систематичної, організованої і фахової допомоги нужденним [23, с. 33]. Перший офіційний відділ соціальної роботи був заснований в Массачусетській загальній лікарні доктором Річардом Кабо у 1905 р. [222, с. 202]. По суті, це стало основою медичного напрямку соціальної роботи.

Вважаємо за потрібне зазначити, що як наслідок військових конфліктів кінця XIX ст. – початку XX ст., а особливо наслідків Першої світової війни, у фахівців соціальної сфери з'являється ще один напрям роботи – реабілітації і ресоціалізації. При ініціюванні законів про соціальне страхування та пенсійне забезпечення соціальні працівники формують ще одне «поле» для роботи. До 1928 р. в соціальній роботі сформувався основний перелік нужденних, які виступають об'єктом соціальної роботи і нині.

Відтак, беручи до уваги зазначене вище, цілком логічним видається навести стислий опис основних напрямів, які зародились і потім отримали розвиток у період 1861-1928 років.

Наприкінці XIX – початку XX ст. в США у межах активної діяльності благодійних організацій виникають різні підходи до роботи з особами, що потрапили в кризову ситуацію.

У всесвітній історії виокремлюють кілька міграційних хвиль, одна з яких припадає на другу половину XIX ст. Рухи поселенців швидко поширилися по великих містах Америки. А тому 1886 року С. Койт, який був резидентом Тойнбі Холл, відкриває в Нью-Йорку перший американський сетлмент-центр під назвою Гільдія сусідів (поселенців) (Neighborhood Guild). У 1886 році в США було вже 44 сетлменти, а в 1911 р. – майже 400 [62, с. 200]. Ідея руху поселенців полягала у визнанні того, що бідність і нещастя людей зумовлені соціальним середовищем, яке необхідно змінювати. У США були створені перші будинки поселенців в кінці XIX ст. Першими службовцями в таких сетлмент-центрах стали дочки священників, і хоча вони були представницями середнього і вищого соціального

класу, однак проживали разом із нужденними, аби відчуті всі труднощі життя незабезпечених людей. Ці службовці намагалися поліпшити життя бідних, навчаючи їх моральних цінностей, професійних навичок, брали активну участь у поданні клопотань до законодавчих органів щодо зміни життєвих умов таких людей. Протягом перших десятиліть працівники селтментів перетворювали громади на політичну силу. Саме завдяки їх активній діяльності були ухвалені закони про дитячу працю, громадське здоров'я, відкрито дитячі садки, започатковані служби тимчасових нянь, створювалися місцеві парки та ігрові майданчики для дітей тощо. Програми діяльності цих центрів мали переважно емпіричний характер і були спрямовані на допомогу в одержанні роботи, медичних послуг, організацію дозвілля та впровадження різних форм неформальної освіти серед членів громади [8, с. 28–30]. Це свідчить про те, що саме в громадах (селтментах) зародилися деякі методи та форми соціальної роботи на рівні громади [8, с. 30].

У статті «Становлення державної системи захисту населення в США на рубежі XIX-XX століття: боротьба ідеологій» [203, с. 160] О. Шадський порівнює різні підходи до соціальної роботи за критерієм науковості та практичності. Вчений зазначає, що, на думку Дж. Еренрайха, рух спільнот благодійності у 80-ті роки XX століття є нічим іншим, як відповіддю середнього класу американської спільноти на процеси «індустріалізації, урбанізації та міграції» [284, с. 40-41]. Організатори благодійності намагалися змінити методи благодійної діяльності, які були неорганізованими та не мали наукового підґрунтя.

Цікавим виявився досвід Джейн Адамс – лауреатки Нобелівської премії, яка організувала будинок поселенців у Чикаго, виступала однією із засновниць чиказької школи соціології, вважається однією з родоначальниць теорії соціальної роботи [223]. У 1889 році Дж. Адамс і її колега Е. Стар відкривають Халл Хауз (Hull House) [216, с. 18–23]. Разом з іншими волонтерами, які сповідували подібні ідеї, Дж. Адамс жила у кварталах, де мешкали бідні особи, і намагалася у співпраці з науковими центрами та ученими в галузі соціальних наук обґрунтувати теоретичні засади власної практичної діяльності. Завдяки їй

намаганням було засновано Чиказьку школу громадянства і філантропії, яку прийнято вважати діагностичною школою соціальної роботи. Як свідчать історичні джерела, Hull House став одним із найвпливовіших соціальних будинків поселенців у США. До його складу входили: вечірня школа для дорослих, дитсадок, клуби для старших дітей, мистецька галерея, кафетерій, спортзал, басейн, бібліотека, музична школа, драмгурток тощо. Кожен тиждень він приймав близько 2000 відвідувачів. Hull House став тринадцятим будинком поселенців, у якому були ігровий майданчик та літній табір [216, с. 18–23].

Додамо, що Дж. Адамс тісно співпрацювала з Чиказькою школою соціології. Її знання з галузі соціології мали великий вплив на напрями роботи науковців школи. Дж. Адамс разом із Дж. Мідом працювали над розробленням соціальної реформи, яка б передбачала надання певних прав жінкам, заборону використання дитячої праці, а також у 1910 році взяли участь у страйку робітників. До проєктів, які створили члени будинку Hull House, належали: Ліга захисту мігрантів (Immigrants' Protective League), Асоціація захисту підлітків (Juvenile Protective Association), перший в Америці Суд у справах неповнолітніх (Juvenile Justice Court) та Підліткова клініка психопатії (Juvenile Psychopathic Clinic). Дж. Адамс вважала: якщо виникають проблеми в сім'ї, необхідно, передусім, змінювати суспільство [216, с. 18-23; 236].

У тому ж напрямі працювала і Мері Елен Річмонд (1861–1928) – авторка багатьох книг із питань соціальної роботи, зокрема праці «Дружній візит до бідняків: керівництво для працюючих у благодійних організаціях» («Friendly Visiting among the Poor: a Handbook for Charity Workers»). За її ініціативи 1898 року в США було відкрито першу національну школу прикладної філантропії (сьогодні – факультет соціальної роботи Колумбійського університету [200; с. 97–99; 269, с. 300-301]. Вона мала авторитет та домінувала в Нью-йоркській школі соціальної роботи [246]. У 1917 році Мері Елен Річмонд опублікувала монографію «Social Diagnosis» («Соціальні діагнози»), у якій вперше було зроблено спробу визначити теоретичні й методичні принципи соціальної роботи [218]. У цій монографії вчена детально проаналізувала різні підходи і методи

соціальної роботи, важливим з яких вона визнала індивідуальний підхід при виборі допомоги окремій людині чи сім'ї, що потрапила в скрутне становище. Ця книга, а також підручник «Що таке соціальна індивідуальна робота» («What is social casework?») стали основними у навчальних закладах з підготовки професійних соціальних працівників, котрі почали активно функціонувати в 30–40-х роках ХХ ст. у США та Європі [165, с. 337].

Сімейні соціальні працівники, зауважувала свого часу Мері Елен Річмонд, є прихильниками системи взаємодії з клієнтом на початковому етапі. Вони зустрічаючись з кількома членами сім'ї, зібраними разом у звичному оточенні, які взаємодіють один із одним і беруть участь у розвитку історії клієнта.

Мері Елен Річмонд – фундатор і розробник запропонованого нею 1908 року методу «case work». Цей метод полягає у визначенні «індивідуального діагнозу» кризової ситуації клієнта із залученням його оточення. «Особи в кризових ситуаціях є індивідами, які мають власні цілі і волю, вони не прилаштовані відігравати пасивну роль у цьому світі, а тому завдання соціальних працівників полягає у пошуку ресурсів усередині самої людини для заохочення особистості до змін» [276]. Завдяки її зусиллям та зусиллям інших науковців, увагу стали зосереджувати не на моралізаторстві, а на виробленні раціональної стратегії втручання в складну соціальну ситуацію клієнта.

Колегою та соратником Мері Елен Річмонд була Зільфа Дрю Сміт (1852–1926). Вона брала участь у соціальній роботі в Бостоні між 1872 і 1918 роками, читала лекції на теми соціальної роботи та благодійності. Дослідниця З. Сміт була співробітником Школи соціальної роботи в Бостоні, у Сіммонс коледжі при Гарвардському університеті (Simmons College of Harvard University) [57].

Розвиток цього напрямку професійної діяльності соціальної роботи у 1930-х роках посилювався становленням психоаналітичної теорії як основи для визначення проблем людини. Школа діагнозу пов'язала таким чином соціальні проблеми з вадами, індивідуальними відхиленнями, які детально описані Зігмундом Фрейдом [66]. Психоаналітичні ідеї З. Фрейда та його послідовників висунули на перший план психодинамічну теорію соціальної роботи. Це дало деяким відомим

спеціалістам на Заході можливість стверджувати, що психодинамічний підхід виріс із визнання того, що морально-терапевтична традиція, добродійність додали компоненти ненауковості, приблизності, неточності, але всього того, що базувалося на здоровому глузді. Це не дозволяло вирішувати багато завдань соціальної допомоги, що були пов'язані з труднощами керування поведінкою людей, збереження їх здоров'я та реабілітації [105; 175]. Психодинамічні, психосоціальні теорії соціальної роботи і сьогодні використовують досягнення фрейдизму та неофрейдизму, інколи модернізуючи та переосмислюючи їх. Водночас вони мають самостійну специфіку, орієнтуючись на комплексну, цілісну підтримку людини, хоча й акцентують увагу в цій проблематиці на психологічних та соціально-психологічних компонентах.

Разом із тим частина американських вчених висловлює критичні думки стосовно наслідків долучення соціальної роботи до психоаналізу, вважаючи, що це призвело до «появи клінічної номенклатури, клінічної діагностики, орієнтації на медичну модель» [296]. Цікавим фактом залишається домінування медичної моделі у наданні соціальних послуг у США донині, чимало соціальних працівників посідають посади терапевтів, існує спеціалізація клінічної соціальної роботи.

Важливою особою для благодійної сфери США був Дж. Гленн (John Glenn), який мав конкретний багаторічний досвід у сфері керування благодійними організаціями і підготовці волонтерів. У 1889 р. Дж. Гленн організував дослідницьку групу для підготовки студентів для Charity Organization Society (COS).

Ще однією фундаторкою фахової соціальної роботи вважають Алісе Саломон (Alice Salomon) (1872–1948), яка відстоювала необхідність належної практики, а також широкої програми підготовки соціальних працівників. Дослідниця вважала вивчення дисциплін психологічного, медичного, педагогічного і правового спрямування за основу такої підготовки. Після створення 1925 року Німецької академії жіночої соціальної і педагогічної роботи Алісе Саломон разом із соратницями працювала над науковими дослідженнями у

сфері соціальної роботи, підготовкою викладацьких та керівних кадрів, підвищенням їхньої кваліфікації [74].

У 1902 р. у штаті Нью-Йорк, був організований Інститут патології. У 1905 р. його очолив доктор Адольф Мейер (Adolf Meyer), автор теорії психобіології [214]. Він разом із дружиною, яка була соціальним працівником, вважали психічні відхилення формою соціальної дезадаптації, яку в низці випадків можна подолати засобами соціального втручання, що відкривало дорогу соціальним працівникам в медицину. Також, щоб ефективно допомагати пацієнтам, А. Мейер вважав необхідним досконало знати їх історії хвороб. Завдання зі збирання історій хвороб покладалося на міждисциплінарну команду медиків і соціальних працівників [202].

У цей час Жозефіна Шоу Лоуелл (Lowell, Josephine Shaw) (1843–1905) – американський благодійний працівник і соціальний реформатор, прихильник доктрини, стверджувала, що благодійність повинна не тільки полегшити страждання, але й реабілітувати одержувача [42]. Участь Ж. Лоуелл у благодійній сфері почалася після Громадянської війни в США, коли вона стала активісткою Національної Фрідменівської Асоціації допомоги в Нью-Йорку (National Freedmen's Relief Association of New York). У 1876 році вона стала першою жінкою, призначеною на посаду голови Нью-йоркської благодійної комісії (New York Charities Commission). Ця організація ініціювала створення першого місця утримання під вартою притулку для малодушних жінок в Сполучених Штатах (the first custodial asylum for feeble-minded women in the United States) у 1885 р. і будинку Притулку для жінок (пізніше Державного училища для дівчаток) (the House of Refuge for Women (the State Training School for Girls) в 1886 році. Вона причетна до створення групи фахівців – так званих «матрон» (спостерігачів, споглядальників) у поліцейських дільницях [42]. У 1882 році Ж. Ш. Лоуелл стала однією із засновників Нью-йоркської благодійної організації спільноти (New York Charity Organization Society), групи, діяльність якої присвячувалася співпраці благодійних установ. Вона керувала об'єднанням протягом 25 років; упродовж цього часу написала низку праць із теоретичних основ роботи з надання

допомоги, особливо впливової урядової допомоги та приватної благодійності (1884). Відтак, Ж. Лоуелл була також однією із засновниць Ліги Споживачів Нью-Йорка (the Consumers' League of New York) (1890), Жіночої муніципальної ліги (the Woman's Municipal League) (1894) та Асоціації цивільної служби Реформ в штаті Нью-Йорк (the Civil Service Reform Association of New York State) (1895). На додаток до урядової допомоги та приватної благодійності Лоуелл опублікувала близько 40 доповідей і виступів з тем добробуту. Вона також брала участь у вирішенні таких питань, як-то робітничий рух та антиімперіалістичний рух [42].

Прибічниця марксистської теорії Берта Рейнольдс, працюючи у притулку у Бостоні із міжнаціональними вихованцями, вважала, що соціальна педагогіка у поєднанні із соціальною роботою є конкретним інструментом, який дає суспільству змогу розвиватись [65].

Психологічна та соціологічна модель були поєднані в соціально-психологічний підхід і запропоновані науковцями К. Роджерс (Carl Ransom Rogers), Дж. Дьюї (John Dewey), Г. Бернлер (Hans Berger) та Л. Юнссон (L. Yunsson). У наступні роки (1920–1930 рр.) в соціальній роботі актуалізуються й отримують інтерпретацію такі феномени, як спадковість, фізіологічний розвиток індивіда, розвиненість-нерозвиненість інтелекту. Психологія і психіатрія стають пояснювальною базою ситуацій життєвого світу клієнта. Так, при теоретичному осмисленні процесів допомоги й підтримки, розробленні методу індивідуальної соціальної роботи використовуються активно психологічні знання: психологія розвитку; психодинамічна теорія; соціальний біхевіоризм, які дозволяли більш детально вивчити особистість клієнта в соціальній роботі та його соціальну історію; дали можливість аналізувати внутрішні процеси допомоги та підтримки. Соціальна історія клієнта і «лікування» стали домінантами в індивідуальному методі соціальної роботи, соціальними стандартами в процесі підтримки.

У процесі аналізу наукових джерел було сформульовано таку тезу: у в 70 рр. XIX – на початку XX ст. формуються засади індивідуальної роботи з клієнтом: соціальні та економічні фактори впливають на соціальну адаптацію людини;

реакція людини на соціальні явища визначається особистісними ресурсами; почуття власної гідності кожної людини не залежить від статусу; правильний соціальний діагноз можливо встановити при виявленні та всебічному аналізі проблеми; причина невміння людини пристосовуватися до навколишнього середовища зумовлена соціальними та економічними факторами; умовами успішного вирішення проблеми клієнта соціальним працівником є доброзичливість і дружелюбність.

На думку американських науковців Д. Хепворза (D. Hephworth) та Д. Ларсена (J. Larsen), соціальні працівники – психосоціологи освіти, оскільки за ними зберігаються функції і клініцистів, і психометристів, і дослідників, водночас на них покладаються обов’язки сприяти вирішенню не лише соціальних, а й педагогічних проблем [241, с. 324–325].

Короткий перелік науковців які започаткували різні течії та зробили значний внесок у розвиток соціальної роботи в обраний період подано у таблиці 1.1. і таблиці 1.2. Зауважимо, що послідовність розташування прізвищ в запропонованих таблицях визначена відповідно до дати народження науковців.

Таблиця 1.1

Теоретичні та емпіричні засади теорії соціальної роботи в США наприкінці XIX ст. – на початку XX ст.

(Частина I. Перелік науковців які мали найбільший вплив на теорію і практику соціальної роботи М. Е. Річмонд) *у таблицю внесено праці науковців досліджуваного періоду, інші відомі праці не внесено

№	Автор (роки життя)	Опис теорії (підходів)	Найвідоміші праці
1	Жозефіна Шоу Лоуелл (<i>Lowell, Josephine Shaw</i>) (1843-1905)	Благодійність має не лише полегшити страждання, але й реабілітувати одержувача	«Урядова допомога та приватна благодійність» (1884).; «Промисловий Арбітраж і погоджувальна процедура» (1893).
2	Чарльз Лох (<i>Charles Loch</i>) (1849-1923)	Опікувався питаннями розвитку благодійних організацій. Запропонував систему роботи з особами, з якими трапилось лихо. Займався питаннями працевлаштування бідних осіб та оформлення пенсій	«Old Age Pensions And Pauperism: An Inquiry As To The Bearing Of The Statistics Of Pauperism Quoted By The Rt. Hon. J. Chamberlain, M.p. and Others In Support of a Scheme For National Pensions»; «Methods of Social Advance: Short Studies in Social Practice By Various Authors»

Продовження таблиці 1.1

			(1904); Charity and social life: a short study of religious and social thought in relation to charitable methods and institutions» (1910).
3	Зільфа Сміт (Zilpha Smith) (1852-1926)	Стала відома тим, що зуміла успішно об'єднати зусилля філантропічних товариств міста і розвинути нематеріальні види допомоги нужденним у формі послуг «доброзичливих візитерів», «запустила» серію освітніх конференцій для «доброзичливих візитерів»	Виступ про «дружнього відвідувача» (1884). Хронологічний перелік робіт Зільфи Д. Сміт; Паризька експозиція, Спеціальні документи та статистичні дослідження, 1885-1917 (приблизно), «Навчання районних агентів», Паризька експозиція, Спеціальні документи та статистичні дослідження, 1890-1900. «Дослідження статистики благодійності», Массачусетський бюлетень праці, № 12, жовтень 1899, с. 119-170 (жовтень, 1899). «Пустельні дружини та чоловіки, що дезертирують» (1901); «Польові роботи» (1915); Різні брошури та вирізки, 1892, 1905-1906, (1909).
4	Алісе Саломон (Alice Salomon) (1872-1948)	Дослідження у сфері соціальної роботи, підготовка викладацьких та керівних кадрів у сфері соціальної роботи, підвищення їх кваліфікації	Розробниця педагогічного коучингу. «Soziale Diagnose» (1923-1924, Німеччина).

Джерело: розроблено автором Л. Петрухан-Щербаковою

Перелік авторів зазначений у Таблиці 1.1. та їх вплив на різні аспекти теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд розкрито в Параграфі 1.2., тому детально на цьому не зупинятимемося. У таблиці 1.2. не вказана інформація про Мері Елен Річмонд, адже аналізу її науково-практичної спадщини в подальшому присвячені наступні розділи. При цьому в додатку Б до дисертації наявний повний текст змісту таблиць 1.1. і 1.2. і зазначений більш широкий огляд різних авторів розробників теорій соціальної роботи в США наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

Науковці П. Бойко, С. Кожевніков та В. Сидоров зазначають, що теорія Мері Елен Річмонд вплинула на теорію школи Дж. Дьюї (John Dewey) (1859-1952), за положеннями якої: клієнт опиняється в центрі соціальної роботи; від клієнта залежить вибір теми зустрічі і особистого розвитку; він сам вибудовує

відносини з соціальним працівником; він теж на себе бере відповідальність за процес змін цих відносин [99].

Таблиця 1.2

Теоретичні та емпіричні засади теорії соціальної роботи в США наприкінці XIX ст. – на початку XX ст.

(Частина II. Перелік науковців-фундаторів різних напрямів соціальної роботи) *у таблицю внесено праці науковців досліджуваного періоду, інші відомі праці не внесено

№	Автор (роки життя)	Опис теорії (підходів)	Найвідоміші праці
1	Дж. Дьюї (John Dewey) (1859–1952)	Американський філософ, психолог і реформатор освіти. Дьюї був значною постаттю у філософії прагматизму та засновником функціональної психології, пропагандистом освітнього прогресивізму	Серед основних праць Дьюї: «Освіта. Школа і суспільство» (Education. The School and Society, 1899); «Психологія» (Psychology, 1886); «Дослідження в теоретичній логіці» (Studies in Logical Theory, 1903); «Як ми мислимо» (How We Think, 1910); «Нариси експериментальної логіки» (Essays in Experimental Logic, 1916); «Реконструкція в філософії» (Reconstruction in Philosophy, 1920); «Людська природа і поведінка» (Human Nature and Conduct, 1922); «Досвід і природа» (Experience and Nature, 1925).
2	Джейн Адамс (Laura Jane Addams) (1860-1935)	«Радикальна рука» прогресивного руху, прихильники якого вирішили жити як сусіди серед нужденних в громаді, щоб зсередини дізнатися, як допомогти маргіналізованим членам суспільства	Одна із засновниць чиказької школи соціології, родоначальниця теорії соціальної роботи. «Демократія і соціальна етика» (Democracy and social ethics, 1902); «Нові ідеали миру» (New ideals of peace, 1907).
3	Адольф Мейер (Adolf Meyer) (1866-1950)	Психобіологічний підхід: психічні відхилення особистості є формою соціальної дезадаптації, яку в ряді випадків можна подолати засобами соціального втручання, важливу роль відіграє біографічне вивчення для розуміння всіх аспектів особистості конкретної людини	Автор терміна «ментальна гігієна» («mental hygiene»). «The Nature and Conception of Dementia Praecox. Boston: Richard G. Badger» (1911).

Джерело: розроблено автором, Л. Петрухан-Щербакова

Таким чином, як висновок зазначимо, що соціально-економічні та історичні події, які відбувались у США та світі у другій половині XIX – першій половині XX ст., зумовили появу низки соціальних проблем, які потребували негайного вирішення (адаптація мігрантів, безробіття, низький рівень включення військових у відставці в соціальне життя, бідність тощо). Своєю чергою, це призвело до появи нового формату діяльності в соціальній сфері, яка еволюціонувала з адресної безконтрольної та несистемної благодійної діяльності громадських та приватних об'єднань до організованих структурованих офіційних програм і законів американського суспільства. Як результат, були створені школи з підготовки нових фахівців – соціальних працівників та розроблені різні теорії (стратегії) дій з вирішення суспільно значущих проблем. Фактично відбувалась спроба побудови певної системи, яка виконуватиме роль «реконструкції» суспільства.

1.2. Біографічні та соціокультурні чинники професійного становлення та розвитку Мері Елен Річмонд

Для повноцінного розуміння ідей соціальної роботи Мері Елен Річмонд та її практичного досвіду, що був реалізований і впроваджений в благодійну сферу, важливо звернутися до біографії авторки, щоб дослідити основні чинники, які вплинули на її формування як особистості, так і професіонала. Відповідно хронологічні межі нашого дослідження охоплюють історичний період кінця XIX ст. – початку XX ст. в США. Це зумовлено часовими межами життя та діяльності Мері Елен Річмонд (1861–1928 рр.) та відповідає історичному періоду формування основних течій теорій соціальної роботи в США означеного періоду.

У процесі дослідження наукової літератури було вирішено за теоретичну основу розгляду особистості обрати теорію особистості, відповідно до якої розкриваються аспекти, які чітко вказують, що після народження особа проходить процес соціалізації в суспільстві, що її оточує. Соціалізація відбувається за допомогою соціальної взаємодії, до якої входять три основних структурних елементи – особистість і її мотивація, культурні символи та визначені

суспільством рольові стосунки. Особистість формується під час навчання, здобуваючи певні навички і вміння. У теорії «Абсолютного «Я»» особистість розглядається як іманентність зовнішнього і внутрішнього світу, одночасне поєднання минулого, майбутнього і теперішнього [58, с. 1–3], в якій «Я» – це будь-який особистісний можливий досвід. Одночасно «Абсолютне «Я»» перебуває в певному часі і поза часовими межами, а множинність часових моментів є частиною «Я». Особистість фокусується і крізь теорію пізнання, сприймає навколишній світ, навчається сприймати саме предмети та думки про ці предмети, розвиваючи власні інтелектуальні можливості та структуруючи отриманий обсяг знань. У такий спосіб формується професійне і критичне мислення науковців, наукова свідомість, на які опосередковано і неопосередковано впливають біографічні, соціокультурні та соціально-історичні умови. Саме завдяки цим аспектам можливо зрозуміти особливості теорії та стиль роботи науковця.

Під час аналізу наукової літератури нами були знайдені класифікації життєвого та професійного шляху Мері Елен Річмонд. Так, у збірці «The long view. Papers and Addresses. By Mary E. Richmond. Selected and Edited with Biographical Notes by Joanna C. Colcord and Ruth Z. S. Mann» [287] автори надають таку класифікацію: I етап – Передпрофесійний етап (Pre-Professional Years) (1861-1889 pp.), II етап – Балтиморський етап (Baltimore) (1889-1900 pp.); III етап – Філадельфійський (Philadelphia) (1900-1909 pp.); IV етап – Нью-йоркський на керівній посаді (New York) (1909-1917 pp.), V етап – Нью-йоркський (New York), (1917-1928 pp.) [289]. Основним критерієм створення такої класифікації виступає залученість Мері Елен Річмонд в різних ролях та статусах у благодійну сферу. На першому етапі вона була сама нужденною та проходила етап формування особистості, потім працювала на різних посадах в різних містах, а на п'ятому етапі – виступала в ролі експерта.

Науковці М. Целих та Ю. Пащенко під час дослідженні особистісного та професійного шляху засновниці соціальної роботи запропонували тільки класифікацію професійної сфери Мері Елен Річмонд. Основним критерієм для

формування періодизації авторки обрали місце проживання Мері Елен Річмонд і, відповідно до нього, сформували такі періоди: Балтиморський період (1888–1900 рр.), Філадельфійський (1900–1909 рр.), Нью-йоркський (1909–1928 рр.) [108].

Уважаємо запропоновані класифікації цікавими з наукової точки зору, при цьому поділяємо думку Мері Елен Річмонд про те, що для будь-якого дослідження важливо розглядати біографію особистості та всі фактори, що впливали на її життя і роботу в комплексі. Таким чином, за результатами вивчення біографічних даних та соціально-культурних умов життя Мері Елен Річмонд, відображених у різних наукових джерелах, пропонуємо умовно розділити весь період її життя на три етапи: перший етап – допрофесійний – від народження до 26 років (1861–1887 рр.) – період формування особистості дослідниці, перший досвід роботи і зміна соціального статусу; другий етап – професійне становлення (1888–1900 рр.) – період формування професійних компетенцій і фахове зростання дослідниці; третій етап – період професійного авторитету (1901–1928 рр.) – Мері Елен Річмонд виступала експертом і консультантом у сфері соціальної роботи і благодійності.

Вищезазначена періодизація обумовлена такими критеріями: роками життя дослідниці (1861–1928); розвитком професійних навичок і отриманням досвіду роботи у благодійній сфері під час роботи в таких організаціях як Charity Organization Society, благодійний фонд у Балтиморі, Міському Клубі Гарної (Ефективної) Влади (Arundell Good Government Club) (1887–1928); її професійним авторитетом і впливом на поступ соціальної роботи (1901–1928).

Вивчаючи особистість дослідниці, ми акцентували увагу на біографічних та соціокультурних аспектах, до яких належать: родина дослідниці, умови і місце її проживання, історія набуття нею освіти, її наукові та соціальні вподобання, робота і соціальне оточення. Отже, на нашу думку, наявність бібліографічних фактів в роботі є важливою.

Мері Елен Річмонд (1861–1928 рр.) була сучасницею Джейн Аддамс і так само вплинула на розвиток руху благодійних організацій в Америці [235]. Річмонд Мері Елен рідко розповідала друзям про особисте, адже її дитинство,

юність і доросле життя не були легкими. Дізнаючись про неї, друзі давали різну оцінку впливу цих факторів на її життя. Так, Елізабет Н. Егню наводить думку кількох осіб: Джоанни Колкорд та Френка Бруно. Ці оцінки різні, але доповнюють одна одну. Джоанна Колкорд зауважує, що умови життя заважали Мері Елен Річмонд у її діяльності. Натомість Френк Бруно акцентував, що відомості про специфіку життя і біографію дослідниці пояснили йому причину її вибору професії та роботу в благодійній сфері [218, с. 18].

Перший етап. Мері Елен Річмонд народилася 1861 р., у перший рік громадянської війни, яка глибоко вплинула на життя дослідниці. Мері Елен Річмонд була єдиною дитиною, що вижила серед дітей, котрі народилися у родині Лавінії та Генрі Річмонд. Дослідники зазначають, що причиною тому була особлива опіка матері, яка полягала у ретельному і правильному догляді [280]. Після смерті місіс Лавінії містер Генрі передав доньку на виховання матері дружини – бабусі Мехітебл Харріс (Mehitable Harris).

Досліджуючи джерела, ми з'ясували специфіку соціальної та політичної ситуації у місті Балтимор, де проживала Мері Елен Річмонд: воєнні (громадянська війна) та повоєнні роки; поширення таких хвороб, як-то туберкульоз, віспа, висипний тиф; економічний занепад та економічний ріст певних районів міста Балтимор; зміна соціальних настроїв; зміна законодавства держави стосовно розширення прав жінок та афроамериканців [181, с. 15; 218]; скасування смертної кари у штаті Меріленд; релігійний та расовий плюралізм. Мешкаючи у центрі Балтімора у своєї бабусі, Мері Елен Річмонд навчалася у неї, дізнавалася про принципи догляду за хворими і нужденними, мала змогу спостерігати за населенням.

Фінансова скрута родини у дитинстві Мері Елен Річмонд спричинила проблеми під час лікування її хвороби. Додатковим фактором поганого лікування дослідниці стала відмова її бабусі від традиційної медицини, адже остання практикувала спіритизм, що був популярним у той період [164; 218, с. 23]. Важливим і цікавим фактом біографії, який вплинув на формування світогляду

Мері Елен Річмонд є те, що Мехітебл Харріс була прибічницею руху жінок за «тверезе життя», проти алкоголю, і підтримувала рух жінок за гендерну рівність.

Погляди Мехітебл Харріс на систему освіти 1860-70-х рр. були дуже критичними, у результаті чого початкову освіту Мері Елен Річмонд отримала вдома [218, с. 19]. З раннього віку тітка і бабуся привчали Мері Елен Річмонд до літератури, яка з часом стала захопленням дослідниці. Її улюбленим письменником був В. Шекспір.

З одинадцяти до сімнадцяти років Мері Елен Річмонд відвідувала школу. У процесі навчання Мері Елен Річмонд проходила соціальну адаптацію поза межами родини і бабусиною пансіону, набувала навичок спілкування і формувала дружні стосунки. Під час навчання на дослідницю особливо вплинули її викладачі Елізабет Бер і Лаура де Валін, які теж захоплювались літературою і допомогли сформувати у дослідниці критичне мислення. Після закінчення школи Мері Елен Річмонд переїхала до Нью-Йорка, де влаштувалася на роботу секретарем і багато працювала. Понаднормова робота позначилася на її і так поганому здоров'ї. У 1880 р. Мері Елен Річмонд повертається до Балтимору, де переносить важку хворобу, а у час покращення здоров'я займається самоосвітою. Кількість даних про цей період життя дослідниці в науковій літературі досить обмежена. Відомо, що ця хвороба призводить до інвалідизації дослідниці, передсмертний приступ змінює світогляд [218, с. 34]. У 1880 р. Мері Елен Річмонд влаштовується працювати бухгалтером у Балтиморі й бере на себе обов'язки опіки та фінансового утримання бабусі Мехітебл Харріс та двох тіток. У 1884 р., після смерті бабусі, Мері Елен Річмонд переїжджає до мачухи Лаури Річмонд (другої дружини батька), аби допомогти їй фінансово виховувати неповнолітніх синів. У 1887 р. дослідниця переїжджає до тітки Елен, яка захоплювалась розведенням котів, що спричиняло незручності і відволікало від роботи. Тому Мері Елен Річмонд вирішила орендувати окрему кімнату [218, с. 38; 260, с. 112–135]. Таким чином, простежимо залежність теорії «case work» від умов проживання дослідниці, а саме – наявність лінії впливу побутово-гігієнічних умов на особистість.

Необхідно звернути увагу на такий факт: у 1882 р. Мері Елен Річмонд була запрошена до клубу жінок «Truth Seekers», який з часом перейменували на клуб «De Valin». Мері Елен Річмонд стала його активною учасницею, а з часом і лідером цього клубу, створювала програми для самоосвіти і розвитку світогляду його учасниць. За кілька років клуб став популярним не тільки з-поміж жінок-працівниць, а й жінок заможної категорії населення.

Через скрутний фінансовий стан Мері Елен Річмонд не могла дозволити собі отримати вищу освіту, тому коли у цей же час в університеті Дж. Хопкінса бібліотека Peabody відкрила двері для жінок будь-якого достатку, аби ті навчалися й проводили дослідження, науковиця не вагаючись почала відвідувати заняття – фактор освіти був важливим при формуванні її особистості. Учасниці клубу «De Valin» готували на засідання роботи, присвячені різним дослідникам. Так, Мері Елен Річмонд підготувала аналіз-есе робіт Чарльза Діккенса, Вашингтона Ірвінга, Томаса Мора, Джона Мільтона, Дж. Тейлора. Увага Мері Елен Річмонд була прикута до соціальних критиків дев'ятнадцятого століття, які висловлювали загальну стурбованість згубними наслідками індустріалізації для життя людини, що змусило її переоцінити власні релігійні погляди та шукати інноваційного способу вирішення суспільних проблем [218, с. 40-41]. Мері Елен Річмонд сподівалась, що роботи Емерсона допоможуть їй прояснити відносини між психічною увагою та інтелектуальною владою. На її думку, література є найкращим шляхом до вивчення і розуміння історії, а також обрання власної професії. Крім того, Мері Елен Річмонд критикувала широку публікацію сенсаційних статей і незначне звернення до класичної літератури. Дослідниця вважала, що члени родин повинні були читати дітям таких авторів, як-то Скотт та Еджворт (Scott and Edgeworth) [218, с. 40–41].

Література і роздуми про виховання змусили Мері Елен Річмонд замислитись над індивідуальною соціальною відповідальністю кожного і над власним внеском. Важливим висновком для Мері Елен Річмонд стало розуміння того, що ефективність соціальної відповідальності залежить від ентузіазму і щирості, що були підірвані патерналістською поблажливістю держави [218, с. 42].

Елізабет Н. Агню у своїй праці «Від благодійності до соціальної роботи: Мері Елен Річмонд і створення американської професії» описує ставлення Мері Елен Річмонд до тогочасної «сфери жінок», а саме освіти, роботи, піклування про родину, покору чоловікові тощо. Аналізуючи власний досвід жінок у родині (матері, бабусі, мачухи, тіток – невдалі шлюби, в яких чоловіки самоусувалися від обов'язків піклуватись про родину) та історії літературних героїнь, Мері Елен Річмонд дійшла висновку, що фізичне й емоційне навантаження від частої народжуваності, високий рівень дитячої смертності, фінансова залежність жінок від чоловіків й потенційна ненадійність шлюбу не гарантує жінкам щасливого і гармонійного життя.

Відтак Мері Елен Річмонд заявила про необхідність аналізувати ситуацію у родинях бідних осіб, виходячи з принципу індивідуальної відповідальності [218, с. 95–132; 291]. Мері Елен Річмонд радила забороняти виходити заміжній жінці на роботу для покращення матеріального стану родини за умови, якщо в родині є безробітний працездатний чоловік. На думку дослідниці, якщо заміжня жінка починає виконувати обов'язки сімейного забезпечення, то вона втрачає можливість повноцінно приділяти час вихованню власних дітей і розслабляє чоловіків, які починають сприймати цю ситуацію як норму й стають лінивими. Тоді родина продовжує перебувати в межах соціальної нестабільності. У таких родинях завдання благодійників Мері Елен Річмонд вбачала в допомозі чоловікам знаходити роботу з адекватною оплатою праці. Ця позиція дослідниці свідчить про її підтримку класичних гендерних ролей, в яких чоловік є годувальником родини, а дружина – вправною домогосподинею. Такі цінності, на думку науковиці, повинні виховуватись у дітей з дитинства.

Крім того, Мері Елен Річмонд заохочувала батьків морально і культурно розвивати власних дітей за допомогою літератури, публічних заходів і сумісного проведення часу. Вона продовжувала підтримувати традиційні сім'ї середнього класу як суспільну норму і основу держави [218; с. 95–132; 242, с. 144–150]. Сама дослідниця відмовляла в одруженні чоловікам, які до неї залицялись, пояснюючи

це власною хворобою (туберкульозом). Це свідчить про те, що, в її розумінні, до створення родини має бути відповідальний підхід.

З 1886 р. Мері Елен Річмонд почала відвідувала службу унітарної церкви у Балтіморі. Прихильність дослідниці до праць Емерсона стала базисом для формування її позитивних поглядів щодо унітарної церкви. Проповіді, що були прослухані Мері Елен Річмонд в унітарній церкві, допомогли їй сформуванати постулати майбутньої професійної соціальної роботи: терпимість, любов, великодушність, соціальна відповідальність, й засвідчили роль моралі в суспільстві. Ідеї, сприйняті з проповідей, Мері Елен Річмонд передавала у недільних школах, куди приходили представники бідних родин зі своїми дітьми.

Дослідниця входила до складу ради директорів Дитячого християнського союзу (Directors for the Children's Christian Union), метою якого було покращення умов життя нужденних. З часом обсяг роботи Мері Елен Річмонд у класі з літератури при церкві зменшується і починається період активної участі в організації жінок-робітниць. У 1888 р. Мері Елен Річмонд втрачає роботу бухгалтера, що мало на неї негативний вплив, адже роботодавець принизив її. Мері Елен Річмонд влаштувалась до місцевого готелю «Altamont» хранителем книг на зарплатню у 50 доларів на місяць [234, с. 45–55].

Другий етап. У грудні 1888 р. Мері Елен Річмонд подає документи на посаду помічника скарбничого в COS (Charity Organization Society) у Baltimore Sun. І новий етап життя Мері Елен Річмонд починається з 1889 року, у віці 27 років [298]. У цей період триває розвиток Мері Елен Річмонд як фахівця благодійної сфери на офіційній посаді. За два роки вона стає вже директором цієї організації. Під час практики у Бостоні Мері Елен Річмонд знайомиться із Зільфою Сміт (Zilpha Smith). Між двома спеціалістами зав'язалась професійна і особиста дружба [218, с. 55–58].

У наукових джерелах зазначено, що у XIX ст. в Америці благодійністю займались освічені представники соціальної еліти – представниці прогресивних реформаторів, більшість з яких були забезпеченими й навчались у коледжах. Працюючи помічником скарбничого, потім секретарем, Мері Елен Річмонд

виступала зв'язковим у питаннях благодійності між заможними і бідними, працюючими верствами міста. Це допомогло сформувати їй цілісну картину причинно-наслідкового зв'язку бідності та побачити недоопрацювання благодійних та прицерковних організацій і державних структур у благодійній сфері. У 1891-1900 рр. Мері Елен Річмонд займалася адміністративною роботою. Аналізуючи погляди на благодійність соціологів й медиків, представників духовенства, громадських лідерів і поєднуючи ці знання з особистим досвідом, Мері Елен Річмонд сформулювала основний постулат благодійної діяльності як «освіченого і безкорисливого індивідуалізму», що виражається в «дружбі з нужденним» [218, с. 63].

Наставником Мері Елен Річмонд у благодійній сфері був Джон Гленн (John Glenn), який мав конкретний багаторічний досвід у сфері керування благодійними організаціями і підготовці волонтерів. Мері Елен Річмонд, вивчаючи літературу з благодійності, під впливом теорії Гуртена, разом із наставником зверталась до питання покарання ледачих осіб з бідної верстви, які використовують благодійну допомогу не за призначенням.

Особливий вплив на ідеї Мері Елен Річмонд мали роботи Чарльза Лока (Charles Loch), який заслужено вважається «дідом» філантропічної діяльності. Ч. Лок прагнув до «наукової релігійної благодійності», яка б допомогла реалізувати в суспільстві «релігію любові, без сектантства релігії» [218, с. 66]. На його думку, метою благодійної організації є національне відродження, в якому регенерує людина, що скочувалась до «дна».

У досліджуваних нами джерелах було знайдено опис, в якому Мері Елен Річмонд зауважує, що значний вплив на її професійне усвідомлення мала праця Елен Адамс Келлер (Helen Adams Keller) «The Story of My Life», особливо частина аналізу листів про діяльність Ані Саліван (Anne Sullivan) [240; 276, с. 11; 283]. У цих листах містився детальний опис подій, в яких Ані Саліван в роботі із нужденими зазначала, що життя може бути не лише рутиною, а й приносити задоволення незалежно від рівня достатку [274, с. 17]. На нашу думку, це

відображує формування майбутнього підходу Мері Елен Річмонд в роботі із клієнтами, який можна сформулювати як заохочення до дій та розвитку.

У 1889 р. Д. Гленн організував дослідницьку групу з підготовки студентів для COS. Працюючи у цій групі, Мері Елен Річмонд отримала завдання об'єднати нову науку про благодійність з її власним почуттям особистої свідомості у сфері людського виміру. Вивчаючи соціальну і політичну філософію, Мері Елен Річмонд готує бібліографічний список, корисний для студентів COS, в якому вона рекомендує роботи Енні Поль «Як допомогти бідним» (1884), Жозефіни Шо Лоуелл «Урядова допомога та приватна благодійність» (1884), праці Карла Лока, огляд журналу благодійних організацій, опублікованого в Нью-Йорку COS, й біографії таких відомих реформаторів, як-то Доротей Дікс, Елізабет Фрай, Едвард Денісон (Denison) [218, с. 66].

Мері Елен Річмонд була учасницею щорічних зустрічей Національного конгресу благодійності й змін (корекції) (National Conference of Charities and Correction, далі як NCCC) [218; 239]. Під час її перших доповідей Мері Елен Річмонд робила акцент на важливості дружніх відвідувань нужденних. У виступах наступних років було зазначено про важливість відповідальності тих, хто отримує допомогу і ліниться змінити своє життя на краще.

У 1891 р. Мері Елен Річмонд, за рекомендацією містера Гленна і за підтримки співвласників, стає генеральним секретарем благодійного фонду у Балтиморі. До того часу цю посаду могли обіймати тільки чоловіки з певним статусом і освітою. Мері Елен Річмонд багато працює. Показником розвитку організації стало зростання кількості волонтерів та звернень по допомогу: цифри вимірюються десятками тисяч. У 1894 р. дослідниця хворіє на брюшний тиф, що призводить до вимушеного лікування й відпочинку [218, с. 66-72; 243].

У 1896 р. вплив наставників Дж. Гленна (який помер навесні) і З. Сміт знижується, що веде до більш самостійної діяльності Мері Елен Річмонд. Дослідники вказують, що саме з цього року зростає професійний авторитет Мері Елен Річмонд у сфері благодійності (теорії й практики).

Розглядаючи умови бідності в суспільстві і можливості виходу з неї, Мері Елен Річмонд акцентує роботу дружніх відвідувачів на аспекті моральної відповідальності клієнта, його бажанні змінити життя. Беручи активну участь у Міському Клубі Гарної (Ефективної) Влади (Arundell Good Government Club), що був присвячений принципам чесного та ефективного уряду, Мері Елен Річмонд разом з іншими тридцятьма видатними жінками Балтимора скерувала власні сили у сферу реформ в галузі освіти і громадської благодійності [287].

У 1899 р. Мері Елен Річмонд ініціювала дослідження окремих околиць Балтимора, метою якого було вивчення впливу етнічної належності, раси, жіночої зайнятості в пакувальній галузі на відвідування дітьми школи. У 1900 р. Мері Елен Річмонд переїжджає до Філадельфії [266, с. 144; 273]. У той же рік Arundell Club звернув увагу на її дослідження і використав його результати при розробленні законопроєкту обов'язкової освіти, що, незважаючи на сильну опозицію, був прийнятий в штаті Меріленд Генеральною Асамблеєю у 1901 р.

До кінця власного перебування у Балтиморі Мері Елен Річмонд мала авторитет і стала «перекладачем» благодійної філософії для організацій при церквах, добровольців з благодійного фонду, а також для працівників у громадському русі врегулювання. Краще усвідомлення ширших соціальних і економічних умов благодійної діяльності змусило її відмовитися від моралістичного штампу, який був притаманний здебільшого ранній філософії благодійних організацій [218, с. 72-95].

Отже, попередньо підсумуємо те, що Мері Елен Річмонд підтримувала трансформацію благодійності, в якій релігія і мораль виступали окремо. Мері Елен Річмонд синтезувала релігійні й державні методи роботи. Дослідниця була прибічницею профілактичних і реабілітаційних методів благодійності. Серед пропозицій Мері Елен Річмонд: державне опитування благодійних установ усіх типів щодо допомоги нужденним з метою припинення дублювання допомоги одним й тим самим клієнтам; введення постійного патронажу за родинами, що потрапили в скрутну ситуацію; провадження практики «самопомогі»; співпраця між релігійними та іншими благодійними структурами (замість

існуючої конкуренції); сприйняття благодійності не як милостині, а як дружньої допомоги з усією душею благодіючого. Ці суспільні перебудови ставлення до благодійності підтримували думку дослідників і науковців, що злидні є суспільною хворобою, яка може бути знищеною при поєднанні громадських, релігійних й особистісних зусиль.

Розкриваємо *третій етап* життя Мері Елен Річмонд, коли вона стає авторитетним фахівцем. Звертаємо увагу на соціально-історичні та історично-економічні умови, умови праці й оточення дослідниці.

Навесні 1900 р. Мері Елен Річмонд отримує запрошення стати генеральним секретарем Суспільної Благодійної організації у Філадельфії (Philadelphia Society for Organizing Charity (SOC) [266 с. 144]. Населення Філадельфії було в 2,5 рази більше за населення Балтімора, місто так само розвивалось промислово й активно індустріалізовувалось, стрімко розвивалась глобальна економіка та малі підприємства. Архітектура міста мала чітку характеристику належності районів до певного соціального класу (райони нетрів, де проживали працівники найнижчих професій, райони, де проживав середній клас, райони для еліти).

Благодійна організація у Філадельфії мала низку проблем: невелика кількість добровольців, неузгодженість діяльності самостійних офісів організації, проблеми структурного функціонування і принципів діяльності організації, проблеми ведення бази клієнтів та проблеми з використанням коштів, низький рівень довіри до організації, особиста проблема з колишніми співробітниками структури та інші [218, с. 111-112]. Протягом п'яти років Мері Елен Річмонд ефективно працювала у згаданій організації. Зазначимо, що умови праці (тісна кімната з поганим освітленням, без секретаря) негативно вплинули на стан здоров'я дослідниці. Єдиним великим плюсом у процесі її роботи була можливість відпочити у потрібний час.

У теоріях соціалізації (А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Хоружа) важливу роль відводять соціальному оточенню, тому зазначимо імена та прізвища людей, роль яких у житті Мері Елен Річмонд була суттєвою. Так, на її посаді та в її діяльності дослідницю підтримували Зільфа Сміт (Zilpha Smith), Хелен Перріш (Helen

Parrish), Хелен Фосс (Helen Foss), Анна Джастіс (Anna Justice), Етель Руперт (Ethel Rupert), Чарльз Лок (Charles Lock), Юлія Роджерс (Julia Rogers), Аліса Хіггінс (Alice Higgins), Констанс Бідл (Constance Biddle), Ада Аренс (Ada Arens), Луїза Ейр (Louise Eyre), Рут Ман (Ruth Mann).

Мері Елен Річмонд разом із Хелен Перріш були співкерівницями Комітету жінок бюро місцевої партії – першої жіночої політичної організації у Філадельфії (перекл. наш) (Women's Committee for the City Party).

Авторитет Мері Елен Річмонд у благодійних колах приніс фінансові вливання, привів нових співробітників і волонтерів в організацію. Серед її досягнень назвемо: реформування роботи організації; розроблення навчальних програм для волонтерів і спеціалістів благодійної сфери; моніторинг соціальної ситуації у місті і публікація досліджень; відстоювання і лобіювання ініціатив у сфері трудового, пенсійного та страхового законодавства Філадельфії [218, с. 111–119].

У 1902 році Мері Елен Річмонд була обрана одним з американських делегатів для участі в Кубинській конференції благодійності та корекції (the Cuban Conference of Charities and Correction). У 1906 році з Нью-Йоркської благодійної організації (New York COS) надійшло запрошення на роботу, але Мері Елен Річмонд відмовилась.

Згадки працівників про Мері Елен Річмонд різняться, частина працівників благодійних фондів зазначали, що дослідниця була ефективним менеджером у досягненні мети організації, але на рівні взаємодії з колегами та добровольцями була вимогливою і важко налагоджувала комунікацію. Вона була прагматичною і не йшла на компроміси, що призвело до появи «ворогів» у професійних колах.

Перебуваючи у Філадельфії, Мері Елен Річмонд поступово трансформувала уявлення про родину, адаптуючи її до нових суспільних вимог, але дослідниця продовжувала ідеалізувати вікторіанський спосіб родини й підтримувати традиційність гендерних ролей. На думку Мері Елен Річмонд, родина виконувала функцію органа, в якому людина не лише зростала до набуття повноліття, а й

виховувалась як майбутній працівник і гарний громадянин. Фактично, родина – це «колиска для безсмертної душі» [218, с. 130].

З 1905 по 1909 рр. Мері Елен Річмонд працювала редактором журналу так званого Польового відділу (Field Department) нової організації, що об'єднала Нью-Йоркську благодійну організацію (New York Charity Organization Society), Університетське містечко Чикаго (the University Settlement of Chicago) та лідерів єврейської благодійної спільноти (Jewish charitable community) [218, с. 132-154].

Філософія благодійності Мері Елен Річмонд значно вплинула на розвиток благодійного руху Філадельфії та на підготовку кадрів у цій сфері. Мері Елен Річмонд вірила в те, що значний соціальний прогрес потребує невеликих початкових змін в підході до власного життя. Це стало основою для особистої та професійної еволюції дослідниці.

1909 рік у житті Мері Елен Річмонд здебільшого був присвячений навчанням та підготовці кадрів, але вже у Фундації ім. Рассела Сейджа (Russell Sage Foundation) (перекл. наш) в Нью-Йорку [218, с. 149-154; 243]. Очолюючи Департамент благодійних організацій у фонді (Charity Organization Department (COD) (перекл. наш), вона мала першим завданням продовжити роботу Польового відділу у створенні та реорганізації благодійних товариств по всій країні. Цей напрям дозволив дослідниці більше реалізовувати превентивні методи роботи з громадськістю у боротьбі проти бідності.

У 1911 році, за участю благодійних структур, було створено незалежну Асоціацію американських товариств з організації благодійності (American Association of Societies for Organizing Charity) (перекл. наш). Мері Елен Річмонд мала можливість привернути основну увагу цієї структури до власних позицій: розроблення професійних стандартів для благодійної організації шляхом проведення наукових досліджень і філантропічної освіти для благодійників [218, с. 134].

Вивчаючи основи і можливості благодійної діяльності, Мері Елен Річмонд зверталась до понять «дружба», «професія», «професіоналізм», «візитер», «благодійність і співчуття», «процедури і техніки роботи». На її думку, дружній

візитер не буде «важким і вимогливим у професії», і «професійний відвідувач зможе дружити (товаришувати) з клієнтом» [273]. Власні думки і напрацювання дослідниці виклала у роботі «Дружні візитери (відвідувачі) серед бідних» (Friendly Visiting among the Poor) (перекл. наш).

Дослідники зазначають, що відстоюючи власну позицію навчання і роботи благодійників, Мері Елен Річмонд виступала проти презумпції переваги «професіоналів». Вона зазначала, що головне в людині – бажання займатись благодійністю, а не її професійна освіта, отримана в якомусь університеті. Ця позиція часто піддавалась критиці науковцями.

Мері Елен Річмонд прагнула до професійного ідеалу, щоб слугувати громаді, покращуючи сферу благодійності, яка об'єднала волонтерів, професіоналів, кращі ідеї в галузі соціальних наук, зберігаючи при цьому певний ступінь інтелектуальної та інституційної автономії державних і приватних університетів, що розвиваються. Її пропозиції щодо розвитку професійних знань у сфері філантропії поєднували освітні науки, медицину і теологію.

У XIX ст. «обличчя» благодійної професії було визнано жіночим, адже саме жінки намагались перенести до філантропії моральні цінності родини, материнське ставлення до клієнта, співчуття та використання інтуїції в допомозі нужденним. При цьому суспільство ставилось вороже до жінок (перевага чоловічої культури, перевага чоловіків в усіх професійних сферах та в освіті).

Мері Елен Річмонд підтримувала думку Уільяма Саллівана (William Sullivan) про «доброго самаритянина» [218, с. 136; 227]. Мері Елен Річмонд вказувала, що для благодійної сфери стать неважлива, волонтерами та співробітниками благодійних організацій можуть бути як жінки, так і чоловіки, головною умовою є професійність і дух громадянського значення заради загального блага. У такий спосіб сформувався гендерний підхід Мері Елен Річмонд до благодійної професії, що свідчить про критичне мислення та об'єктивну оцінку громадськості. Це також засвідчує розвиток наукового мислення та соціологічної уяви дослідниці.

Революційним підходом у ставленні до благодійності була думка Мері Елен Річмонд про відкритість благодійних структур та їх постійне звітування перед громадськістю про реалізацію соціальних зобов'язань. Мері Елен Річмонд завжди стверджувала про залежність благодійної діяльності від фінансових можливостей структури, тому роль волонтерів вона вважала особливою. При підготовці фахівців благодійної сфери Мері Елен Річмонд зазначала, що така підготовка є певною можливістю працевлаштування молоді, корисної для суспільства під час та після економічної кризи.

Професійне зростання Мері Елен Річмонд було зумовлено можливістю викладання для студентів з різних міст за такими темами: «Сімейна реабілітація», «Як здобути і як навчати добровільних відвідувачів», «Дослідження та лікування, ілюстрації вивчення фактичних історій хвороби» тощо [218, с. 44].

Працюючи у Фундації ім. Рассела Сейджа (Russell Sage Foundation) в Нью-Йорку, Мері Елен Річмонд від більш емпіричної бази перейшла до теоретичної (робота з документами, редакція журналів і книг, написання власних есе і доповідей), викладання в різних школах та зустрічей із громадськістю та представниками благодійних структур. Зазначимо, що під час перебування в Нью-Йорку відбулось матеріальне покращення життя дослідниці та умов проживання, вона стала регулярно відвідувати культурні заходи.

Згідно із записами Зільфи Сміт, Мері Елен Річмонд активно читала наукову та художню літературу і навіть почала збирати наукову бібліотеку, до якої увійшли твори таких авторів, як-то Сервантес, Текерей, Дікенс, Гаскелл, Джордж Еліот, Стівенсон, Генрі Джеймс, Конрад, Кітс, Браунінг, Уїтмен, Мередіт, Хаусман, Йейтс, Шекспір, Б. Шоу, Філіпс Брукс, Френсіс Пібоді, Уільям Джеймс, Ройс, Уайтхед, Томас Гекслі, праці з унітарної філософії та інше [218, с. 153].

Мері Елен Річмонд навчалась грати на фортепіано. Її улюбленими авторами-натхненниками були Бах, Бетховен, Брамс, Франк. Елізабет Агню зазначає, що у дослідниці вдома було фортепіано та безліч музикальної літератури й посібники для самостійного навчання музики.

Відмова від адміністративної роботи дала дослідниці можливість поліпшити здоров'я, особливо після перенесених у 1909 році операцій. «Дружнім (добрим) сусідом», що піклувався про Мері Елен Річмонд, була Луїза Ейр (Louise Eyre). Під час літніх канікул дослідниця разом з подругами намагалась відпочити і набратися сил.

Громадську та професійну діяльність Мері Елен Річмонд також реалізовувала у райкомі Гремєрсі (Gramercy district committee) (перекл. наш) у ролі волонтера, а потім і в ролі секретаря; у Нью-йоркському благодійному центральному комітеті з працевлаштування (New York COS central committee on district work) (перекл. наш); у структурі з організації і контролю навчальної школи для соціальних працівників в Нью-Йорку до 1922 року (перекл. наш); неофіційній літературній групі «Talkers» в Нью-Йорку.

Під час аналізу наукових джерел було з'ясовано, що Мері Елен Річмонд усвідомила та сформулювала спектр можливостей використання соціальної роботи як інструменту не тільки для лікування бідності в суспільстві, а й для роботи з будь-якими категоріями клієнтів (мігрантами, бездомними, сиротами, інвалідами та іншими) [238; 273; 274]. Роберт Вудс (Robert Woods) зазначав, що соціальна робота дає «спеціальні етичні можливості людини» і є «важливою групою експериментів й основ професійної етики» (1906 р.).

Разом із помічниками, досліджуючи проблеми різних категорій населення й використовуючи соціологію та медицину, Мері Елен Річмонд формує метод «соціального діагнозу» [218, с. 158-167]. Як зазначають критики, опис методу «соціальної діагностики» є більш науковим і підкріплений не тільки емпіричною базою, а й теорією, що свідчить про еволюцію наукового мислення та професійне зростання в науковій сфері Мері Елен Річмонд. Використання соціологічної методології в роботах дослідниці відображено в статтях Петрухан-Щербакової Л. «Соціологічний метод контент аналізу як метод формування теорії соціальної роботи М. Е. Річмонд» [117], «Соціологічні методи дослідження в емпіричній сфері теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд» [118].

У період Першої світової війни Мері Елен Річмонд була однією з тих, хто закликав соціальних працівників до професійного об'єднання, щоб подолати наслідки жахливої події. Вона підтримувала думку влади про мобілізацію соціальних працівників до армії. Мері Елен Річмонд зі своїми колегами розробила низку рекомендацій щодо роботи соціальних працівників з родинами учасників бойових дій [215, с. 512–526].

Науковці акцентують увагу на тому, що у перші десятиліття ХХ ст. у професійному полі зору Мері Елен Річмонд були індивідуальні особливості клієнтів й психічна гігієна, яка стала популярною з часів Першої світової. Причиною такої уваги стало урбанізоване суспільство, яке змістило свій акцент у рамки споживчої культури. На думку дослідниці, соціальна робота може відіграти значну роль в демократизації суспільства.

Після Першої світової війни Мері Елен Річмонд у роботі з клієнтами все більше уваги приділяла психіатричним методам роботи й спиралась на праці Міда (George Herbert Mead), Ліпмана (Walter Lippmann), Дж. Дьюї (John Dewey), Емерсона (Ralph Waldo Emerson) [218, с. 165; 227]. Дослідниця підкреслює особливості і необхідність соціального конструювання ідентичності, тому звертає увагу на оцінку проблем осіб та їх спільні потреби в спільноті, які пропонує сприймати як відправну точку для формування і реалізації соціальної реформи. У 1921 р. Коледж Сміта (Smith College) із соціальної роботи нагородив Мері Елен Річмонд почесним ступенем магістра за «створення наукової основи нової професії» [218].

Культурні зміни, науковий розвиток, соціальні зміни суспільства після Першої світової війни, зміна й переоцінка ролі родини висували до теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд нові вимоги і вносили корективи. Дослідники зазначають, що на початку ХХ ст. відбуваються професійні зміни і конфронтація в різних теоріях соціальної роботи, тим самим змінюється і зв'язок між Мері Елен Річмонд і її колегами, виникає все більше розбіжностей у поглядах на професію і методи роботи соціальних працівників.

У 1922 р. Мері Елен Річмонд балотується на пост голови Національної конференції із соціальної роботи (NCSW) (перекл. наш), але її кандидатура не підтримується колегами, після чого дослідниця повертається до практичних досліджень. Елізабет Агню у своїй роботі «Від благодійності до соціальної роботи: Мері Річмонд і створення американської професії» (перекл. наш) («From Charity to Social Work: Mary Richmond and the Creation of an American Profession») розкриває особливості останніх шести років життя Мері Елен Річмонд, упродовж яких дослідниця аналізує і описує шлюб, його роль у суспільстві, тенденції, ризики і зміни в шлюбах і родині, а також бере на себе роль наставниці молодих спеціалістів. Крім зазначеного, Мері Елен Річмонд аналізувала вплив ролі і участь держави у філантропічній діяльності країни, зазначила, що у післявоєнні роки держава збільшила частку активності у сфері соціальної роботи [218, с. 182–185].

Здоров'я Мері Елен Річмонд ставало все гіршим, і тому вона переїздить до літньої дачі в Нью Гемширі (New Hampshire). Відомо, що у 1928 р. дослідниця не змогла бути присутньою на професійній конференції NCSW в Мемфісі через прогресуючий рак. 12 вересня 1928 року у віці 67 років Мері Елен Річмонд померла. Мері Елен Річмонд померла в компанії Луїзи Ейр, Рут Манн, Гордона Гамільтона та лікаря [218, с. 198]. Прощання відбулися в All Souls унітарної церкви в Нью-Йорку. Її поховали у Балтіморі. У газеті New York Times Джон М. Гленн описав Мері Елен Річмонд як «безстрашного піонера», чия смерть принесла «втрату для всієї галузі соціальної роботи та соціальних реформ» [218, с. 199]. Іспанські автори називають її легендою [220].

У січні 1929 року на честь дослідниці збираються її колеги з Russell Sage Foundation, офіційні коментарі в її пам'ять виголошують Френсіс Еркінс, Джоанна Колкрод і Роберт Єркс, звучить музика Моцарта, Баха у виконанні тріо скрипалів [218, с. 199-200]. Такий захід розкриває важливість роботи Мері Елен Річмонд та визнання суспільством її заслуг у благодійній сфері.

До переліку основних робіт дослідниці варто віднести: «Friendly Visiting among the Poor» («Дружні відвідування бідних») (1899), «The Good Neighbor in the Modern City» («Добрий (гарний) сусід у сучасному місті») (1907), «A Study of Nine

Hundred and Eighty-five Widows» («Дослідження дев'ятсот вісімдесят п'яти вдовиць») (1913), «Social Diagnosis» («Соціальні діагнози») (1917), address «War and Family Solidarity» (виступ «Війна і родинна солідарність») (1918), «What is Social Case Work?» («Що таке соціальна індивідуальна робота?») (1922), address «The Concern of the Community with Marriage» (виступ «Стурбованість спільноти про шлюб») (1927), Posthumously «The Long View, a collection of Richmond's earlier published and unpublished essays and addresses» (Посмертно «Довгий шлях, збірник раніше опублікованих і неопублікованих есе і виступів Мері Елен Річмонд») (1930) (перекл. наш). Опубліковані праці Мері Елен Річмонд у співавторстві із Hall F. S. «Child Marriages» (1925) та «Marriage and the state, based upon field studies of the present day administration of marriage laws in the United States» (1929), зберігаються у фонді архіву Фонду імені Рассела Сейджа (Russell Sage foundation) в Нью-Йорку і були отримані у процесі листування із представниками Фонду. До теперішнього часу перекладу цих джерел на українську мову в повному обсязі не здійснено.

Хронологічний короткий опис етапів життя науковиці здійснено в таблиці «Основні етапи життя та професійної діяльності Мері Елен Річмонд» додаток В.

Аналізуючи життя Мері Елен Річмонд, ми можемо простежити впливи економічного, освітнього, соціального, культурного та історичного чинників на формування її світогляду. Легко можемо зосередити увагу на еволюції особистості Мері Елен Річмонд, її професійних поглядів, які від первинних проблем філантропії й її філософії та зосередженості на кількох аспектах перейшли до глибинного і широкого розуміння «соціального зла і занепаду».

Розвиток наукової уяви та професійне зростання Мері Елен Річмонд дозволили сформувати основні емпіричні методи і підходи соціальної роботи та методу «case work» у сфері філантропії. Що, своєю чергою, дає змогу розкрити погляд дослідниці на професію від «працівник, який допомагає у скруті і є дружнім» ХІХ ст. до «професійного й освіченого спеціаліста та волонтера, який, крім навчання клієнтів, вмє вирішувати проблеми і допомагає розвиватись особистості» у ХХ ст.

У сучасному інтегровано-глобалізаційному світі, де теорія особистості та питання соціалізації особистості є одними із провідних тем, важливим фактором виступає соціальне оточення людини, яке впливає на її особистісне формування та діяльність. Зокрема, при вивченні матеріалів, пов'язаних з особистістю Мері Елен Річмонд, було з'ясовано, що ще не окреслено питання про сутність впливу її сучасників на формування світогляду та професійний розвиток дослідниці.

Принципово важливою постала потреба у виокремленні та розгляді критичних і позитивних зауважень колег-опонентів Мері Елен Річмонд стосовно її ідей. Базисом для дослідження була обрана детальна наукова робота Е. Н. Агню «Від благодійності до соціальної роботи: Мері Елен Річмонд та створення американської професії» (переклад наш) («From Charity to Social Work: Mary Richmond and the Creation of an American Profession»).

Для логіки нашого дослідження надзвичайно важливим було визначення двох основних груп вчених. Перша група – група опонентів (до цієї групи відносимо представників благодійної сфери, які виступали з критикою тих чи інших ідей та форм роботи, запропонованих Мері Елен Річмонд). Друга – союзники та друзі (до них належать ті, хто підтримував, вивчав і доповнював ідеї та теорію М. Е. Річмонд).

Перша група, за нашим визначенням, сформована з переліку науковців, які виступали як опоненти і критики ідей Мері Елен Річмонд. До зазначеного списку нами було зараховано: Джейн Аддамс (Jane Addams), Джеффри Бракетт (Jeffrey Brackett), Френсіс Пібоді (Francis Peabody), Мері Джаррет, Саймон Паттен (Simon Patten), Едвард Девайн (Edward Devine), Абрахам Флекснер (Abraham Flexner).

До другої групи нами було віднесено таких науковців: працівник соціальної сфери Зільфа Сміт (Zilpha Smith); авторитет серед благодійників, друг Мері Елен Річмонд та її наставник Джон Гленн (John Glenn); колеги: Елізабет і Аделаїда Аренс (Elizabeth and Adelaide Arens), Хелен Пеппіш (Helen Parrish), Хелен Фосс (Helen Foss), Анна Джастіс (Anna Justice), Джулія Роджерс (Julia Rogers), Аліса Хіггінс (Alice Higgins), Констанс Бідл (Constance Biddle), Луїза Ейр (Louise Eyre), Рут Ман (Ruth Mann), Фред Холл (Fred Hall).

За необхідне вважаємо також зазначити, що на розроблення методів соціальної роботи Мері Елен Річмонд здійснив вплив досвід її співпраці із студентами медичного факультету університету Джона Хопкінса в Балтиморі. Як відомо, благодійна організація, в якій працювала Мері Елен Річмонд, була пов'язана з цим університетом. Відтак, певна кількість студентів працювали як «дружні відвідувачі», а певні викладачі входили до складу керівного органу організації [79, с. 9].

Спершу видається доцільним розгляд групи опонентів, а потім групи прибічників.

Науковим конкурентом Мері Елен Річмонд була Джейн Аддамс (Jane Addams), представниця вищого світу, з ґрунтовною освітою [147; 193; 216; 227]. Досліджуючи певні деталі, ми з'ясували цікаві факти: Мері Елен Річмонд та Джейн Аддамс були секретарями двох різних благодійних організацій; одночасно намагались отримати суспільне визнання власних дій; критикували методи, емпіричну реалізацію і теорії одна одної, формулюючи власні дефініції. Дж. Аддамс розкритикувала систему благодійності, яка, на думку дослідниці, акцентувала увагу населення на розподілі за класами за рівнем доходу. Другий пункт, що підпадав під критику, стосувався працетерапії як форми допомоги нужденним. На думку науковиці, це призвело до того, що бідні прошарки населення розглядали працю тільки як інструмент отримання доходу, а кошти основною цінністю, забуваючи про втрату духовного бажання займатись творчістю чи бути соціально активними.

Дж. Аддамс вважала, що соціальні працівники користуються «псевдометодом» [218, с. 84]. У відповідь Мері Елен Річмонд фокусувала свою увагу на таких аспектах: нетерплячість, легковір'я та емоційність працівників з інших благодійних організацій, що призводило до поверхневої роботи без глибинних змін серед нужденних.

Авторка Е. Н. Агню в своїй праці «Від благодійності до соціальної роботи: Мері Елен Річменд і створення американської професії» зазначає, що суперечки між двома дослідницями та відмінність у їхніх підходах у соціальній сфері були

спрямовані на різні пріоритети практичних інструментів соціальної роботи, підкреслюючи милосердя працівників, які формували економічну самодостатність і громадянську активність мешканців країни. Прихильники різних підходів і поглядів у своїх дебатах провадили критику реформ, в яких брала участь кожна зі сторін, не беручи до уваги загальних спільних напрацювань і схожих аспектів діяльності, які несли позитивні результати.

У 1909 році на конгресі Дж. Аддамс була обрана головою National Conference of Charities and Correction (NCCC) [227]. Мері Елен Річмонд висловила власне позитивне ставлення до такої події і побажала новому керівникові успіхів у діяльності.

Цікавим є той факт, що, незважаючи на конкуренцію, дослідниці із задоволенням надавали рецензії на роботу одна одній. Наприклад, Мері Елен Річмонд з радістю написала відгук і внесла корективи до праці Дж. Аддамс «Демократія і соціальна етика» («Democracy and Social Ethics») [218, с. 106].

Наступним опонентом Мері Елен Річмонд був Джеффри Бракетт (Jeffrey Brackett), доктор університету ім. Джона Хопкінса, який стверджував, що громадські благодійні організації були «механічними». Він підкреслював роль районної благодійності як «центру околиць/громад». За підтримки сусідів, з одного боку, і дружніх візитерів, з іншого, ці центри повинні функціонувати як клуби за інтересами, бібліотеки, місця для практичних зустрічей і дискусій, які б розвивали творчість і формували моральні цінності нужденних [218, с. 129–130].

Френсіс Пібоді (Francis Peabody), наприклад, стверджував, що процес організації благодійності в суспільстві і поселеннях відбувався, переважно, гармонійно, оскільки благодійність розуміється як повага і братство у спільному житті, а не поблажливість і милостиня. Аналізуючи досвід благодійних рухів, очолюваних Мері Елен Річмонд і Дж. Аддамс, Френсіс Пібоді стверджував, що обидва рухи мають спільну віру в силу природних і дружніх контактів між класами, у можливість соціального благополуччя на основі взаємної довіри і поваги [218, с. 73-78]. Загалом, критики зійшлися на тому, що теорія соціальної

роботи Мері Елен Річмонд і підхід Дж. Аддамс дуже схожі і мають одну мету, але використовують різні засоби і форми роботи з клієнтами.

Експерти вважають, що темою для протистояння у сфері соціальної роботи в США була сім'я і вплив оточення на особистість. Для Мері Елен Річмонд сім'я завжди залишалася певним всесвітом, а точніше соціальним інститутом, який формує і виховує людину. Проте Мері Джаррет, засновниця коледжу для соціальних працівників, відстоювала думку, що «адаптація окремої людини до оточення, в кінцевому рахунку, залежить від її психічного складу» (1920) [214, с. 73]. Відзначимо, що остання думка певний час переважала у вигляді психіатричного напрямку у сфері соціальної роботи та мала безпосередній вплив на методи роботи з особистістю, а також передбачала відхід від сімейної роботи.

Критики активно вступали у дискусію з Мері Елен Річмонд щодо мети і реалізації соціальної допомоги клієнтам, вони не погоджувалися з твердженням дослідниці, що благодійна допомога повинна бути не тільки в грошовому еквіваленті, а й у формі «морального нагляду» за її використанням, у привчанні бідних верств населення до праці та цінностей середнього класу, серед якого важливу роль відіграють працьовитість, ощадливість і освіта [218, с. 123–124].

Для опонентів Мері Елен Річмонд особливою темою її критики виступало питання про благодійну допомогу вдовам, в якій дослідниця бачила передусім не фінансове (пенсійне) забезпечення вдів, а стимуляцію цих жінок до роботи, щоб вони показували своїм дітям позитивний приклад поведінки. На думку дослідниці, фінансове забезпечення вдів не гарантує виконання останніми прямих обов'язків з виховання дітей. Як вона відмічала у своїх працях і доповідях, з часом пенсія (виплати) вдовам будуть тільки зростати, що збільшить навантаження на бюджет міста (і країни в цілому), при цьому вдовиці не шукатимуть роботу і перетворяться з корисних громадян на постійних споживачів. Критики, аналізуючи думку Мері Елен Річмонд, робили помилковий висновок про те, що таким чином дослідниця фактично прирікає сім'ї вдів на голодування [218, с. 119-127]. Вважаємо, що підхід Мері Елен Річмонд був інноваційним на той період і випереджав свій час. Впевнено зазначимо, що він

частково був передбаченням, адже ми, живучи у XXI столітті, спостерігаємо наслідки споживацької культури населення в усьому світі.

Ще одним опонентом був Саймон Паттен (Simon Patten), який критикував ідею Мері Елен Річмонд щодо «доброго (хорошого) сусіда» («good neighbor») [218, с. 137-140; 289]. Мері Елен Річмонд вважала єдність релігії і гуманітарних наук необхідною умовою для формування в суспільстві цінності «доброго сусіда», який може допомогти іншому сусідові в біді. Таке сусідство вона вважала основою громадянського суспільства. Саймон Паттен, навпаки, відзначав, що функцію допомоги повинен виконувати тільки освічений професіонал. Науковці вели дискусію навколо поняття «добрий самаритянин», а також про активну або неактивну участь громадян у благодійності, про аспекти громадянського суспільства та законодавства в місті.

Критиком поглядів Мері Елен Річмонд щодо підготовки фахівців у благодійній сфері виступав Едвард Девайн (Edward Devine) [218, с. 145–147]. Основна різниця в їх думках полягала у кількості тем для вивчення, а також в можливості отримання емпіричних знань для студентів, які планують працювати у сфері благодійності. Дослідники також вели дискусії щодо цілей та методів професійної освіти. Фактично, Мері Елен Річмонд і Едвард Девайн створили перші навчальні програми для навчання соціальних працівників.

Робота Фонду ім. Рассела Сейджа (Russell Sage Foundation) і Мері Елен Річмонд неодноразово піддавалася критиці. Абрахам Флекснер (Abraham Flexner) вказував на недостатню кваліфікацію соціальних працівників і, виходячи з власного «чоловічого мислення», критикував методи навчання таких фахівців [218, с. 159–167]. Із більшістю аргументів дослідниця погоджувалася, однак своєму опонентові парирувала фактами, що професійні соціальні працівники ставляться до роботи і клієнтів не дружньо, а зверхньо, і часто менш професійні фахівці та волонтери мали кращі успіхи у вирішенні проблем клієнтів.

У 1880 р. на засіданні Club De Valin Мері Елен Річмонд повідомила про переконання Ральфа Вальдо Емерсона стосовно того, що «немає історії – тільки біографії», і цієї думки вона дотримувалась протягом наступних років її життя

і роботи, особливо вивчаючи нову літературу та теорію [218, с. 196]. Частково можна стверджувати, що цей вираз і впевненість у цьому афоризмі стали умовою створення діагностичного методу. Мері Елен Річмонд зазначала, що вивчення біографії особистості є важливим і основним інструментом під час «лікування» та вивчення біографій, що дозволяє соціальним працівникам більш ретельно та об'єктивно описувати усе, що є важливим для «Опису історії хвороби» [218, с. 196–198].

За допомогою наведених біографічних даних, які відображають зв'язок Мері Елен Річмонд із зазначеними дослідниками, можна простежити роль та рівень впливу останніх на професійний генезис дослідниці.

Тепер пропонуємо розглянути групу дослідників, які виступали у ролі підтримуючої сторони ідей Мері Елен Річмонд. У наукових джерелах знаходимо різні думки щодо професійної та особистісної сфер Мері Елен Річмонд. Так, у роботі Е. Н. Агню «From Charity to Social Work: Mary E. Richmond and the Creation of an American Profession» згадки працівників про Мері Елен Річмонд різняться: частина працівників зазначали, що дослідниця була ефективним менеджером у досягненні мети організації, прагматичною, не йшла на компроміси, тому це призвело до появи «ворогів» у професійних колах [218].

Елізабет і Аделаїда Аренс, членикині унітарної церкви в Балтиморі, які були відомі місцевій громаді завдяки своїм добрим справам і координації благочинних установ при церкві, ознайомили Мері Елен Річмонд з церквою, традиціями та допомогою нужденним. Вони передали власний досвід роботи з частиною церковної громади, практику піклування про тих, хто приходив до церкви. Працюючи у недільній школі (Sunday School) та опікуючись дитячим християнським об'єднанням (the Children's Christian Union), Мері Елен Річмонд докладала значних зусиль, і її було визнано талановитою людиною, яка може багато чого запропонувати і реалізувати. На думку священника Філліса Л. Хаббела (Phyllis L. Hubbell), саме в цій роботі при церкві дослідниця викристалізувала своє покликання [217, с. 4–6]. Дружбу і підтримку Мері Елен Річмонд отримувала від Ади Аренс і після переходу на роботу

в Суспільну благодійну організацію (Charity Organization Society – COS) та інші благодійні структури.

Зільфа Сміт була другом і наставником для Мері Елен Річмонд багато років. Як колеги, вони листувались, обмінювались думками стосовно тих чи інших аспектів соціальної роботи, вели дискусії про форми і методи в роботі з клієнтами. Від Зільфи Сміт Мері Елен Річмонд дізналась про вербування і навчання дружніх відвідувачів [287, с. 31–32].

Джон Гленн, член Ради керуючих і голова Виконавчого комітету Charity Organization Society, у ролі наставника передав Мері Елен Річмонд великий досвід керівництва благодійними організаціями; підтримував її як дружнього відвідувача серед осіб, що потребували допомоги; підказував і рекомендував їй до вивчення літературу та досвід інших працівників і благодійних організацій. Спільним у світогляді дослідників було ставлення до лінії та безвідповідальності особистості перед родиною і суспільством загалом, вони засуджували таку поведінку і рекомендували благодійникам бути вимогливими до таких клієнтів [218, с. 65-137].

Джоана Колкрод, член групи «Talkers» (літературна група, яка зустрічалась у Мері Елен Річмонд вдома для обговорення літератури, наукових теорій та інших актуальних суспільних питань) зазначає, що керівництво Мері Елен Річмонд групою дало учасникам змогу подолати в комунікації бар'єри упереджень, розвивало їх і допомогло вийти з ізоляції. На думку Дж. Колкрод, Мері Елен Річмонд могла бути зарозумілою, говорячи про речі, в які вона вірила, проте була скромною і стриманою, говорячи про власні досягнення. Також вона вмiла надихнути співрозмовника і допомагала подолати страх та збентеження під час виступу [231, с. 45–55].

Хелен Фосс, колишній селищний працівник, долучилась до роботи COS у Філадельфії, спочатку була волонтером, а потім стала помічницею Мері Елен Річмонд. З часом Хелен Фосс та Мері Елен Річмонд разом стали співкерівницями Комітету жінок бюро місцевої партії (Women's Committee for the City Party), як першої жіночої політичної організації у Філадельфії [218, с. 112].

Під час спільної діяльності дослідницям вдалося потоваришувати. Вони співпрацювали у сфері розвитку структури COS Філадельфії, при залученні та навчанні волонтерів. Після звільнення Мері Елен Річмонд між дослідницями збереглися дуже теплі стосунки.

Хелен Перріш була однією з тих, хто любівав запрошення Мері Елен Річмонд на роботу в COS у Філадельфії [218].

У літні канікули Мері Елен Річмонд разом з подругами намагалася відпочити і відновити сили. У періодах між роботою або під час вимушених відпусток за станом здоров'я Мері Елен Річмонд виїжджала до котеджу у Франкліні (Нью-Гемпшир).

Відмова від адміністративної роботи дала дослідниці можливість поліпшити здоров'я, особливо після перенесених операцій у 1909 р. «Дружнім (добрим) сусідом», що піклувався про Мері Елен Річмонд, була Луїза Ейр (Louise Eyre).

Етель Руперт, прийшовши працювати до Філадельфської COS після Мері Елен Річмонд, відмітила ефективність роботи останньої: збільшення кількості волонтерів, збільшення обсягу фінансових надходжень і корисність їх використання, звітність, розроблення навчальних курсів та ін. [218, с. 126].

У своїй праці Е. Н. Агню зазначає, що дружба і листування Мері Елен Річмонд свідчать про її широке коло знайомств. Зокрема, Мері Елен Річмонд листувалась із Джулією Роджерс, з Англії, вони обмінювались літературою з філантропічної діяльності [218]. Вважаємо, що такі дані засвідчують високий рівень саморозвитку Мері Елен Річмонд як професіонала і як особистості, яка вміє систематизувати матеріал, аналізувати і використовувати ці знання. У сучасній освітній парадигмі це був би ідеальний приклад реалізації компетентнісного підходу до системи саморозвитку фахівця.

Громадську та професійну діяльність Мері Елен Річмонд також провадила у Райкомі Гремерсі (Gramercy district committee) (перекл. наш) як волонтер, а потім і як секретар. Мері Елен Річмонд, працюючи із Констанс Бідл, знаходить її підтримку і розуміння. Остання виступала у ролі помічника Мері Елен Річмонд і співавтора у роботі над судовими справами у сфері сімейного права.

Розглядаючи біографічні факти дослідниці, спостерігаємо інтенсивність роботи Мері Елен Річмонд: у Нью-йоркському благодійному центральному комітеті щодо роботи у районі (New York COS central committee on district work) (перекл. наш), у структурі з організації і контролю навчальної школи для соціальних працівників у Нью-Йорку до 1922 року, у неофіційній літературній групі «Talkers» в Нью-Йорку.

Одним з друзів-партнерів для Мері Елен Річмонд був Гордон Гамільтон, він схарактеризував дослідницю як «інтелектуально міцну» особистість і «не завжди легку у спілкуванні» [218, с. 197].

Оцінити роль Мері Елен Річмонд у розвитку американського суспільства та у формуванні професії соціального працівника сповна складно. Зазначимо тільки те, що Френсіс Перкінс (перша жінка в кабінеті міністрів США і міністр праці США 1933-1945 рр., учениця дослідниці) писала теплі слова похвали й любові до Мері Елен Річмонд за її наставництво і роботу [264]. Ф. Перкінс зазначала, що її «чудова робота проклала шлях в американському житті і в соціальній роботі та сформувала аспекти концепції політичного обов'язку у суспільства перед особистістю і групою нужденних» [218, с. 195-198]. У листах до Мері Елен Річмонд і після її смерті на вечорі пам'яті Френсіс Перкінс виступала з промовою про важливість досягнень благодійниці, про її внесок у розвиток суспільства, про піклування над родинами, дітьми, про можливості, створені для студентів і фахівців благодійної сфери, дякувала за дружбу і керівництво.

Отже, наведені соціокультурні біографічні дані життя і діяльності Мері Елен Річмонд зображують основні умови і фактори формування теорії соціальної роботи. Крім того, зазначене вище дає змогу повною мірою зрозуміти особливості та специфіку професійної діяльності дослідниці, її науково-практичної спадщини.

Водночас нами знайдено інформацію, що Мері Елен Річмонд не розглядала себе як прогресивну людину [261]. Як справжній ліберал старої школи, вона вважала за краще здійснювати соціальну реформу не як причину, а як гуманітарну турботу, яка найкраще проводиться на основі однієї людини.

Розглядаючи рівень дослідження науково-практичної спадщини Мері Елен

Річмонд, то зазначимо, що вона є недостатньо вивченою. У зарубіжних журналах публікації з'являлися в період 1989 р. по 1930 р. Що свідчило про актуальність її пропозицій і новаторство в сфері соціальної роботи, та високий рівень авторитету дослідниці. Потім з'являється кілька публікацій в середині ХХ сторіччя, і вони здебільшого стосуються основних категорій теорії і практики (клієнт, соціальний працівник, соціальний діагноз) та системі підготовки фахівців соціальної сфери за Мері Елен Річмонд. Новий виток у дослідженнях присвячених її персоні та науково-практичному доробку починається з 90х років ХХ століття і триває досі. Вважаємо, що така активізація зумовлена зміною суспільних стандартів, переживанням економічних криз, переходом суспільства з індустріального в інформаційний тип, актуалізацією питання індивідуальності. Так, в процесі дослідження наукових джерел було виокремлено перелік науковців, які глибинно досліджували науково-практичну спадщину Мері Елен Річмонд: Елізабет Н. Агню (E. N. Agnew) [218], М. Алонсо (M. Alonso) [259; 260], М. Ангелес (M. Ángeles) [260], А. Бедікс (A. Bedicks) [224], В. Блак (W. G. Black) [225], Ф. Бранко (F. A. Branco) [227], Ж. Валеро (J. Valero) [293], А. Вейк (A. Weick) [296], К. Вільямс (C. Williams) [297], К. М. Вісенте (C. M. Vicente) [295], Дж. Дойч (J. Deutch) [231], Дж. Горовіц (J. Horowitz) [245], М.-Б. Зоріта (M.-B. Zorita) [298], Е. Ді Карло (E. Di Carloe) [233], Дж. Кларк (J. Clark) [230], Дж. Колкорд (J. C. Colcord) [287], Дж. А. Курман (J. A. Cooreman) [267], Х. Келлер (H. Keller) [240], С. П. Кемп (S. P. Kemp) [236], Дж. Ларсен (J. Larsen) [241], Т. Ліндхорст (T. Lindhorst) [236], М. Д. Макгарві (M. D. McGarvie) [229], Л. Б. Муньос (L. B. Muñoz) [259; 260], А. Д. Мурдач (A. D. Murdach) [261; 262], А. Платт (A. Platt) [267], Д. Руні (D. Rooney) [241], Х. Сойдан (H. Soydan) [292], М. Т. Сукія (M. T. Suquía) [259], Б. Траві (B. Travi) [291], К. Л. Уолтерс (K. L. Walters) [236], Д. Л. Франклін (D. L. Franklin) [235], Л. Дж. Фрідман (L. J. Friedman) [229], К. І. Фредріксен-Гольдсен (K. I. Fredriksen-Goldsen) [236], Д. Хепворт (D. Hepworth) [241], Ф. Л. Хаббель (Phyllis L. Hubbel) [214], Р. Ф. Хамм (R. F. Hamm) [217], Б. Шелдон (B. Sheldon) [282], С. Шимоняк (S. Szymoniak) [280], Т. Власова [16], О. Матрос [91], В. Тименко [176], М. Целих [193–195].

Значний інтерес становлять наукові доробки дослідників, що детально розкривають питання підготовки соціальних працівників у працях Мері Елен Річмонд – М. Ван Клік (M. Van Kleeck) [294], Л. Лейнінгер (L. Leighninger) [249], В. Лескошек (V. Leskošek) [250], Е. Новак [100], Р. Памфрі (R. Pumphry) [270], М. Памфрі (M. Pumphry) [270], М. Пейн (M. Payne) [109], Ю. Пащенко [17; 107; 108; 195], М. Ромм [147] і Т. Ромм [147], Г. Р. Тейлор (G. R. Taylor) [294], М. Целих [108; 193-195], О. Шадській [201-203]. Про метод соціального діагнозу і ведення вивадку, автором якого виступає Мері Елен Річмонд, писали О. Безпалько [8; 14; 157], А. Капська [36; 64; 159; 162; 164], Є. Холостова [44; 148; 160; 173; 189], М. Фірсов [61]. Зазначений перелік не є вичерпним, при цьому розкриває питання важливості перекладу та опису основних праць Мері Елен Річмонд для широкого загалу в українській науці.

Як висновок вважаємо, що у цьому параграфі здійснюємо аналіз особливостей формування особистості американської дослідниці, «матері» теорії соціальної роботи та винахідниці методу «індивідуальної соціальної роботи» (social casework) Мері Елен Річмонд. У процесі дослідження життя Мері Елен Річмонд нами розкрито соціальні, культурні, економічні, історичні та інші передумови становлення дослідниці як фахівця соціальної сфери (сфери благодійництва).

Зазначимо, що під час вивчення наукової літератури нами було звернено увагу на те, що значний вплив на Мері Елен Річмонд у процесі її практичної та теоретичної діяльності у благодійній сфері та на професійне становлення здійснили суб'єктивні й об'єктивні групи чинників:

Суб'єктивні (мали внутрішній характер і залежали від дослідниці):

- література, яку вивчала дослідниця;
- оточення (люди, з якими вона спілкувалась або чії роботи вона досліджувала (наприклад: ідеї англійських філантропів, серед тих, котрі на неї найбільше вплинули, слід назвати Т. Чалмерса, О. Хілл, Ч. Лоха, А. Тойнбі та інших, ідеї видатних американських діячів благодійного руху Д. Гленна, Ж. Лоуелл, З. Сміт, А. Уорнера та інших);

- релігійні погляди (Унітарна церква);
- соціальні умови, в яких жила дослідниця;
- професійна діяльність і власний життєвий і професійний досвід.

Об'єктивні (мали зовнішній характер і не залежали від дослідниці):

- соціоісторичні умови, в яких зростала і жила дослідниця;
- державоторчі зміни і процеси;
- досвід колег.

Відповідно до аналізу літератури, зазначимо, що у сфері наукового інтересу Мері Елен Річмонд були такі питання, вирішення яких вона намагалась знайти:

- безробіття, злидні, безпритульність та бродяжництво (причини яких вона вбачала у лінощах, низькому рівні оплати праці, алкоголі, непорозумінні між чоловіком і дружиною, безвідповідальності бідняків);
- мігранти і міграція, питання соціальної мобільності і ресоціалізації (або вторинної соціалізації);
- питання соціальної адаптації та соціального забезпечення інвалідів і хворих;
- трудові гарантії, страхове та пенсійне забезпечення;
- питання шлюбу та родини (створення, розвиток, тенденції і можливості, причини створення родин і розлучень, вплив держави);
- роль жінки та чоловіка в родині (залежно від життєвої ситуації і становища держави – затяжної економічної кризи, війни, індустріального зростання, зміни культурних ідеалів зі шляхетності і самопожертви до самоцентричності та споживчої культури);
- аспект виховання дітей і особистості (як добрих громадян своєї держави і як самостійних та повноцінних особистостей, що відповідають за власне життя);
- проблема насильства в родині;
- формування моральних та етичних цінностей у громаді;
- навчання в сфері філантропії;
- формування основ філантропічної діяльності у чітку структуровану науку, яка б поєднала: стосунки громадянин – громадянин, громадянин – родина, громадянин – держава/церква/благодійна організація; філантропічну й релігійну

етику; благодійну практику й медичні знання, державну політику і трудову діяльність особистості; створення методів роботи з нужденними.

Загалом Мері Елен Річмонд зробила вагомий внесок у розвиток соціальної політики США за рахунок розроблення теорії та провадження практики у сфері соціальної роботи. Її ідеї та пропозиції щодо зміни в соціальній сфері були передовими і ефективними для суспільства кінця XIX – початку XX ст.

Висновки до розділу 1

Досліджувані матеріали, представлені у першому розділі, дають підстави стверджувати, що у США існували усі необхідні передумови формування такої нової професії та науки, як соціальна робота. Військові дії всередині країни та за її межами, наслідки Другої промислової революції, концентрація й централізація капіталу та міграційні хвилі – це не повний перелік факторів, які сформували фундамент для бурхливого розвитку соціальної роботи.

Соціальна робота як професія почала складатися в США наприкінці XIX століття в умовах ліберально-демократичного устрою держави, який виявилось сприятливим середовищем для розвитку благодійності.

Під час проведення аналізу наукової літератури з означеної проблематики була виявлена вагома роль релігії як фактору сприяння формуванню соціальної роботи. Церкви різних конфесій створювали осередки (школи та церковно-приходські общини) благодійності та філантропії. Саме релігійні витoki соціальної роботи сформували обличчя соціальної роботи – обличчя жінки.

Не меншу роль у формуванні соціальної роботи відіграла система ЗМІ як засіб інформування громадянського суспільства про напрями діяльності соціальної роботи. Більшість коштів для реалізації соціальної роботи були залучені через інструменти ЗМІ. Просвітницька діяльність, популяризація благодійних проєктів та організація діалогу між представниками влади та громадськості пришвидшили розвиток соціальної роботи і філантропії.

Повчальним, тим не менш, слугує той факт, що одним із завдань, яке перші соціальні працівники вибрали пріоритетним, став розвиток позитивної

самостійності об'єктів соціальної допомоги (клієнтів), якими переважно ставали бідняки. Певною мірою це завдання впливало з того, що професійна соціальна робота в США зароджувалася саме в той момент, коли американському суспільству було необхідно подолати полярність між вимогами християнського милосердя і жорсткими законами економічної конкуренції, які ставили незаможних та інших незахищених членів суспільства у невігідне становище. Саме тому соціальні працівники спочатку не розглядали свою місію тільки як надання матеріальної допомоги. Вони прагнули розвинути у своїх клієнтів такі якості, які б сприяли їх активізації як повноцінних громадян та суб'єктів власного життя.

Під час становлення соціальної роботи як професії склалося уявлення про те, що клієнти повинні навчитися вибудовувати весь комплекс своїх життєвих сенсів під час спеціально організованого процесу професійної взаємодії з фахівцем. У результаті поступального розвитку соціальна робота стала інструментом не тільки збереження, а й розвитку громадянського суспільства, існування якого неможливе без низової громадянської активності.

Аналіз наявних джерел дав можливість сформулювати чітке бачення еволюції розвитку об'єднань соціального спрямування. Зміна форматів, складу та місць проведення з'їздів ілюструє бурхливий розвиток громадянського суспільства у напрямі соціальної роботи.

Відповідно, за результатами здійсненого аналізу сформовано наступні групи чинників, що вплинули на зародження соціальної роботи в Сполучених штатах Америки наприкінці XIX – початку XX ст.:

- соціо-культурні (міграція, рухи за права, протестантизм тощо);
- політико-економічні (спадщина президентів різних періодів, що склала передумови зародження різних теорій; бойові дії в середині країни та за її межами; наслідки Другої промислової революції; стрімкий розвиток американського капіталізму тощо);
- галузеві (кілька хвиль міграції; законодавчі зміни, щоб регулювали благодійну сферу; наявність різного типу організацій, що надавали благодійну допомогу

тощо).

Важливу роль у формуванні соціальної роботи відіграла Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.). Відповідно до аналізу наукової літератури було сформовано основні групи чинників, які, стали передумовою формування особистості Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.) та сприяли формуванню принципів і її поглядів щодо розбудови соціальної роботи, виникненню методу «case work» та «social diagnosis»: соціо-культурні (виховання в сім'ї, отримання домашньої і середньої освіти, самонавчання і самоосвіта тощо), політико-економічні (промислова революція, війни, рухи за права певних класів, зміна законодавства тощо), професійні (робота в благодійних фондах різного рівня і викладання, вплив наставників та сучасників дослідниці тощо).

Нами була запропонована умовна періодизація життя та діяльності Мері Елен Річмонд, яка охоплює три етапи (допрофесійний, професійний, етап професійного авторитету), що розкриті в параграфі 1.2.

У процесі дослідження обґрунтовано роль оточення Мері Елен Річмонд у формуванні її теорії. Додатково нами було виокремлено дві групи осіб: перша група – науковці-опоненти/критики, які піддавали сумніву дієвість методів, запропонованих Мері Елен Річмонд; друга група – науковці-соратники, які надавали підтримку та позитивним чином впливали на розвиток теорії соціальної роботи. Використаний підхід дав змогу сформувати цілісне бачення професійної атмосфери, у якій працювала Мері Елен Річмонд.

Також у параграфі 1.2 першого розділу відображена біографія дослідниці, в якій детально розкрито умови, що вплинули на особистісне та професійне формування дослідниці. Під час аналізу літератури та науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд виявлено суб'єктивні (ті, що мали внутрішній характер і залежали від дослідниці) та об'єктивні (ті, що мали зовнішній характер і не залежали від дослідниці) групи чинників,

Відповідно до аналізу літератури, підсумуємо, що у сфері наукового інтересу Мері Елен Річмонд були такі питання: безробіття, злидні, безпритульність та бродяжництво (причини яких дослідниця вбачала у лінощах,

низькому рівні оплати праці, алкоголі, непорозумінні між чоловіком і дружиною, безвідповідальності бідняків); мігранти і міграція, питання соціальної мобільності і ресоціалізації (або вторинної соціалізації); питання соціальної адаптації та соціального забезпечення інвалідів і хворих; трудові гарантії, страхове та пенсійне забезпечення; питання шлюбу та родини (створення, розвиток, тенденції і можливості, причини створення родин і розлучень, вплив держави); роль жінки та чоловіка в родині (залежність від життєвої ситуації і становища держави – затяжної економічної кризи, війни, індустріального зростання, зміни культурних ідеалів зі шляхетності і самопожертви до самоцентричності і споживчої культури); аспект виховання дітей і особистості (як добрих громадян своєї держави і як самостійних та повноцінних особистостей, що відповідають за власне життя); проблема насильства в родині; формування моральних та етичних цінностей у громаді; навчання в сфері філантропії; формування основ філантропічної діяльності у чітку структуровану науку, яка б поєднала: стосунки громадянин – громадянин, громадянин – родина, громадянин – держава/церква/благодійна організація; філантропічну й релігійну етику; благодійну практику й медичні знання, державну політику і трудову діяльність особистості; створення методів роботи з нужденними.

Мері Елен Річмонд зробила вагомий внесок у розвиток соціальної політики США за рахунок розроблення теорії та провадження практики у сфері соціальної роботи.

Зміст розділу висвітлено у публікаціях автора [20; 21; 114; 119; 199].

РОЗДІЛ 2.

ІДЕЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПАДЩИНІ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД

Сучасне суспільство дедалі гостріше відчуває важливу роль соціальних працівників, які працюють в умовах трансформацій, що відбуваються в Україні, реалізують низку важливих функцій для реконструкції соціуму. Виникає потреба переосмислення й актуалізації першоджерел соціальної роботи, пошуку нових інструментів і підходів у теорії і практиці соціальної роботи. За такої ситуації осмислення зарубіжного досвіду реалізації соціальної політики, а саме вивчення і застосування кращих здобутків науково-практичної спадщини представників різних напрямів соціальної роботи є важливим і актуальним. У представленому розділі здійснено теоретичний аналіз науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд – дослідниці в галузі діяльності із соціального захисту населення; обґрунтовано основні напрями її досліджень; виявлено характерні теоретичні і практичні аспекти її роботи у США наприкінці XIX – на початку XX століття.

2.1. Характеристика соціальної роботи з різними групами клієнтів у спадщині Мері Елен Річмонд

Подальше теоретичне та історико-педагогічне осмислення зарубіжного досвіду зазначеного напрямку може бути продуктивним після глибокого всебічного аналізу раніше не досліджених сфер, їх критичної рефлексії і переоцінки за урахування національної, історичної і культурної своєрідності, а також за умов ґрунтовної, цілісної і концептуальної систематизації. Запити сучасної практики вимагають виходу за межі вже наявного знання і спонукають до пошуку та отримання нових наукових результатів. Відповідно, постає потреба у поглибленому аналізі різних систем професійної освіти та професійної підготовки, в тому числі зарубіжних, чому сприяє звернення до їх витоків.

Важливим з цієї позиції постає вивчення *організації соціальної роботи з різними групами клієнтів* в діяльності Мері Елен Річмонд. У своїй праці «What is social case work? An introductory description» (1922) Мері Елен Річмонд розглядає

й аналізує кілька ситуацій, коли фахівець допомагає особі подолати певний специфічний або проблемний стан, в якому та перебуває. Цей процес дослідниця розшифровує як соціальне лікування, в якому фахівець, а саме соціальна патронажна сестра або лікар, трактують ці стосунки як «ситуація», а людину, з якою відбувається робота, – «клієнт» [274, с. 24], за сучасним українським законодавством це – отримувач послуг (відповідно, описуючи теорію і практику соціальної роботи Мері Елен Річмонд будемо використовувати поняття «клієнт», а вказуючи на сучасні аспекти в роботі використано поняття «отримувач послуг»). Отже, «*social case work*» – це «соціальна робота в ситуації». У російськомовному перекладі нам може трапитися тлумачення цього терміна як «соціальна патронажна робота», а в сучасних україномовних джерелах можна знайти трактування «ведення випадку» [40, с. 481; 52], яке в широкому розумінні має побудовану систему реалізації соціальної політики, а у вузькому значенні – є конкретним методом реалізації соціальної роботи із особою, що потрапила в кризову ситуацію.

У спадщині Мері Елен Річмонд *social case work*, або соціальна робота в ситуації (ведення випадку), – це «мистецтво робити різні дії з клієнтами та для клієнтів з метою досягнення їх власного та суспільного благополуччя» [109, с. 24; 274]. Пізніше дослідниця уточнила цей термін – «мистецтво вносити кращі корективи у соціальні стосунки окремих чоловіків, жінок і дітей» [276, с. 389]. Використовуючи його як інструмент налагодження міжособистісних стосунків та аналізуючи різні дані й досвід співпраці у вирішенні проблем клієнтів, дослідниця зазначала, що роль такого типу роботи стала необхідною частиною соціальної сфери у різних закладах, оскільки стосується добробуту населення.

Сьогодні в Україні існує система підготовки фахівців соціальної сфери, які працюють у різних державних, благодійних і громадських структурах та реалізують соціальну роботу в ситуації. При цьому потенціал останньої величезний, адже з 2014 р. так і не вирішено остаточно питання реінтеграції переселенців (на 13 квітня 2020 року їх чисельність становить 1 446 881 осіб) [67], не налагоджена масова робота з учасниками бойових дій, ветеранами та їхніми

родинами; і при наявності державної опіки над зазначеними категоріями все одно кількість проблемних випадків надзвичайно велика (наприклад: питання перекваліфікації ветеранів бойових дій, скасування шлюбів учасників бойових дій та ін.). Завдання активізації молоді щодо її участі у житті держави майже повністю покладено на плечі громадських організацій та молодіжних центрів.

Мері Елен Річмонд вважала, що ідеальним варіант реалізації в професії є тоді, коли фахівець народжений із певними задатками та здобув професійну підготовку через навчання та отриманий практичний досвід [274, с. 7, 94–95; 292]. Соціальних працівників авторка порівнює з учителями або інструкторами, котрі допомагають клієнтові розкрити його індивідуальність і навчають жити повновому. «Уявімо – що це скоріше важка і вимоглива професія. Фактично, візит соціального працівника до клієнта має носити дружній характер. Це не мудрі заходи допомоги; це не пошук зайнятості; це не утримання хлопців в школі або навчання їх для роботи; це не покращення санітарних умов і турбота про хворого; це не викладання чистоти або економічної кулінарії, або закупівлі; це не привчання звичок для розвитку або здорового відпочинку. Це можуть бути кілька з наведених напрямів роботи або всі одночасно, і при цьому це завжди дещо більше. Дружній візит означає близьке і безперервне знання і емпатія до радостей, печалей, думок, почуттів, всієї перспективи на життя бідної сім'ї» [273, с. 180–181]. При пошуку основних причин соціальних проблем всередині особистості, стало зрозумілим, що програма змін орієнтована на індивіда з метою виправлення соціальних проблем.

Нагородою для соціального працівника, який в теорії Мері Елен Річмонд є «дружнім відвідувачем», і найкращим результатом його роботи є ситуація, коли клієнт (отримувач послуг) перестає бути утриманцем після докладених зусиль. Тому професор Theron Schlabach назвав Мері Елен Річмонд «матір'ю соціальної роботи із сім'ями» [250; 271].

У праці «What is social case work?» дослідниця наводить власне узагальнення про соціальну роботу в ситуації – «її теорія, її цілі, її найкраща

інтенсивна практика – все, здається, сходиться до однієї центральної ідеї; а саме до розвитку індивідуальності» [274, с. 90].

Індивідуальність розуміється Мері Елен Річмонд як унікальність живої істоти, або її відмінність від інших, виду і від іншої частини природи (на основі проведеного аналізу наукової літератури) [274, с. 90–92]. За означенням авторки, термін «індивідуальність» є більш широким за термін «характер» і поєднує у собі як те, що є від народження, так і набуте під час взаємодії в соціумі через знання, досвід, освіту, навички, контакти з іншими, тобто охоплює фізичну спадковість та соціальну спадщину. У своєму розумінні соціальної роботи авторка акцентує увагу на характері індивідуального підходу до клієнта – відповідно до ситуації, в яку потрапив останній. Адже є певні базові пункти, за якими потрібно працювати, але план змін буде максимально персоналізованим. Поняття «індивідуальності» дослідниця розкриває насамперед з підходу соціології, і тільки потім додає контексти – педагогічний, психологічний та релігійний.

Окреме місце в роботі дослідниці відведено порівнянню трактування індивідуальності в педагогіці, психології, біології, соціології та філософії [274, с. 90–103]. Такі порівняння свідчать про ґрунтовний підхід до вивчення питання індивідуальності та професіоналізм авторки.

Індивідуальність людини може змінюватися (за Мері Елен Річмонд) відповідно до:

- отриманого досвіду (змінюються знання, набір навичок, характер);
- погляду на світ та ситуацію;
- стану фізичного тіла;
- спадковості (фізіологічної і соціальної (до яких належать традиції, культура тощо) [274, с. 148].

У трактуванні індивідуальності дослідниця розкриває роль привчання до гігієни тіла та гігієни розуму.

Певну роль у трансформації індивідуальності Мері Елен відводить розвитку усвідомлених і всебічно врегульованих соціальних зв'язків (коли рідні клієнта чи інше соціальне оточення активно залучені у подолання негативної ситуації

клієнта). Відтак, задача «максимум» – це «вивільнення та розвиток ресурсів людини і її соціального оточення (середовище проживання)» [88, с. 120–121; 291, с. 61-66]. Загальні програми допомоги без врахування індивідуальних особливостей ніколи не могли досягти тих результатів, які досягалися при роботі соціальних працівників, котрі застосовували індивідуальний підхід і фокусувалися на унікальності клієнта.

Окремий акцент дослідниця робила на полярності стосунків *клієнт – соціум*, коли вкрай важливим для успіху справи було враховувати два «боки»: з одного – думки, поняття і реальні стосунки різних суб'єктів до клієнта; з іншого – «сутність» клієнта і готовність до змін і прийняття допомоги, знань, людей, а також спадковість.

Для розуміння успішності ролі соціального працівника та його рівня кваліфікації (професійна підготовка чи без спеціалізованої підготовки, але готові активно співпрацювати і допомагати клієнту), що впливав і змінював життя нужденних, Мері Елен Річмонд здійснила науковий аналіз. Висновки аналізу, проведеного дослідницею в роботі «What is social case work?», підпадали під категорії «розуміння» та «дії». Кожна з цих двох категорій була уточнена ще раз: розуміння, аби включити «розуміння індивідуальності» і «розуміння навколишнього середовища»; дії, щоб включити «пряму дію в думках» і «опосередковану дію на думку». У зв'язку з цим праця містить такі пункти:

- A. Поняття індивідуальності та індивідуальних особливостей (характеристик).
- B. Перелік ресурсів (коштів), небезпек, роз'яснення впливу соціального середовища.
- C. Пряма дія думки на думку.
- D. Опосередкована дія через соціальне навколишнє середовище [274, с. 101–102].

І фахівець, і непрофесійний соціальний працівник можуть володіти усіма видами навичок, визначених у дослідженні. Єдиною відмінністю буде інтелектуальна складова. Потрібно щось більше, ніж випадкова експертиза, аби виявити або в літературі, або під час супроводу в роботі новизну вироблених

комбінацій, зрозуміти дослідження і процес тренування, самовираження і самоприниження, які лежать позаду досягнутого результату.

Пункти А та В авторка рекомендує розглядати обов'язково разом, що дозволяє якісніше розкрити поняття індивідуальності. Адже соціальний працівник у своєму супроводі клієнта розвиває його індивідуальність і максимально підбирає можливості для аналізу, соціального діагностування, формування плану й зміни ситуації. На думку Мері Елен Річмонд, професійна навичка соціального діагнозу дає фахівцеві змогу більш точно та широко побачити проблему та заощаджує певний час для вирішення ситуації.

Пункт С варто розглядати як навички і знання для можливості зближення з клієнтом. До них віднесли терпіння, готовність залучатися до ситуації, щирість, лояльність, віру у зміни, активність у кризовій ситуації та вміння донести думку [274, с. 101-102].

Пункт D відображався у контактах клієнта і соціуму – відновленні втрачених зв'язків і налагодженні нових, формуванні атмосфери позитивного досвіду у співпраці із соціумом. Соціальні агенти різного типу відіграють особливо важливу роль у трансформації індивідуальності клієнта. При цьому дозволено використовувати методи як прямого підходу (через розмови, залученість до діяльності та прийняття рішень), так і опосередкованого впливу (через інших людей, через установи та агентства, через матеріальні речі).

Найкращі результати отримують соціальні працівники, які реалізують розумний підхід, володіють певним інтелектом, здатні співпереживати, мають терпіння та ті, які володіють професійними знаннями. Саме вони зазвичай витримують баланс між впливом державних та інших благодійних структур, індивідуальністю клієнта та очікуваним результатом.

Успіх вирішення ситуацій, описаний в праці «What is social case work?», Мері Елен Річмонд вбачає у терпінні соціальних працівників, здатності якісно аналізувати і складати план; налагоджувати якісні зв'язки із клієнтом; повторенні певних дій стільки разів, поки вони не приведуть до результату; відновленні зв'язків клієнта із родиною; передачі клієнту певних знань та формуванні

навичок; залученні клієнта до прийняття рішення стосовно власного майбутнього; переформатуванні та посиленні соціальних зв'язків із родиною та членами громади; винахідливості соціальних працівників при використанні наявних ресурсів або створенні їх альтернатив.

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу визначити важливі аспекти в соціальній роботі, які обґрунтувала у своїх працях Мері Елен Річмонд. А саме: врахування індивідуальних особливостей; реалізація зміни моделей поведінки та звичок клієнта; розгляд можливості ізолювання особистості підопічного від родини (на основі висловлення думки про діяльність міс Салліван) [274, с. 14–16]; уведення клієнта у певне соціальне середовище; допомога у прогресивному розвитку особистості; ведення особистої справи клієнтів; пропагування універсальної релігії – релігія любові; дотримання професійної відкритості, наявності готовності до розвитку, навчання нового і прийняття досвіду інших – «готовність приймати будь-чись дослідне знання будь-якого виду, яке може збагатити власний досвід» [274, с. 24–26].

У праці «What is social case work? An introductory description» (1922) Мері Річмонд зазначає, що глобально соціальні працівники активно працювали за case work в освітній сфері, потім в індустріальній, потім перейшли до медичної сфери, де при лікарнях були соціальні відділи, потім долучилися до судової сфери й реалізації рішень. Зокрема, до соціального працівника, що співпрацював із судовими органами, обов'язковою вимогою була професійна підготовка.

При дослідженні літератури спостережено тенденцію, що перелік місць роботи соціальних працівників з часом почав розширюватися: вони стали працювати у службах при школах, лікарнях, промислових підприємствах, судах, відповідних службах у справах безробітних та з питань працевлаштування, комісіях для сліпих, товариствах по догляду за інвалідами, в агенціях з перевиховання при тюрмах та інших виправних закладах. Фахівці соціальної сфери для надання якісних послуг об'єднувалися із фахівцями інших галузей (з медсестрами, юристами, священнослужителями та іншими), цим реалізуючи міжсекторальну взаємодію.

У різні історичні періоди кількість клієнтів, яку обслуговував соціальний працівник, коливалася і вимірювалася сотнями. Особливо гостро питання навантаження соціальних працівників поставало у періоди соціально-економічних потрясінь.

Інші форми роботи у сфері соціальних проблем, в якій відбувається взаємодія із соціальною роботою, – робочі групи, соціальні реформи та соціальне дослідження [274, с. 195-222]. І тому case work Мері Елен Річмонд розглядала як фрагмент більшої сфери, реалізованої в галузі соціальних проблем взагалі. Окремо дослідницею розглянута специфіка між робочою сферою соціальних проблем із людиною та роботою в галузі соціальних проблем із групою. Для якісного виконання цих функцій і напрямів потрібний більш професійний підхід, який забезпечується через навчання. Робітники соціальної сфери могли працювати в державних агенціях, благодійних організаціях, мати власну практику.

Під час аналізу науково-практичних доробків Мері Елен Річмонд нами були знайдені ключові принципи спілкування між працівником благодійної сфери (соціальним працівником) та клієнтом. До таких принципів належать:

1. Соціальний працівник має добре розуміти ситуацію, що склалась у клієнта, при цьому не нав'язувати йому власного дружнього ставлення. У своїх працях «Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers», «What is social case work? An introductory description» Мері Елен Річмонд зауважувала на важливості дружнього ставлення між соціальним працівником та клієнтом [273, с. 10–190]. Вона акцентувала увагу на тому, що ці довірливі стосунки формуються за наявності кількох умов, а саме:

- проявлення такту і терпіння з боку соціального працівника;
- аналіз та якісне розуміння ситуації клієнта;
- наявність системної роботи і довготривалого періоду співпраці.

Мері Елен Річмонд додає, що соціальний працівник має право ділитись певною інформацією про себе (скільки дітей, що любить читати або робити і т.п.). На основі зазначеного формується довіра між учасниками процесу співпраці.

У власній діяльності соціальний працівник має аналізувати отриману інформацію за схемою: соціальний аспект (родина, кількість дітей, місце народження, спеціальність та інше); фізичний аспект (стан здоров'я, хронічні хвороби, наявність чи відсутність інвалідності тощо); історія клієнта (останнє місце роботи, стосунки з колегами, сусідами, інше); фінансова складова (орендна сплата, напрями витрат, джерела доходів тощо) [273, с. 189]. Такий послідовний аналіз дозволяв конкретніше зрозуміти ситуацію, в якій перебуває клієнт.

2. Індивідуальна робота з клієнтом. На думку Мері Елен Річмонд, для формування дружніх зв'язків важливо відвідувати клієнта самотійно, без інших колег [274, с. 21]. Таким чином відбувається реалізація індивідуального підходу та формується діалог у відкритій і відвертій формі.

3. Неперервність і регулярність співпраці. Робота має проводитись регулярно, з певною частотою. У дослідженнях вченої зазначено, що часто працівники організацій благодійної сфери більш активні восени та зимовий період і менш активні влітку. Наявне спостереження, що в перші місяці співпраці соціальні працівники є занадто активними [273 с. 185-186]. Тому є необхідним сумісне планування зустрічей між фахівцем і клієнтом. Ясна річ, що частота зустрічей коригується відповідно до зміни ситуації із клієнтом.

4. Метою роботи соціального працівника має бути зміна ситуації клієнта. Наприклад, у роботі з родинами, що перебувають на межі бідності, спершу необхідно ретельно все дослідити (соціальні дані родини, медичні дані, умови проживання і роботи, фінансові умови і т.п.), спланувати необхідний обсяг роботи, домовитись з клієнтом про обов'язки, реалізувати план, виконуючи зобов'язання з обох боків і проводячи регулярні зустрічі. Фактично, соціальний працівник стає для родини «сімейним лікарем». Дослідження алгоритму роботи з клієнтами у спадщині Мері Елен Річмонд є наступною нашою метою і буде розкрито пізніше в процесі опису категорій клієнтів за науково-практичною спадщиною дослідниці.

5. Зібрані факти про клієнта використовуються лише в роботі з клієнтом. Ці факти є основою плану дій та можливістю для створення необхідних ресурсів,

вони є основою прогнозування змін [273, с. 191]. Фактично відслідковуємо відображення і трансформацію цього положення у сучасному Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України в пунктах про анонімність і збереження даних про клієнта [41].

6. Прояви милосердя і терпіння. На думку Мері Елен Річмонд, жодна дія не може принести швидких результатів, для виведення родини з позиції бідних осіб потрібно докласти зусиль, і щоб пройшов певний період. Без прояву вказаних характеристик результат може бути тривалішим у часі.

7. Використання звітів, їх аналіз, подальше планування й прогнозування. Відповідно до зазначеного формується вимога до наявності певної кількості клієнтів у соціального працівника. На думку Мері Елен Річмонд, неможливо якісно виконувати власні обов'язки, якщо ти маєш велику кількість клієнтів, особливо із різними запитами.

8. Баланс в роботі із кількістю родин та наданням їм відповідної допомоги. Обираючи між допомогою «потроху, але багатьом» або «велика допомога одному» [273, с. 160], дослідниця рекомендує обрати другий варіант, тому що це зменшить кількість родин, що знаходяться на межі бідності. На нашу думку, ця позиція в Україні є теж актуальною, адже соціальна політика в державі є розпоршуючою. Наприклад, за умови актуалізації цього принципу для сучасної української держави переведення певної групи пілг в монетизацію можна робити поступово, спочатку для одних категорій населення, потім для інших. І так рік за роком перейти на певний рівень. Крім того, це зменшить кількість корупційних складових, які сьогодні існують в транспортній сфері.

9. Партнерське ставлення до клієнта при вирішенні питань останнього [273, с. 160-162]. Це означає, що клієнт так само несе відповідальність за зміну кризової ситуації, виконуючи власні зобов'язання. Після покращення ситуації клієнт має продовжувати докладати зусилля, щоб не потрапляти в такий стан знову. Вважаємо цей принцип дуже корисним. На жаль, в нашій державі відсутня офіційна статистика про те, скільки осіб, що стояли на обліку в центрах із працевлаштування і потім були працевлаштовані, знову і знову повертаються в ці

структури, звільнившись через певний період. Для непрацевлаштованих це певна можливість працювати десь неофіційно і отримувати державну компенсацію у вигляді допомоги по безробіттю. За умовами від 2018 р., сума виплат в Україні, залежно від тривалості безробіття, плавно зменшується. Так, перші 90 календарних днів безробітний отримує 100% призначеної йому грошової допомоги, наступні 90 к.д. – 80%, у період, що залишився, виплати становлять 70% [37]. Вважаємо цей факт позитивним, адже він стимулює клієнта до зміни власної ситуації.

10. Форма допомоги має видозмінюватись відповідно до потреб і ситуації клієнта [273, с. 161–162]. Для прикладу: відправили клієнта на перекваліфікацію, тепер необхідно допомогти йому знайти роботу. Це зміна потреб і зміна ситуації, а відповідно й зміна форми надання допомоги.

11. Специфіка роботи. У роботі з клієнтами надана їм допомога має бути підібрана дуже ретельно і відображати специфічні потреби бенефіціара [273, с. 164; 274, с. 35, 41–46]. Наприклад, якщо в родині є проблема із домашнім господарюванням, то основна задача соціального працівника – навчити членів родини вести домашнє господарство. У такому випадку вкрай необхідними для соціального працівника будуть практичні навички ведення господарства і вміння навчати, створення умов за яких клієнт/клієнтка буде вчитись. Частину принципів можна прослідкувати в сучасних кодексах з професійної етики соціального працівника [140].

В процесі вивчення джерел із проблеми дослідження визначено *основні групи клієнтів у спадщині Мері Елен Річмонд*, яким приділялась увага в роботі Мері Елен Річмонд.

Перша група – вдови із дітьми віком до 14 років. Дослідження «A study of nine hundred and eighty-five widows» [275] містить аналіз роботи благодійних структур 9 міст (Нью-Йорк, Філадельфія, Балтимор, Бостон, Буффало, Мінеаполіс, Атланта, Кембридж Масс., Колорадо Спрінгс). Зроблений аналіз стану 985 вдів у зазначеній роботі розкриває перелік факторів, які необхідно враховувати для визначення стану таких родин: причина вдовства, кількість дітей,

рівень допомоги від держави чи благодійних організацій, сукупний фінансовий дохід після смерті чоловіка, рівень підтримки оточення.

Окремо за результатами дослідження було описано два методи полегшення стану родин та «дитячої економії»:

- перший метод був максимально зовнішнім, поєднуючи співпрацю між усіма соціальними установами міста, державними і приватними, особливо в таких галузях сімейної роботи, як догляд за дітьми;

- другий передбачав втручання тільки у вигляді субсидій і виплат (важливим коефіцієнтом дослідження стала турбота, яка не могла бути виміряна і визначена у цифрах).

Варто зазначити, що проведений аналіз, в якому брали участь 985 вдів, дозволив виявити різні причини, через які відбувалось вилучення дітей з-під опіки їхніх матерів.

Серед показників, які досліджувались науковицею, увага зверталась на: причини вдівства (хвороби, нещасні випадки на виробництві, хвороби серця, непромислові аварії, самогубство тощо); стан вдови (моральний і фізичний, стан її здоров'я); кількість, вік і місцезнаходження дітей; заняття (фах і місце роботи) вдови; фінансові ресурси родини (витрати і надходження); допомога, що була надана громадськістю (часткова, одноразова тощо); орендна плата за житло [275, с. 5–8] та ін.

Було досліджено плани роботи благодійних структур із обраними родинами. Робота з такими клієнтами тривала по кілька років, не лише з 1910 р., найраніший план – з 1891 р. Не всі плани містили увесь об'єм надаваної допомоги, але цього вистачило для формування стандартів роботи з обраною категорією. Таким чином, до ретельного аналізу було обрано 61 план-резюме. За результатами дослідження виявлено:

По-перше, найбільш важкий період життя для вдови – між 30 і 40 рр., у молодшому віці легше дбати за дітьми, а після 40 років діти мають змогу допомагати матері.

По-друге, після смерті чоловіка більше чверті досліджуваних залишились без компенсацій і коштів для існування. Лише 237 сімей отримали виплату за страховими полісами [275, с. 14]. Окремо зазначимо, що такі страхові виплати дослідниця в своїй роботі назвала «страхування похорон», адже основна їх сума (якщо не найбільша) була витрачена на поховання.

По-третє, такі громадські національні об'єднання, як польські, ірландські, італійські надавали більше допомоги вдовам, ніж інші благодійні структури, що свідчить про більш тісні зв'язки спільнот мігрантів.

По-четверте, результати дослідження розкривали таку особливість: чи працювали вдови в період, коли їх чоловіки були живими. Цифри вказують на те, що 84% працювали. А отже, забезпечення родини відбувалось мінімум із двох джерел.

По-п'яте, 50% вдів зверталися до благодійних організацій протягом першого року після втрати чоловіка, інша частина вдів зверталась до фондів по проходженню тривалого часу (5 і більше років) [275, с. 17–18]. Це призвело до різного фінансового та скрутного стану описаних типів родин. Тим самим рівень надання допомоги і період реабілітації був різним.

Окремим пунктом у дослідженні Мері Елен Річмонд виступала наявність і вплив дитячої праці (як виконання певних видів робіт по господарству, так і робота поза домом, що приносила певні фінанси), враховувався вік дітей (неповнолітні та повнолітні). Було виявлено, що певні громадські організації та благодійні фонди, які надавали допомогу, взагалі не фіксували цей аспект, а ті, які фіксували, вказували рік народження дитини без дати та місяця [275, с. 30–31]. Доходи в родинях вдів від повнолітніх дітей, що працювали, були вищими, ніж від неповнолітніх.

Зазначені вище дані було покладено у форму співпраці між благодійними організаціями та клієнтами. Зауважимо, що дослідження засвідчило напрями роботи, які Мері Елен Річмонд класифікувала таким чином:

- матеріальна допомога родині;

- робота із вдовою та дітьми (стосовно організації побуту та обов'язків з ведення господарства, розвиток певних навичок);

- працевлаштування вдів (на дому (наприклад: шиття замовлень для магазинів); у певних закладах з графіком роботи зранку та ввечері (наприклад: прибирання в родинях, офісах, магазинах тощо); мінімум один повний день перебувати вдома із дітьми;

- можливість взяття постояльців (орендарів).

Аналізуючи отримані дані, авторка вказувала на недоцільність вранішніх, вечірніх та нічних типів роботи, адже такий режим роботи призводив до перевтоми вдів та порушення потреби перебування вдови в цей час із дітьми і виконання функцій матері (догляд, вкладання спати і т.п.), що було, на думку дослідниці, первинним завданням [275, с. 20–30].

На основі дослідження Мері Річмонд сформуvala рекомендації щодо підбору місця роботи для вдів:

- урахування тривалості робочого дня, часу доби;
- урахування кількості робочих днів;
- урахування віддаленості / наближеності робочого місця до дому;
- урахування темпераменту, стандартів, навичок, фізичного та психологічного стану матері;
- урахування наявності дітей різного віку і особливості їхніх потреб;
- урахування досвіду вдови до шлюбу;
- урахування типу стосунків з рідними та сусідами [275, с. 28–29].

Наступним пунктом дослідження Мері Елен Річмонд був напрям організації роботи благодійних організацій, що передбачав вилучення дітей із родини. Цей процес відбувався на прохання структур (наприклад: через хворобу матері; недієздатна та не має можливості доглядати за дітьми; умови проживання не забезпечують якість та безпеку розвитку дітей; аморальна поведінка матері тощо), за рішенням суду або на прохання матерів [275, с. 32]. Вилучення було тимчасовим або повним.

У праці «A study of nine hundred and eighty-five widows», присвяченій «історіям» вдів, дослідниця вказувала на позитивну тенденцію, а саме на те, що після початку роботи представників благодійних організацій із вдовами родинна ситуація останніх покращилася, і тому з часом рівень допомоги для них зменшувався.

Друга група клієнтів – родини, що знаходилися в складних ситуаціях. Питанню родини Мері Елен Річмонд присвячувала майже всі роботи, в яких розкривалась роль кожного члена родини, вплив суспільства на родину та умови потрапляння сімей в кризу і виходу з неї.

Дослідниця визначала сім'ю як інститут, що вимагає постійної уваги. У її монументальній праці «Соціальні діагнози» (1917) вона характеризувала сім'ю як одиницю, яку варто підтримувати й зміцнювати. «Сім'я як така, – писала вона, – продовжує залишатися основним інститутом, навколо якого обертаються наші долі» [276].

Через праці Мері Елен Річмонд можна відслідкувати еволюцію ставлення авторки до різних соціальних ролей та поведінки дружини, чоловіка, дітей. На думку дослідниці, всі позитивні результати, досягнуті в роботі з окремими клієнтами, будуть зведені нанівець, якщо соціальні працівники не братимуть до уваги сім'ю і не працюватимуть із нею.

Аналізуючи наукову літературу, наша увага була спрямована до поняття «сім'я», зазначене в «Енциклопедії соціальної роботи» [212, с. 72–73], в якому наводилась цитата-визначення поняття «сім'я». Автори вважають, що увага суспільства до розуміння поняття «сім'я», за теорією Мері Елен Річмонд, була забута до 60-х років ХХ ст. Це є несправедливим, адже дослідниця у своїй роботі присвячувала значну увагу ролі впливу соціального працівника на людину та її оточення.

Успіх у родині залежить від кількох факторів (за теорією Мері Елен Річмонд): незважання на незначне; співпраця, взаємоповага.

Відповідно до означеного і при розгляді проблем родин було з'ясовано основні причини перебування родин в кризі: алкогольна залежність чоловіка;

втручання в родину родичів з будь-якого боку; різниця інтелектуальних рівнів партнерів; різниця релігійних упереджень родин; особистісний темперамент; наявність або відсутність певних рис характеру (наприклад: тримати слово й виконувати обіцяне [274, с. 57]; відсутність навичок (господарювання, гігієни); бідність; певний тип мислення; зрада; відсутність опіки і належного виховання дітей; смерть одного з партнерів; проблеми з інтелектом.

Виходячи із наведеного, Мері Елен Річмонд вбачала мету роботи соціального працівника із родиною в допомозі для створення умов, в яких «діти процвітають із батьками та матерями, які люблять їх та люблять один одного» [274, с. 180-185].

Для реалізації цієї мети Мері Елен Річмонд пропонує метод case work з уточненням на контекст. Так, виведення родини зі складної ситуації можливе за умови поєднання нижченаведених компонентів дій та поведінки, а саме:

- аналіз складної ситуації (стан здоров'я, фінансовий стан, рівень стосунків у родині між чоловіком і дружиною й дітьми, зв'язки з рідними тощо);
- дослідження щодо надання допомоги і її форми;
- розмова з усіма членами родини;
- складання плану допомоги;
- реалізація плану з періодичним моніторингом;
- готовність соціального працівника діяти в критичних ситуаціях;
- залучення потрібних фахівців до вирішення певних напрямів (наприклад: запрошення дієтолога [275, с. 65]);
- наявність довіри клієнта і всіх членів родини до фахівця та один до одного;
- відновлення контактів із членами родини, якщо вони були втрачені (наприклад, відновлення стосунків між жінкою-клієнтом та її братом, з яким вона не спілкувалися кілька років).

Відповідно, були запропоновані напрями, за якими має відбуватися основна робота в родині: голова сім'ї як громадянин, службовець, чоловік, батько; дружина як домогосподарка; організація побуту бідної людини; сімейне здоров'я

і відпочинок; принципи, формування витрат і збереження коштів (через власне збереження або використання послуг фахівця); принципи ефективної допомоги.

Перелік тем як компоненти систематизовано і структуровані у праці «Friendly visiting among the poor. A handbook for charity workers».

Окремо потребує уваги опис методів роботи із членами родини в спадщині Мері Елен Річмонд, серед них: лікування залежностей; пошук причин змінити життя клієнта (акцент на цінностях) (зазвичай робота велася з дітьми); працетерапія; виховні бесіди; наставництво; навчання; формування прихильності клієнта до його сім'ї і його дому (наприклад, у ситуації із містером Рупертом [168, с. 57-59]); налагодження втрачених зв'язків із членами родини клієнта; зміна роботи; зміна фізичного стану і способу життя; переселення з певного будинку / району; прояв довіри та віри в клієнта; пошук родинної ідеї.

Аналіз наукової літератури дозволив сформулювати гіпотезу, що Мері Елен Річмонд володіла високим рівнем прогностичних навичок. Підтвердженням цього є її робота «War and Family Solidarity» (1917) [272], в якій дослідниця описала можливий вплив I Світової війни на життя суспільства Америки, особливо родин учасників бойових дій. В прогнозі було розкрито, що частина із цих сімей матиме фінансові проблеми у випадку смерті та інвалідизації голови родини; у частини навпаки – покращаться стосунки, військові-чоловіки пишатимуться своїми дітьми, більш відповідально ставитимуться до сім'ї та її утримання, адже родина – це єдине, що утримуватиме чоловіків від смерті. Але чи буде подолана криза, коли ці чоловіки повернуться назад? «Існує велика ймовірність, що ця війна глибоко вплине на сімейне життя в Америці, і ми переживаємо щоб усі наші вчинки, навіть найменші дії працювали на благо сім'ї» [272, с. 4]. Окремим питанням, яке хвилювало Мері Елен Річмонд, було з'ясувати вплив війни на психологічний стан військових, якими вони стануть по поверненню додому. Якщо вони одружені, то як складатимуться стосунки вдома? А якщо не одружені? То чи зможуть вони створити сильну родину? Ці питання, на нашу думку, стали пророчими, адже на них потім шукали відповіді науковці у сфері психології та психіатрії. Прикладом таких пошуків є праця «Психологічна травма та шлях до

видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору» (Д-р Джудіт Герман) [141].

На думку Мері Елен Річмонд, основна мета соціальних працівників в такій ситуації – це допомога колишнім військовим під час адаптації їх до реалій мирного періоду. Серед питань, порушених у публікаціях, Мері Елен Річмонд фіксує увагу на наявності групи жінок, які почали недбало ставитися до дітей та дому, коли їхні чоловіки стали до служби; основною причиною таких змін у поведінці виступали психологічні зміни. Повернення жінок до адекватного стану було можливим лише за умов їх частого відвідування соціальними працівниками та об'єднання зусиль всіх членів родини і громади. Такі висновки зроблені дослідницею на основі описів спостережень соціальними працівниками її фонду.

Слід мати на увазі, що науковиця перймалася питаннями таких типів родин, як нещодавно одружені, адже члени такої родини увійшли в нове життя, а війна змінила його ще кардинальніше, відбуваються процеси відчуження і непорозумінням осіб між собою через тривалий період перебування окремо й отримані стреси. Відсутність чоловіка в перший рік подружнього життя є максимально кризовою умовою для руйнування шлюбу. При цьому дружина виступає у ролі «якоря», який дозволяє військовослужбовцю виживати і в майбутньому повернутися живим. Після повернення військового на мирну територію сім'я дає новий шанс на здоров'я, самодисципліну, самовираження, пошук себе.

Питання стосовно можливості формування родини після повернення з війни в працях Мері Елен Річмонд займало додаткове місце і викликало занепокоєння, стосовно того, чи захочуть колишні військові взагалі ставити до шлюбу, адже стрес, система роботи в армії, та подорожі під час бойових дій, дуже вплинули на свідомість чоловіків. Тим самим сформувавши пені острахи та небажання вести осідлий спосіб життя.

Особливе місце в своїх працях дослідниця відводила необхідності створенню особливих умов після повернення військовослужбовців в родини де

є діти. За дослідженням Мері Елен Річмонд образ гарного, працевлаштованого батька, який розподіляє обов'язки по піклуванню з дружиною є найкращою метою, до якої варто прагнути соціальним працівникам, щоб не «загубити» наступне покоління. Тому наведемо приклади пропозицій, сформульованих Мері Елен Річмонд для фахівців, які працювали із військовими та їх родинами [272, с. 9–13]:

- соціальні працівники продовжують консулювати відсутніх чоловіка та батька, коли це можливо зробити, не доставляючи йому надмірного занепокоєння та тривоги з приводу дрібних неприємностей в родині та речей, від яких його можна позбавити. Тісний зв'язок із почуттям сімейної відповідальності потрібно підкреслити заново. Допоможе в цьому така форма роботи, як консультація;

- соціальні працівники створюють можливість спілкування між військовими та родиною. Реалізація листування мала бути регулярною і містити інформацію про родину, яка б підбадьорувала та створювала бажання жити і повертатися додому;

- після відновлення транспортування товарів і посилок, необхідно допомагати родинам передавати щось із дому на фронт рідним;

- впровадження обміну фото між військовими та членами їхніх родин;

- формування традицій через пам'ять як про національні свята, так і про родинні. Допомогати в організації святкування їх як вдома в Америці, так і в окопах;

- створення клубів підтримки сімей, чий рідні перебували на фронті, і допомога в організації їхнього дозвілля;

- налагодження партнерського ставлення між соціальними працівниками та родинами, чий чоловіки перебували на фронті, цим підтримуючи мужність.

При описі такої категорії і рекомендації Мері Елен Річмонд вводить нове поняття як «сімейна солідарність» (family solidarity) яка проявляється у виконанні кожним членом сім'ї тих функцій і обов'язків що потребують умови та реалізовувати самоконтроль і самоврядування до кінця складного періоду (до завершення військових дій) [272, с. 12]. Соціальні працівники виступають

в такому випадку наставниками та надають допомогу по звільненню і залученню ресурсів для досягнення успіху кожним членом родини.

Третя група клієнтів – сімейні дезертири. Ця група осіб – чоловіки, які з тих чи інших причин лишають свою родину, тимчасово або повністю полишаючи її на громаду і соціальну допомогу.

Мері Елен Річмонд акцентувала увагу на тому, що хоча клієнтів відносимо до певної групи, ми маємо враховувати, що вона буде неоднорідною, адже у кожного є індивідуальність, різний досвід і навички. Проблемна ситуація кожного (case work) буде унікальною, адже матиме велику кількість складових, які при об'єднанні формують загальну картину необхідних змін.

У роботі із такими сім'ями Мері Елен Річмонд рекомендувала не надавати матеріальну допомогу, а тільки заправджувати ті форми роботи, які допоможуть чогось навчитися і облаштуватися, а ще – повернути «біженця» в родину і взяти знову на себе відповідальність. Бо якщо надавати матеріальну допомогу, то й іншим сусідам може подібне спасти на думку [273, с. 50].

Максимально успішна робота із такою категорією клієнтів можлива через активізацію оточення, яке соціальний працівник залучає. Кожен із оточення виступає певним джерелом допомоги родині, яка перебуває в складній ситуації. У більш пізній період дослідниця зауважувала на тому, що інколи важливо і сусідам, і рідним перестати допомагати такій родині, щоб голова родини взяв відповідальність на себе [287, с. 68–72].

Надважливою вважаємо інформацію про те, що голові родини як члени родини, так і соціальний працівник та інше оточення мають висувати більш конкретні вимоги та нагадувати про його обов'язок перед дітьми і про відповідальність за родину.

Якщо проведені всі можливі заходи (навчання, перемовини тощо), залучені всі джерела і т.п., а дезертир не повернувся до родини або знову і знову тікає, подаються документи до суду щодо штрафів або розділення родини, тобто розлучення.

У профілактичних цілях, для запобігання виникненню такого типу клієнтів та їхніх родин Мері Елен Річмонд рекомендувала впровадити більш жорсткі законодавчі норми в окремих штатах та проводити профілактичні заходи, серед яких варто зазначити такі: ускладнити можливості створення шлюбу; проводити просвітницькі заходи для юнаків і дівчат в освітніх закладах, що підвищило б свідомість населення стосовно особистої та родинної відповідальності.

Четверта група клієнтів – діти. Досвід роботи з дітьми описано в усіх працях Мері Елен Річмонд. Діти виступають суб'єктами недбалого ставлення батьків, що призводило до хвороб і негативних звичок та поведінки; вони були вилучені з освітнього простору; залучені до промислової сфери для роботи, щоб допомагати бідним батькам (це призводило до травм, хвороб, смертей); вони виконували роботу по дому або зовні (віднести обід тощо); діти стають професійними жебраками, а потім переходять до кримінальної сфери.

Опис соціальної роботи в ситуації при опіці над неповнолітнім клієнтом (дитиною) Мері Елен Річмонд сформувала за певними блоками, в яких вона зазначила необхідну роботу за напрямками: зміна фізичного середовища; зміна оточення (часткового або повного) (наприклад, призначення опікунів або вилучення дитини в навчальний заклад із можливістю проживання); зміна фізіологічного стану; зміна психологічного стану; інтелектуальний розвиток; особистісний розвиток (який враховував би особисту гігієну; чистоту та порядок у просторі/місці проживання (гігієна житлових приміщень)/домогосподарювання; виховання морально-етичних якостей (наприклад, власної гідності дівчинки й амбіційності, формування моральних орієнтирів) [275, с. 35–49]; працетерапія; професійне формування / навчання.

Навчанням дитини вдома займався вчитель-відвідувач (соціальний працівник із досвідом роботи в класі), або соціальний працівник шукав можливості для залучення педагогів чи переведення дитини в інший навчальний заклад або поселення в школі із можливістю проживання (пансіонаті). У науково-практичній спадщині Мері Елен Річмонд зазначено, що захист дітей від жорстокості та зневаги дорослих виступає напрямом роботи служби охорони

дитинства, у той час як два наступні напрями – спеціальна патронажна робота з важковиховуваними дітьми і з поміщеними в нерідні сім'ї – виступали основою для структур, які ще тільки розвивалися в кінці XIX ст. на основі принципів сім'ї і охорони дитинства.

Заслуговує окремого опису ситуація, описана у праці «Child Marriages» (1925 р.) Річмонд і Холл [278]. Це дослідження фактичного адміністрування американських шлюбних законів, яке ґрунтується на великій кількості польових робіт у представницьких громадах по всій території США. Основним суб'єктом дослідження виступали діти. Праця містить опис психологічних, фізіологічних, вікових та інших характеристик, їх сприйняття в різних штатах. До шлюбу вступали у мінімальному віці дівчата в 12 р., а хлопці з 14 р. [279, с. 20], з часом цей вік посунувся до 15 і 17 відповідно; Автори намагалися виправити безлад та необережності в управлінні існуючою схемою державного контролю за шлюбом.

П'ята група клієнтів – особи з інвалідністю. До зазначеної групи було віднесено осіб, що мають інвалідність (вроджену або набуту). У дослідженні «What is social case work?» Мері Елен Річмонд детально розкрила необхідні умови та принципи роботи з такою категорією на основі аналізу листів Місс Саліван, що працювала в родині з дівчинкою, яка мала вади зору та слуху від народження (Елен Келлер) і в подальшому стала освіченою громадсько активною жінкою. Важливими умовами успіху в такій ситуації було визначено:

- простір для дій фахівця із підопічним клієнтом (що, своєю чергою, означає обговорення дозволу осіб, які опікуються, на використання різних методів, що необхідно для навчання і зміни поточної ситуації);
- зміна середовища (що означає часткове або повне вилучення клієнта з кола рідних / знайомих осіб, а з часом перетворення домашніх на активних учасників реінтеграції клієнта) [274, с. 21];
- включення реальності через загострення та використання доступних сенсорних можливостей (наприклад: через дотик до руки вчитися писати або відчувати різницю між землею та водою в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем) [274, с. 14–16];

- позитивний настрій, терпіння та системна робота;
- постійний професійний розвиток фахівця, вивчення досвіду інших;
- формування довіри [274];
- чесність і відвертість з клієнтом і стосовно до клієнта за одночасного прояву соціальним працівником мудрості;
- активізація клієнта у вирішенні його потреб;
- урахування індивідуальності особи, з якою працюєш (характер, вік, наявність фізичних обмежень або талантів, бажань і мрій тощо).

У цьому аспекті варто взяти до уваги, що в доробках Мері Елен Річмонд більше описано досвід роботи із дітьми з інвалідністю, ніж з дорослими. При цьому умови успіху діяльності соціального працівника ті самі.

Шоста група клієнтів – нещодавні імігранти – особи, які приїхали в США і проходять процес адаптації. Цій групі осіб в роботах Мері Елен Річмонд присвячено найменше уваги. На нашу думку, їх винесено окремо, адже це родини, які перебувають у зоні ризику і найшвидше потрапляють до кризових ситуацій. Причинами цього є: погане знання або відсутність знань мови; порушені й відсутні зв'язків із рідними; не встановлені контакти з діаспорою; процес адаптації до нової країни не такий швидкий та безболісний, як уявляли собі перед переїздом мігранти; соціальна політика в Америці знаходилася на стадії зародку.

Сьома група клієнтів – безробітні. До цієї групи віднесено (у більшій мірі) чоловіків, які з різних причин втратили роботу. Деякі з них могли бути кваліфікованими робітниками, привченими до безперервного заняття (професії); деякі мали низьку кваліфікацію, але були постійно працюючими; дехто був тимчасовим робочим; інші можуть бути частково / тимчасово / повністю непрацездатними.

Причинами безробіття дослідниця називала: погані звички (спізнення, алкоголізм, безвідповідальність); брак довідкової інформації, незнання мови; наявність фізичного дефекту, на кшталт проблеми вимови або кульгавість [273, с. 37-38].

Були запропоновані етапи роботи з такою групою: аналіз ситуації безробітного; співпраця із комітетом; складання плану; розроблення ресурсів клієнта; показ інтересу у всіх його зусиллях; заохочення до прикладання зусиль і відновлення роботи; пошук роботи (сезонної або постійної).

Восьма група клієнтів – жебраки. Один із типів клієнтів, які, на думку Мері Елен Річмонд, були народжені із «геном ліні», не хотіли працювати, були жебраками. Їх дослідниця поділяла на дві групи: одна з інстинктом марення або фантазери (is the roving instinct), другі – з інстинктом гри (is the gaming instinct) [287, с. 57-60]. Перші думають, що всі їхні проблеми зникнуть, коли вони залишать дім. Другі сподіваються на вдачу, і кожен день для них як лотерейний квиток, що може принести виграш у вигляді безкоштовної допомоги тощо.

Для роботи з такими категоріями Мері Елен Річмонд за основу взяла таку класифікацію – чотири окремі групи [287, с. 57-68]: жебракові письменники (ті, що пишуть листи відомим або багатим особам із проханням про допомогу); жебраки, які ходять від хати до хати, претендуючи на те, що їм подадуть, вони використовують чийсь імена як факт рекомендації до прохання; стаціонарні жебраки, які мають регулярне місце, і більшість із них покалічені певним чином або мають підроблену деформацію; рухомі жебраки або переїзжі, які з'являються в театрі під час вистави, біля ринків в ринкові дні та перед церквами в церковному часі, за день вони можуть побувати в кількох локаціях.

Для нас, як сучасних соціальних працівників, ця класифікація досі актуальна, адже жебрацтво з того часу, як вона складена (1815 р.), і досі продовжує бути професією. На думку Мері Елен Річмонд, основна можливість побороти жебрацтво – це припинити надавати їм милостиню. Тим, хто хоче змін, – надати допомогу у вигляді адреси благодійної організації, де із ним, прохачем – бідним, що потрапив у кризову ситуацію, попрацює соціальний працівник. Однак є кількість жебраків, які ніколи не перестануть просити милостиню, бо це легше, ніж працювати.

Активна життєва позиція та боротьба за права. Досліджуючи біографію Мері Річмонд, нам стало відомо, що прагнення відстоювання прав на щось для

когось вона успадкувала від своєї бабусі, яка була активною учасницею руху жінок за права, захист дитинства і захист родин. На думку Мері Річмонд, суспільство має враховувати індивідуальні особливості члена суспільства і при цьому дбати про його добробут. А це виражається у соціальній рівності (наприклад: забезпечення жінок реалізацією виборчого права [274, с. 152]). Для жінок багато в чому боротьба за права була прирівняна до боротьбі за безпеку і захист [274, с. 153]. Тому дослідниця була долучена до руху за ухвалення закону про становище жінок, покинутих своїми чоловіками.

Дослідниця підтримувала позицію щодо зміни законодавства стосовно захисту дітей. Вона активно виступала за соціальну відповідальність індустріальних гігантів, адже віддалена робота (чоловік або далеко, або більше ніж 15 годин працює) знижує рівень залучення чоловіка до родини і усуває його як суб'єкта виховання дітей, що, своєю чергою, призводить до руйнування родини. Така позиція допомогла налагодити певні «стосунки» між представниками промисловості та соціальними працівниками, що створили певні тенденції в промисловості. У моменти індустріальної депресії соціальні агентства були активно залучені до подолання наслідків масового безробіття, а потім активно допомагали з пошуком співробітників. Відповідно, така позиція відображає сутність соціального партнерства, в якому залучені і виграють одночасно всі зацікавлені сторони (клієнт, соціальний працівник, держава, роботодавець й інші).

Окремо зауважимо, що Мері Елен Річмонд була однією із тих рушіїв, які звертали увагу на потребу в страхуванні особи. Наприклад в статті «War and Family Solidarity» (1918) [272] вона акцентує увагу на створенні системи страхування особи від воєнних ризиків. Адже це питання безпеки членів суспільства та їх родин.

У зв'язку з цим варто порушити дискусійне питання. На думку А. Фурман та М. Підгурської, Мері Елен Річмонд не ставила за мету своєї діяльності запровадити «структурні зміни чи створити альтернативну соціально-економічну систему, а виходила з того, що соціальні працівники, будучи неупередженими

і об'єктивними, у змозі полегшувати долю людей, «соціально виліковувати» громадян різних вікових категорій» [184, с. 194].

Разом з тим, ми дозволимо собі не погодитись із цим твердженням, тому що зміна законодавства через лобіювання є зміною системи. Крім того, Мері Елен Річмонд пропонувала конкретні методи роботи із родинами та іншими клієнтами, що, своєю чергою, впливало на зміну суспільства. Додатковим аргументом визначимо, що програми навчання соціальних працівників, запропонованих Мері Елен Річмонд, теж впливали на зміну суспільства і благодійну сферу.

Мері Елен Річмонд вважала, що особливим недоліком тогочасної благодійності була думка, що багаті та бідні особи зображені як жертви обставин і неправильності суспільного ладу [273, с. 9].

Цікавою до розгляду є класифікація Мері Елен Річмонд стосовно осіб, що перебувають у скрутній ситуації, – бідні та злиденні. На її думку, основна різниця між цими категоріями осіб – це характер і дисципліна, які впливають на дії людини. Ще різниця між ними полягає у мисленні осіб. Бідні – це ті клієнти, які потрапили у скрутне становище, є працівниками, при цьому фокус у їхньому мисленні на «подяку за допомогу» – я зобов'язаний світу життям. Злиденні особи – це ті, хто є «паразитами», фокус їхнього мислення можна відобразити у фразі «світ зобов'язаний мені життям» [273, с. 12].

Відповідно до цього існує різний підхід у роботі з такими клієнтами. Перша категорія активно долучається до співпраці із соціальними працівниками, шукає додаткових можливостей і вдячна за підтримку та допомогу. У ситуації з другою категорією – «паразитами», робота соціальних працівників набагато складніша, і починається вона зі зміни свідомості та ролі клієнта, адже останній приймає допомогу як даність та чекає, що все зроблять за нього. Найскладніше в роботі із такими категоріями – це встановити дружній зв'язок.

Для нас, як дослідників, така класифікація стала особливо цікавою: поділ населення, незалежно від достатку, на працівників та паразитів відповідно до їхньої системи мислення є актуальним і для українського суспільства, у якому

наявні ознаки обох груп. Це підтверджує актуальність і важливість роботи Мері Елен Річмонд в реаліях сьогодення.

Причинами бідності дослідниця вважала такі: хвороба; погані звички (наприклад, алкоголізм); відсутність певних навичок і знань; безвідповідальність дорослих (у ставленні до родини, до дітей, до господарства, один до одного, до фінансів) тощо.

За характеристикою поведження із коштами, бідних осіб авторка групувала на дві категорії: перша група – дуже бережливі (але позбавляються доходу через кризу промисловості чи хворобу, тому стають клієнтами благодійних організацій); друга група – ті, хто бажають працювати і роблять це сезонно (вони стають клієнтами благодійних організацій, коли не знаходять роботи); третя група – ліниві, ухиляються від роботи, є більш забезпеченими в тяжких моментах, ніж у легких, не беруть на себе відповідальності.

Зупинимося на розгляді *видів допомоги*, які надавалися благодійними організаціями бідним. Перша класифікація, запропонована дослідницею, в основі групування містить фінансову характеристику, відповідно наявні такі види допомоги:

- нематеріальні: навчальні заходи (семінари і лекції тощо); мистецькі заходи (походи в театри і музеї, походи на концерт оркестру, уроки музики, читання літератури); педагогічні заходи (навчання чогось, бесіди розвивавальних тематик); працевлаштування; відновлення соціальних контактів; лікування тощо.

- матеріальні: паливо, продукти, одяг, кошти, ліки; пункти роздачі їжі для годування бідних осіб (дослідниця називала найдешевшою допомогою з найдешевшого милосердя) [273, с. 149].

За іншою класифікацією, основою якої виступає джерело допомоги, Мері Елен Річмонд розподіляє форми допомоги на зовнішні (форми допомоги надані такими об'єктами: благодійники, благодійні організації та фонди, держава, громада міста) та внутрішні (форми допомоги надані такими об'єктами: члени родини, друзі, сусіди, колеги по роботі, колишні керівники, церква й общини). Подібний вид визначення форм надання допомоги чітко перетинається із

баченням дослідниці стосовно залученості різних рівнів оточення в життєву ситуацію клієнта.

Таблиця 2.1

Види допомоги (за М. Е. Річмонд)

За фінансовою складовою	За джерелом допомоги
<p>Нематеріальні</p> <ul style="list-style-type: none"> • навчальні заходи • мистецькі заходи • педагогічні заходи • працевлаштування • відновлення соціальних контактів • лікування • консультація 	<p>Зовнішні</p> <ul style="list-style-type: none"> • від благодійників • від благодійних організацій та фондів • від держави • від громади міста
<p>Матеріальні</p> <ul style="list-style-type: none"> • паливо • продукти • одяг • кошти • ліки • пункти роздачі їжі 	<p>Внутрішні</p> <ul style="list-style-type: none"> • від членів родини • від друзів • від сусідів • від колег по роботі • від колишних керівників • від церкви й общини

Джерело: розроблено автором Л. Петрухан-Щербаковою

Дуже обережним було ставлення науковиці і до допомоги, приуроченої до різних свят, про нього сказано у статті «The true christmas spirit» [287, с. 112–114]. На думку Мері Елен Річмонд, ця допомога має бути максимально персоналізованою, приватною (замість черг клієнтів із кошиками до закладу, що видає їжу, варто спробувати розвезти її по домівках, такий спосіб врахує гідність особистості), слід максимально зважати на потреби (замість їжі надавати вугілля, замість одягу давати взуття тощо), діяти із думками про всіх членів родини. Ми вважаємо за важливе підтримати таку позицію, адже це відображає цивілізований підхід у роботі з людьми та перспективу їх ресоціалізації в соціумі.

Головна думка Мері Елен Річмонд стосовно різних форм допомоги полягає в тому, що при їх наданні потрібно завжди враховувати гідність особистості і реалізовувати через персоналізований підхід.

Як висновок зазначимо, що організація соціальної роботи з різними групами клієнтів (чоловіками, жінками, дітьми, сім'ями), спрямована на допомогу особі подолати кризову ситуацію, в якій вона перебуває, обґрунтована Мері Елен

Річмонд, має актуальність в умовах сьогодення. Дослідниця сформувала метод case work. Мері Елен Річмонд ввела термін «індивідуальність» в соціальну роботу та зосередила на ньому увагу як на ключовому принципі в роботі з клієнтом.

Під час аналізу наукових доробків Мері Елен Річмонд нами були знайдені і описані стрижневі принципи у спілкуванні між працівником благодійної сфери (соціальний працівник) та клієнтом; виокремлено причини перебування родин в кризі та складові, які дозволяють обирати напрями та методи роботи; досліджено і сформовано основне завдання для соціального працівника, згідно з яким останній має працювати із клієнтом таким чином, щоб вивільнити і розвинути ресурси особи та її оточення; описано типи клієнтів і форми допомоги їм.

Ключовим аспектом стосовно різних форм допомоги є те, що при їх наданні потрібно завжди враховувати гідність особистості і реалізовувати через персоналізований підхід.

2.2. Засадничі положення науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд щодо діяльності благодійних організацій

На окрему увагу у спадщині Мері Елен Річмонд заслуговують аспекти соціальної роботи, що стосуються діяльності організацій благодійної сфери в кінці XIX ст. – на початку XX ст., адже соціальними працівниками спочатку виступали волонтери таких організацій і тільки потім цей напрям став професією. Очевидно, що досвід роботи Мері Елен Річмонд на різних посадах в низці благодійних організацій дав змогу сформувати дослідниці основні принципи і побудувати систему роботи таких структур ефективно. До того ж, завдяки її роботі і роботі її колег діяльність благодійних організацій була імplementована в соціальну політику США кінця XIX – початку XX ст. У основу підходу до опису соціальної роботи Мері Елен Річмонд покладено соціологічні знання, які поєднані з педагогічною та психологічною складовими. А поняття «індивідуальності» є провідною категорією.

Як зазначено на офіційному сайті Russell Sage Foundation в розділі «History of the Russell Sage Foundation» [243; 285, с. 35–54], вплив Мері Елен Річмонд на

розвиток фонду є значним. Будучи на посаді Голови Департаменту благодійної організації фонду з 1909 року, її діяльність охоплювала підтримку приватних служб соціального обслуговування, раціоналізацію їх діяльності та вдосконалення методів ведення справ. Ключовий внесок Мері Елен Річмонд в розвиток соціальної роботи полягав у детальній «науковій» організації даних, які вона оприлюднила, що було важливим кроком вперед на шляху, спочатку окресленому COS.

Перед тим як перейти до розгляду основних аспектів спадщини дослідниці стосовно діяльності благодійних організацій, дозволимо собі звернути увагу на певне бачення нею історії розвитку благодійної сфери. Так, у праці «Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers» Мері Елен Річмонд окреслює фази благодійної діяльності: фаза неперсоналізованої широкої допомоги, фаза індивідуального обслуговування, фаза соціального обслуговування [273, с. 6-8]. Пропонуємо короткий опис фаз в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Фази благодійної діяльності

Назва фази благодійності / Характеристик и	Фаза не персоналізованої широкої допомоги	Фаза індивідуального обслуговування	Фаза соціального обслуговування
Причина благодійної діяльності	ми є благодійними або заради наших душ чи задля задоволення наших власних емоцій (подай бідному – спаси душу)	ми є благодійними заради індивідуальних бідних людей	ми є благодійними заради класу, до якого вони належать
Форма надання благодійності	матеріальна	матеріальна, нематеріальна	матеріальна, нематеріальна
Надавачі благодійної допомоги	церкви, персональні особи	фонди, держава, церква і прицерковні структури	громадські об'єднання, фонди, громади, держава, церква і прицерковні структури

Джерело: розроблено автором Л.Петрухан-Щербаковою

Зауважимо, що Мері Елен Річмонд у своїх роботах акцентувала увагу на тому, що важливий зв'язок та обмін інформацією між благодійними структурами

різного рівня – приватними, державними, громадськими, церковними. На її думку, такий обмін допомагає підвищити якість надання послуг та відповідальність отримувачів, що убезпечує від безцільного соціального витрачання [275, с. 27–45]. Цей обмін має забезпечувати конфіденційність клієнтів. При цьому такий формат взаємодії реалізує принцип партнерства та впроваджує міжвідомчу взаємодію між різними структурами.

У праці «What is social case work?» Мері Елен Річмонд зазначає, що дуже рідко траплялося так, що у соціального працівника було лише 1-2 клієнти, виправленням чия ситуація вони займалися. За підрахунками дослідниці, деякі фахівці вели по 400 клієнтів у період індустріальної депресії [274, с. 51], а в кінці I Світової війни ця цифра сягала 200.

Період роботи із клієнтами, описаний в дослідженнях Мері Елен Річмонд, однозначно можна назвати довготривалим – від кількох місяців до кількох років. Кількість контактів соціального працівника із клієнтом коригувалася відповідно до періоду вирішення ситуації. Зазвичай, на початку роботи їх було більше (наприклад, кожен день). Тим більше результати, особливо успішні, найчастіше формувалися в довготривалій перспективі.

Дослідниця зазначала, що метод ведення випадку клієнта може бути додатковою навичкою фахівців (наприклад, медиків) при роботі з клієнтами в різних закладах (при лікарнях й амбулаторіях, психіатричних лікарнях).

Аналіз робіт «What is social case work? An introductory description», «Social Diagnosis», «The Good Neighbor», «Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers», «The Long View. Papers and Addresses. by Mary E. Richmond» та інших Мері Елен Річмонд дозволив виявити функції, які виконували благодійні агенції: здійснювали соціальний супровід клієнта у складній життєвій ситуації із залученням конкретного представника організації (волонтера або співробітника); надавали матеріальну допомогу; проводили дослідження та експертизи і формували звіти стосовно стану тієї чи іншої категорії населення; були залучені в робочі групи з корекції законодавства, розроблення та впровадження реформ; організовували навчання фахівців соціальної сфери; публікували корисні

матеріали і результати проведених досліджень; виступали посередниками між державними структурами та клієнтом; консультували промислові підприємства різних масштабів щодо роботи зі співробітниками; практично регулювали соціальні стосунки.

У своїх працях Мері Елен Річмонд описувала різні проблемні ситуації, у яких перебували клієнти, та різні форми співпраці й надання допомоги їм різними структурами, що існували в Америці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.:

- консультування (проводилося на регулярній основі із залученням (при потребі) різних фахівців);

- навчання різних навичок (після аналізу проблемних ситуацій, описаних у працях Мері Елен Річмонд, нами було визначено, що найбільш успішна форма допомоги – це розвиток особистості через зміну її звичок та формування нових знань і умінь);

- формування самостійності та відповідальності за своє життя через розкриття індивідуальності та сприяння розвитку особистості і стимулювання до змін (Мері Елен Річмонд, описуючи питання індивідуальності, пояснювала зв'язок природного (тваринного, інстинктивного) та інтелектуального (розумного, людського, суспільного) [274, с. 160–175]. На її думку, різниця між тваринною і реально людською сутностями полягає в мисленні і прийнятті рішення, а потім здійсненні дії. Бо людина просто так не має прогинатися під соціально негативні обставини, а повинна виходити з них оновленою і посиленою. Завдання соціального працівника – допомогти своєму клієнтові вийти на новий рівень життя, котре дослідниця описує як спіраль;

- відновлення та встановлення нових якісних соціальних зв'язків;

- працевлаштування;

- дружня підтримка (формування умінь клієнта не жаліти себе і не допускати деградування себе та свого оточення);

- матеріальна допомога (у баченні Мері Елен Річмонд така допомога є «заміною правосуддя», «вона несе шкоду як благодійнику, який дає, так і особі, що отримує» [274, с. 172]. Адже така форма допомоги мало чого вчить нужденого

і не створює можливостей для розвитку останнього без соціального супроводу, перетворюючи на звичайного споживача (несамостійного і залежного). На думку науковиці, еквівалент коштів теж шкодить (наприклад, топливо, бакалея, одяг тощо). У працях дослідниці наведено приклади, як матеріальна допомога деморалізує її отримувачів і знижує коефіцієнт їхньої активності, адже останні починають сприймати матеріальну допомогу як пенсію і вважають, що вона буде постійною. Ця тенденція збереглася й до сьогодні у світі. Це ще одна з причин (на нашу думку) масової міграції до європейських країн.

Таким чином, проста матеріальна допомога від благодійних організацій або від держави не йде на користь суспільства бо призводить до втрати самостійної відповідальної одиниці. Матеріальна допомога має бути тільки як додатковий підтримуючий тимчасовий інструмент при конкретному плані покращення життя клієнта.

Що стосується надання матеріальної допомоги, то соціальні працівники вчилися того, аби надавати її у крайніх випадках. Зазвичай мало пройти кілька місяців співпраці після знайомства з родиною, коли були випробувані й реалізовані інші форми допомоги, тоді тільки за потреби надавалася матеріальна допомога.

У благодійних організаціях рекомендували співвідносити форми допомоги – максимально залучена нематеріальна форма допомоги і мінімально залучена матеріальна допомога. Важливу частину цілого, яким є обслуговування і робота в сфері соціальних проблем, може становити галузь державної служби [274, с. 195–245]. На думку Мері Елен Річмонд, основне завдання соціальної роботи – це сприяння соціальному прогресу.

Філософія діяльності благодійних структур і соціальних працівників базується на таких пунктах:

1 – Люди є взаємозалежні [274, с. 255–258]. Суспільство поважає і розвиває індивідуальність кожного, а індивідуальність формується через правильне ставлення до суспільства. Соціальна робота в цій ситуації буде ніби мистецтвом виявлення і закріплення в людині кращих соціальних відносин.

2 – Люди відмінні [274, с. 255–258]. Демократична соціальна програма вирівнює рівень можливостей інтелектуальною масовою дією, і в той же самий час забезпечує ресурси для адміністративної політики міста, яка надає різні послуги та різну допомогу для роботи з різними клієнтами.

3 – Людина незалежна та домашня істота [274, с. 255–258]. Цей факт відмінності людини від інших істот встановлює необхідність її участі у створенні та здійсненні планів на добробут. Особи мають власні мрії та цілі, і вони не придатні грати пасивну роль у світі; люди стають гіршими, коли пасивно ставляться до свого життя.

Розкриваючи питання особи у власних працях, Мері Елен Річмонд окремо розглядала особистість працівника благодійних організацій. Відповідно до її робіт і виступів, наведемо основні ідеї в цьому напрямі:

- особа з бідної сфери, яка розуміє ситуацію клієнта, але, на жаль, має недостатній обсяг фахових знань. Інколи це навпаки – шкодить, адже соціальний працівник занадто співпереживає і жаліє;
- особи, що мають хороший фінансовий стан, а благодійність – це їх покликання душі;
- співробітники, що мають фахову освіту;
- наявність у складі соціальних працівників неоднорідностей (з різним типом підготовки);
- працівник має пам'ятати про свою кінцеву мету роботи.

Окремо нами було поставлено завдання дослідити проблеми благодійних організацій в роботі із клієнтами, які описувала Мері Елен Річмонд. Ці проблеми ми класифікували за такими категоріями:

- А). Проблеми, що стосуються кадрового складу благодійних організацій:
- наявний різний рівень кваліфікації соціальних працівників і працівників фондів;
 - наявність у складі соціальних працівників неоднорідностей (з різним рівнем досвіду, теоретичною та практичною підготовкою; фінансовим достатком

родини; мала кількість жінок в управліннях благодійних структур та чоловіків в полі);

- обіймання керівних посад в благодійних організаціях особами, які не займаються системно планом роботи або не розуміють, куди має рухатися організація;

- наявність серед соціальних працівників новачків, які вважають, що можливо всі проблеми вирішувати швидко із використанням спеціалізованих закладів виправного характеру, замість системної роботи із мисленням клієнта, яка є довготривалою. Наявність їх доброзичливості – це добре, але недостатня професійна підготовка – це більше шкода (хоча на початку свого професійного шляху Мері Елен Річмонд вважала, що у соціального працівника має бути бажання допомагати і доброзичливість насамперед і що такі фахівці мають перевагу в ефективності роботи перед тими, хто отримав спеціальну підготовку).

Б). Проблеми, що стосуються внутрішньо організаційного розвитку та діяльності благодійних організацій:

- фінансування благодійних об'єднань. У своєму виступі «Criticism and reform in charity» [287, с. 46-50] Мері Елен Річмонд вказувала на потребу в помірності фінансування благодійних фондів їх засновниками. Занадто великі надходження до організації зменшували рівень креативного підходу і винахідливість соціальних працівників щодо надання соціальних послуг, а замалі – змушували соціальних працівниць шукати нові місця роботи, що спричиняло плин кадрів. Було дуже добре, коли благодійна організація мала фінансування для оплати працівників, адже це дозволяло зберігати кадри;

- наявність / відсутність інших типів ресурсів у організації;

- наявність / відсутність плану розвитку організацій.

В). Проблеми, що стосуються надання послуг і допомоги клієнтам: надання благодійними структурами допомоги на рівних, не враховуючи специфіку клієнтів (комусь треба більше, а комусь менше, ніж дає організація); настороженість та недовіра клієнта при проведенні соціальним працівником

оцінки кризової ситуації; помилкове визначення в оцінці кризової ситуації при не повному аналізі і розкритті всіх сфер.

Г). Проблеми зовнішнього характеру (пов'язані із суспільством та державою):

- відсутність сприйняття клієнта та його родини як єдиного цілого кількома фахівцями різних форм благодійної діяльності, які одночасно допомагають (наприклад: викладач недільної школи, менеджер ясел, агент милосердя, окружна медсестра, акушерська медсестра, церковник, працівник сфери соціального обслуговування, міської місіонер, допоміжний агент, голова зустрічей матерів, викладач гільдії й інші, – всі вони торкнуться сім'ї у певний момент, але ніколи не подбають про зображення сімейного життя в цілому» [273, с. 45]. Це призвело до того, що на засіданнях, де вирішувалися питання чоловіка і дружини, інтереси дітей не були враховані, і навпаки – при обговоренні справ дитини як учня забувалось про її участь у домашньому господарстві;

- наявність в містах благодійних організацій, що не задовольняють жодної реальної потреби в громаді;

- проблема гласності і допомоги. Коли одна частина суспільства вважала, що якщо надавати гласності кризовій ситуації певної особи, то це пришвидшить фінансові вливання для її вирішення. Натомість більшість осіб, що перебувають у кризовій ситуації, хочуть, навпаки, знаходитися в тіні та не допустити зайвого розгалосу.

Зазначений перелік проблемних питань можна використовувати для розробки питань для анкетування сучасних благодійних організацій.

Унікальність науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд полягає у тому, що дослідниця не тільки визначала певні групи проблем, а й пропонувала конкретні пропозиції щодо їх вирішення.

Враховуючи, що особистість в науково-практичній спадщині дослідниці займала провідну роль, зазначимо пропозиції за напрямом робота із співробітниками і волонтерами: дізнаватися хто є співробітник або волонтер благодійної організації (освіту, досвід роботи, родинний стан і життєвий досвід);

планувати роботу співробітника або волонтера; планувати навчання співробітника або волонтера; закріпити наставника за новим співробітником або волонтером; залучати співробітника та волонтера до звітування та заходів благодійних організацій; підтримка в роботі і створення можливостей для роботи. Зазначимо, що на кінець XIX – початок XX ст. ці ідеї були революційними і вплинули на сферу благодійності в цілому.

Щодо лінії роботи благодійних організацій Мері Елен Річмонд рекомендувала: розраховувати фінансування, аби воно було помірним і забезпечувало потреби благодійної організації; планувати діяльність організації на рік-два і більший період аби перейти на системний рівень; співпрацювати організаціям між собою та з державними структурами в ракурсі обміну інформації, створенні ініціативних груп та іншого заради вирішення кризових ситуацій клієнтів; враховувати гендерний аспект при доборі волонтерів й співробітників щодо роботи із клієнтами; формувати позитивний імідж організацій у спільноті через звітування та регулярність роботи.

Аналізуючи можливі результати вирішення кола проблем пов'язаного із державою та суспільством в цілому, дослідниця акцентувала увагу на потребі єдності в розгляді кризової ситуації клієнта й ого родини; робота громадських організацій має бути узгоджена щодо потреб громад. Головним чином, в працях Мері Елен Річмонд звучить основна теза, що соціальна робота – як цінна професія для суспільства і в основі якої знаходяться цінності [274].

Говорячи про додаткові принципи реалізації соціальної роботи з надання благодійної допомоги, зазначимо такі [273, с. 150-164; 274; 277; 287]:

1. Допомога клієнту надається індивідуально і конфіденційно.

2. Активна позиція всіх учасників процесу змін. Мері Елен Річмонд схарактеризувала обов'язкову активну участь всіх членів родини у зміні її кризової ситуації. Наприклад: голова сім'ї повинен бути активним учасником на всіх рівнях і в усіх питаннях щодо вирішення проблемної ситуації та надання допомоги.

3. Ресурси варто залучати за певною черговістю і з певних джерел. «Із повагою ставитися до почуття гідності бідних в процесі надання допомоги, тим самим шукати та надавати її з різних джерел» [273; с. 151]. Це означає, що соціальний працівник мав максимально включати рідних і знайомих для надання допомоги нужденним. При цьому якісно володіти інформацією про причини, за якими вони відмовлялися; надавати певні знання і навички, які б дозволили змінити ситуацію зсередини; враховувати, чи варто надавати ту чи іншу форму допомоги (наприклад, при наявності кредиту не шукати у фондів коштів на допомогу, а знайти кращу роботу для клієнта з вищою оплатою).

Найкориснішим, на думку дослідниці, було те, що чим менше джерел залучається до вирішення кризової ситуації клієнта, тим краще, адже останній вчиться нести відповідальність за своє життя.

4. Рішення щодо надання або відмови в допомозі має бути обґрунтованим. Соціальні працівники мають керуватися його ймовірним впливом на майбутнє клієнта. Увага звертається на форму допомоги і план її використання, адже будь-яка допомога без плану реалізації може нашкодити.

5. Кількість допомоги. Замість того, щоб намагатися надати допомогу потроху багатьом нужденним, краще допомогти максимально тим, хто цього потребує найбільше.

6. Партнерські стосунки між клієнтами і соціальними працівниками, для формування потрібних навичок клієнта, аби підтримувати своє життя самостійно. Тобто, соціальні працівники повинні допомогти клієнтам зрозуміти правильний стан речей, заявляючи ясно про причини ситуації для того, аби давати або відмовляти в допомозі, і вимагаючи їх співпраці у всіх зусиллях для вирішення кризової ситуації і задоволення потреб її учасників.

7. Форма допомоги повинна змінюватися з індивідуальними обставинами і за необхідності. Соціальні працівники мають знайти ту форму допомоги, яка буде найкращим методом у вирішенні кризової ситуації та закритті специфічної потреби.

8. Час зменшення впливу і припинення втручання у справи клієнта. Цей принцип вказує, що основною метою соціального працівника в роботі з клієнтом є навчити останнього самостійності і відповідальності за власне життя, що дозволить не тільки вийти із певної кризи, а й не потрапити до неї знову. Тому, починаючи працювати із клієнтом, соціальний працівник повинен пам'ятати про те, «коли і як зменшується рівень включеності соціального працівника в життя клієнта».

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що Мері Елен Річмонд увела поняття «клієнт», «case work», «social diagnosis»; визначила соціальну роботу як інструмент для зміни ситуації клієнта та формування його стосунків із соціумом; описала основні категорії клієнтів, із якими вона працювала; розкрила засадничі принципи соціальної роботи, які виступили базисом формування теорії і практики соціальної роботи в Америці; схарактеризувала основний зміст діяльності благодійних організацій. Мері Елен Річмонд мала великий вплив на формування професійної етики соціальної роботи, філантропічної діяльності взагалі та на налагодження зв'язків між благодійними агенціями та державою. Дослідниця зазначала, що якісна зміна суспільства можлива лише за умови соціальних реформ та подальшого прогресу в інших галузях (медицина, психологія й інші).

2.3. Практичні студії у соціальній роботі у спадщині Мері Елен Річмонд

При розгляді науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд в цілому, вже було звернено увагу на теоретичні аспекти. Метою зазначеного параграфу є розкриття практичного досвіду Мері Елен Річмонд в соціальній роботі. Її надбання дали змогу систематизувати роботу благодійних об'єднань. Завдяки наробкам дослідниці, діяльність працівників соціальної / благодійної сфери стала не тільки професійною, а й вимірюваною, що дозволило сформулювати принципи якості реалізації соціальної роботи.

Для початку необхідно звернутися до наукової літератури, в якій розглянуто поняття «ефект», «ефективність» та «результат», що розкриваються відповідно до

напрямів і сфер людської діяльності. Проблемою розуміння ефективності соціальної роботи в різний період займались О. Безпалько [157], І. Зверєва [157], Л. Топчій [177; 178], Є. Холостова [160], Г. Червякова [197] й інші; серед зарубіжних експертів найбільш відомі прізвища К. Вуд, Дж. Фішер та інші. Для нас найбільш цікавим є те, що автор вказує на тісний зв'язок між термінами «ефект» та «ефективність», при цьому чітко розрізняючи їх. «Ефект» визначається «як безпосередньо досягнутий або отриманий результат від здійснення певного виду діяльності, процесу, явища або будь-якої іншої взаємодії взагалі (може бути позитивним або негативним)», а ефективність – «це показник співвідношення ефекту та витрат на його виконання, що показує певний результат діяльності підприємства» [27]. Або, на нашу думку, будь-якої іншої організації чи структури. Поняття «результативність» розглядається як «дієвість, плідність виконання робіт при чітко визначених цілях та планах» [27]. Звернувшись до визначення понять «ефект», «ефективність» та «результативність» суто в сфері соціальної роботи було виявлено наступне трактування означеного поняття: «ефективність – суть ступеня реалізації мети. Кінцевим виразом цієї мірою служить результат: він співпадає з метою більшою чи меншою мірою» [32; 75; 174].

Для загального розуміння наведемо трактування поняття сучасними науковцями і нижче за текстом розберемо, що мала на увазі Мері Елен Річмонд, говорячи про ефективність в сфері соціальної роботи. Нижче в тексті дисертації у таблиці 2.3 «Визначення поняття «ефективність» різними авторами» наведено кілька прикладів розкриття означеного поняття ведучими науковцями. Повний текст порівняльної таблиці 2.3 наведено в додатку М.

Таблиця 2.3

Визначення поняття «ефективність» різними авторами

Автор	Поняття
Бех В., Туленков М., Лукашевич М.	Ефективність повсякденної роботи соціальних служб на основі ефективного управління конкретними технологічними процесами надання соціальної допомоги, реабілітації, супроводу, профілактики чи обслуговування клієнтів/пацієнтів (в розумінні управління) [169]

Продовження таблиці 2.3

Зверева І.	Результативність та ефективність соціальної роботи з населенням багато в чому визначаються оптимальним рівнем становлення і функціонування соціальних служб, науковою обґрунтованістю вибору змісту, методів і технологічних прийомів роботи з людьми, безпосередніми й опосередкованими зв'язками та взаємовпливами потреб, інтересів, прагнень, мотивів поведінки людини в різних життєвих обставинах [157, с. 41]
Холостова Є.	Ефективність – це співвідношення між досягнутими результатами (ефектами) і витратами, пов'язаними із забезпеченням цих результатів [43]. Ефективність діяльності – змінна величина: що в певний момент «задовольняє» суспільство, групу, клієнта, в інших умовах може вже не задовольнити їх. Тому визначати ефективність варто за формулою: що було – що є – що має бути [44, с. 203-207]
Червякова Г.	При оцінці ефективності соціальної роботи важливо визначити співвідношення результату і витрат ресурсів, у тому числі не тільки матеріальних, програмних, інституційних, соціальних, але й індивідуальних ресурсів (клієнта), що зумовили цей результат [197]

Джерело: розроблено автором Л. Петрухан-Щербаковою

Як видно з таблиці, у всіх згаданих сучасних науковців є спільні аспекти стосовно визначення поняття ефективності, до них належать: вимірні показники (наприклад ресурси тощо), наявність змін з позитивним значенням, казано хто є учасником процесу змін.

Відповідно нами здійснено аналіз спадщини дослідниці, і в процесі розгляду авторських робіт Мері Елен Річмонд прослідковано одну з її головних думок – ефективність роботи у сфері благодійної роботи і вирішення проблем певних родин (бідних) залежить від реалізації та поєднання індивідуального та соціального обслуговування клієнтів.

Виявлено залежність успішності роботи соціального працівника (якого у працях дослідниці занахають як «дружній візитер») [273, с. 13–219] від вказаних вище груп показників: *внутрішніх* – особистісних характеристик клієнта і працівника та *зовнішніх* показників – ті, в основі яких державна політика та діяльність організацій благодійної сфери (коротко відображено в таблиці 2.4).

Таблиця 2.4

Групи показників ефективності соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд

<i>Зовнішні показники</i>		<i>Внутрішні показники</i>	
<i>Організаційні</i>	<i>Державні</i>	<i>Залежать від Клієнта</i>	<i>Залежать від Соціального працівника</i>
Мережа суб'єктів соціальної роботи	Нормативно-правова база	Мотивація та інтерес до зміни ситуації	Мотивація та інтерес до діяльності
Вимоги при оцінці ефективності роботи з різними групами клієнтів	Політичні зміни і соціальні реформи		
Початкова позиція, в якій перебуває клієнт	Співпраця державних і недержавних організацій	Особистісні якості (професійні та загальнолюдські)	Особистісні якості (професійні та загальнолюдські)
Форма допомоги	Кліматичні особливості регіону		
Система роботи із клієнтом	Рівень індустріалізації регіону	Наявність певних компетенцій	Наявність певних компетенцій
Контроль за виконанням запланованого			

Джерело: розроблено автором Л. Петрухан-Щербаковою

Одна група показників, виявлених нами у спадщині Мері Елен Річмонд, – *зовнішні показники*:

1. Нормативно-правова база. У своїй праці «Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers» Мері Елен Річмонд стверджувала, що відсутність або дефективність законів на рівні з особистими якостями клієнта впливають на життєву ситуацію останнього.

2. Мережа суб'єктів реалізації соціальної роботи. Вагомою умовою є врахування видів, рівнів допомоги і найближчого оточення. Спочатку з'ясуємо, що можуть зробити для клієнта члени його родини, що можуть зробити для клієнта друзі. Тільки після цього, коли пропрацьовано всі варіанти, можна розглядати: що можуть зробити для клієнта сусіди і громада, що можуть зробити для клієнта структури та особи, котрі займаються благодійністю. Цікавим є факт, що, на думку Мері Елен Річмонд, для родини, яка потребує допомоги, кращим є

отримання допомоги з одного джерела, а не кількох, бо це стимулює клієнта до швидшого виходу із ситуації, що склалась.

3. Вимоги при оцінюванні ефективності роботи з різними групами клієнтів. Грунтовним зауваженням Мері Елен Річмонд щодо ефективності в благодійній сфері є сприйняття клієнта як цілісної особистості, яка має кілька ролей і статусів. За таких умов кожен фахівець або структура, які допомагають у вирішенні складної життєвої ситуації, будуть доповнювати дії один одного. Так, наприклад, у своїй праці «*Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers*» (1899) дослідниця розглядає безробітного в різних ролях (як працівника із певною кваліфікацією, як сусіда, як громадянина, як батька, як голову родини) і цим формує цілісний образ особистості [273, с. 40–56]. Завдяки такому підходу помилки в реалізації підтримки безробітного є мінімальними.

Додатковою умовою виступає початкова позиція, в яких перебуває клієнт. Наприклад, вдова із трьома дітьми, яка не мала якісних навичок ведення господарства, вчиться і з часом стає гарною господинею [275, с. 6–70].

4. Рівень співпраці державних і недержавних структур. У роботах Мері Елен Річмонд прослідковується еволюція співпраці державних і недержавних органів (до яких належали благодійні організації, комітети, фонди, церква та інші) в сфері милосердя. Так, якщо наприкінці 19 ст. був відсутній будь-який спільний список клієнтів, яким надавалась допомога приватними місіонерами, благодійними фондами або державою, то в 20-х рр. 20 ст. вже велась комунікація і співпраця.

До вказаної класифікації груп в результаті дослідження першоджерел нами було додано ще кілька важливих факторів зовнішніх показників.

5. Форма допомоги також впливає на рівень зниження кількості клієнтів, які є бідними. Надання безкоштовного обіду не вирішує проблему загалом. Краще рішення – це допомогти підопічному знайти роботу, і в цьому випадку така допомога є прикладом зміни статусу клієнта із формуванням майбутньої перспективи зміни ситуації в цілому [273, с. 150; 274, с. 30–55]. Форма допомоги має змінюватись відповідно до індивідуальних обставин та потреб клієнта.

6. Контроль за виконанням запланованого. Без такої дії неможливо відслідкувати реалізацію плану виходу зі складної ситуації та спрогнозувати результати. Періодичність контролю визначалася соціальним працівником самостійно, і про це було домовлено з клієнтом. Якщо план реалізовувався послідовно і без проблем, періодичність контролю могла змінюватися.

Для прикладу наведемо опис з історії роботи із клієнтом. Соціальна працівниця повідомила своїх клієнтів про частоту та регулярність свого візиту. Спочатку фахівець приходила регулярно, потім інколи не приходила, а інколи приходила позапланово. Тому її клієнтка тримала дім в чистоті постійно. Це тривало до тих пір, доки не ввійшло в звичку клієнтки.

Окремо при аналізі спадщини Мері Елен Річмонд було з'ясовано, що серед зовнішніх показників, які впливали на ефективність соціальної роботи, визначено такі: кліматичні особливості регіону, індустріальні умови держави, політичні зміни і соціальні реформи, які були у Сполучених Штатах Америки в 1865–1928 рр.

Інша група – особистісні характеристики клієнта та соціального працівника.

1. Мотивація та інтерес – є важливими в роботі соціального працівника, його мотивація до діяльності має бути заснована на бажанні змінити ситуацію нужденної родини. А ось мотивація самого клієнта має полягати у бажанні змін та послідовній дисципліні при виконанні необхідних дій.

2. Особистісні якості. У працях Мері Елен Річмонд виділені характеристики клієнта, від яких залежить ефективність соціальної роботи: погані особисті звички клієнта (наприклад: лінь, пияцтво, неохайність) [273; с. 8]; слідування дисципліні при виконанні тих чи інших завдань для зміни складної життєвої ситуації; фізичні особливості; звички і навички особистої гігієни [274, с. 35]; працелюбство та ін.

Додатково виділені особисті якості соціального працівника, які, на думку науковиці, впливали на ефективність реалізації соціальної роботи. До цієї групи відносимо: такт, терпіння, дружнє ставлення до членів родини, фаховість (через прочитання літератури та застосування інструментарію). Не останню роль у

встановленні дружніх стосунків з боку соціального працівника відігравали: власний життєвий досвід і умови зростання соціального працівника; його рівень заглиблення у деталі родинного стану бідних; його вміння абстрагуватись від власних інтересів та упереджень [273, с. 29–32; 278]; його емпатійність і милосердя; рішучість та інші.

3. Наявність певних компетенцій. При роботі із клієнтом необхідно було враховувати такі показники: рівень отриманої клієнтом освіти; кваліфікацію клієнта; його здібності; здатність до виконання того чи іншого виду робіт; рівень поінформованості клієнта про можливості роботи; знання мови тощо. Успіх соціального працівника в роботі з клієнтом можливо виміряти зміною рівня самостійності клієнта за період співпраці.

Детальне дослідження теми професійної підготовки працівника благодійної сфери як складової ефективності діяльності соціального працівника у спадщині М. Е. Річмонд засвідчило, що частково ця тема висвітлена такими вітчизняними авторами, як-то О. Безпалько [14; 157], Т. Веретенко [14], І. Зверева [82; 166], А. Капська [64], О. Карпенко [65], О. Матрос [91], В. Тищенко [175; 176], Є. Холостова [44; 148; 160] та закордонними науковцями Мері Ван Клерк (Mary Van Kleec) [294], Весна Лескосек (Vesna Leskošek) [250], Леслі Леїгнінгер (Leslie Leighninger) [249], Е. Новак [100], М. Ромм і Т. Ромм [147], М. Пейн [109], Грехем Ромент Тейлор (Graham Rometn Taylor) [294], Мюріел Памфрей (Muriel W. Phumpry) [270] і більш детально досліджено у роботах Elizabeth N. Agnew «From Charity to Social Work: Mary E. Richmond and the Creation of an American Profession» [218, с. 11-205] і в статті Л. Петрухан-Щербакової «Соціальний працівник ХХІ сторіччя: досвід підготовки фахівців соціальної сфери в спадщині Мері Елен Річмонд та сучасні тенденції» (2017) [116, с. 170-175], «Основні положення професійної етики соціального працівника у спадщині Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.)» (2018) [121, с. 51-60], «Основні групи клієнтів у спадщині М. Е. Річмонд» (2020) [120, с. 75-77].

Відтак, вважаємо за доцільне коротко перелічити найбільш важливі компетенції соціального працівника, які дозволили ефективно реалізовувати

плани з виходу кризових ситуацій клієнта: знання закону і специфіки законодавства відповідно до штату США; вміння аналізувати ситуацію та прогнозувати наслідки реалізованих дій (наприклад: розуміти, що переселення родини нужденних у квартиру з гіршими за попередні умови для економії бюджету на житлі може призвести до погіршення життя всієї родини [273 с. 97–98]; готовність до повтору певної дії чи передачі знань при навчанні клієнта (наприклад: пояснювати причину необхідності провітрювання приміщення); знання і навички з основ медицини [249, с. 158–168; 294]; вміння планувати і контролювати процес виконання запланованого; систематична і регулярна робота (відвідування); інші.

Безпосередньо у науково-практичній спадщині Мері Елен Річмонд значна роль у вирішенні ситуації, в яку потрапив клієнт, відведена його соціальному оточенню. «...Кожен з нас оточений мережею відносин – деякі більш активно діють, деякі частково активні, є ті, з ким у нас проблемні стосунки або зруйновані недбалим втручанням, є зв'язки, які залишаються активними, незалежно від того, які рішення нами прийняті» [274; с. 137]. Ця цитата підтверджує спостереження про те, що залежно від соціальної ситуації та виходу з неї, оточення клієнта має кілька стратегій поведінки: активна участь і допомога, ізоляція і відмова від клієнта, прийняття ситуації і клієнта, або ж відбувається зміна соціального оточення для більш ефективної роботи.

На думку дослідниці, оточення впливає на формування нашої індивідуальності через отримання окремого досвіду взаємодії та прийняття/неприйняття (поняття «індивідуальності» та її формування відповідно до теорії Мері Елен Річмонд описано в параграфі 2.1 та 2.2 другого розділу).

Розглянувши основні праці Мері Елен Річмонд, ми можемо зобразити залучення і стосунки клієнта, соціального оточення та соціального працівника у рисунку нижче.

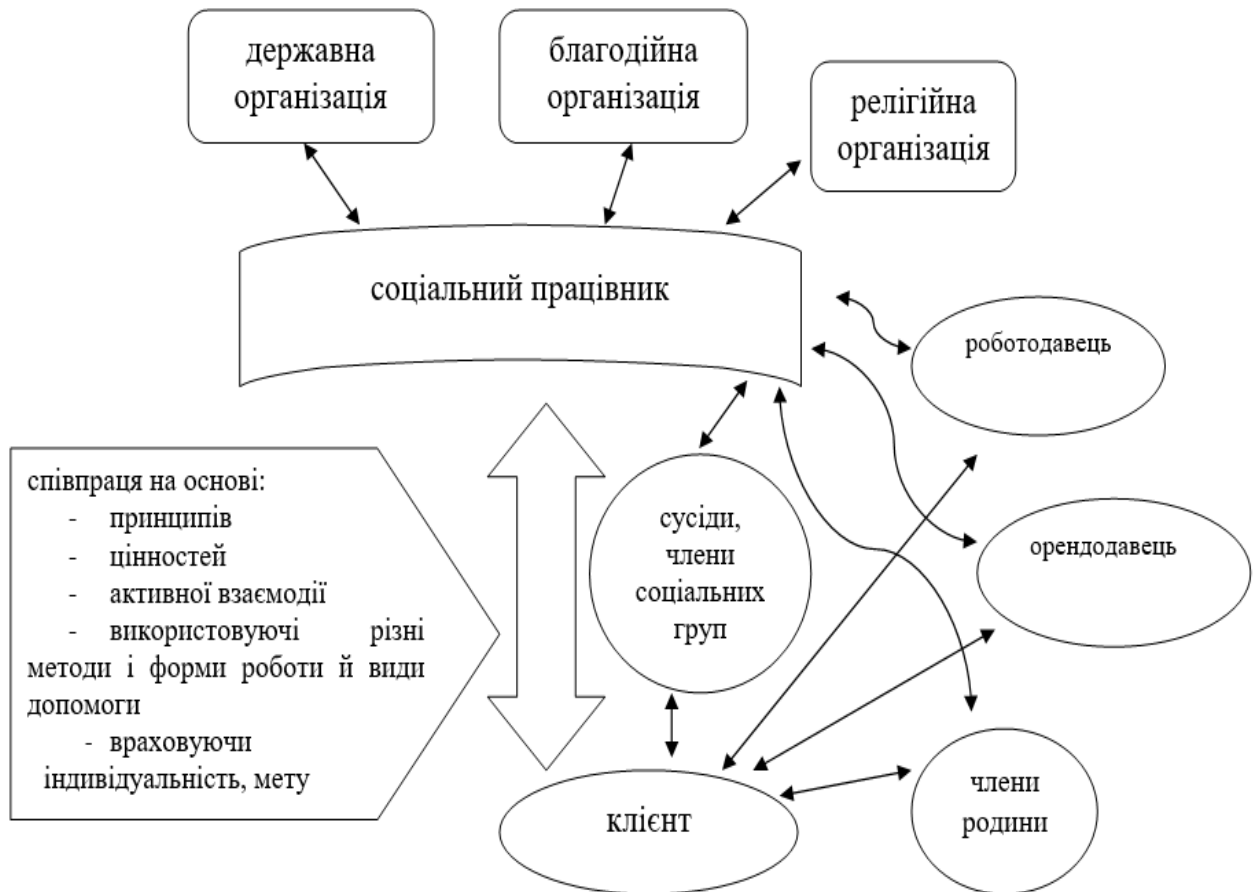

Рис. 2.1. Схема зв'язків між суб'єктами соціальної роботи

Джерело: розроблено автором Л.Петрухан-Щербакова

Зазначимо, що зображений на схемі перелік не є вичерпним. Проаналізувавши спадщину Мері Елен Річмонд, нами було систематизовано оточення клієнтів і сформовано групи, до яких належать:

- до членів родини – далекі або близькі родичи (чоловік / дружина, брати / сестри, тітки / дядьки, батьки інші;
- до сусідів та членів соціальних груп – сусіди, які живуть безпосередньо поруч із клієнтом; члени міста / села; члени груп по інтересах, в тому числі профспілки; колонії переселенців (наприклад іспанці, англійці і т.д.); колеги по роботі;
- до орендодавців – ті, хто надають житло в оренду;
- до роботодавців – ті особи, що надають роботу клієнтам;
- до релігійних структур нами було віднесено церкву, недільні школи, окремих релігійних діячів, релігійні поселення (наприклад монастир).

Так, наприклад, для вдів це були зустрічі в неділю, на яких мав відбуватися духовний розвиток. У більшості випадків виходило, що церква ставала додатковим інструментом надання допомоги вдовам і перетворювала останніх на «прохачів» [275, с. 32-74]. І тоді нужденні починали ходити з однієї церкви до іншої, отримуючи паралельну допомогу у вигляді речей, продуктів тощо. Часто церкви або монастирі з їх наставниками та послушниками / послушницями виступали місцем тимчасового перебування клієнтів. У співпраці соціального працівника та наставників клієнта навчали, розвивали, допомагали освоїти нові навички та професію, змінювали світогляд [276, с. 59-65].

Церква завжди виступала джерелом благодійності:

- до благодійних структур належали – наприклад: Єврейська Доброзичлива спільнота в Детройті, інші;
- до державних структур та їх представників належали – суд та судові виконавці, заклади опіки; заклади оздоровлення (лікарні, санаторії, психіатрична лікарня тощо); школи; інтернатні заклади; й інші.

На рисунку відображено зв'язки соціального працівника та клієнта з іншими соціальними структурами та учасниками, які долучаються на різних етапах вирішення соціальної ситуації нужденного. Як ви можете помітити, найтісніший зв'язок та рівень впливу у стосунках соціальний *працівник – клієнт*. З іншими агентами впливу соціальний працівник має зв'язок, через який йде узгодження плану спільних дій.

З часом соціальний працівник послаблює власний вплив на клієнта, активніше залучаючи інші суб'єкти впливу через розуміння їх соціальної відповідальності [274, с. 138], а реалізовані спільні дії починають приносити більшу користь. Стосунки клієнта в ситуації та спільноті, між представниками різних структур мають бути динамічними, що зумовить позитивний ефект у вирішенні складної ситуації.

Зазначений підхід відповідає теоретичним основам концепції педагогіки середовища (В. Бочарова [143], Г. Іванюк [59, 60], Т. Скрипник [152] та інші) та концепції педагогіки соціалізації (А. Капська [36; 64; 159; 162], Г. Лактіонова [82;

158; 167], Л. Хоружа [190-192] й інші), адже показує роль середовища у вихованні особистості. Робота із середовищем дозволяє змінити життєву ситуацію клієнта та впливає на його майбутнє.

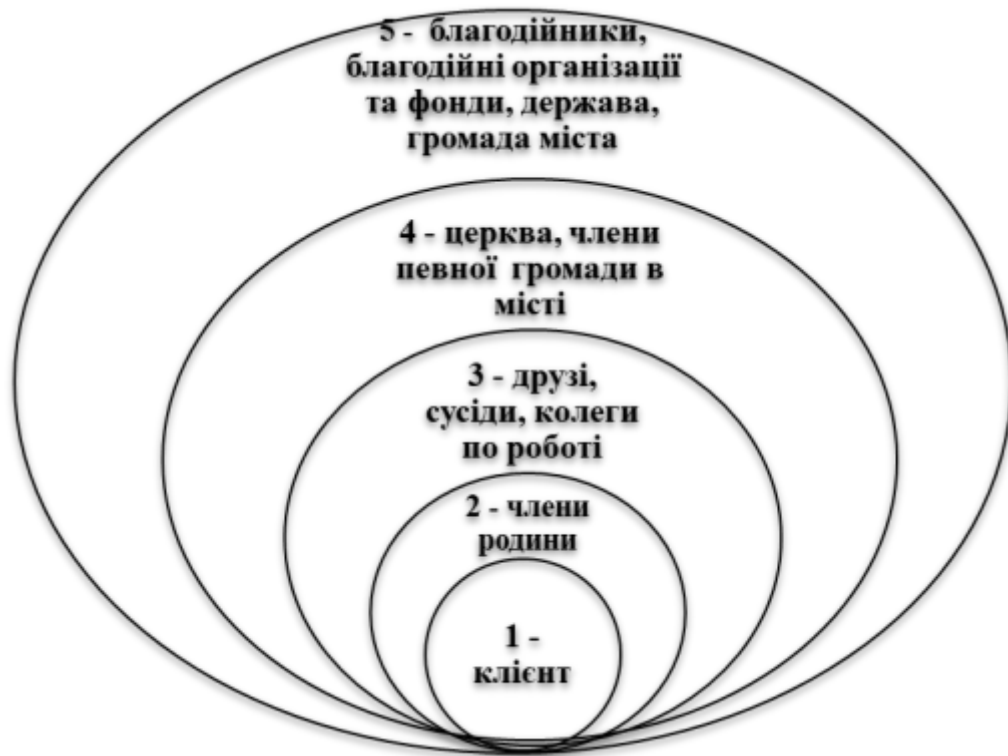

Рис. 2.2. Послідовність залучення оточення до надання допомоги нужденному, за теорією М.Е.Річмонд

1 – клієнт; 2 – члени родини (за наявності) (внутрішнє джерело допомоги); 3 – друзі, сусіди, колеги по роботі (внутрішнє джерело допомоги); 4 – церква, члени певної громади в місті (внутрішнє джерело допомоги); 5 – форми допомоги, надані такими об'єктами: благодійники, благодійні організації та фонди, держава, громада міста (зовнішнє джерело допомоги). Цифри відображають послідовність активізації оточення в процесі роботи соціального працівника і клієнта.

Джерело: розроблено автором Л.Петрухан-Щербакова

Відповідно до згаданої теорії, нами запропоновано модель, яка відображає послідовність залучення оточення до вирішення проблемної ситуації клієнта, яка відображена на рисунку 2.2.

Цифри на схемі відображають послідовність роботи і залучення оточення. Така послідовність показала свою ефективність за досвідом реалізації соціальної роботи в структурах, де працювала Мері Елен Річмонд, особливо в процесі

перетворення клієнта зі звичайного прохача про допомогу на активну і відповідальну за своє життя особистість.

За сучасних умов, більш ефективним буде паралельне проведення роботи і переговорів, а також включення всіх джерел одночасно. Це пришвидшить ефект вирішення кризової ситуації. Головним в цьому буде розподіл обов'язків між клієнтом та соціальним працівником. Наприклад: ключові переговори, активний контроль виконання домовленостей, контроль фінансів, системи звітування мають бути в юрисдикції соціального працівника із залученням клієнта; виконання домовленостей з боку клієнта, формування подяк, зміна режиму дня тощо залишається за реалізацією клієнта.

Окремий акцент Мері Елен Річмонд робила на полярності стосунків *клієнт – соціум*, де вкрай важливим для успіху справи ставало врахування двох «боків»: з одного – думки, поняття і реальні стосунки різних суб'єктів до клієнта; з іншого – «місткість» клієнта і готовність до змін та прийняття допомоги, знань, людей, а також спадковість (фізіологічна і соціальна). Виходячи із вищезазначеного, тільки масова робота і кооперативна дія дозволять отримати максимально найкращий результат для вирішення проблемної ситуації, в яку потрапив клієнт. Уявлення Мері Елен Річмонд про роль держави залишалися незмінними: чим менше державного регулювання у сфері соціального забезпечення, тим більше свободи і відповідальності у громадян, а значить і простору для активності та самореалізації особистості [17].

Важливою є думка Мері Елен Річмонд про те, що вплив держави і законодавства на особистість може бути як позитивним – розвиток індивідуальності, так і навпаки – негативним і шкідливим. Витримати баланс між впливом і результатом можливо тільки через якісну роботу соціального працівника. Останній, своєю чергою, має бути максимально чутливим для розуміння індивідуальності клієнта, а також професійним, аби використати знання, якими володіє, та державні механізми на користь нужденного.

Разом з тим у науково-практичних доробках Мері Елен Річмонд прослідковується тема соціального партнерства, котре розглядається як форма

співпраці, за якої клієнт та різні суб'єкти вибудовують таку спільну дію, коли всі учасники процесу перебувають у виграшній позиції (особливо у період економічних криз та соціальних занепадів). Мері Елен Річмонд була однією із тих науковців і рушіїв соціальних змін, які запропонували скоротити робочий час для неповнолітніх дітей, тим самим надавши можливість останнім отримувати освіту в школах. Вона була однією з ініціаторів того, аби чоловікам в США скоротили робочий графік, щоб ті могли долучатися до виховного процесу дітей вдома. Дослідниця допомогала формувати стосунки між клієнтом, благодійними організаціями та державними структурами для збільшення ефективності від наданих послуг і допомоги та зміни життєвого сценарію підопічного. Від таких соціальних змін вигравали всі суб'єкти трудових відносин та чинився позитивний вплив всередині родин. Важливо зупинитися на головному – основних компонентах соціального партнерства. Підтримуємо думку Власової Т. про те, що серед них наявний компонент довіри до суб'єктів участі [16]. Цей компонент є базовим. Наступний компонент – спільні цінності та цілі. Як зазначалося вище, ефективність впровадження залежить від світогляду і мотивів, що лежать в основі дій клієнта. Якщо клієнт є проактивним, то і роль соціального працівника реалізується швидше, і криза в житті клієнта проходить. Якщо ж клієнт займає пасивну позицію і впевнений в тому, що йому всі чимось зобов'язані – кризова ситуація змінюється повільно або не змінюється взагалі. Цінності і цілі двох або більше суб'єктів мають бути схожими. В процесі співпраці між клієнтом і соціальним працівником має бути послідовність та чітке слідування плану. Третій компонент – це засоби, які дають змогу досягти результатів. У статті «Погляди Мері Елен Річмонд на соціальне партнерство у професійній освіті американських соціальних працівників» Власова Т. формулює третій елемент як «інноваційність цінностей-засобів, які безпосередньо є на рівні професійної освіти соціальних працівників і реалізовані в процесі переходу функцій доброзичливих візитерів до професійних соціальних працівників» [16, с. 7]. Саме Мері Елен Річмонд продемонструвала еволюцію зміни уявлень про суб'єкти соціальної роботи: від добровольців, що мають будь-який тип освіти і вирізняються високими

моральними принципами, до суб'єктів професійної діяльності, які отримали спеціальну професійну освіту і є здатними здійснювати професійну експертизу у вигляді соціального діагнозу, а також вміють працювати зі специфічним контингентом. Інноваційність цінностей-засобів базувалася на таких методах, як-то: інструктаж, супервізорство, case work, детально описаних і розроблених Мері Елен Річмонд.

Розглядаючи третій елемент – засоби, стосовно до партнерства в суспільстві, у теорії і практиці Мері Елен Річмонд знаходимо інструментарій, який складається з: реалізація методу case work; зміна законодавства через реалізацію досліджень, які потім виступили обґрунтуванням для формування нових законодавчих ініціатив; зв'язки між клієнтом, оточенням, державними та благодійними організаціями; план діяльності.

Четвертий елемент – дія. Замало з'ясувати спільне і відмінне, скласти план і обрати інструменти, потрібно ще діяти відповідно до домовленостей та складеного плану. За умови необхідності корегувати план відповідно до ситуації, але із дотриманням цілі – запланованої мети.

В процесі аналізу праць Мері Елен Річмонд було виділено рівні реалізації соціального партнерства: мікрорівень – індивідуальний (використання конкретних інструментів відповідно до ситуації конкретного клієнта), мезорівень – на рівні категорії населення і соціальних груп (наприклад: на рівні роботи із дітьми), макрорівень – на рівні суспільства загалом (реалізація соціальної політики в державі).

Враховуючи вищезначене, зауважимо, що, як наслідок, в загальному соціальне партнерство стає новою умовою розвитку суспільства.

Не можна не зважати на те, що для формування теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд використовувала загальнонаукові та соціологічні методи дослідження. Так, серед загальнонаукових методів дослідження в працях науковиці реалізовано аналіз, який є ланцюгом розумових, логічних конструктів, спрямованих на виявлення суті матеріалу, який аналізується [155], синтез (процес в якому знання про предмет отримують шляхом поєднання його елементів і

вивчення їх зв'язку) [3], порівняння (яке дозволяє «визначити подібність і відмінність предметів і явищ, теорій, точок зору, виявити те спільне, що властиво двом або декільком об'єктам, а виявлення спільного є шаблоною на шляху до пізнання закономірностей і законів») [29], абстрагування («метод відокремлення від певних властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосередження основної уваги на тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім об'єктом наукового дослідження) [34] та узагальнення («логічне завершення абстрагування, поширення спільних ознак предметів на всі предмети даної множини») [34]. Також одним із ключових методів дослідження використаних науковицею є «біографічний метод». За авторством В. Бондара цей метод дозволяє «отримати інформацію про таку сторону людського світу, яка є недосяжною для інших засобів за рахунок вивчення таких джерел, як: отримані під час глибинного неструктурованого інтерв'ю історії життя, письмові автобіографії, щоденники, листи, родинні архіви, фотографії тощо» [10]. Вважаємо, що цей метод ліг в основу методу соціального діагнозу Мері Елен Річмонд, адже за її підходом працівники благодійної сфери і волонтери в роботі із клієнтами велику увагу приділяли детальному вивченню біографії клієнтів при спілкуванні із родиною, роботодавцями, сусідами та звертаючись до інших джерел з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків і для виявлення умов формування кризової ситуації в яку потрапив клієнт. Аналіз вивчених численних життєвих ситуацій дозволив науковиці сформулювати думку про те, що вирішення кожної із них має індивідуальний підхід і універсальним при цьому є механізм аналізу ситуації та формування різних планів дій [273, с. 57]. Досліджуючи біографію Мері Елен Річмонд нами була звернута увага, що вона велику увагу приділяла вивченню біографій і авторів різних підходів в сфері соціальної роботи та реалізовувала цей метод досліджень при підготовці фахівців благодійної сфери.

Серед таких методів наведемо «контент аналіз». У соціологічній літературі цей метод визначається як «метод якісного і кількісного аналізу змісту документів з метою вивчення або вимірювання різних фактів і тенденцій, відображених у документах. Особливість контент аналізу в тому, що він вивчає документи в їх

соціальному контексті» [88; 89]. Дослідниця використовувала метод контент аналізу для дослідження звітів та анкет, особистих справ клієнтів з різних благодійних організацій, законодавчі акти, збірники національних конференцій, документи конгресів та семінарів досліджуючи досвід соціальних працівників як в США так і за її межами. Наведемо приклад одиниць виміру. Розглядаючи вивчення науковицею особистих справ клієнтів ключивими елементами для аналізу були: сімейний стан, фізичний та емоційний стан, умови господарства, кількість відвідувань соціальним працівником клієнта на початку співпраці та в кінці тощо.

Сформовані висновки, рекомендації та закономірності соціальної роботи в першу чергу відображені в її наступних працях: «Friendly Visiting among the Poor: a Handbook for Charity Workers» («Дружні відвідування бідних: керівництво для працюючих у благодійних організаціях») (1899), «The Good Neighbor in the Modern City» («Добрий (гарний) сусід у сучасному місті») (1907), «A Study of Nine Hundred and Eighty-five Widows» («Дослідження дев'ятисот вісімдесяти п'яти вдовиць») (1913), «Social Diagnosis» («Соціальні діагнози») (1917).

Наступний метод – це опитування. У науковій літературі метод трактується як «метод збору соціальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (інтерв'ю) або опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога й респондента шляхом реєстрації відповідей респондентів на сформульовані запитання» [31, с. 415–436]. Приклади типових анкет для опитування різних категорій клієнтів, розроблених з метою діагностики і результати досліджень описані науковицею в розділі «Part III. Variation in the processes» у праці «Social Diagnosis» («Соціальні діагнози») (1917). Опитування проводилося у поєднанні із методами анкетування («один із найбільш поширених, найбільш популярних видів досліджень в процесі якого респондент сам заповнює анкету в присутності дослідника або без нього») та інтерв'ю («метод збору соціологічної інформації, заснований на вербальній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером і респондентом із метою одержання необхідних даних») [28, с. 415–436].

Одним із ключових методів використаних Мері Елен Річмонд є метод спостереження, яке є методом збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ, процесів, що відбуваються у соціальній реальності [154–156]. Про важливість цього методу в соціальній роботі дослідниця наголошувала в усіх своїх працях і в усіх виступах. Адже цей метод дозволяв побачити те, що спершу не кидалося в очі та прослідкувати тенденції впливу соціального працівника на клієнта і його ситуацію (відслідкувати прогрес або регрес).

Отже, підсумуємо, що у параграфі відображено аналіз науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд і акцентовано увагу на показниках ефективності соціальної роботи. Під час дослідження було виявлено дві групи показників: зовнішні та внутрішні умови. При опрацюванні наукової літератури до першої групи (зовнішніх показників) було віднесено: рівень законодавчої забезпеченості; мережа суб'єктів реалізації соціальної роботи; врахування вимог при оцінці ефективності роботи з різними групами клієнтів; рівень співпраці державних і недержавних структур; форма наданої допомоги; контроль за виконанням запланованого; кліматичні особливості регіону; індустріальні умови держави; політичні зміни; соціальні реформи.

До другої групи зараховано показники, що можуть бути притаманні фахівцям благодійної сфери та їх клієнтам: мотивація та інтерес в період роботи; особистісні якості; наявність певних компетенцій. У сучасній науковій літературі ефективність соціальної роботи і соціальної політики вимірюється за першими чотирма зовнішніми показниками, а наступні зрідка беруть до уваги.

Окремо слід вказати, що при аналізі робіт Мері Елен Річмонд з'ясовано, що оточення клієнта, його соціальні зв'язки та зовнішні впливи на різних етапах кризової ситуації соціальний працівник може розглядати як наявний ресурс для допомоги клієнту. На різних етапах роботи з клієнтом соціальний працівник може долучати оточення клієнта або діяти самостійно, залежно від перебігу процесу ведення клієнта. Це формує передумови для міжвідомчої взаємодії та соціального партнерства.

В процесі дослідження було з'ясовано основні методи дослідження, які були активно використані Мері Елен Річмонд для формування теорії соціальної роботи.

Висновки до розділу 2

Безпосередньо у другому розділі було звернено увагу на основні поняття теорії Мері Елен Річмонд. Основне поняття «social case work» трактується в сучасному українському законодавстві як «ведення випадку». І фактично це процес, протягом якого соціальні працівники разом із клієнтами реалізують якісно нові дії з метою досягнення останніми власного та суспільного благополуччя. Варто зазначити, що в рамках сучасного законодавства термін «ведення випадку» має широке значення і є системою організації роботи із отримувачем послуг. В теорії Мері Елен Річмонд це поняття означає конкретний метод роботи із клієнтом, який передбачає певну етапність і послідовність. Ці етапи, структура і послідовність реалізації «social case work» є типовими, як у широкому, так і у вузькому розумінні. Весь процес роботи із клієнтом представлено такими етапами:

- аналіз поточної ситуації (стан здоров'я, фінансовий стан, рівень стосунків в родині (чоловік – дружина, батьки й діти); зв'язки з рідними та найближчим оточенням; історія наданої допомоги тощо);
- формулювання «діагнозу» кризової ситуації;
- проведення перемовин з усіма членами родини, зокрема щодо їх участі у вирішенні поточної ситуації та складання плану допомоги;
- покрокова реалізація наміченого плану з періодичним моніторингом стану прогресу (при потребі можливе залучення додаткових фахівців до вирішення специфічних складових плану).

Найважливішим принципом в реалізації як системи організації роботи із отримувачем послуг, так і при використанні методу, є врахування індивідуальності клієнта та його ситуації. За теорією дослідниці, робота проводиться таким чином, що завдяки її результатам клієнт оволодіває необхідними навичками для самостійного розв'язування кризової ситуації.

Під час проведення аналізу наукових доробків Мері Елен Річмонд було виокремлено ключові групи клієнтів, з якими працювали соціальні працівники: родини, що перебувають у складних ситуаціях; вдови із маленькими дітьми; неповнолітні діти; особи з інвалідністю; сімейні дезертири; нещодавні мігранти; безробітні; жебраки. Установлено, що соціальна робота з різними категоріями клієнтів проводилася на різних рівнях (індивідуальному, локальному (в громаді), місцевому, державному). Підкреслено, що основна роль відводилася оточенню клієнта. Саме тому соціальний працівник мав вчити клієнта розвивати усвідомлені й всебічно врегульовані соціальні зв'язки.

У процесі дослідження нами було виявлено та згруповано принципи спілкування між працівником благодійної сфери (соціальним працівником) та клієнтом.

Загалом на основі аналізу нами було описано провідні аспекти роботи благодійних структур, виконуваних ними функції та наявні проблеми й перспективи розвитку благодійних агенцій, рекомендації щодо системи їх роботи як в адміністративному векторі, так і з волонтерами та клієнтами.

Додатково в процесі проведення дослідження на основі праць Мері Елен Річмонд нами була створена класифікація допомоги, яка надавалася благодійними організаціями і соціальними працівниками нужденним. Запропонована нами класифікація передбачала дві головні ознаки: форма допомоги – матеріальна і нематеріальна; вектор допомоги – зовнішня від держави і благодійних структур та залучена зсередини – ресурсів родини, друзів, колег, громади. У ході дослідницької роботи було встановлено, що, на думку Мері Елен Річмонд, ефективність та успіх реалізації соціальної роботи залежить від мотивації, особистих якостей та компетенцій соціального працівника і клієнта, від правильної оцінки кризової ситуації та надання тих форм допомоги, які підходили для подолання конкретної кризи.

Одне із провідних положень теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд полягає у визначенні ролі соціального оточення в роботі із нужденними. Відтак, спираючись на науковий доробок авторки, нами розкрито основні

складові соціального оточення в теорії Мері Елен Річмонд та поступовість залучення різних суб'єктів до вирішення проблем клієнта. Клієнт, що перебуває в кризовому стані, зазвичай не ізольований, а перебуває у стосунках із спільнотою (родиною, релігійною громадою, трудовим колективом, державою), що, своєю чергою, надає соціальному працівникові можливість долучати представників зовнішнього кола клієнта до вирішення кризового стану. Соціальний працівник повинен консолідувати зусилля представників оточення клієнта для швидкого вирішення кризової ситуації з урахуванням того факту, що соціальні зв'язки клієнта мають різну відстань та різний вплив.

Усі теоретичні і практичні аспекти соціальної роботи у науково-практичній спадщині Мері Елен Річмонд в процесі дослідження було систематизовано та згруповано за рівнями впровадження: методологічній, організацій, практичній.

До методологічного рівня віднесено ідеї, підходи, принципи, які розкрито у працях дослідниці. З-поміж них: індивідуалізація роботи як основний принцип, спрямований на зміну ситуації клієнта, реалізований за персоналізованим планом змін ситуації клієнта; принцип анонімності і конфіденційності в роботі соціального працівника; принцип партнерства з клієнтом, спрямований на співпрацю соціального працівника і клієнта – у позитивному результаті зацікавлені обидві сторони, і тому вони активні і дієві; філософія гігієни тіла і гігієни розуму; соціально-педагогічний контент, реалізований за двома векторами (у роботі з клієнтом; у підготовці фахівців благодійної сфери та у професійній підготовці соціальних працівників); критерії підбору потенційних робочих місць для вдів (тривалість робочого дня, кількість робочих днів, віддаленість робочого місця, робоча зміна, темперамент і навички вдови, врахування досвіду вдови до шлюбу, врахування типу стосунків з рідними та сусідами, кількість і вік дітей); бачення родини як цілісної одиниці, основного інституту суспільства; умови успіху при роботі з особами з інвалідністю; філософія гену «лінії»; ідея поділу суспільства на бідних і злиденних на основі таких характеристик, як-то: поведінка клієнта при вирішенні ситуації (я чекаю (я жертва обставин і неправильності суспільства) / я активний учасник свого життя) та спосіб його мислення (мені всі

зобов'язані / передусім я сам вирішую свої проблеми); перелік функцій, що реалізують благодійні агенції; сприйняття життя клієнта як спіралі, а допомоги соціального працівника – як каталізатора для переходу клієнта на новий рівень; ідеї стосовно професії: мають бути відповідні задатки та якісна професійна підготовка соціального працівника, тоді спостерігається найвища ефективність у вирішенні проблем клієнта; індивідуальна складова як різниця між професіоналом і аматором; підбір працівників з розвинутими навичками емпатії для досягнення продуктивності в роботі з клієнтом; постійний розвиток фахівця (запозичення та тестування методик інших експертів); персоналізація соціального працівника як інструмент формування довіри у роботі з клієнтом; ідеї стосовно особистості (пошук причин соціальних проблем всередині особистості – соціальні проблеми є наслідками проблем особистості; оточення впливає на особистість і особистість впливає на соціум; сприйняття клієнта як частини соціуму; визнання індивідуальності – унікальності живої істоти).

До організаційного рівня належать: переведення аматорської благодійної допомоги із задіянням волонтерів для вирішення проблем клієнта на високий професійний рівень через створення навчальних програм, розроблення системи підготовки соціальних працівників та розроблення методів роботи з клієнтами; перетворення роботи благодійних організацій із несистемної і невпорядкованої на чітку, послідовну і системну (через стандартизацію планів роботи, систематизацію роботи з клієнтом, виокремлення форм допомоги та означення послідовності її надання, визначення стандартів роботи окремо з кожною категорією клієнтів; врахування всіх видів доходів усіма членами родини); регуляція соціальних зв'язків клієнта з метою впливу на ситуацію (втрата старих зв'язків (наприклад, ізоляція від родини), відновлення старих зв'язків, формування нових контактів); полярність у стосунках клієнт – соціум, де клієнт впливає на соціум і соціум впливає на клієнта; ідея соціального партнерства, яка у практиці Мері Елен Річмонд була можлива завдяки залученню різних кіл оточення на різних етапах вирішення ситуації клієнта; методи впливу на клієнта; міграція соціальних працівників: перехід зі сфери до сфери, розширення кількості

структур та органів, в яких можуть працювати соціальні працівники; питання щодо надання форм допомоги: А) багато одній родині\клієнту або потроху кільком; Б) яка форма допомоги, в якому обсязі, в якій послідовності; В) надання не тільки матеріальної, а й емоційної допомоги (у формі турботи, співпереживання, вислуховування тощо); Г) обмеження матеріальної допомоги родинам-дезертирам; Д) допомога до різних свят має бути персоналізованою, як прояв цивілізованого підходу; класифікація та опис різних груп клієнтів; скорочення робочого часу для чоловіків, аби ті могли збільшити свою участь у сім'ї та налагодженні стосунків; особлива увага була приділена роботі з дітьми та з підлітками (зміна фізичного середовища, оточення, фізичного і психологічного стану, працетерапія, інтелектуальний розвиток, особистісний розвиток, професійне навчання і формування морально-етичних якостей); підвищення середнього віку, з якого особи можуть укласти шлюб (з 12–14 до 15–17 років); обмін інформацією між різними структурами: благодійними організаціями, державними структурами, що фактично є міжсекторальною взаємодією і соціальним партнерством. До практичного рівня зараховано такі аспекти: метод case work (ведення випадку); метод соціального діагнозу; в роботі з групою або особистістю обираються різні інструменти і методи, експерти та фахівці теж різні; використання будь-яких інструментів, методів і засобів для збереження родини, руйнування родини – крайній захід щодо зміни ситуації в житті клієнта; різні форми роботи з військовослужбовцями, колишніми військовослужбовцями та їх оточенням (дружиною, дітьми, батьками та іншими); система роботи благодійних організацій та їх співпраця із соціумом.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що наше дослідження розкриває особисте бачення Мері Елен Річмонд та її підходи щодо вирішення широкого спектру суспільних проблем, які виникали у благодійній сфері, та її точку зору на розвиток принципів, професій та інституцій, направлених на їх вирішення.

Зміст розділу висвітлено в публікаціях автора: [115–118; 120–125; 265].

РОЗДІЛ 3.

АДАПТАЦІЯ ІДЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У розділі описано соціально-педагогічний контент науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд; виокремлено та схарактеризовано можливу практику застосування теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи дослідниці, а також розкрито перспективи їх упровадження у вітчизняну соціальну сферу на трьох рівнях: методологічному, організаційному та практичному.

3.1. Соціально-педагогічний контент наукових доробків Мері Елен Річмонд

Аналіз науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд та інших джерел дав змогу визначити, що в її працях наявний освітній компонент, який реалізовувався на рівні роботи із клієнтами і на рівні підготовки працівників благодійної сфери. Відповідно, внесок науковиці у педагогічну сферу є дуже важливим, адже її бачення змінило підхід до професії як такої і заклало основи підготовки фахівців благодійної сфери (а потім соціальної) по всьому світу. Соціально-педагогічний контент розглядаємо за двома векторами. Перший – соціально-педагогічний контент у підготовці кадрів у сфері благодійної діяльності. Другий – соціально-педагогічні основи в роботі із клієнтами, які потрапили в складну життєву ситуацію.

Перший вектор соціально-педагогічного контенту. Звертаємо увагу, що дослідниця була передовою особою стосовно питання експертності і професійності як працівників, так і волонтерів благодійних, а потім і державних структур. Так, у своїй роботі «The need of a training school in applied philanthropy» (1897) Мері Елен Річмонд порушила дискусійне питання про потребу навчання в благодійній сфері і підготовку фахівців. Вона сформулювала думку двох таборів в

одну тезу «школа навчання професіоналів неможлива, поки ми не сформуємо професійний стандарт. На думку інших фахівців, неможливо сформувати професійний стандарт, поки у нас не буде практичної школи» [287, с. 99–100]. Сама дослідниця була прибічницею думки про те, що потрібно спочатку створити школу для підготовки фахівців благодійної сфери і тільки потім створювати стандарт професії. Адже через певну практику в філантропії можна вивести ті чи інші закономірності і важливі акценти. Цей виступ вважають історично значущим [255], що поклав початок якісній підготовчій програмі соціальних працівників.

В основу соціально-педагогічної теорії підготовки фахівців, сформульованої Мері Елен Річмонд, також лягли ідеї видатних американських діячів благодійного руху З. Сміт, А. Уорнера, Д. Гленна, Де Ройса, Джорджа Міда, Вільяма Ернеста Хокінга та ін. [218; 289; 291].

Виступ Жозефіни Лоуелл «Економічні і моральні наслідки державної допомоги» (The Economic and Moral Effects of Public Outdoor Relief) на Національній конференції благодійності і корекції в 1890 р. справив особливе враження на Мері Елен Річмонд. В подальшому вона неодноразово цитувала головні положення цього виступу [287, с. 34–35].

Головний урок, який Мері Елен Річмонд винесла зі спілкування з Зілфою Сміт – уникати вживання поверхневих ярликів «гідний» / «недостойний», ретельно «розслідувати» справу клієнта, вести систематичні записи і проводити обмін думками між співробітниками на регулярних зустрічах Товариства. На формування світогляду Мері Елен Річмонд великий вплив зробив її колега Амос Уорнер (1861-1900), випускник університету Джонса Хопкінса, впливовий економіст, професор, авторитетний чоловік, який до 1891 р. обіймав посаду генерального секретаря Балтиморського фонду, а потім очолив товариство благодійності у Вашингтоні [256; 290, с. 1272–1273].

Особливість діяльності Мері Елен Річмонд полягає в тому, що її аналіз праць інших науковців – щоденників роботи та нагляду, дав можливість створити певні вимоги до роботи соціальних працівників при вирішенні кризової ситуації. Журнал з описом «історія соціального лікування» (сьогодні це особиста справа

клієнта) допомагає висвітлити особливості роботи між клієнтом та професіоналом.

На думку М. Целих, Ю. Пащенко, які досліджували ракурс професійної освіти в доробках дослідниці, базовими компонентами теорії професійної освіти [195] (відповідно до теоретичної моделі О. Д. Федотової) є: гносеологічна доктрина прагматизму; індивідуально орієнтований підхід в наданні соціальної допомоги; надання соціальної допомоги – це виховний акт.

Погоджуємося із таким баченням та розвиваємо його. Зокрема, при науковому аналізі встановлено, що ключові цінності, які мали бути сформовані в процесі навчання у соціальних працівників, були пов'язані із повагою до особистості; правильною організацією благодійності; дружелюбністю, саморозвитком, прогностичністю.

На думку Мері Елен Річмонд, найуспішніша реалізація *social case work* – це спонукати до дій та підтримувати, забезпечити найповнішу участь клієнта у всіх планах; кваліфіковано використовувати повторення; іноді мають бути попередження; необхідна дисципліна; завжди має бути пряма дія думки на думку. Означимо, що бачення дослідницею фахівця із соціальної роботи пройшло певну еволюцію – від спеціаліста із дружніми намірами до підготовленого високопрофесійного соціального працівника із дружнім ставленням до клієнта.

Однією з цілей Мері Елен Річмонд, як зазначено в її працях, було ретельно прописати відмінність між соціальним працівником, якого вона вважала особистістю з цінною сформованою майстерністю розвитку людських стосунків, і звичайною людиною, що несла користь (ресурсною людиною) [261; 262], піклувалася про інших, але не мала спеціальної майстерності або не проходила навчання в цій галузі.

Вивчення і аналіз праць «What is social case work? An introductory description», «Social Diagnosis», «The Good Neighbor», «The long view. Papers and addresses. By Mary E. Richmond» та інших дозволили виділити вказані науковицею особисті якості і професійні риси, якими має володіти соціальний працівник.

Ми зазначимо про такі *особисті якості*: доброзичливість, яка реалізується у дружньому ставленні до клієнта; емпатійність та милосердя; надійність; щирість; терпіння; хоробрість; рішучість; винахідливість; авторитетність, яка отримується під час роботи з клієнтом і реалізується у особистому впливі на клієнта; готовність вчитись і вчити інших [276, с. 6–108; 278, с. 80–183].

Говорячи про *фахові якості*, то, на думку дослідниці, соціальний працівник має володіти такими навичками і вміннями, зокрема: повага до клієнта; підтримка конфіденційності і повне володіння інформацією щодо членів родини і її стану; тактичне поводження; витримка; системність і послідовність в роботі із клієнтом; аналітичне мислення; індивідуальність в роботі з клієнтом/ родиною; вміння фокусуватись на завданнях; вміння слухати і говорити, доносити факти й переконувати; ерудованість [274, с. 6–108; 277, с. 80–183]. На основі спадщини Мері Елен Річмонд нами було сформовано перелік комплексу тем, з яких фахівці мали оволодіти знаннями і навичками у:

- медичній сфері (основи гігієни, фізіології, дієтології тощо);
- законодавчо-правовій;
- освітній сфері (методи впливу на особистість, знання з певних дисциплін: мова, математика й інші);
- соціології (для проведення досліджень);
- психології (для розуміння емоцій і стану клієнтів, з'ясування мотивів, формування плану, встановлення контакту тощо);
- плануванні вирішення кризових ситуацій;
- організації роботи з клієнтами;
- прогнозуванні перебігу вирішення кризових ситуацій;
- переговорах та ораторстві й інших.

Короткий перелік особистих і професійних якостей, за теорією Мері Елен Річмонд, подано на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. Особистісні та професійні характеристики соціального працівника, запропоновані М. Е. Річмонд
Джерело: розроблено автором Л.Петрухан-Щербаковою

Дослідниця порушила питання самоідентифікації та самовизначення соціального працівника, що мало подальший розвиток в теорії соціальної роботи у світі та було використано при створенні етичного кодексу соціального працівника.

Дуже важливим є бачення Мері Елен Річмонд стосовно перших шкіл, організованих із залученням державних та приватних благодійних організацій міста, щоб студенти могли спостерігати за дійсною діяльністю милосердя і брати участь у ньому під щоденним наглядом своїх інструкторів.

Важливою соціально-педагогічною складовою було менторство або наставництво. Ці курси, на думку науковиці, мали б починатися із загальних основ і потім мати спеціалізацію.

Саме масштабністю відрізнялися її школи від вузькоспеціалізованих [17; 107; 287], які вчили соціальних працівників тільки виконанню певних функцій. Базовими в такій ситуації виступали:

- а) навички збору та структурування інформації для винесення діагнозу;
- б) прогностичні навички, які б дозволяли розуміти соціальному працівникові, куди і як рухатися при вирішенні проблемних ситуацій;
- в) навички планування і реалізації співпраці.

Аналізуючи роботи дослідниці, ми виявили, що соціальний працівник мав оволодіти певним специфічним набором знань і умінь, які допомагали ефективніше реалізовувати роботу, а також бути готовим до відкриттів і отримання нових знань від клієнтів (наприклад, цікавих економічних схем з економії коштів).

Комплекс тем за сферами, з яких соціальний працівник мав володіти знаннями і навичками:

- сфера благодійності;
- освітня (навчати дитину або дорослого певної інформації, можна сказати, що соціальний працівник виступав у ролі педагога з різних напрямів);
- медична (гігієна особиста, гігієна побутова, особливості перебігу хвороб);
- юридична та законодавча;
- фінансово-економічна (як розраховувати бюджет, де заощадити, де можна відкласти і т.п.);
- сфера дієтології (як годувати дітей різного віку, як готувати смачно і просто тощо);
- сфера психології та дефектології;
- рекреаційна (наприклад, як весело проводити час вдома, використовуючи ігри. На думку дослідниці, кожен має навчитися отримувати задоволення від доторку до літератури, музики чи ігор, уміти планувати відпочинок);
- морально-етична.

У процесі підготовки таких фахівців використовували теорію створення професії в благодійності, біографію відомих осіб, різні статті та очерки, дослідження соціальних проблем, практику з допомоги нужденним. Можна

сміливо зазначити, що ці джерела формували науково-теоретичний базис, чітку цільову спрямованість, змістове наповнення та методологічний інструментарій навчального процесу. Фактично, виступи та роботи дослідниці стали методичною основою для навчання фахівців як у школах при фонді, так і у сфері філантропії загалом, а з часом – і в університетах по всьому світу.

Варто підкреслити визнання авторки за її підтримку та співпрацю з відомими академічними діячами Північно-Західного університету, кафедри історії Вассару, Університету Кембригге (Массачусетс) та науково-дослідних відділів шкіл Громадянської та філантропічної освіти Чикаго, Соціальної роботи Бостона та Філантропії Нью-Йорка [258], що дозволяє нам враховувати прямий зв'язок із сферами та посиленнями соціальних та гуманітарних наук. За відкриття Школи соціальної роботи в Нью-Йорку дослідниця отримала звання доктор «Honoris Causa» в 1921 році, в Сміт-коледжі, найважливішому жіночому університеті США [293]. З 1898 р. курси були короткотривалими, з 1904 р. починаються річні навчальні програми, а з 1911 р. тривалість програм збільшується до двох років.

Форми навчання фахівців були різними – це могли бути нерегулярні лекції, регулярні навчання, консультації із більш досвідченими соціальними працівниками та керівниками благодійних організацій, кількатижневі курси, конференції різного рівня, де можна було обмінятися досвідом та послухати більш досвідчених колег. Цей перелік не є вичерпним, водночас є хорошою ідеєю для професійної підготовки сучасних соціальних працівників, соціальних педагогів та волонтерів.

У процесі дослідження була створена ідея про організацію літніх таборів для соціальних працівників, або кількатижневих шкіл, на які б могли приїхати соціальні працівники з різних куточків України, що мають невеликий досвід роботи, а досвідчені фахівці виступили б у ролі менторів і наставників.

Окремо зазначимо, що в сучасних українських тенденціях зазначений вище комплекс є актуальним для підготовки нових фахівців за професією – молодіжний працівник, яка на нинішній час реалізована в партнерстві держава-громадські організації, і майже не реалізована в закладах вищої освіти. Це означає для

університетів нові можливості з розширення спеціальностей, а для громад – отримання якісно підготовлених спеціалістів для роботи в молодіжній сфері.

Ще одна тенденція, яка ставить величезний виклик – це пандемія хвороб (нині коронавірус). Як має трансформуватися спеціальність? Що повинні додати викладачі в такій екстремній ситуації до програми з підготовки фахівців соціальної сфери?

Варто вказати на педагогічний складник при відвідуванні дитини, яка з певних причин не може навчатися в школі (наприклад, з причини хвороби). За означенням Мері Річмонд, повинен бути «вчитель-відвідувач-соціальний працівник, який має досвід роботи в класі» [276, с. 195–200; 295]. Завдання такого працівника полягає в тому, щоб змінити життя дитини. Для цього найбільш часто використовуються методи: здійснення особистого впливу, перемога (завоювання) співпраці батьків, пошук поради і допомоги медичних й інтелектуальних експертів, пошук допомоги різних соціальних агентств, використання регіональних засобів обслуговування, зміна (заміна) навколишнього середовища дитини.

Вважаємо за доцільне зазначити прізвища науковців які розглядали досвід підготовки соціальних працівників в США: Н. Гайдук [25], Л. Віннікова [15], Н. Кабаченко [104; 154], І. Козубовська [72; 73], В. Поліщук [126–128], Л. Романовська [146], Н. Собчак [153], В. Тименко [175-176], М. Целих [193–195], О. Шадський [201–203], М. Яковлев [104] й інші. При цьому специфіку підготовки фахівців соціальної сфери у науково-пракктичній спадщині Мері Елен Річмонд досліджувало обмежено коло науковців: Т. Власова [16], О. Матрос [91], Ю. Пащенко [17; 195], М. Целих [193, 195], Е. Agnew [218], R. F. Álvarez-Uría [220], P. Parra Contreras [220], J. A. Deutch [231], E. Di Carloe [233], D. Hepworth [241], J. Larsen [241], A. Murdach [261; 262], D. Rooney [241], R. Pumphry [270], M. Pumphry [270].

Другий напрям педагогічного контенту. В роботі із отримувачами послуг Мері Елен Річмонд рекомендувала працювати за методом case work, який містить: аналіз поточної ситуації; формулювання «діагнозу» кризової ситуації; проведення

перемовин з усіма членами родини, зокрема щодо їх участі у вирішенні поточної ситуації та складання плану допомоги; покрокова реалізація означеного плану з періодичним моніторингом стану прогресу.

Мері Елен Річмонд звертала увагу соціальних працівників на ключові аспекти, серед яких – максимальне використання різних форм допомоги перед наданням матеріальної. Основним завданням було змінити життя клієнта, надважливим інструментом виступало навчання особистості, в процесі якого реалізується двосторонній підхід: на благо людини і на благо суспільства.

Різні дослідники, аналізуючи праці Мері Елен Річмонд, зазначають, що наукові висновки дослідниці тісно пов'язані із теорією психоаналізу та біхевіоризму [147; 161; 201]. А О. Холостова назвала теорію науковиці морально-терапевтичною теорією [160; 189], Vesna Leskošek – психоаналітичною теорією [250, с. 14].

За методом *case work* Мері Елен Річмонд були рекомендовані нижченаведені теми для *родин* з метою формування важливих для зміцнення сім'ї знань і навичок: організація будинку бідної людини; голова сім'ї як громадянин, службовець, чоловік, і батько; дружина як домогосподарка; сімейне здоров'я і відпочинок; принципи, залучені до витрат і збереження; принципи ефективної допомоги [175, с. 16–21].

Навчання вдів. Тип знань, які отримували вдови, а також формування навичок та умінь ґрунтувалися на аналізі ситуацій в родинах. Найбільш затребуваними були: навчання гігієни та домогосподарства (прибирання, навичок шиття тощо); навчання в сфері харчування та кулінарії (наприклад, дієтичне харчування); фінансової грамотності; догляду за дітьми та елементів виховання (наприклад, режим харчування і меню дитини, як доглядати за новонародженими) тощо [275, с. 32-74].

В своєму дослідженні «A study of nine hundred and eighty-five widows» Мері Елен Річмонд, аналізуючи побут та життя вдів, зазначала і про протест клієнток, коли останні відмовлялися від часткової допомоги і вимагали повного утримання від громади або благодійних організацій.

Соціально-педагогічна компонента соціальної роботи із *дітьми* стосувалася особистісного розвитку і виховання за такими напрямками: інтелектуальний розвиток; особиста гігієна; чистота та порядок в просторі / місці проживання (гігієна житлових приміщень) / домогосподорювання; виховання моральних якостей (наприклад: у кожного свої речі, або красти не добре, формування моральних орієнтирів) [275, с. 35]; працетерапія.

Окремо зазначимо, що програми і рекомендації Мері Елен Річмонд для навчання різних категорій клієнтів мали спільні змістові акценти, а саме:

- формування та зміна цінностей особистості;
- зміна свідомості;
- корекція змісту життя;
- корекція стилю життя;
- виховання певних рис характеру (наприклад, самостійності, відповідальності, власної гідності);
- донесення певної інформації та оформлення її у вигляді знань;
- оволодіння певними навичками та вміннями (читати, писати).

Дуже важливим у роботі із клієнтом або родиною, що знаходилися в складній ситуації, дослідниця вважала впровадження інновацій/нововведень. Наприклад, якщо говорити про навчання у сфері кулінарії, то нові страви вводяться по чергово (на сьогодні одна, на наступний день інша й далі).

У навчанні і зміні проблемної ситуації дуже важливим є періодичність зустрічей клієнта та соціального працівника. Так, системне відвідування родин, де були проблеми із чистотою і господарюванням, допомогли змінити цю ситуацію на краще, незалежно від планового чи позапланового візиту.

Під час дослідження нами було виявлено основні методи, які наводила у своїх працях і пропонувала використовувати дослідниця:

- корекція поведінки (уроки із гігієни, уроки з бесіди, навчання куховарити або прибирати, власним прикладом (через запрошення клієнтів до себе додому, особиста і превентивна робота);

- корекція мислення при зміні стереотипів, шаблонів мислення і уявлення про життя, родину, роботу, суспільство тощо (навіювання, лекція, бесіди, читання і обговорення літератури, розгляд репродукцій та їх обговорення, походи в театр або музей, переконання, громадська думка) [92; 142; 232; 273, 274; 287];

- спонукання до змін (непрямий метод впливу і безпосередній метод впливу). Вони взаємопов'язані і ефективно працюють у партнерстві.

«Працівники філонтрапічної сфери мають довести до вдови, що покладатися на благодійні виплати є край нерозумно. Вони мають надавати цій матері нове бачення її важливої частки у виправленні сімейного добробуту, забезпечувати її сміливістю для реалізації свого внесоку у вирішення проблеми, і розуміння її правильного місця. Це місце і роль реалізуються не тільки в схемі речей, але і в її діях. Для всіх нас це стає простим інструментом і ледве не найважливішим в розвитку індивідуальності» [274, с. 100-190]. Ця цитата вказує на те, що фахівці соціальної сфери мають розвивати цілеспрямованість клієнта до зміни власного життя і зміни складної ситуації.

Зазначимо, що Мері Елен Річмонд відображувала своїх клієнтів у різних соціальних статусах і ролях. Наприклад, чоловіка як робочого, сусіда, громадянина, годувальника, чоловіка та батька. Жінку вбачала також як дружину, матір, господиню, працівницю, сестру, а в бідних родинях як годувальницю. Дітей розглядала як дітей, учнів, працівників, рідними (сестрою або братом), особистість. В кожній власній роботі дослідниця описувала ці аспекти та вказувала на потребу розглядати особистість індивідуально і в комплексі.

Коли готується план щодо зміни ситуації, соціальний працівник має врахувати багато аспектів і при цьому звертати увагу на роль включення батька і матері в стосунки з дітьми: рівень піклування (чи є воно взагалі), навчання, виховання, захист, формування життєвих цінностей та необхідних життєвих навичок тощо.

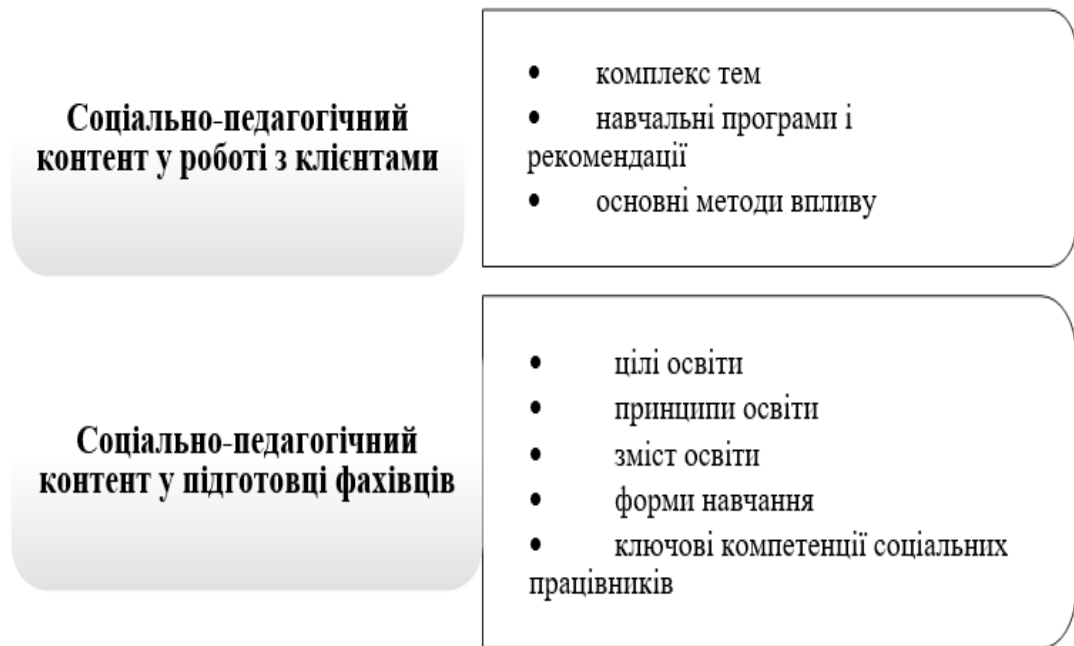

Рис. 3.2. Соціально-педагогічний контент у спадщині Мері Елен Річмонд
Джерело: розроблено автором Л.Петрухан-Щербаковою

На нашу думку, варто звернути увагу на загальні рекомендації Мері Елен Річмонд щодо навчання керуючих осіб держави. «Навчання міністрів в наших теологічних семінаріях повинно включити повний курс команди в благодійній роботі. Це допустило б, що міністри вели роботу людей в кращих каналах, і це зберегло б їх, крім того, від зневіри, як свідомих робітників, які прагнуть поліпшити соціальні умови Є багато священнослужителів, чий досвід і можливості відповідають їм для лідерства в спробі встановити систематичне навчання, в семінаріях» [273, с. 179]. Такі пункти у програмі розширяли можливості і світобачення представників влади.

Таким чином, підсумуємо, що в науково-практичній спадщині Мері Елен Річмонд наявний соціально-педагогічний контент, який був згрупований в процесі дослідження за двома основними векторами.

Перший вектор – соціально-педагогічний контент у роботі із клієнтами, що передбачає:

- комплекс тематик, з яких клієнти мають володіти знаннями і навичками для зміни власної ситуації та життєвої стратегії (це ілюструє принципову позицію дослідниці щодо надання допомоги – домінування використання різних форм підтримки клієнта над наданням йому матеріальної допомоги);

- навчальні програми і рекомендації для навчання різних категорій клієнтів (всі програми містять спільні компоненти: формування та зміна цінностей особистості; зміна свідомості; корекція змісту життя; корекція стилю життя; виховання певних рис характеру; донесення відповідної інформації та оформлення її у вигляді знань; оволодіння певними вміннями та навичками);

- основні методи впливу: *корекція поведінки* (за допомогою занять із гігієни, навчання куховарити або прибирати, метод власного прикладу (наприклад, через запрошення клієнтів до себе додому); *корекція мислення*, а саме зміна стереотипів, установок та ставлення клієнта до ситуації (через навіювання, лекції, бесіди, читання і обговорення літератури, розгляд репродукцій та їх обговорення, походи в театри або музеї, переконання, за допомогою громадської думки); *спонукання до змін* (непрямий метод впливу на зміну ситуації клієнта – вплив на середовище, зміна соціального оточення; безпосередній метод – пропозиції, поради, умовляння з методи спонукати клієнта прийняти необхідні рішення і зробити кроки для покращення свого стану).

Другий вектор – соціально-педагогічний контент у підготовці фахівців благодійної сфери та аспекти професійної підготовки соціальних працівників. Результати проведеного наукового пошуку дають підстави стверджувати, що надбання Мері Елен Річмонд охоплюють:

1) цілі освіти (підготовку кадрів благодійної сфери, які потім будуть впливати на зміну життя клієнта, тим самим перетворюючи суспільство);

2) принципи освіти (індивідуальність, професійність, активність, практичність);

3) зміст освіти (від загальних основ до конкретної спеціалізації; комплекс тем за різними галузями, з яких мають бути професійні знання у соціальних працівників (благодійність; освіта (навчати дитину або дорослого певної

інформації); охорона здоров'я (гігієна особиста, гігієна побутова, особливість перебігу хвороби тощо); юридична та законодавча сфери; фінансово-економічна (як розраховувати бюджет, де економити тощо); дієтологія (як годувати дітей різного віку, як готувати смачно і просто); психологія та дефектологія; рекреаційна сфера (як весело проводити час вдома, використовуючи ігри, літературу, музику); морально-етична сфера);

4) форми навчання (групова та індивідуальна робота, семінари, курси, менторство і наставництво, практика тощо);

5) ключові компетенції соціальних працівників: здатність/навички збору та структурування інформації для визначення «соціального діагнозу»; прогностичні навички, які б дозволяли соціальному працівнику розуміти, що і як робити при вирішенні проблемних ситуацій; здатність/навички планування і реалізації співпраці.

У процесі дослідження було виявлено, що соціально-педагогічний контент у підготовці фахівців благодійної сфери та аспекти професійної підготовки соціальних працівників був розглянутий різними науковцями, а соціально-педагогічний контент у роботі із клієнтами майже не розглядався як окрема тема наукового дослідження і залишається маловивченим.

3.2. Перспективи використання теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд в українській соціальній сфері

Сучасні реалії українського суспільства, яке перебуває на етапі змін, формує перед соціальною сферою виклики, які вимагають важливих трансформацій і глобальних рішень. Серед найбільш актуальних викликів можна визначити: затяжний збройний конфлікт (проведення операції об'єднаних сил на Донбасі та анексія Кримського півострову) і, як наслідок, робота із військовослужбовцями та довгострокова і проблемна ресоціалізація внутрішньо переміщених осіб; реформи, які то починаються, то згортаються; відсутність стабільності зовнішньоекономічного вектору України (коливання між проєвропейським та проросійськими напрямками); зміна законодавства соціальної сфери; масова

трудова міграція молодого населення в європейські країни; процес децентралізації і активізація громад через залучення до самоврядування; перетворення українських міст на зручні міста для проживання кожного (smart city – наприклад Вінниця, Івано-Франківськ та інші); пандемія коронавірусу та інших летальних хвороб, що призводить до зменшення здорового населення тощо. Для ґрунтовного розуміння, які саме існують перспективи впровадження аспектів науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд в сучасну українську соціальну сферу, ми звернулися до основних нормативно-правових актів та науковців, які працюють в цій сфері. З'ясовано, що в Україні соціальна робота наразі регламентується законами України та нормативними документами різних рівнів: «Про соціальні послуги» (2019), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1992), «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (2001), «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2000), «Про зайнятість населення» (2000), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (1993), «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014), «Про попередження насильства в сім'ї» (2001), Концепцією реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014), «Про співробітництво територіальних громад» (2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015), «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» (16.04.2020 № 562-IX). Відповідно до останнього документа, Кабінетом Міністрів України визначено адміністративні центри та затверджено території 1470 спроможних територіальних громад, в яких затверджено статутами наявність соціальних центрів, що надають послуги мешканцям громад. Перелік послуг для осіб / сімей, які потрапили в складні життєві обставини, визначено в Наказі

Мінсоцполітики від 03.09.2012 №537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» та Законі України №4607 від 17.01.2019 р. «Про соціальні послуги» [52; 56; 133; 138; 163]. Такий стан справ свідчить про достатній рівень нормативно-правового забезпечення соціальної роботи в Україні. При цьому основні аспекти теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд легко вписуються в наведені нормативно-правові акти і посилюють їх, особливо за напрямками соціальної роботи в територіальних громадах як із сім'ями, так і з молоддю.

У процесі роботи над дисертацією відбувалося впровадження за трьома напрямками: в особистісній роботі із клієнтами, при підготовці соціальних працівників і соціальних педагогів, в роботі благодійних організацій та на організаційному й практичному рівнях.

За сучасних умов роботи Мері Елен Річмонд набувають нової актуальності, адже в усьому світі йдеться про інклюзивність простору і середовища та максимальну індивідуалізацію в роботі із клієнтами. В таких обставинах перед соціальними працівниками і викладачами, які готують фахівців соціальної сфери, постають нові виклики, для розв'язання котрих необхідний досвід минулого і планування майбутнього.

Відтак, у процес професійної підготовки психологів, фахівців освітньої та соціальної сфери варто включити вивчення праці «What is social case work?» (у список рекомендованої літератури для ознайомлення).

Сучасних соціальних працівників навчають різних методів планування і допомоги та рекомендують враховувати індивідуальний підхід до клієнта. У своїх працях Мері Елен Річмонд акцентує на цьому увагу і пояснює цей принцип.

Результати представленої дисертації рекомендовано використовувати при оновленні змісту навчальних програм для навчання соціальних працівників та соціальних педагогів. Ми маємо подібний досвід розроблення навчальних програм з дисципліни «Соціальна робота з різними групами клієнтів» та «Історія і теорія соціальної роботи» для студентів бакалаврату, що навчаються за

освітніми програмами «соціологія», «соціальна робота», «соціальна педагогіка», «психологія». Зокрема, ми маємо досвід розроблення та наповнення навчальних робочих програм та лекційних і семінарських матеріалів для студентів Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук (раніше кафедра політології, соціології та соціальної роботи Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування) Міжрегіональної Академії Управління Персоналом (додаток Д-1, Д-2, С) [18; 19], студентів першого бакалаврського рівня освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (додаток С).

Окремі пункти та додатки можна використовувати як матеріал при підготовці до занять різного типу та при проведенні навчальних курсів для соціальних працівників та соціальних педагогів online та offline. Так, наприклад, нами було проведено Бінарне заняття з дисципліни «Технології соціальної роботи з дітьми та молоддю в зарубіжних країнах». Заняття містило теоретичну складову та практичні вправи по роботі із клієнтами. В ролі модераторів виступили викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Попова А. О. та викладач кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Петрухан-Щербакова Л. Ю. (м. Київ, 25.04.2018 р., тривалість – 4 год) (додаток Ж).

Метою заняття було визначено: ознайомити студентів із методом роботи case work за теорією соціальної роботи Мері Елен Річмонд та сформувати навички його застосування.

Завдання заняття були наступні:

1. Ознайомити студентів із короткою біографією дослідниці та умовами виникнення методу.
2. Розкрити основні принципи методу «case work».
3. Сформувати навички проведення інтерв'ю та формування плану виходу клієнта з кризових ситуацій відповідно до запропонованих ситуацій за методом «case work».

Під час заняття студентів ознайомили із: біографією Мері Елен Річмонд; умовами формування методу case work; принципами соціальної роботи тощо. У практичній частині заняття студенти отримали зразки інтерв'ю та проблемні ситуації клієнтів і в рольовій формі відпрацьовували навички проведення інтерв'ю та планування подальших дій, створення переліку суб'єктів для можливого партнерства. Практичні ситуації, обрані для студентів, були описані з реальних осіб, що дозволило наблизити учасників до сучасної практики соціальної роботи; адже вони мали швидко зорієнтуватися в нормативно-правовій базі, визначити суб'єктів для співпраці. План роботи із родиною містив діагностичний, прогностичний, консультаційний, захисний, профілактичний, соціально-перетворювальний, організаційний компоненти. На завершення заняття учасники мали можливість самостійно сформулювати приклади життєвих ситуацій отримувачів послуг та розробити питання для інтерв'ю. Таким чином, у процесі заняття були відпрацьовані професійні навички та розвинені уміння критичного і творчого мислення.

У партнерстві із доктором педагогічних наук, професором Надією Миколаївною Чернухою, було проведено серію лекцій та майстер-класів для студентів спеціальності за освітньо-науковою програмою «Магістр 231. Соціальна робота» (додаток С), за темами: «Історія розвитку соціальної роботи в США», «Методи роботи із різними групами клієнтів в соціальній роботі США», «Досвід використання кейс-методу у спадщині Мері Елен Річмонд», «Система підготовки соціальних працівників у США», «Молодіжна політика в Україні», «Соціальна робота із молоддю на прикладі діяльності громадських організацій та благодійних фондів». Під час зазначених навчальних занять були розкриті такі положення дисертації, як-то: історія становлення соціальної роботи в Америці; основні положення теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд у сфері підготовки фахівців благодійної сфери та роботи із різними типами клієнтів. Ці навчальні заходи сприяли поглибленій підготовці та підвищенню рівня професійної компетентності студентів.

Додатково пропонуємо звернути увагу, при впровадженні ідей і практики дослідниці, на перспективу створення шкіл (як у науково-практичній спадщині Мері Елен Річмонд), в яких новосформовані фахівці соціальної сфери зможуть отримувати знання та обмінюватися досвідом із експертами цієї сфери.

Нами був здійснений аналіз різних навчальних заходів та курсів громадських об'єднань та закладів вищої освіти за останні 2 роки та знайдено кілька подібних шкіл. Наприклад, Зимова і літня школи для майбутніх соціальних працівників та психологів від ОБСЄ в Україні (2020 р.) [209], Літня школа для майбутніх соціальних працівників та психологів від ОБСЄ в Україні (2019 р.) [84], Школа соціальної роботи (ШСР) ім. професора Володимира Полтавця, котра проводила літні навчальні школи для соціальних працівників кілька років (в кінці 90-х і на початку 2000-х) [206], Школа передового досвіду «Школа соціальних знань» від факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [210]. Є структури, які організовують вузькоспеціалізовані школи, наприклад: Курс підвищення кваліфікації «Основи соціальної роботи з сім'ями та дітьми» від МГО «Міжнародний центр розвитку і лідерства» [81], «Школа соціальної роботи» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Смілянського району (діє кілька років) [208], у територіальному центрі соціального обслуговування населення Солом'янського району – школа з підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня соціальних робітників [205], Школа соціального лідерства від кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка [207]. При цьому ці школи не закривають повноту потреб соціальних працівників в Україні.

Вагомий науковий матеріал дозволяє описати сучасне українське суспільство в питаннях вирішення проблем молоді. Так, соціологічне дослідження «Молодь України – 2015» [170] засвідчило наявність певних проблем, а саме (наведемо ТОП-5): відсутність власного житла, обмеженість у фінансах (особливо стосовно частини витрат на розваги та подорожі), робота не за фахом, проблеми із

працевлаштуванням за спеціальністю, неспівпадіння пріоритетів державної політики із пріоритетами, які мають бути, на думку молоді. В Україні було проведено серію програм, які мали підвищити рівень обізнаності та активізувати молодь на участь у реалізації молодіжної політики в державі та вирішити деякі проблеми цієї групи.

У 2019 р. було проведено аналогічне дослідження «Соціологічне дослідження «Молодь України – 2019» [171], відповідно до якого спостерігаємо такі тенденції у зміні ТОП-5 проблем: війна, корупція, недостатній рівень життя, потреба в міграції (всередині населеного пункту/регіону/державі та за кордон). При цьому результати опитування свідчать про більш високий рівень задоволеності навчанням і працею за фахом, що становить 61,2% опитаних, у порівнянні із 51% в 2015 р.

Окремо варто відмітити, що в опитуванні за 2019 р. наявні питання, які стосуються цінностей молоді та їх рівня активності участі в молодіжній політиці (чого не спостерігалось в опитуванні за 2015 р.). З-поміж ключових цінностей молоді відмітимо: здоров'я, матеріальний добробут, захищеність, особистий розвиток та бажання відкрити власну справу. Особливості громадської і політичної активності молоді зазначено у таких показниках: участь у виборах Президента України, народних депутатів України, у місцевих виборах за останні 5 років (69,2 % осіб брали участь у виборах, віддавши свій голос); молоді люди постійно стежать за політичним життям в Україні (15,6% у 2019 р. – порівнюючи із 8,9% в 2018 р.); долученість і задоволеність процесами децентралізації та молодіжної політики молодь продемонструвала, надавши позитивну відповідь на питання «Хто з респондентів вважає, що місцева влада враховує думку молоді при ухваленні рішень, які стосуються розвитку громади?» – 40,8%.

Додатково зупинимося на розгляді пріоритетів державної політики у сфері молоді за двома проведеними дослідженнями. У 2015 р. з-поміж пріоритетних напрямів, на думку молодих людей, були (ТОП–5): спортивні заходи (15%), підтримка талановитої молоді (19%), поширення серед молоді здорового та безпечного способу життя (17%), формування національно-патріотичної молоді

(11%), сприяння зайнятості та самозайнятості (10%). А мало бути ще додатково, на думку молоді: сприяння зайнятості та самозайнятості (49%), сприяння забезпечення молоді житлом (46%), підтримка талановитої молоді (46%), поширення серед молоді здорового та безпечного способу життя (44%), підтримка молоді, яка перебуває в складних життєвих обставинах (39%). Як видно з дослідження, для молоді у 2015 р. було актуально забезпечення базових потреб та створення умов від держави щодо можливостей самозабезпечення і особистісного розвитку. За опитуванням 2019 р., серед ТОП–5 пріоритетів державної політики у сфері молоді є: підтримка талановитої молоді (51,3%), популяризація здорового та безпечного способу життя (49,7%), сприяння забезпеченню молоді житлом (36,7%), сприяння зайнятості та самозайнятості (35,6%), розвиток молодіжної інфраструктури, зокрема молодіжних центрів (26,9%). Відповідно, можемо оцінити позитивну динаміку змін і зростання. Розглядаючи звіт проєкту «Молодіжна політика в Україні: аналітика, політика, практика» (екосистема молодіжної політики) опублікованого у 2020 р. наведено інформацію про досвід реалізації молодіжної політики в Україні та перелік найкращих молодіжних проєктів за останні роки [98]. Вважаємо, що позитивні результати дослідження зумовлені як зміною державного курсу, так і залученням молоді в державну політику.

Крім того розвитку молоді, активізації її на місцях активно сприяє програма «Молодіжний працівник», в рамках якої відбуваються різноманітні навчання як для молоді, так і для фахівців, що працюють із молоддю [139].

Результати аналізу наукових джерел, що були отримані у процесі дослідження були використані під час розроблення та реалізації тренінгових програм упродовж 2016-2018 рр. у співпраці із Комунальним закладом «Київський обласний молодіжний центр» (додаток С). Навчання пройшли більше ніж 150 осіб. Так, під час літнього наметового табору у 2017 р., де у складі учасників були молодь, учні старших класів, студенти коледжів і перших курсів університетів, при розробленні навчальної програми були використані принципи соціальної роботи Мері Елен Річмонд, елементи форм і методів навчання тощо.

А у 2018 р. на літньому таборі з-поміж учасників були представники управлінсь у справах молоді, спорту та культури з різних куточків Київської області, активісти громадських об'єднань. Основний запит від учасників, з яким працювали тренери, – це можливості та інструменти розвитку молоді і шляхи активізації молодого населення в громадах. У процесі навчання було надано знання і сформовані навички з комунікації, вирішення конфліктів, організації і проведення заходів різного типу. В основі тренінгової програми були закладені такі ідеї Мері Елен Річмонд, як-то індивідуальний підхід, повага до особистості, розкриття потенціалу учасника, активізація до дій власними силами, рівні оточення. На завершення таборівки учасники мали розроблений ними перелік рекомендованих дій та заходів, які варто проводити для молоді як у навчальних закладах, так і в громадах.

Питання розвитку молоді на місцях зростає із важливістю розвитку громад, при вирішенні місцевих проблем та розвитку потенціалу населення, де одним із пріоритетом є розвиток потенціалу територіальної громади, в тому числі через розвиток молодого населення. Така можливість реалізовується при створенні молодіжних рад при місцевих радах. Таким чином фактологічний матеріал дисертації може стати в нагоді фахівцям в процесі розвитку цього напрямку.

Додатково варто зазначити, що елементи теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд чудово інтегруються у стратегію роботи молодіжних центрів із молоддю у місцевих громадах, наприклад, як було під час консультування фахівців молодіжного центру при СОС Дитячі містечка при розробленні плану заходів та форм роботи із молоддю в Дарницькому районі м. Києва. В процесі роботи були обговорені принципи етики працівників соціальної сфери, методи впливу на особистість, рівні і черговість залучення молоді та її оточення, в основу яких увійшли підходи Мері Елен Річмонд. Додатково зазначимо, що під час роботи з представниками різними громадських організацій та благодійних фондів відбувається звернення до теорії і практики дослідниці із залучення та активізації оточення особи. Приклад плану програми тренінгу, що проводився на запит різних громадських організацій, що працюють із молоддю,

міститься в додатку 3. Такий тренінг складається з трьох основних блоків: розуміння себе, розуміння свого оточення, розуміння потреби у формуванні оточення (кола прихильників і партнерів) своєї організації.

Розуміючи сучасні реалії, формування нових професій в соціальній сфері та потребу збільшення ролі молоді в Україні, у 2018 р. був реалізований проєкт «Обмін між молодіжними працівниками Литви та України». Основними організаторами виступили Громадська спілка «Національна Молодіжна Рада України», «Національна молодіжна рада Литви» (Lithuanian Youth Council), Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених Київського університету імені Бориса Грінченка.

Проєкт реалізовувався за підтримки Міністерства молоді та спорту в рамках здійснення обмінів молоддю відповідно до Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви. Учасниками виступили 25 осіб, із них: учасники з Литви (11 осіб) та України (14 осіб), які були представниками молодіжних громадських організацій, молодіжних центрів, викладачами та студентами різних університетів з України та Литви – з 24 по 29 жовтня 2018 р., у тому числі 4 лідери групи; 26 жовтня 2018 р. – на практикумі зі студентами були присутні 65 студентів, 4 викладачі; 26 жовтня 2018 р. – на післяобідніх та вечірній дискусіях – громадські активісти; 27 жовтня 2018 р. – 14 представників Банку молодіжних ініціатив при БО «Фонд громади м. Березань».

Метою проєкту було: знайомство учасників та обмін успішними практиками задля адаптації досвіду молодіжних працівників Литви та України в навчальних курсах ЗВО та молодіжних центрах/просторах обраних міст та областей. За результатами проєкту учасники (додаток К-1):

- отримали нові контакти та досвід;
- дізналися про особливості молодіжної політики в Україні та Литві, про унікальні ознаки української та литовської культур;
- шукали спільне та відмінне в литовському та українському суспільствах;
- порівнювали моделі реалізації та впровадження діяльності молодіжного працівника як в Україні, так і в Литві;

- навчилися співпрацювати та комунікувати між собою;
- провели практикум для студентів;
- створили спільні проєкти;
- розробили низку рекомендацій до Міністерства молоді та спорту щодо впровадження програми міжнародних обмінів при співпраці Україна – Литва.

Досягненням реалізованого проєкту в цьому напрямі є зміни, внесені у 2018 р. до положення про молодіжні обміни між Україною та Литвою стосовно фінансової складової, а також стосовно роботи із учасниками проєктів обміну, які набули чинності з 2019 р.;

- розробили проєкт навчальної програми соціальної дисципліни «Молодіжна робота» (додаток К-2), який був переданий в Міністерство молоді та спорту та запропонований представникам ЗВО або на рівні громадських об'єднань для впровадження. В цій програмі запропоновані до втілення ідеї Мері Елен Річмонд, які можливо легко адаптувати до роботи із молоддю. Мета проєкту програми соціальної дисципліни «Молодіжна робота» спрямована на підготовку фахівців, які зможуть знайти спільну мову з молоддю, залучати молодь до активності, подолати молодіжні проблеми, вирішити існуючі молодіжні проблеми та запобігти появі нових, й адаптувати всі отримані знання про неформальну освіту в своїй громаді. Завдання навчальної програми: надати знання про законодавство, що стосується молодіжної політики, молодіжної роботи і молодіжних працівників, а також пов'язаних з молоддю проблем та принципів дослідження цих проблем; надати інструментарій для молодіжних працівників; навчити студентів, що займаються дослідженнями, пов'язаних з молоддю принципів дослідження та роботи з молоддю за допомогою інноваційних практик; сформувані компетенції, необхідні для роботи молодіжних працівників.

У проєкті програми соціальної дисципліни «Молодіжна робота» закладений перелік компетенцій та особистих якостей, якими має оволодіти молодіжний працівник після її завершення: знання у сфері права, соціальної і молодіжної політики; психології, комплексні знання про молодь, її проблеми та особливості; комунікативні навички без застосування насилля; вміння вирішувати проблеми

і конфлікти; педагогічні навички; уміння і навички щодо консультування з питань кар'єри; профільні наукові дослідження, пов'язані з молоддю; навички співпраці і роботи в команді; навички з управління проєктами; навички роботи з ІКТ; критичне мислення; емпатія; толерантність; креативність.

Враховуючи зазначене, навчальна програма містила такий комплекс тем: Вступ в молодіжну політику та молодіжну роботу (Що таке молодіжна політика; Молодіжна робота та хто такий молодіжний працівник (молодіжна робота та молодіжний працівник як концепція); Філософія молодіжної роботи (молодіжний бекграунд, проблеми дорослішання та дорослоцентризму; Практика історії молодіжної роботи (сучасна філософія); Волонтер і молодіжний працівник, спільне та різне; Типи молодіжних працівників: волонтер, член громадської організації та працівник муніципальних структур (вчитель, працівник молодіжного центру). Законодавство в сфері молодіжної політики (закони про/для молоді (Україна та світ); Права молоді; Стратегія молодіжної політики: ООН, Ради Європи, ЄС, України, регіону, муніципалітету; Молодь та відносини з державними, муніципальними, структурами; Поняття неформальної освіти та її типів (політична, громадянська та інші види); Інструментарій (інструменти, практика вирішення молодіжних проблем); Принципи ведення переговорів та практичні навички; Теорія та практика реалізації інклюзивної політики; Методи навчання і розвитку особистості; Управління проєктом; SMM; Як працювати над ідеями; Як продавати ідеї; Молодіжний менеджмент; Послуги для молоді (волонтерство, вміння щось робити, соціальний захист тощо). Профілактика як метод (у тому числі фізіологічна, психологічна, психіатрична допомога); Як створити громадську організацію, молодіжний центр, благодійний фонд тощо; Проблеми, пов'язані з молоддю в сферах: сексуальної освіти, гендерних стосунків та досліджень, конфліктології, проблема залежностей, комунікації та відносини з іншими, булінг, працевлаштування, робота із кризами; Дослідження (дослідження молоді: особливості та принципи; методи та типи дослідження). За результатами проєкту, молодь, яка повернулася у свої міста і громади України та Литви, продовжила роботу в молодіжній сфері та з активізації молодих людей

у своїх громадах. Фактично (за Мері Елен Річмонд), це забезпечило впровадження принципу активної участі клієнта, що за сучасних умов трансформований на принцип роботи «для, з, про» – для молоді, із залученням молоді, про молодь.

У зв'язку з цим в українському суспільстві триває актуалізація теми волонтерства, як серед молоді, так і серед інших груп населення. Волонтерство (волонтерська діяльність) означає добровільну безкорисливу суспільно корисну діяльність. Може здійснюватись і окремими людьми, і організаціями. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає її як «добровільну неприбуткову соціально спрямовану діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (безоплатних робіт та послуг). Згідно з цим законом, волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності і ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості» [45]. Вона не включає діяльність, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, що дуже логічно лягає в призму теорії Мері Елен Річмонд. Крім того, формування кола волонтерів при будь якій організації допомагає збільшити кількість наданих послуг та кількість змін в житті отримувачів послуг. Тим паче в сучасних умовах роботу із волонтерами всі громадські організації та державні структури вчать переводити в системний формат замість одноразової взаємодії.

Окремо увагу темі волонтерства варто відвести в педагогічній сфері, адже волонтерська благодійність учнів в процесі навчання в освітньому закладі впливає на формування особистості в розрізі принципів, особистих характеристик та побудови майбутньої стратегії життя (а саме відповідального ставлення як до навколишнього середовища так і до свого життя). В процесі громадської діяльності маємо досвід формування волонтерських груп в процесі роботи із молоддю, зауважимо, що етичні принципи соціальної роботи описані Мері Елен Річмонд є актуальними в сьогоdnішніх реаліях як ніколи, адже виступають базисом для роботи волонтерів. На нашу думку важливо керуватися запропонованими дослідницею ключовими принципами соціальної роботи, які переносимо в сферу роботи із волонтерами. Індивідуальний підхід важливий,

адже кожен волонтер приходить до організації і хоче допомогати іншим на основі власних принципів, цінностей, маючи унікальний і неповторюваний досвід, а також володіючи унікальним набором навичок і знань, які варто використовувати при реалізації будь-якого проекту. Відповідальна особа за волонтерів в організації має добре знати волонтера (його характери, звички, рівень знань і умінь в різних галузях, хобі, інформацію про родину та інше, що дозволить ефективніше будувати комунікацію). Робота і комунікація із волонтерами має носити неперервний і регулярний характер, що дозволить організаторам тримати в курсі справ організації її прихильників. В роботі із волонтерами важливо тримати фокус на меті співпраці, як відомо люди приходять із власною метою та цілями, і у організацій в які вони приходять є власна мета і ціль щодо залучення волонтерів. Додатковим пунктом є повага до персони волонтера, в тому числі через збереження якоїсь інформації про волонтера в межах організації. Виключенням є випадки, які є порушенням і підпадають під чинне адміністративне або кримінальне законодавство. Вважаємо за доцільне наголосити, що інформацією про діяльність волонтерів важливо ділитися в позитивному ракурсі – публікації в ЗМІ у вигляді подяки за роботу або при подачі на конкурс в сфері благодійності. В роботі із волонтерами організатори мають проявляти терпіння і милосердя, адже є різні категорії осіб, і є волонтери яких потрібно всьому вчити і давати чіткі інструкції по виконанню завдань. А є дуже «самостійні» волонтери, яким потрібно тільки поставити завдання, а ресурси та інструменти для його виконання вони здатні залучити самі. Принцип аналізу й планування роботи із волонтерами варто застосовувати при формуванні довготривалої співпраці із волонтером. Дуже часто особа, яка приходить до організації допомагати за покликом серця стає чудовим співробітником. Принцип балансу в роботі можливий до використання в ракурсі залучення кількості волонтерів потрібних на постійній або тимчасовій основі, а також при розподілі навантаження відповідно до можливостей волонтера. Принцип партнерського ставлення означає, що підхід до роботи із волонтерами носить характер позитивної рівноцінної взаємодії, де волонтер сприймається не

просто як виконавець, а як активний учасник змін, реалізації проекту тощо. Зауважимо, що принцип пов'язаний із формою допомоги в роботі із клієнтами можливий до трансформації при роботі із волонтерами. Підкреслимо, що в такому випадку особа, що відповідає за волонтерів має чітко розуміти, яку допомогу, як, коли і з якою періодичністю можуть ті надавати. Слід мати на увазі, чи може надавати волонтер кілька видів допомоги (наприклад: проводити заняття на якусь тему та вести сторінку організації в соціальних мережах). У цьому розумінні важливо пам'ятати, що форми, допомоги, які волонтери можуть надати співвідносяться з діяльністю організації, що вважаємо відповідає принципу про специфіку роботи. Якщо організація займається екологічними проектами, то варто залучати в якості волонтерів осіб, які розділяють підходи екологічного життя та можуть допомогти в розвитку цього напрямку.

Один із прикладів по розповсюдженню знань і формуванню навичок волонтерства зазначено в статті «Волонтерство як складник формування активного громадянина. Соціальний тренінг» [22].

Принципи роботи благодійних організацій із волонтерами у спадщині Мері Елен Річмонд можуть бути використані за сучасних умов для розвитку громадянських об'єднань і послідовної роботи зі створення волонтерських груп при різних типах організацій. Так, для роботи волонтерів із учасниками бойових дій та їх родинами, на основі вивчених джерел та спадщини Мері Елен Річмонд, було розроблено низку рекомендацій, які досі є актуальними і які соціальні працівники можуть впроваджувати в сучасних українських громадах, де є або були військовослужбовці (додаток Л):

1. Налагодження зв'язку з військкоматом або з органами місцевого самоврядування, відповідальними за списки військовослужбовців. Якісна комунікація із військкоматом дозволяє володіти інформацією, кого з членів громади призивають / мобілізують.

2. Розробка рекомендацій родинам військових. Ці рекомендації стосуються осіб, що готуються до ротації в зону проведення бойових дій: опис поведінки в ситуації, якщо не буде зв'язку із рідними певний час; опис тем, на які говорити,

коли дзвонитимуть або писатимуть військовому, із зазначенням того, про що не варто/не слід говорити; перелік тем і питань, особливостей стосовно написання постів військової тематики в соціальних мережах про службу; перелік осіб, чий запасні контакти вони повинні мати або кому можуть дати свої, щоб із ними могли зв'язатися у екстрених випадках тощо.

3. Домовленість про регулярні зустрічі із родиною військовослужбовця. Створення клубу підтримки.

4. Допомога родині у продумуванні й формуванні переліку свят та їх організації і проведенні. Важливо врахувати, яким чином ці родинні свята можуть бути реалізовані одночасно військовим на службі та його родиною вдома (дзвінок, передача посилки, подарунки, передані через волонтерів, тощо).

5. Планування разом із родиною перших кроків з повернення військового додому (після ротації або демобілізації). При формуванні плану варто врахувати дії, пов'язані із ресоціалізацією особистості: відновлення морального та психологічного стану військовослужбовця та його родини; адаптація до цивільного життя; медичний, психологічний огляд; відновлення соціальних зв'язків; працевлаштування; надання інструкції з реалізації соціальних гарантій (виплат різного типу, надання довідок, отримання землі, до яких структур звертатися тощо); регулярні зустрічі із членами родини разом та з кожним окремо – фактичний супровід родин; надання переліку ГО або фондів, які опікуються учасниками бойових дій та підтримують колишніх військовослужбовців.

6. Пошук психолога для військового і його родини.

Зазначені вище рекомендації допоможуть менеджеру соціальних послуг або фахівцю соціальної роботи в територіальній громаді (ТГ) проводити превентивні заходи із родиною військовослужбовця, що потенційно може потрапити у кризову ситуацію. Відповідно, соціальний працівник працюватиме на випередження. Актуальність рекомендацій підтверджується Наказом Міністерства соціальної політики України №282 від 25.02.2019 «Про затвердження впровадження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального

захисту» [136], в якому йдеться про допомогу родині у складних життєвих обставинах, реалізовану фахівцем в об'єднаній територіальній громаді (ОТГ).

Зауважимо, що питаннями ресоціалізації учасників бойових дій в Україні опікуються різні організації і фонди, наприклад у м. Києві; наведемо кілька назв: ГО «Об'єднання ветеранів АТО України», ГС «Спілка учасників АТО України», ГО «Воїни АТО», ГО «Київська спілка учасників бойових дій в АТО», ГО «Спілка Ветеранів АТО у Дарницькому районі міста Києва», ГО «Національний центр підтримки учасників АТО», ГО «Всеукраїнська Асоціація учасників АТО», ГО «Всеукраїнська Спілка учасників АТО, бойових дій та миротворчих місій», ГО «Київська міська спілка ветеранів АТО Деснянського району», ГО «Рада ветеранів АТО Дніпровського району міста Києва», ГО «Організація ветеранів АТО міста Києва та Київської області», ГО «Об'єднання вимушених переселенців з Донбасу та Криму, ГО «Захисники Вітчизни», ГО «Київська міська спілка ветеранів АТО Подільського району», ГО «Військово-патріотичне об'єднання учасників АТО «Справедливість», ГО «Реабілітаційний центр учасників та інвалідів АТО», ГО «Спілка учасників АТО «Патріот, ГО «Всеукраїнський альянс бійців та волонтерів АТО», ГО «Координаційний центр допомоги учасникам антитерористичної операції», ГО «Творчий союз учасників АТО – «Митець», ГО «Центр допомоги родинам бійців АТО», ГО «Об'єднання дружин і матерів бійців учасників АТО», ГО «Всеукраїнська спілка ветеранів АТО», ГО «Центр реабілітації ветеранів АТО», ГО «Центр розвитку жінок і реабілітації жінок-учасниць АТО та інвалідів «ІЗІДА», ГО «Серця кіборгів», ГО «Центр зайнятості вільних людей», ГО «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична Сотня», Благодійна організація «Спілка матері миру» й інші [110]. І для підвищення ефективності роботи зазначених структур згадані вище рекомендації будуть в нагоді.

У сучасних реаліях цей процес дуже схожий: довіру необхідно сформувати і заслужити. Так, в Україні різні благодійні організації, що співпрацюють із ВПО та учасниками бойових дій та їх родинами, сформували власне коло клієнтів, які за шість років співпраці довіряють останнім і звертаються за допомогою /

консультацією. Наприклад, члени і волонтери ГО «Клуб виховання традицією «Краплинка» (Київ) (Звіт ГО «Клуб виховання традицією «Краплинка»») [68] ведуть кілька проєктів, і в тому числі працюють з переселенцями із району проведення АТО. Основними напрямками співпраці є: реабілітація, адаптація і реінтеграція в нових умовах і серед нового населення. Робота відбувається з дітьми і з їхніми батьками та має більш психотерапевтичне спрямування (майстер-класи із живопису, уроки на різну тематику, екскурсії, ігри тощо). Робота почалась 6 років тому, і сьогодні ця організація має високий рівень довіри серед учасників, якими опікується, та дружні відносини з ними. ГО «Чайка» надає допомогу переселенцям із зони бойових дій, працюючи за такими напрямками [31]: допомагає знайти житло для переселенців; допомагає знайти роботу для переселенців; допомагає отримати освіту для переселенців (офіційну і неофіційну); надає правову допомогу. Громадська організація «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ» активно залучена до процесу розроблення законодавчих ініціатив, які б підтримали вимушених переселенців; займається розвитком навичок різного типу; надає юридичну консультацію; допомагає вирішувати питання із житлом [31] тощо.

Одним із елементів впровадження ідей Мері Елен Річмонд стало розроблення «Анкети для аналізу та розробки плану підвищення матеріального стану клієнта» (додаток Н) на замовлення І. Щербакова, який брав участь в ролі коуча за методом «Рівний – рівному» у міжнародному проєкті «All4One: Комплексна програма психологічної та менторської підтримки ветеранів». Метою проєкту було: покращення добробуту та інтеграція ветеранів АТО/ООС і їхніх сімей за допомогою організації роботи гарячої лінії та програми психологічної підтримки, а також розвитку навичок та можливостей для працевлаштування ветеранів [1]. Протягом проєкту (грудень 2019 р. – березень 2020 р.) була проведена робота з учасниками бойових дій. На початку сумісної роботи з клієнтом коуч, крім обов'язкових анкет за проєктом, використовував «Анкету для аналізу та розробки плану підвищення матеріального стану клієнта».

Використання цієї анкети (повністю або частково) було б корисним в майбутньому для соціальних працівників та соціальних педагогів. Це дозволило б більш конкретно розуміти початкову фінансову ситуацію клієнта та її зміну під час реалізації проєкту. Актуальність використання такої анкети підтверджується Наказом Міністерства соціальної політики України №1005 від 13.07.2018 «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах» (чинний) [137].

Анкети (соціальні паспорти сімей) прописані дуже детально, проте відсутні такі пункти стосовно фінансової сфери: дохід від дитини (крім соціальних виплат; за законом України з 14 р. за згодою батьків дитина може працювати); наявний пункт про борги, і при цьому відсутній пункт про основні статті витрат; відсутній пункт про наявність або відсутність полісів страхування; знання фінансової грамотності відображені тільки у плануванні сімейного бюджету.

Актуальність обраної теми дисертації підтверджено Наказом Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2020 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2021–2022 роки)» (№ 97 від 7 лютого 2020 р.) [135], в якому запропоновано створення сприятливого середовища для людей з інвалідністю, для захисту прав дітей та для підтримки сімей з дітьми, соціальної підтримки сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, та інших категорій населення, а також створення умов для забезпечення гідної старості громадян похилого віку.

У процесі аналізу наукових джерел та написання роботи було виявлено більше десятка аспектів науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд, які пропонуємо згрупувати та розглянути можливість їх впровадження на таких рівнях: методологічному, організаційному, практичному.

Відтак, беручи до уваги практичну складову дисертації, окреслимо *перспективи* використання теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи Мері Елен Річмонд у сучасних умовах в українській соціальній сфері.

На методологічному рівні – використання ідей Мері Елен Річмонд, що передбачають ефективні дії щодо заміни життєвої стратегії клієнта; упровадження інтегрованої системи соціального захисту в умовах територіальної громади; застосування ідей дослідниці для концептуалізації розвитку молодіжної політики в Україні та впровадження такої професії, як-то молодіжний працівник.

На організаційному рівні – організація соціальної роботи з різними групами клієнтів за використання індивідуального підходу; менеджмент превентивних заходів із родинами військовослужбовців; організація соціальної роботи з учасниками бойових дій та їх найближчим оточенням; підтримка та сприяння міжвідомчій взаємодії у соціальній роботі з різними групами отримувачів соціальних послуг; формування соціального партнерства; стратегічне планування благодійної діяльності в громадах; включення до навчальних програм матеріалів із досвіду Мері Елен Річмонд щодо роботи із соціальним оточенням клієнта тощо.

На практичному рівні – застосування методу case work; використання методичних здобутків Мері Елен Річмонд під час оцінювання потреб отримувачів соціальних послуг; створення та запровадження у практику соціальної роботи проєктів та програм щодо молодіжної роботи, молодіжної політики, діяльності благодійних організацій; здійснення міжвідомчої взаємодії та соціального партнерства у процесі соціальної роботи в громаді з різними вразливими групами населення тощо).

Висновки до розділу 3

Беззаперечною цінністю є наявність у спадщині Мері Елен Річмонд соціально-педагогічного контенту. За виявлення сутності питання відбувається висвітлення наукового внеску в соціальну педагогіку та соціальну роботу за двома векторами. Перший вектор – соціально-педагогічні основи в роботі із клієнтами, які потрапили в складну життєву ситуацію: перелік сфер, з яких клієнти мають володіти знаннями і навичками для зміни власної ситуації та життєвої стратегії; навчальні програми і рекомендації для навчання різних категорій клієнтів; основні методи впливу: корекція поведінки; корекція мислення; спонукання до

змін). Другий вектор – соціально-педагогічний контент фахівців благодійної сфери та аспекти професійної підготовки соціальних працівників: цілі освіти (підготовка кадрів благодійної сфери, які потім будуть впливати на зміну життя клієнта, цим перетворюючи суспільство); принципи освіти (індивідуальність, професійність, активність, практичність); зміст освіти (від загальних основ до конкретної спеціалізації; перелік галузей/сфер, з яких у соціальних працівників мають бути професійні знання: форми навчання (групово та індивідуальна робота, семінари, курси, менторство і наставництво, практика тощо); ключові компетенції соціальних працівників (серед яких здатність/навички збору та структурування інформації для визначення «соціального діагнозу» та прогностичні навички, які б дозволяли соціальному працівнику розуміти, що і як робити при вирішенні проблемних ситуацій, і здатність/навички планування та реалізації співпраці).

Підсумком аналізу доробків Мері Елен Річмонд є параграф 3.2 «Перспективи використання теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд в українських реаліях», в якому нами зазначено можливості застосування цієї дисертації у практиці соціально-педагогічної роботи.

На основі вивчених наукових джерел авторства Мері Елен Річмонд нами було розроблено рекомендації, які варто упроваджувати за сучасних українських реалій соціальному працівнику в тих громадах, де є або були військовослужбовці, учасники бойових дій та ветерани війни для пришвидшення процесу соціалізації та досягнення соціального благополуччя.

Враховуючи досвід розробки навчальних програм з дисциплін «Соціальна робота з різними групами клієнтів» та «Історія і теорія соціальної роботи» для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня й проведення різного типу занять для студентів другого (магістерського) освітнього рівня, рекомендовано використовувати фактологічний матеріал дисертації при оновленні навчальних програм та лекційних і методичних матеріалів для навчання соціальних працівників та соціальних педагогів різних навчальних закладів.

Актуалізовано потребу у реалізації навчальних кількадеденних шкіл для соціального працівника. Додатковим стимулом для розвитку зазначеного напрямку є утворення в громадах територіальних центрів та молодіжних центрів.

Крім того, було висвітлено успішні приклади впровадження та адаптації автором дисертації в сучасних умовах професійних поглядів та принципів Мері Елен Річмонд: під час роботи із громадськими організаціями, в процесі навчання громадських активістів та представників державних структур які працюють із молоддю, при реалізації проектів різного типу із різними групами отримувачів соціальних послуг. Запропоновано можливі перспективи впровадження теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи Мері Елен Річмонд у сучасних умовах в українську соціальну і молодіжну політику на методологічному, організаційному та практичному рівнях.

Зміст розділу висвітлено в публікаціях автора [22; 116; 265].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено цілісний аналіз науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд – дослідниці, яка зробила неоціненний внесок у теорію і практику соціальної роботи. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і слугують підставою для формулювання таких висновків:

1. У процесі вивчення джерельної бази проблеми дослідження здійснено аналіз чинників, які вплинули на формування соціальної роботи в США кінця XIX – початку XX століття, з-поміж яких можна виокремити соціокультурні, політико-економічні, галузеві. Під впливом цих чинників відбувався розвиток соціальної роботи: з адресної безконтрольної та несистемної благодійної діяльності громадських, релігійних та приватних об'єднань вона перетворилась на організовану роботу, що основана на структурованих офіційних програмах і законах американського суспільства.

Аналіз наукових джерел дав можливість визначити соціокультурні та професійні чинники формування поглядів Мері Елен Річмонд стосовно особливостей соціальної роботи в США кінця XIX – початку XX століття. Відповідно, визначені чинники розподілено за такими групами: соціокультурні (міграція та еміграція, рухи за права, протестантизм тощо); політико-економічні (спадщина президентів різних періодів, що склала передумови зародження різних теорій; бойові дії всередині країни та за її межами; наслідки Другої промислової революції; стрімкий розвиток американського капіталізму й інші); професійні (робота у різного роду об'єднаннях соціального спрямування, співпраця із сучасниками – науковими опонентами та соратниками). З'ясовано, що визначені чинники, з одного боку, стали передумовою формування особистості Мері Елен Річмонд, а з іншого – сприяли формуванню її принципів та поглядів стосовно розбудови соціальної роботи, осмислення та впровадження методів «case work» та «social diagnosis».

2. Систематизовано й обґрунтовано періодизацію життєвого та творчого

шляху Мері Елен Річмонд: перший етап (1861–1887) – допрофесійний; другий етап (1888–1900) – професійне становлення; третій етап (1901–1928) – професійного авторитету. Вибір часових меж періодизації був зумовлений такими критеріями роками життя дослідниці; розвитком професійних навичок і отриманням досвіду роботи у благодійній сфері під час роботи в різних організаціях; професійним авторитетом і впливом.

За результатами аналізу науково-практичного доробку узагальнено біографічні особливості становлення й розвитку Мері Елен Річмонд у професійній сфері; визначено групи осіб, які склали її найближче оточення: перша – група опонентів; друга – союзники та друзі. Встановлено, що серед соратників найбільший вплив на формування ідей та поглядів Мері Елен Річмонд щодо підготовки фахівців благодійної сфери та роботи благодійних організацій мали Зільфа Дрю Сміт та Дж. Гленн.

3. Узагальнено основні теоретичні ідеї та практичні надбання соціальної роботи Мері Елен Річмонд. Розкрито основні поняття теорії і практики соціальної роботи дослідниці: соціальна робота, клієнт, case work, соціальний діагноз. Описано досвід роботи Мері Елен Річмонд із різними групами клієнтів. Визначено класифікацію основних форм соціальної допомоги у США досліджуваного періоду. Проаналізовано запропоновану дослідницею класифікацію рівнів соціального оточення клієнта та послідовність залучення представників соціального оточення клієнта до вирішення його кризової ситуації.

Досліджено та систематизовано роботу благодійних організацій США кінця XIX – початку XX ст., а також виявлено проблеми їхнього функціонування. Схарактеризовано розуміння дослідницею критеріїв ефективності роботи працівників благодійної сфери, зокрема стосовно зовнішніх (організаційні/державні) та внутрішніх показників (клієнта/соціального працівника).

Визначено три основні суб'єктно-функціональні лінії, на яких зосереджувалася діяльність Мері Елен Річмонд: людина (її становлення в соціумі та повернення в соціум), соціальний працівник (його професійність і роль як

помічника у становленні та реінтеграції особистості), діяльність благодійних організацій (як активних помічників у побудові стосунків між особою та суспільством).

Узагальнено основні здобутки Мері Елен Річмонд щодо теорії і практики соціальної роботи. Зокрема, здобутками теоретичного рівня визначено такі: принципи соціальної роботи; ідея «міграції» соціальних працівників зі сфери до сфери; уявлення про образ соціального працівника (професійні та особистісні якості); індивідуальний підхід у наданні допомоги клієнту; критерії ефективності соціальної роботи. Основними практичними здобутками дослідниці означено: метод *case work*, метод «соціального діагнозу», програма та методи підготовки соціальних працівників у закладах освіти; форми і методи роботи з різними категоріями клієнтів; створення сприятливих умов для системної роботи благодійних організацій.

Обґрунтовано й узагальнено соціально-педагогічний контент науково-практичної спадщини Мері Елен Річмонд, що згруповано за двома основними векторами: соціально-педагогічний контент у роботі з клієнтами (передбачає перелік сфер, з яких клієнти мають володіти знаннями й навичками для зміни власної ситуації та життєвої стратегії; навчальні програми і рекомендації для навчання різних категорій клієнтів; основні методи впливу); соціально-педагогічний контент у підготовці фахівців благодійної сфери та аспекти професійної підготовки соціальних працівників (стосується цілей, принципів, змісту освіти, форм навчання, основних компетенцій соціального працівника).

4. Розкрито можливості та перспективи впровадження науково-практичного доробку Мері Елен Річмонд у сучасну теорію та практику соціальної роботи в Україні. Встановлено основні рівні актуалізації й використання теоретичних та практичних надбань Мері Елен Річмонд щодо соціальної роботи: методологічний, організаційний та практичний.

Методологічний рівень – це використання ідей Мері Елен Річмонд, що передбачають ефективні дії щодо заміни життєвої стратегії клієнта; упровадження інтегрованої системи соціального захисту в умовах територіальної громади;

застосування ідей дослідниці для концептуалізації розвитку молодіжної політики в Україні та запровадження нової професії молодіжний працівник.

На організаційному рівні: висвітлено пропозиції щодо організації соціальної роботи з різними групами клієнтів за використання індивідуального підходу; стосовно менеджменту превентивних заходів із родинами військовослужбовців, організації соціальної роботи з учасниками бойових дій та їх найближчим оточенням, підтримки та сприяння міжвідомчій взаємодії у соціальній роботі з різними групами отримувачів соціальних послуг, формування соціального партнерства, щодо стратегічного планування благодійної діяльності в громадах, залучення до навчальних програм матеріалів із досвіду Мері Елен Річмонд з тематики роботи із соціальним оточенням клієнта тощо.

Практичний рівень передбачає можливість застосування методу «case work», використання методичних здобутків Мері Елен Річмонд під час оцінювання потреб отримувачів соціальних послуг; створення та запровадження у практику соціальної роботи проектів та програм із молодіжної роботи, молодіжної політики, діяльності благодійних організацій; здійснення міжвідомчої взаємодії та соціального партнерства у процесі соціальної роботи в громаді з різними вразливими групами населення тощо.

Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить про актуальність науково-практичної спадщини дослідниці Мері Елен Річмонд у сфері соціальної роботи та доводить потребу впровадження її основних ідей і практичних напрацювань у сучасні українські реалії.

Робота не претендує на остаточне розв'язання досліджуваної проблеми. Перспектива подальшого наукового пошуку полягає у додатковому вивченні ідей та поглядів Мері Елен Річмонд щодо соціального партнерства, а також в адаптуванні методу «case work» до онлайн-формату для роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. All4One: Комплексна програма психологічної та менторської підтримки ветеранів. *Фонд Східна Європа* : вебсайт. URL: <https://eef.org.ua/program-project/all4one-kompleksna-programa-psyhologichnoyi-ta-mentorskoji-pidtrymky-veteraniv> (дата звернення: 11.10.2018).
2. Алексєєнко Т. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 33-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%281%29__5. (дата звернення: 03.03.2020).
3. Астремська І. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/348/4.pdf> (дата звернення: 01.04.2018).
4. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі. Івано;Франківськ : [б.в.], 2000. 252 с.
5. Бартош-Пічкара О., Шпеник С. Особливості дистанційної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми у Великій Британії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* / [Ред.кол.: (гол. ред.) Козубовська І.В., Бартош О.П., Опачко М.В.]. Ужгород : Видавництво УЖНУ "Говерла", 2009. Вип. 16-17. С.12-18.
6. Безлюдна В. Система соціальної роботи з сім'єю в США. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1177/1/Avtoref_systema.pdf.
7. Безлюдний О. Соціально-педагогічні основи сімейного виховання в Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльний аналіз. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/5342/1/Bezliudnyi%20O.I.%20Sotsialno-pedahohichni%20osnovy%20simeinoho%20vykhovannia%20v%20Spoluchenykh%20Shtatakh%20Ameryky%20ta%20Ukraini%20porivnialnyi%20analiz.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).
8. Безпалько О. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 176 с.

9. Бойко А., Бондаренко Н. Соціальна робота з конкретними групами клієнтів. К. : Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2004. 166 с.
10. Бондар В. Вивчення біографій як метод соціологічного дослідження. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10512/Bondar_Vyvchennya_biohrafiy_yak_metod.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.03.2016).
11. Буніна Л. Формування в молодих сімей педагогічної культури засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 1. Педагогіка сім'ї. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_1_21. (дата звернення: 01.03.2018).
12. Вайнола Р. Класифікаційні підходи до характеристики технологій соціальної та соціально-педагогічної роботи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2014. Вип. 18. С. 12-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2014_18_4. дата звернення: 01.03.2018).
13. Вайнола, Р., Снітко М. Технології соціальної роботи : [навчально-методичні матеріали]. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12230> (дата звернення: 01.03.2018).
14. Веретенко Т., Безпалько О., Вайнола Р., Буйницька О. Науково-дослідницька діяльність соціального педагога : [навчально-методичні матеріали] URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11976/1/%D0%A2_Veretenko_NDDSP_IL.pdf (дата звернення: 01.10.2019).
15. Віннікова Л. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2003. 20 с.
16. Власова Т. Взгляды Мэри Эллен Ричмонд на социальное партнёрство в профессиональном образовании американских социальных работников. *Мир науки* : интернет-журнал. 2016. Матрос. Т. 4, № 4. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/50PDMN416.pdf> (дата звернення: 01.10.2018).

17. Внедрение концепции Мэри Элен Ричмонд в практику профессионального образования социальных работников США / Ю. Пащенко. *КиберЛенинка* : электрон. библиотека. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/application-of-the-mary-richmonds-concept-to-practice-of-professional-education-of-social-workers-in-the-usa/viewer> (дата звернення: 11.10.2018).

18. Ворначева Л. Робоча навчальна програма з дисципліни «Соціальна робота з різними групами клієнтів». Київ, МАУП. 2013. 20 с.

19. Ворначева Л.Ю. Робоча навчальна програма з дисципліни «Історія і теорія соціальної роботи». Київ, МАУП. 2013. 20 с.

20. Ворначева Л. Формування особистості М. Е. Річмонд у період професійного становлення дослідниці (1961-1900). *Дослідження молодих учених в контексті розвитку сучасної науки* : матер. IV щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. (27 берез. 2014 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 9–19.

21. Ворначева Л. Теория социальной работы Мэри Элен Ричмонд в аспекте критических взглядов ее современников-оппонентов. *Современные фундаментальные и прикладные исследования* : Междунар. научное издание. 2014. № 4(15). С. 30–33.

22. Ворначева Л., Полобюк Т. Волонтерство як складник формування активного громадянина. Соціальний тренінг. *Щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал «Українська мова та література в школах України»*. 2015. №6 (146). С. 53-63.

23. Вступ до соціальної роботи : навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів / за ред.: Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

24. Вступ до спеціальності «соціальна педагогіка» : навчальний посібник / автори-укладачі Л.І.Міщик, О.П.Демченко ; за заг. ред. Л.І.Міщик. Глухів, 2013. 250 с.

25. Гайдук Н. Особливості професійної підготовки посередників у США та Канаді. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 3. С. 72 -88. 0,67 авт. арк.

26. Головатий М. Соціальна політика і соціальна робота : термінол.-понятійн. слов. / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. К.: МАУП, 2005. 560 с.
27. Гордієнко Л. Соціалізація молоді Великої Британії у діяльності молодіжних організацій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ. 2005. 236 с.
28. Городяненко В. Соціологія /за ред. Городяненка В. Г. К., 2008, с. 415 – 436 с.
29. Грабченко А., Федорович В., Гаращенко Я. Методи наукових досліджень: навч. посібник. Х.: НТУ «ХП», 2009. 142 с.
30. Громадська організація «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ». вебсервіс. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/tag/%D0%B4%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82> (дата звернення 11.01.2020).
31. Громадська організація «Чайка» / Допомога переселенцям з АТО. URL: <http://chaika.org.ua/> (дата звернення 11.09.2019).
32. Гупало А. Визначення змісту понять: «ефект», «ефективність» та «результативність». *Проблеми формування нової економіки XXI века* : V Междунар. научно-практ. интернет-конф. (21-22 декабря 2012 г.). URL: http://www.confcontact.com/20121221/3_gupalo.htm (дата звернення: 03.04.2017 р.).
33. Давидова В. Використання американського досвіду навчальних гуртків у неформальній освіті дорослих Швеції. *Педагогічний процес: теорія і практика. Педагогіка. Психологія* / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. К., 2009. № 1. С. 41–48. Бібліогр.: 9 назв. Відомості також доступні з Інтернету: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pptp/2009_1/articles/2009/09_01ppdvdvad.pdf. (дата звернення: 21.08.2013)
34. Данильян О., Тараненко В. Основи філософії URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/001start.htm (дата звернення: 21.08.2013).
35. Данченко О. Соціально-педагогічна підтримка безробітної молоді в сфері соціальної роботи в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького*

інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. № 2. С. 71-77.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_2_15.

36. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку / Укр. держ. центр. соціальн. служб для молоді. Укр. ін-т соціальних служб для молоді, Укр. ін-т соціал. досліджень ; авт. кол. : С. В. Толстоухова (кер.), В. В. Багай, О. В. Вакуленко, А. Й. Капська [та ін.]. К. : Академпрес, 1999. 112 с.

37. Допомога по безробіттю 2020: умови отримання і розмір виплат. *Юридичний портал України*. URL: <https://lawportal.com.ua/groshovi-viplati-po-bezrobittju.html> (дата звернення 12.05.2020).

38. Дунаєва Л. Методичні рекомендації з організації й проведення практики студентів, що навчаються за напрямом 6.030102 «Соціальна робота». Одеса, 2013. 60 с.

39. Економічна історія (2000). *Бібліотека економіста*. URL: <http://library.if.ua/books/85.html> (дата звернення 01.12.2017).

40. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

41. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України. *Google* : пошуковий сервіс. URL: <https://www.google.com.ua/url?> (дата звернення 12.01.2018):

42. Жозефіна Шоу Лоуелл. Біографія. *New World Encyclopedia*. URL: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Josephine_Shaw_Lowell (дата звернення: 10.11.2017).

43. Заєць О. Економічні основи соціальної роботи : навч. посіб. Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2003. 75 с. URL: <http://reci.pp.ua/422-effektivnost-sotsialnoy.html> (дата звернення: 05.04.2017).

44. Заєць О. Теория социальной работы: 2-е издание / под ред. Е. И. Холостовой, Л. И. Кононовой, М. В. Вдовиной, В. А. Петросяна. М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011.

45. Закон України «Про волонтерську діяльність» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>. (дата звернення: 01.03.2018).

46. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text> (редакція від 16.04.2020) (дата звернення: 05.06.2020)

47. Закон України «Про вищу освіту» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 10.11.2019).

48. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення 20.12.2020).

49. Закон України «Про запобігання та протидію сімейному насильству» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 10.11.2019).

50. Закон України «Про освіту» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 10.11.2019)

51. Закон України «Про охорону дитинства» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 10.12.2020)

52. Закон України «Про соціальні послуги» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 10.11.2019).

53. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» / портал Верховної Ради України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121078-zakon-ukrayiny-pro-sotsialnyj-i-pravovuj-zahyst-vijskovosluzhbovtsiv-ta-chleniv-yih-simej/> (дата звернення 10.12.2020).

54. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» / портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення 10.11.2019)
55. Зайченко Н. Участь соціальних працівників іспаномовних країн у міжнародному контексті соціально-педагогічної роботи. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 5. С. 75-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2014_5_16. (дата звернення: 01.03.2018)
56. Збірник до «Всеукраїнського семінару «Підготовки соціальних працівників до розвитку інтегрованих соціальних послуг в ОТГ. Київ, 2019. 66 с.
57. Зільфа Дрю Сміт. *Енциклопедія «Вікіпедія»*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Zilpha_Drew_Smith (дата звернення: 05.04.2017).
58. Иванов Е. М. Онтология субъективного. 4. «Я» и Абсолютное бытие 4.1. Обоснование антинатуралистического понимания сферы субъективного. «Я» и внеположная реальность. *HPSY.RU* : вебсайт. URL: <http://hpsy.ru/public/x1048.htm> (дата обращения: 09.10.2016).
59. Іванюк Г. Гуманістична модель навчально-виховного середовища сільської школи в теоретико-практичній спадщині О. А. Захаренка. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. №22. С. 215-233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_22_36 (дата звернення: 01.03.2018).
60. Іванюк Г. Модель особистісно орієнтованого навчально-виховного середовища школи в теоретико-практичній спадщині В. О. Сухомлинського. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал. 2008. № 8-9. С. 235-238.
61. История социальной работы : Учебное пособие для высшей школы / М. Фирсов. 2-е изд. М.: Академический Проект; Константа, 2007. 608 с.
62. История социальной педагогики: (становление и развитие зарубежной социальной педагогики) : учебник / под ред. В. И. Беляева. Москва : Гардарики, 2003. 255 с.
63. Івченко Т. Навчально-методичний комплекс та робоча програма навчальної дисципліни «Технології соціальної роботи». URL:

<http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1605> (дата звернення: 01.10.2018).

64. Капська А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : [навчальний посібник] / А. Й. Капська, Л. М. Завацька, С. В. Грищенко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.

65. Карпенко О. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» : навч.-метод. посібник. Київ : Слово, 2011. 248 с.

66. Кікало А. Еволюція методології в соціальній роботі. *Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи* : зб. Міжнар. науково-практ. конф. 1998. Т. 1. С. 295.

67. Кількість зареєстрованих ВПО станом на 13 квітня 2020 р. / сайт Держстатистики України. URL: https://mtot.gov.ua/kilkist-zareestrovanih-vpo-stanom-na-13-kvitnja-2020-r_2289161300065911930 (дата звернення 20.04.2020).

68. Клуб виховання традицією «Краплинка» : звіт про діяльність за квітень-серпень 2015 : презентація. *SlideShare* : вебсервіс. URL: <https://www.slideshare.net/olenanizalova/2015-53977664> (дата звернення: 11.01.2018).

69. Ковчина І. Особливості підготовки соціальних педагогів до соціально-правового захисту населення: проблеми формування професійного становлення. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]*. Серія : Педагогічні та історичні науки. 2013. Вип. 112. С. 59-66. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2013_112_11. (дата звернення: 11.01.2019).

70. Когут С. Дослідження становлення педагогіки праці в Республіці Польща: аналіз базових понять. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 4. С. 62-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_4_14. (дата звернення: 01.03.2018)

71. Козубовський В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз). Ужгород : УжНУ, 2004. 129 с.

72. Козубовська І. Актуальні питання соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців : [монографія] /за ред. І.В. Козубовської, Ф.Ф. Шандора. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2016. 312 с.
73. Козубовська І., Козубовський Р., Мигалина З., Сойма Н. Соціально-педагогічна робота з дезадаптованими підлітками в США. Ужгород : «АУТДОР-ШАРК», 2019. 225с.
74. Колков В., Студенова Е. Основоположники социальной работы за рубежом. *Российская энциклопедия социальной работы* : в 2-х т. Москва : Ин-т социальной работы, 1997. Т. 2. С. 82.
75. Критерії ефективності соціальної роботи. URL: http://pidruchniki.com/73035/sotsiologiya/kriteriyi_efektivnosti_sotsialnoyi_roboti (дата звернення: 11.01.2017).
76. Кубіцький С. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. 3-тє вид. доп. і перероб. К. : Міленіум, 2015. 300 с.
77. Кудряченко А. Політика «подолання минулого» у федеративній республіці Німеччина URL: <http://elibrary.ivinas.gov.ua/4888/1/Polityka%20podolannia%20mynuloho%20u.pdf> (дата звернення: 03.02.2020).
78. Кузіна І. Теорія соціальної роботи : навч. посіб. Владивосток : Вид-во ДВГТУ, 2006. 230 с. URL: <http://ibib.ltd.ua/effektivnost-deyatelnosti-kadrov-sotsialnoy.html> (дата звернення: 05.04.2017 р.).
79. Кулебякин Е. Психология социальной работы. Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 2004. 85 с.
80. Кулікова, А. Фактори впливу на систему підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції. *Наук. скарбниця освіти Донеччини*. 2008. № 1. С. 125–129. Бібліогр.: 12 назв.
81. Курс підвищення кваліфікації «Основи соціальної роботи з сім'ями та дітьми»/ МГО «МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ І ЛІДЕРСТВА». URL: <https://ildc.org.ua/> (дата звернення: 08.07.2020).
82. Лактіонова Г. Соціальна робота та реабілітаційна педагогіка на порозі ХХІ століття / Г. Лактіонова, І. Зверева, І. Єрмаков. К. : Інфо ДРУК, 1998. 32 с.

83. Ліга націй. *Енциклопедія «Вікіпедія»*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 05.04.2017).
84. Літня школа для майбутніх соціальних працівників та психологів від ОБСЄ в Україні (2019 р.), вебсервіс. URL: <https://ngo.zt.ua/litnya-shkola-dlya-majbutnih-sotsialnyh-pratsivnykiv-ta-psyholohiv/> (дата звернення: 03.07.2020).
85. Лукашевич М., Семігіна Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ : ІПК ДСЗУ, 2007. 341 с.
86. Лях Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до організації та проведення соціальної експертизи. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка*, №2. 2013. с. 121–126. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2865/> (дата звернення: 11.03.2020).
87. Лях Т. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31430/> (дата звернення: 01.03.2020)
88. Майорова-Щеглова С., Белова Н. О преподавании курса «Теория и практика социальной работы». *Социологические исследования*. 2009. № 8. С. 120–126.
89. Манаєв О. Контент-аналіз – опис методу. URL: <https://psyfactor.org/lib/kontent.htm> (дата звернення: 03.05.2016).
90. Мартовицька Н. Використання досвіду соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування Великої Британії (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) при вивченні соціально-педагогічних дисциплін : [навч. посіб.] / Н. В. Мартовицька. Черкаси : ФОП Пономаренко Р. В., 2013. 90 с.
91. Матрос О. Мері Річмонд ((1861-1928). Жінки в історії професійної соціальної роботи: від ХІХ століття і до сьогодення : колективна монографія / [Н. М. Коляда, О. О. Кравченко, Т. Д. Кочубей [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, ф-т соц. та псих. освіти, каф. соц. педагогіки та соц.роботи, Гендерний центр. Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. с. 276.

92. Методологические предпосылки институализации социальной работы в Европе и Америке. *Социальная работа* : электрон. журнал. URL: <http://soc-work.ru/article/812> (дата звернення: 01.01.2020).
93. Микитенко Н. Практичний компонент професійної підготовки соціальних працівників в університетах Канади. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2012. Вип. 9. С. 17-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_9_6 (дата звернення: 01.02.2020).
94. Михайліченко Ю. Історичні аспекти проблеми жорстокого поводження з дітьми в сім'ї у Великій Британії. URL: <http://human.snauka.ru/2012/10/1646/> (дата звернення: 01.02.2020).
95. Міщик Л. Особливості системного підходу в професійній діяльності соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 150-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_37 (дата звернення: 01.02.2020).
96. Міщик Л. Понятійно-термінологічний словник для підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери діяльності / Л.І. Міщик, Т.М. Тюльпа, О.Д. Ветрова, С.П. Панченко. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2013. 151 с.
97. Міщик Л. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія. Глухів : РВВ ГНПУ імені О. Довженка. 2011. 116 с.
98. Молодіжна політика в Україні: аналітика, політика, практика URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2020/09/16/2/resyrsnii_tylkit_22.pdf (дата звернення: 25.12.2020).
99. Науково-навчально-методичний посібник для студентів, магістрантів, аспірантів та спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / Харченко С. Я., Кратінов М. С., Ваховський Л. Ц., Кратінова В. О., Песоцька О. П., Караман О. Л. Луганськ : Альма-матер, 2003. 198 с.
100. Новак Е., Лозовская Е., Кузнецова М. Социальная работа за рубежом : учеб. пособие / под общ. ред. Е. С. Новак. Волгоград : Издательство ВолГУ, 2001. 172 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/461467/> (дата звернення: 01.02.2020).

101. Олексюк Н. Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. Вип. 29(1). С. 125–134. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2014_29%281%29__15 (дата звернення: 01.02.2020).

102. Оржеховська В. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : орієнт. прогр. для пед. навч. закл. України / Ін-т змісту і методів навчання. К., 1996. 41 с.

103. Оржеховська В. Делінквентна поведінка неповнолітніх та міжсекторальна стратегія її профілактики. Педагогічна і психологічна наука в Україні : зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України у 5-ти т. / ред. В. Г. Кремень [та ін.]. К., 2007. Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. С. 349–358.

104. Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики /Н.В. Кабаченко, Яковлев М. В. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149241749.pdf> (дата звернення: 01.02.2020).

105. Основные научные школы социальной работы в современном обществе : Робоча програма дисципліни «Історія та філософія науки» для підготовки аспірантів. URL: <http://www.google.com.ua/url?sa=> (дата об'язання: 01.10.2017).

106. Павленок П., Куканова Є. Основи соціології та політології : навч. посіб. Москва : ФОРУМ: ИНФРА-М, 2007. 272 с. URL: <http://socio.125mb.com/effektivnost-sotsialnoy-raboty-20594.html> (дата звернення: 06.04.2017 р.).

107. Пащенко Ю. Сущность концепции профессионального образования социальных работников в трактовке Мэри Ричмонд. *КиберЛенинка* : електрон. библиотека. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-kontseptsii-professionalnogo-obrazovaniya-sotsialnyh-rabotnikov-v-traktovke-meri-richmond/viewer> (дата об'язання: 06.04.2017).

108. Пащенко Ю., Целих М. Этапы профессионального становления М. Ричмонд в контексте исторической динамики. *Crede exsperto: транспорт, общество, образование, язык* : Международ. информационно-аналит. журнал.

2017. № 1(12). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etapy-professionalnogo-stanovleniya-m-richmond-v-kontekste-sotsialno-istoricheskoy-dinamiki/viewer> (дата звернення: 06.04.2017).

109. Пейн Малком. Сучасна теорія соціальної роботи. Київ, 2000. 456 с.

110. Перелік громадських організацій для учасників АТО. URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/dopomoha_uchasnykam_a_to/hromadski_orhanizatsii_dlia_uchasnykiv_ato/ (дата об'язання: 06.02.2020).

111. Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні: Матеріали Круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О.В. Чуйко. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 118 с. <https://psy.knu.ua/files/pdf/web/download/Perspektyvy-rozvytku-sots-ped.pdf> (дата звернення: 01.02.2020).

112. Петрочко Ж. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді: питання стандартів та індикаторів* Education: Modern Discourses (1). 2018. с. 200-206. ISSN 2617-3107 URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25302/> (дата звернення: 01.02.2020).

113. Петрочко Ж. Система захисту дітей в Україні: компоненти та кроки до оновлення. *Особистість у просторі виховних інновацій*. 2018. С. 280-285. URL: <https://docs.google.com/document/d/1svpshJWwqcYkrAvkqnd3b5MQbEFPCDp1/edit#> (дата звернення: 01.02.2020).

114. Петрочко Ж., Денисюк О. Розуміння майбутніми соціальними працівниками та соціальними педагогами сутності та особливостей процесу деінституціалізації. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. № 11. 2018. с. 194-213. ISSN 2415-3729 URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=Whzybh0AAAAJ&hl=uk> (дата звернення: 03.11.2020).

115. Петрухан Л. Роль Мері Елен Річмонд в інституціалізації теоретичних основ соціальної роботи. *Формування світогляду особистості та соціальне конструювання сучасного світу* : матеріали міжрегіональної науково-практ.

конф. (24 червня 2011 р.) / Краснодарський інститут. Краснодар : Ноулідж, 2011. С. 145–149.

116. Петрухан Л. Соціальний працівник XXI сторіччя: досвід підготовки фахівців соціальної сфери в спадщині Мері Елен Річмонд та сучасні тенденції. *Наукові дослідження: перспективи інноваційного розвитку суспільства і технологій* : матеріали II Міжнародна науково-практ. конф. (м. Київ, 20-21 січня 2017 р.). 2017. С. 170–176.

117. Петрухан Л. Соціологічний метод контент аналізу як метод формування теорії соціальної роботи М. Е. Річмонд. *Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти* : зб. наук. пр. 2011. С. 1–20.

118. Петрухан Л. Соціологічні методи дослідження в емпіричній сфері теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд. *Перший крок у науку* : матеріали VII Всеукр. науково-практ. конф. 2012. Т. 2. С. 270–273.

119. Петрухан-Щербакова Л. Вплив соціально-історичних умов на формування теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд (1900-1928 рр.). *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. пр. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2014. № 21. С. 98–101.

120. Петрухан-Щербакова Л. Основні групи клієнтів у спадщині М. Е. Річмонд. *Гілея: науковий вісник*. Київ: «Видавництво «Гілея». Спецвипуск. 2020. С. 75-77.

121. Петрухан-Щербакова Л. Основні положення професійної етики соціального працівника у спадщині Мері Елен Річмонд (1861–1928 рр.). *Освітологічний дискурс*. 2018, №1-2, С. 51–60.

122. Петрухан-Щербакова Л. Педагогічний контент соціальної роботи (з клієнтами) у спадщині Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.). *Virtus : Scientific Journal* / ed. A. Zhurba. 2020. № 43. С. 140–143.

123. Петрухан-Щербакова Л. Поняття «ефективності» в соціальній роботі у спадщині Мері Елен Річмонд (частина I). *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Серія «Соціальна робота». 2017. № 1(1) С. 20–23.

124. Петрухан-Щербакова Л. Теоретичні підходи до поняття «ефективність соціальної роботи» в спадщині Мері Елен Річмонд. *Неперервна професійна освіта: Теорія і практика*. Київ. 2018. № 1-2. С. 108–113. – DOI: [https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(1-2\)108113](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(1-2)108113).

125. Петрухан-Щербакова Л. Ю. Теоретичні підходи до поняття «ефективність соціальної роботи» в спадщині Мері Елен Річмонд. *Неперервна професійна освіта: Теорія і практика*. Київ. 2018. № 1-2. С. 108-113. – DOI: [https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(1-2\)108113](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(1-2)108113)

126. Поліщук В. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 178 с.

127. Поліщук В. Все про соціальну роботу: Навчальний енциклопедичний словник-довідник / В. А. Поліщук, М. П. Адамовський, С. К. Андрійчук, В. П. Андрущенко та ін. ; за науковою ред. д.с.н., проф. В. М. Пічі. Вид. 2-е, виправлене, перероблене та доповнене. Львів : «Новий світ – 2000», 2013. 616 с.

128. Поліщук В., Борозна Г. Соціальний працівник франції: сфера професійної діяльності та функції. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/465/1/E29F6274.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).

129. Попов О. Німецькі підходи до класифікації методів і концептів соціальної роботи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XXVIII. Серія : соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2017. С. 126-136.

130. Попов О. Становлення соціальної педагогіки у Великій Британії. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Випуск LXXXI, Том 1. Херсон : ХДУ, 2018. С. 225-229.

131. Попова А. Соціальна робота з дітьми у місцевих громадах сполучених штатів америки / автореферат. Київ, 2019. 22 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/200250553.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).

132. Попович Г. Соціальна робота в Україні і закордоном: навчально-методичний посібник / Г. М. Попович. Ужгород : Гражда, 2000. 134 с.

133. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах : практичні рекомендації. *Децентралізація* : вебпортал. Київ, 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2019).

134. Пришляк О. Соціально-педагогічна підтримка дітей і молоді у Федеративній Республіці Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 26. С. 173-177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_26_58/ (дата звернення: 14.11.2019).

135. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2020 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2021–2022 роки) : наказ № 97 від 7 лютого 2020 р. // Мін-во соц. політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5641.html> (дата звернення: 01.03.2020).

136. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту : наказ № 282 від 25.02.2019 р. // Мін-во соц. політики України. URL: <https://bukoda.gov.ua/uploads/editor/bukoda.gov.ua/Departments/departament-socialnogo-zahistu-naselennya/Nakaz%20282.pdf> (дата звернення: 10.11.2019).

137. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ № 1005 від 13.07.2018 р. / Мін-во соц. політики України. *Ліга: Закон* : правовий портал. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE32395.html (дата звернення: 10.11.2019).

138. Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ № 450 від 09.07.2014 р. / Мін-во соц. політики України. *Ліга: Закон* : правовий портал. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE25853.html (дата звернення: 10.11.2019).

139. Програма «Молодіжний працівник». *Youth Worker*. URL: <http://youth-worker.org.ua/about/> (дата звернення: 07.04.2017).
140. Професійна етика. *Енциклопедія «Вікіпедія»*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 10.01.2018).
141. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / пер. з англ.: О. Лизак, О. Накронечна, О. Шлапак. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.
142. Ричмонд М. Э. Большая техническая инцеклопедия. URL: <http://www.ai08.org/index.php/term/> (дата бращення: 10.06.2018).
143. Роль цінностей у формуванні життєвих орієнтирів молодого покоління: зарубіжний досвід / О. А. Бочарова, К. Є. Каліна, Л. А. Штефан // Теорія та методика навчання та виховання. 2018. Вип. 45. С. 20–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2018_45_4 (дата звернення: 10.06.2020).
144. Романовська Л. Особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з різними типами сімей / Л. І. Романовська // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Чернівці, 2013. Вип. 674. С. 148–155. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/3301> (дата звернення: 10.06.2020).
145. Романовська Л. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. № 2 (8). С. 224–227.
146. Романовська Л. Система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_21 (дата звернення: 10.06.2020).
147. Ромм М., Ромм Т. Теория социальной работы : учебное пособие. Новосибирск, 1999. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/LIB/PUB/R/ROMM/index.htm> (дата обращения: 10.12.2019).

148. Російська енциклопедія соціальної роботи / під заг. ред. Є. І. Холостовой. Москва : Дашков і К°, 2016. 1032 с.
149. Семигіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі / Т. Семигіна. К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2003. 252 с.
150. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / Укр. держ. центр соціальних служб для молоді України ; за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. К. : ВПК «Аспект», 2000. 260 с.
151. Словник основних термінів і понять з превентивного виховання / АПН України. Ін-т пробл. виховання; уклад.: В. М. Оржеховська, В. Є. Виноградова-Бондаренко, І.І. Доброскок та ін. ПереяславХмельницький, 2003. 64 с.
152. Скрипник Т. Специфіка реалізації міждисциплінарного командного супроводу в інклюзивному освітньому середовищі України. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 14./ за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова (14). с. 302-313. ISSN 2413-2578
153. Собчак Н. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США. URL: https://www.researchgate.net/publication/332098213_Zmist_i_formi_profesijnoi_pidgotovki_socialnih_pracivnikiv_u_sistemi_neperervnoi_osviti_SSA. (дата звернення: 14.11.2019).
154. Соціальна робота : в 3-х ч. Ч. 1 : Основи соціальної роботи / Н.Б. Бондаренко, І.М. Грига, Н.В. Кабаченко та ін. ; ред.: Т. Семигіна, І. Грига. К. : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2004. 178 с.
155. Соціальна робота : в 3-х ч. Ч. 2. : Теорії та методи соціальної роботи / А.М. Бойко, Н.Б. Бондаренко, О.С. Брижовата та ін. ; ред.: Т. Семигіна, І. Грига. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 226 с.
156. Соціальна робота : в 3-х ч. Ч. 3. : Робота з конкретними групами клієнтів / А.М. Бойко, Н.Б. Бондаренко, О.С. Брижовата, І.М. Грига та ін. ; ред: Т. Семигіна, І. Грига. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 166 с.

157. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. ; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
158. Соціальна робота /соціальна педагогіка : понятійно-термінол. слов. /Упоряд. З. Г. Зайцева, І. Д. Зверева, Г. М. Лактіонова та ін. К. : Етносфера, 1994. 119 с.
159. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А.Й.Капської. К. : Центр навчальної літератури, 2011. 352 с. (авт.: С. 113-149; 244-266).
160. Социальная работа : учеб. пособие для вузов по спец. «Социальная работа» / Е. И. Холостова. Москва : Дашков и К°, 2004. 691 с.
161. Социальное патронирование (social casework). *Академік* : вебсайт. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_psychology/1036/Социальное (дата обращения: 01.04.2017).
162. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник / А. Й. Капська, Н.С.Олексюк, С.М. Калаур, З.З. Фалинська. – Тернопіль : Астон, 2010. 304 с. (гриф МОН №1/ 11-4211 від 09.03. 2010 р.).
163. Социальный паспорт (документация работников психологической службы в системе образования). *Ліга: Закон* : правовий портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TF029978.html (дата обращения: 11.11.2019).
164. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр навч. літ., 2003. 256 с.
165. Соціальна робота : навч. посібник. *Соціальна робота* : в 6 кн. Київ : ДЦССМ, 2002. Кн. 2. 440 с.
166. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навч. літ., 2004. 256 с.
167. Соціальна робота в Україні : навч. посібник для студ. вузів / за заг. ред.: І. Д. Зверева, Г. М. Лактіонова ; Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка,

Християнський дитячий фонд. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Центр навчальної літ., 2004. 254 с.

168. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2 ч. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. 2017. Ч. I: Сучасні орієнтири та ключові технології. 256 с. URL: <http://p4ec.org.ua/upload/education/library/1513689511.pdf> (дата звернення: 11.11.2019).

169. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.

170. Соціологічне дослідження «Молодь України – 2015» (ІНФОГРАФІКА) URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/21068> (дата звернення: 11.03.2020).

171. Соціологічне дослідження «Молодь України – 2019» (ІНФОГРАФІКА). URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/50003> (дата звернення: 11.03.2020).

172. Спіріна Т., Лях, Т. *Підготовка соціальних працівників у системі неперервної освіти* The Modern Higher Education Review. 2019. № 4. С. 27–34. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31382/> (дата звернення: 11.03.2020).

173. Теорія соціальної роботи : підручник для бакалаврів / під ред.: Є. І. Холостової, Л. І. Кононової, М. В. Вдовиної, В. А. Петросяна. Москва : Юрайт, 2011.

174. Технології соціальної роботи : навч. посіб. для студентів ВНЗ / О. А. Агарков, Д. Ю. Арабаджисєв, В. В. Кузьмін, І. В. Мещан, В. М. Попович. Запоріжжя : Мотор Січ, 2015. С. 412–428. URL: http://pidruchniki.com/73035/sotsiologiya/kriteriyi_efektivnosti_sotsialnoyi_roboti (дата звернення: 11.12.2019).

175. Тименко В. М. Історичні етапи розвитку теорії соціальної роботи в США. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/2147/2138> (дата звернення: 11.11.2019).

176. Тименко В. М. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і України: спільність і відмінності / за заг. ред. Пуховської Л. П. Київ : Автореферат, 2003. 64 с.
177. Топчій Л. В. Ефективність соціального обслуговування населення: методологічні підходи, методика, практика. *Ефективність соціальної роботи* : методологічний семінар / ред. В. В. Колков. Москва, 1998.
178. Топчій Л. В. Теорія соціальної роботи в основних поняттях і схемах : учбовий посібник. Москва : РГСУ, 2012. 156 с.
179. Трубавіна І. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Текст] : навчальний посібник / І. М. Трубавіна ; Державний центр соціальних служб для молоді. К. : ДЦССМ, 2002. 132 с.
180. Трубавіна І. Професійні функції соціального педагога з сім'єю. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2010. Вип. 24. С. 190–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2010_24_28 (дата звернення: 03.03.2020)
181. Тюптя А., Іванова І. *Соціальна робота: Теорія і практика*. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.
182. Удовиченко Н. Підготовка професійних консультантів служби зайнятості у вищих навчальних закладах Німеччини : дис. ... канд. наук: 13.00.04. 2008.
183. Фальковська К. Ефективність соціальної роботи: теоретичне осмислення проблеми. *Гуманітарні науки: теорія і методологія*. 2010. № 3. С. 89–93.
184. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 163–204.
185. Харченко С. Соціально-педагогічне консультування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Я. І. Юрків ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 403 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%A1.-%D0%AF.-%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%>

[96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf](#). (дата звернення: 03.03.2020)

186. Харченко С. Теоретико-методичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна. 2016. 434 с.

187. Харченко С. Активні форми та методи навчання як сучасна педагогічна технологія професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів. *Педагогічні технології в сучасних наукових дослідженнях: досвід та інновації* : монографія. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2017. С. 6–28.

188. Харченко Т. Взаємодія школи та соціального середовища у вихованні учнів коледжів і ліцеїв Франції : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / ХарченкоТетяна Гадульзянівна. Луганськ, 2002. 201 с.

189. Холостова Е. Теория социальной работы : учебник для бакалавров / под ред. Е. И. Холостовой, Л. И. Кононовой, М. В. Вдовиной, В. А. Петросяна. М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. Серия : Бакалавр. С. 203–207.

190. Хоружа Л. Етичні доміанти виховання особистості (за матеріалами «Хрестоматії з етики» В. А. Сухомлинського) : колективна (три і більше авторів) монографія / ЛНУ ім. Т. Шевченка, Київ. 2012. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2182/1/L_Khoruzha_SRSUP_GI.pdf (дата звернення: 11.03.2020).

191. Хоружа Л. Розвиток людини як сутнісна ідея педагогіки К. Ушинського. *Ідеї К.Д. Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К.Д. Ушинського)* : матер. Міжнарод. наук.- практ. конф., 20–21 лют. 2014 р. С. 7–10. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4555> (дата звернення: 03.03.2020).

192. Хоружа Л. *Соціологія виховання особистості* / Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18854>. (дата звернення: 03.03.2020)

193. Целих М. Становление социальной работы и профессионального образования социальных работников в США: историко-педагогический аспект : дис. ... д-ра пед. дисциплин. Ростов-на/Д., 2006 г. 350 с.

194. Целых М. Социальная работа за рубежом: Соединенные Штаты Америки : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. П. Целых. Москва : Академия, 2007. 128 с.

195. Целих М., Пащенко Ю. Базовые компоненты теории профессионального образования в наследии Мери Ричмонд. *КиберЛенинка* : электрон. библиотека. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bazovye-komponenty-teorii-professionalnogo-obrazovaniya-v-nasledii-meri-richmond/viewer> (дата обращения: 11.08.2018).

196. Циткилов П. История социальной работы: учеб. пособие для студентов вузов. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 448 с.

197. Червякова Г. Эффективність соціальної роботи: поняття, зміст, вимірювання : монографія. Москва : РГСУ, 2008.

198. Чернуха Н. Навчальна програма «Теорія соціальної роботи» професора Н.М. Чернухи МАУП, 2013. 22 с.

199. Чернуха Н., Ворначева Л. Роль сучасників М. Е. Річмонд у формуванні її теорії соціальної роботи. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17) лютий. С. 133–136.

200. Чорбинский С. Социальная работа и социальные программы в США. Москва : Центр общечеловеческих ценностей, 1992. С. 97–99, 271, с. 300-301.

201. Шадский О. Возникновение профессионального образования по социальной работе. *КиберЛенинка*: электрон. библиотека. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozniknovenie-professionalnogo-obrazovaniya-po-sotsialnoy-rabote/viewer> (дата обращения: 01.07.2017).

202. Шадский О. Рождение медицинской социальной работы в США. *Портал дистанционного обучения УГМУ*. URL: <http://do.teleclinica.ru/184402/> (дата обращения: 11.12.2020).

203. Шадский О. Становление государственной системы социальной защиты населения в США на рубеже XIX-XX столетия: борьба идеологий. *Социально-экономические явления и процессы*. 2012. № 2(36). С. 160–170. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-gosudarstvennoy-sistemy-sotsialnoy-zaschity-naseleniya-v-ssha-na-rubezhe-xix-xx-vv-borba-ideologiy/viewer> (дата обращения: 14.06.2015).

204. Шендеровський К. Профілактична соціальна робота: теорія та практика. навчально-методичний посібник. К.: Главник. 2007. 144 с.

205. Школа з підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня соціальних робітників. URL: <http://www.solor.gov.ua/gallery/10075> (дата звернення: 14.07.2020).

206. Школа соціальної роботи (ШСР) ім. професора Володимира Полтавця. URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/osvita/fakulteti/fsnst/shkola-sotsialnoi-roboti-im-profesora-volodimira-poltavtsya> (дата звернення: 14.07.2020).

207. «Школа соціального лідерства» від кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <https://www.facebook.com/besocialleader/> (дата звернення: 14.07.2020).

208. «Школа соціальної роботи» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Смілянського району. URL: <https://smilarda.gov.ua/articles/4685-shkola-sotsialnoi-roboty-aktyvno-pratsyuie> (дата звернення: 14.07.2020).

209. Школи для майбутніх соціальних працівників та психологів від ОБСЄ в Україні (2020 р.). URL: <http://mv.mdpu.org.ua/2020/01/16/zymova-shkola-dlya-majbutnih-sotsialnyh-pratsivnykiv-ta-psyhologiv/> (дата звернення: 01.07.2020).

210. Школи передового досвіду «Школа соціальних знань» від факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86/> (дата звернення: 14.07.2020).

211. Школяр Л. Соціально-педагогічна робота з дитячими громадськими об'єднаннями у Франції. URL: https://lib.iitta.gov.ua/708726/1/Shkoliar_dis.pdf (дата звернення: 11.03.2020).

212. Энциклопедия социальной работы: в 3 т. : пер. с англ. Москва: Центр общечеловеческих ценностей, 1994. Т. 3: Категорії клієнтів у працях М.Е.Річмонд, історія створення соціальної роботи. С. 72–73.

213. Aberrant Sexualities and Racialised Masculinisation: Race, Gender and the Criminalisation of African American Girls at the Illinois Training School for Girls at Geneva, 1893–1945 / T. Agyepong. *Gender & History*. 2013. Vol. 25(2). P. 270–293.

214. A friend in need: Mary Ellen Richmond : A Sermon by the Rev. Phyllis L. Hubbell. The First Unitarian Church of Baltimore (Universalist and Unitarian). March 25, 2007. P. 1-13 p.

215. Abramovitz M. Social Work and Social Reform: An Arena of Struggle. *Social Work Journal of the National Association of Social Workers*. 1998. Vol. 43(6). P. 512–526.

216. Addams J. The Jane Addams Reader / ed. by J. B. Elshtain. New York : Basic Books, 2002. P. 18–23.

217. Administration and prison suasion: law enforcement in the American temperance movement, 1880-1920 / R. F. Hamm. *HeinOnline* : website. 2016. URL: <http://heinonline.org> (application date: 10.08.2017).

218. Agnew E. From charity to social work: Mary E. Richmond and the creation of an American profession. *Urbana : University of Illinois Press*, 2004. 288 p.

219. Allen C. B. A century to celebrate: History of Woman's Missionary Union. Birmingham : Woman's Missionary Union, 1987. 515 p.

220. Álvarez-Uría R. F., Parra Contreras P. The Bitter Cry: materiales para una genealogía de la identidad profesional de las pioneras del Trabajo Social en Inglaterra y los Estados Unidos. *Cuadernos de Trabajo Social*. 2014. Vol. 27-1. P. 93–102.
221. Aranda M. M. De la caridad a la ciencia. Pragmatismo, interaccionismo simbólico y Trabajo social. 2005. 479 p. URL: <https://journals.openedition.org/amades/385> (application date: 10.06.2018).
222. Auslander G. Social Work in Health Care What Have We Achieved? *Journal of Social Work*. 2001. № 1(2). P. 201–222.
223. Barton S. E. This Social Mother in Whose Household We All Live»: Berkeley Mayor J. Stitt Wilson's Early Twentieth-Century Socialist Feminism. *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era*. 2014. Vol. 13(4). P. 532–563.
224. Bedicks A. American Social Scientists and the Emerging Corporate Economy: 1885-1915. *Insurgent Sociologist*. 1975. Vol. 5(4). P. 25–47. – DOI: <https://doi.org/10.1177/089692057500500402>.
225. Black W. G. Jr. Social Work in World War I: A Method Lost. *Social Service Review*. 1991. Vol. 65(3). P. 379–402.
226. Bland S. R. Women and the Work of Benevolence: Morality, Politics and Class in the 19th-century United States. *History: Reviews of New Books*. 1991. Vol. 19(4). P. 153–153. DOI: <https://doi.org/10.1080/03612759.1991.9949344>.
227. Branko F. A «Sociatria» Em Jane Addams end Mary Richmond. URL <https://www.yumpu.com/pt/document/read/12527450/a-sociatria-em-jane-addams-e-mary-richmond-locus-social> (application date: 01.02.2020).
228. Brown N. Private Politics And Public Voices: Black Women's Activism from World War I to the New Deal. Bloomington : Indiana University Press, 2007.
229. Charity, fpilanthropy, and civil in American history / eds.: L. J. Friedman, M. D. McGarvie. Cambridge University Press, 2002. 457 p.
230. Clark J. D. The UN and Civil Society. URL: http://www.icnl.org/research/journal/vol7iss1/rev_3.htm (application date: 03.07.2018).

231. Deutch J. A. Mary E. Richmond: A Compassionate Scholar Was in Our Midst. *Journal of Independent Social Work*. 1987. Vol. 2(1). P. 45–55. – DOI: https://doi.org/10.1300/J283v02n01_05.
232. Dewey John. *Encyclopedia «Wikipedia»*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Dewey (application date: 19.04.2018).
233. Di Carloe E. El Programa de Mary Richmond y las bases fundamentales de la metodología profesional. *Cuadernos de Trabajo Social*. 2011. Vol. 24. P. 47–55. – DOI: https://doi.org/10.5209/rev_CUTS.2011.v24.36854.
234. Faulkner C. Twentieth Century Alignments for the Promotion of Social Order. Proceedings, NCCC, 1900. P. 2–6.
235. Franklin D. L. Mary Richmond and Jane Addams : from moral certainty to rational inquiry in social work practice. *Social Service Review*. 1986. Vol. 60(4). P. 504–525.
236. Fredriksen-Goldsen K. I., Lindhorst T., Kemp S. P., Walters, K. L. “My Ever Dear”: Social Work’s «Lesbian» Foremothers – A Call for Scholarship. *Affilia*. 2009. Vol. 24(3). P. 325–336. – DOI: <https://doi.org/10.1177/0886109909337707>.
237. Germain C. B., Hartman A. People and ideas in the history of social work practice. *Social Casework*. 1980. Vol. 61(6). P. 323–331.
238. Gómez María del P. M. Trabajo Social en la defensa de los derechos sociales de las personas con discapacidad. *Trabajo Social*. 2012. № 14. P. 93–104. URL: https://www.academia.edu/6808329/Trabajo_Social_en_la_defensa_de_los_derechos_sociales_de_las_personas_con_discapacidad_Social_Work_in_Defense_of_the_Social_Rights_of_Persons_with_Disabilities (application date: 02.09.2018).
239. Hansan, J. E. National Conference of Charities and Correction (1874-1917): Forerunner of the National Conference of Social Welfare. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/organizations/national-conference-of-charities-and-correction-the-beginning/> (application date: 02.09.2018).
240. Helen Keller. *Encyclopedia «Wikipedia»*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Helen_Keller (application date: 19.04.2018).

241. Hepworth D., Rooney D., Larsen J. Direct social work practice: theory and Skills. Homewood, Illinois : Dorsey Press, 1997. P. 324–325.

242. Hiersteiner C., Peterson K. J. “Crafting a Usable Past”: The Care-Centered Practice Narrative in Social Work. *Affilia*. 1999. Vol. 14(2). P. 144–161. – DOI: <https://doi.org/10.1177/088610999901400202>

243. History of the Russell Sage Foundation. *Russell Sage Foundation* : website. URL: <https://www.russellsage.org/about/history> (application date: 02.09.2018).

244. Holt M. F. The Know Nothing Party. Abraham Lincoln / Historical Digitization. URL: <http://dig.lib.niu.edu/message/ps-knownothing.html> (application date: 02.09.2018).

245. Horowitz Jill. Contemporary psychoanalysis and social work theory. *Clinical Social Work Journal*. 1998. Vol. 26, 4. P. 369–383.

246. Jabour A. Relationship and Leadership: Sophonisba Breckinridge and Women in Social Work. *Journal of Women and Social Work*. 2012. № 27(1). P. 22–37.

247. Laine T., Kell M. S. To Give Christ to the Neighborhood: A Corrective Look at the Settlement Movement and early Christian Social Workers. *Journal of the North American Association of Christians in Social Work*. 2011. Vol. 38(3). P. 356–376.

248. La May C. G. Civil Society and Media Freedom: Problems of Purpose and Sustainability in Democratic Transition. *International Journal of Not-for-Profit Law*. 2004. URL: http://www.icnl.org/research/journal/vol7iss1/rev_3.htm (application date: 10.11.2016).

249. Leighninger L. The Generalist-Specialist Debate in Social Work. *Social Service Review*. 1980. Vol. 54(1). P. 1–12. URL: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/643800> (application date: 29.11.2017).

250. Leskošek V. Theories and methods of social work: Exploring Different Perspectives. *Faculty of Social Work*. 2009. 212 p.

251. Lightner Witmer. Биография. URL: <http://lightner-witmer.ulcraft.com/biografia> (application date: 05.04.2017 p.).

252. Lincoln Abraham (1809-1865). *Northern Illinois University*. URL <https://digital.lib.niu.edu/illinois/lincoln> (application date: 10.10.2018).
253. Loch C. S. (Charles Stewart), 1849-1923. *The Library of Congress*. URL: <http://id.loc.gov/authorities/names/n2001130218.html> (application date: 10.06.2015).
254. Los Pioneros del trabajo social : una apuesta por descubrirlos : exposición bibliográfica. *Escuela Universitaria de Trabajo Social*. 2004. 275 p.
255. Mary Ellen Richmond. *NASW Pioneers Biography Index*. URL: <https://www.naswfoundation.org/Our-Work/NASW-Social-Workers-Pioneers/NASW-Social-Workers-Pioneers-Listing.aspx?id=477> (application date: 14.06.2015).
256. Mary Ellen Richmond. Women's Intellectual Contributions to the Study of Mind and Society». URL: <http://www2.webster.edu/~woolflm/richmond.html> (application date: 14.06.2015).
257. McCarthy K. D. American Creed: Philanthropy and the Rise of Civil Society, 1700-1865. University of Chicago Press, 319 p. URL: http://www.icnl.org/research/journal/vol7iss1/rev_3.htm (application date: 01.07.2017).
258. Meyer Adolf. Psychiatrist. *Encyclopedia «Wikipedia»*. URL: (http://en.wikipedia.org/wiki/Adolf_Meyer_%28psychiatrist%29 (application date: 14.06.2015).
259. Muñoz L. B., Suquía M. T., Alonso M. Mary Richmond «la que se montó el invento». *Servicios Sociales y Política Social*. 1997. № 38. P. 199–203.
260. Muñoz L. B., Alonso M., Ángeles M. El siglo que se va, nos deja una científica : Mary Richmond, su vida y su obra. *Trabajo Social Hoy*. 2000. № 30. P. 112–135.
261. Murdach A. Mary Richmond and the image of social work. *Social Work*. 2011. Vol. 56(1). P. 92–94. URL: <https://www.thefreelibrary.com/Mary+Richmond+and+the+image+of+social+work.-a0246012995> (application date: 14.06.2015).
262. Murdach A. Does American Social Work Have a Progressive Tradition? *Social work*. 2010. Vol. 55. P. 82–9. DOI: <https://doi.org/0.1093/sw/55.1.82>.

263. Netting, F. E., O'Connor, M. K., Fauri, D. P. (2009). A Missing Tradition: Women Managing Charitable Organizations in Richmond, Virginia, 1805–1900. *Social Service Review*. 2009. Vol. 83(4). P. 557–584. – DOI: <https://doi.org/10.1086/650348>.
264. Perkins Frances. *Social Security* : website. URL: <http://www.ssa.gov/history/fperkins.html> (application date: 02.09.2018).
265. Petrukhan-Shcherbakova L., Chernukha N. The main aspects of the activities of charitable organizations in the legacy of Mary Ellen Richmond. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (October/December) No. 4. P. 108-115.
266. Pioneros del Tobajo Social, una apuesta por descubrirlos. Exposición Bibliográfica (Escuela Universitaria de Trabajo Social). Universidad de Huelva, 2004. 285 p.
267. Platt A., Cooreman J. A. Multicultural Chronology of Welfare Policy and Social Work In the United States. *Social Justice*. 2001. Vol. 28(1 (83)). P. 91–137. – DOI: <http://www.jstor.org/stable/29768060>.
268. Poliszczuk W. Praca socjalna jako fenomen współczesnej cywilizacji. – W kn. : Praca socjalna. Cz. 1 / red. Nella G. Nyczkało ; red. wyd. pol. Maria Kopsztein, Danuta Szeligiewicz-Urban ; [tł. Tomasz Kowalik, Danuta Szeligiewicz-Urban, Marta Kopsztein]. – Siemianowice Śląskie : Niepubliczna Placówka Kształcenia Ustawicznego. Siemianowicki Ośrodek Szkolenia, 2011. – 273 s. – S. 15–56.
269. Potter E. C. The Year of Decision for Social Work. *Social Service Review*. 1945. № 19(3). P. 297–309. DOI: <https://doi.org/10.1086/635386>
270. Pumphry R., Pumphry M. The Heritage of American Social Work. New York : Columbia University Press, 1961. P. 59.
271. Rationality & Welfare: Public Discussion of Poverty and Social Insurance in the United States 1875-1935 / by Professor Theron Schlabach. URL: <http://www.ssa.gov/history/reports/schlabachbiblio.html> (application date: 14.06.2015).
272. Richmond M. E. War and Family Solidarity. 1918. URL: https://www.russellsage.org/sites/default/files/Richmond_War%20and%20Family_0.pdf (application date: 09.07.2015).

273. Richmond M. E. Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers. New York : MacMillan & Co., Ltd. 1907. 219 p. URL: <https://archive.org/details/friendlyvisiting00richrich/page/n1/mode/2up> (application date: 04.05.2015).

274. Richmond M. E. Social work series. What is social case work? An introductory description. New York : Russell Sage Foundation, 1915 and 1922.

275. Richmond M. E. A study of nine hundred and eighty five widows. Known to certain charity organization societies in 1910. New York City : Charity Organization Dept of the Russell Sage Foundation. 1913. 83 p.

276. Richmond M. E. Social Diagnosis. New York : Russell Sage Foundation, 1917. Number: 1. 487 p.

277. Richmond M. E. The good neighbor in the modern city. 1908. 152 p.

278. Richmond M. E., Hall F. S. Child Marriages. 1925. 155 p. URL: https://www.russellsage.org/sites/default/files/Richmond%26Hall_Child%20Marriages.pdf (application date: 08.05.2015).

279. Richmond M. E., Hall F. S. Marriage and the state, based upon field studies of the present day administration of marriage laws in the United States. New York : Russell Sage Foundation, 1929. 395 p.

280. Richmond Mary Ellen / S. Szymoniak. URL: <http://www.learningtogive.org/papers/paper119.html> (application date: 04.05.2015).

281. Smith Zilpha Drew (1851–1926). *Encyclopedia*. URL: <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/smith-zilpha-drew-1851-1926> (application date: 03.06.2017).

282. Social Work Effectiveness Experiments: Review and Implications. Brian Sheldon. *The British Journal of Social Work*. 1986. Vol. 16. P. 223–242. URL: <https://academic.oup.com/bjsw/article-abstract/16/2/223/1660395/Social-Work-Effectiveness-Experiments-Review-and?redirectedFrom=fulltext> (application date: 05.07.2016).

283. Sullivan, A. *Encyclopedia «Wikipedia»*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Anne_Sullivan (application date: 19.04.2018).

284. The Altruistic Imagination: A History of Social Work and Social Policy. John H. Ehrenreich. Ithaca : Cornell University Press, 1985. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt5hh20f> (application date: 05.07.2016).

285. The History and Development of Social Work. URL: https://www.researchgate.net/publication/258184018_Understanding_Social_Work_in_the_History_of_Ideas (application date: 03.07.2018).

286. The import of training social rehabilitation specialists to work with different categories of persons / N. S. Oleksiuk // Innovative processes in education : Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 142–151.

287. The long view / by Mary E. Richmond ; ed. J. C. Colcord. New York : Russell Sage Foundation. 1930. 165 c.

288. The socio-pedagogical rehabilitation of children with peculiarities of the development as an impotent direction of social-pedagogical work. / N. Oleksiuk // Topical issues of social pedagogy : Collective monograph. CARICOM, Barbados, 2017. 212 p. P.123–135.

289. Toikko T. Sociological and Psychological Discourses in Social Casework during the 1920s. *Families in Society*. 1999. Vol. 80(4). P. 351–358.

290. Trattner W. I. Bibliographical Dictionary of Social Welfare in America. Greenwood Press, D.C., 1986. P. 1272 – 1273.

291. Travi B. Conceptos e ideas clave en la obra de Mary Ellen Richmond y la vigencia actual de su pensamiento. *Cuadernos de Trabajo Social*. 2011. Vol. 24 P. 57–67. DOI: https://doi.org/10.5209/rev_CUTS.2011.v24.36855

292. Understanding Social Work in the History of Ideas / by Haluk Soydan. University of Southern California : Paper prepared for the conference on “Shaping a science of social work”, May 23-24, 2011, University of Southern California, Los Angeles. P. 1–41.

293. Valero J. La influencia de la dimensión de género en el Trabajo Social. *FOMBUENA VALERO, Josefa. La influencia de la dimensión de género en el Trabajo Social. En: Cuadernos de Trabajo Social*. 2006. Vol. 19. P. 133–154. – DOI: <https://doi.org/10.5209/CUTS.8411>.

294. Van Kleeck M., Taylor G. R. The Professional Organization of Social Work. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 1922. № 101(1). P. 158–168. – DOI: <https://doi.org/10.1177/000271622210100124>.
295. Vicente C. M. Mary Ellen Richmond bajo la mirada de los estudiantes. *Cuadernos de Trabajo Social*. 2012. Vol. 25(1). P. 271–272.
296. Weick A., Rapp C., Sullivan W. P., Kisthard W. A. Strengths Prospective for Social Work Practice. *Social Work*. 1989. P. 350–354.
297. Williams C. African Americans and World War 1. URL: <http://exhibitions.nypl.org/africanaage/essay-world-war-i.html> (application date: 01.07.2017).
298. Zorita M.-B. Reflexiones sobre la estructura ética del pensamiento de Mary Richmond. *Cuadernos de Trabajo Social*. 2011. Vol. 24. P. 23–33

ДОДАТОК А

Фото Мері Елен Річмонд з архівів Russell Sage Foundation

<https://www.russellsage.org>

MARY E. RICHMOND

1861-1928

Jane Addams and Mary Rozet Smith (Circa 1896)

Source: From Jane Addams exhibit (image 12). Swarthmore College Peace Collection. Reproduced with permission.

ДОДАТОК Б

**Теоретичні та емпіричні засади теорії соціальної роботи в США
наприкінці XIX ст. – на початку XX ст.**

*у таблицю внесено праці науковців досліджуваного періоду, інші
відомі праці не внесено

№	Автор (роки життя)	Опис теорії (підходів)	Найвідоміші праці
1	Жозефіна Шоу Лоуелл (Lowell, Josephine Shaw) (1843-1905) [42]	Благодійність має не лише полегшити страждання, але й реабілітувати одержувача	«Урядова допомога та приватна благодійність» (1884); «Промисловий Арбітраж і погоджувальна процедура» (1893).
2	Чарльз Лох (Charles Loch) (1849-1923) [253; 254]	Опікувався питаннями розвитку благодійних організацій. Запропонував систему роботи з особами, з якими трапилось лихо. Займався питаннями працевлаштування бідних осіб та оформлення пенсій	1. «Old Age Pensions And Pauperism: An Inquiry As To The Bearing Of The Statistics Of Pauperism Quoted By The Rt. Hon. J. Chamberlain, M.p. and Others In Support of a Scheme For National Pensions». 2. «Methods of Social Advance: Short Studies in Social Practice By Various Authors» (1904). 3. «Charity and social life : a short study of religious and social thought in relation to charitable methods and institutions» (1910). 4. «Благодійна організація».
3	Зільфа Сміт (Zilpha Smith) (1852-1926) [57; 281]	Стала відома тим, що зуміла успішно об'єднати зусилля філантропічних товариств міста і розвинути нематеріальні види допомоги нужденним у формі послуг «доброзичливих візитерів», «запустила» серію освітніх конференцій для «доброзичливих візитерів»	Виступ про «дружнього відвідувача» (1884); Хронологічний перелік робіт Зільфи Д. Сміт; Паризька експозиція, Спеціальні документи та статистичні дослідження, 1885-1917 (приблизно), «Навчання районних агентів», Паризька експозиція, Спеціальні документи та статистичні дослідження, 1890-1900. «Дослідження статистики благодійності», Массачусетський бюлетень праці, № 12, жовтень 1899, с. 119-170 (жовтень, 1899). «Пустельні дружини та чоловіки, що дезертирують» (1901). «Польові роботи» (1915). Різні брошури та вирізки, 1892, 1905-1906, (1909).
4	Дж. Дьюї (John Dewey) (1859–1952) [232]	Американський філософ, психолог і реформатор освіти. Дьюї був значною постаттю у філософії прагматизму та засновником функціональної психології, пропагандистом освітнього	Неопублікована та втрачена робота «Психологія Іммануїла Канта». Серед основних праць Дьюї: «Освіта. Школа і суспільство» (Education. The School and Society, 1899); «Психологія» (Psychology, 1886); «Дослідження в

		прогресивізму	теоретичній логіці» (Studies in Logical Theory, 1903); «Як ми мислимо» (How We Think, 1910); «Нариси експериментальної логіки» (Essays in Experimental Logic, 1916); «Реконструкція в філософії» (Reconstruction in Philosophy, 1920); «Людська природа і поведінка» (Human Nature and Conduct, 1922); «Досвід і природа» (Experience and Nature, 1925).
5	Джейн Адамс (Laura Jane Addams) (1860-1935) [216; 221; 235; 254]	«Радикальна рука» прогресивного руху, прихильники якого вирішили жити як сусіди серед нужденних в громаді, щоб зсередини дізнатися, як допомогти маргіналізованим членам суспільства	Одна із засновниць чиказької школи соціології, родоначальниця теорії соціальної роботи. «Демократія і соціальна етика» (Democracy and social ethics, 1902); «Нові ідеали миру» (New ideals of peace, 1907).
6	Мері Елен Річмонд (Mary Richmond) (1861-1928) [218; 221; 254]	Бідність як хвороба; завдання соціального працівника вбачала у «соціальному лікуванні» індивіда, що у незадовільному стані, і підготовці підопічного до можливості самостійно вирішувати свої проблеми	Родоначальниця теорії соціальної роботи, автор методу casework. 1.«Дружнє відвідування бідних: керівництво для працюючих у благодійних організаціях» («Friendly Visiting among the Poor: a Handbook for Charity Workers») (1899). 2.«Соціальні діагнози» («Social diagnosis») (1917). 3.«Що таке соціальна індивідуальна робота» («What is social case work?») (1915, 1922)
7	Адольф Мейер (Adolf Meyer) (1866-1950) [254]	Психобіологічний підхід: психічні відхилення особистості є формою соціальної дезадаптації, яку в ряді випадків можна подолати засобами соціального втручання, у лікуванні важливу роль відіграє біографічне вивчення для розуміння всіх аспектів особистості конкретної людини	Автор терміна «ментальна гігієна» («mental hygiene») 1. The Nature and Conception of Dementia Praecox. Boston: Richard G. Badger, (1911).
8	Лайтнер Уитмер (Lightner Witmer) (1867-1956) [251]	Відкрив першу школу навчання медперсоналу та соціальних працівників у роботі з дітьми із затримками розвитку в умовах стаціонару, психолог, клінічний психолог	Організував і очолив журнал, названий «Психологічна клініка» (Psychological Clinic) і підтримав випуск видання «Журнал аномальної психології» (Journal of Abnormal Psychology). Увів в обіг термін «клінічна психологія».
9	Алісе Саломон (Alice Salomon) (1872-1948) [263]	Дослідження у сфері соціальної роботи, підготовка викладацьких та керівних кадрів у сфері соціальної роботи, підвищення їх кваліфікації	Розробниця педагогічного коучингу. «Soziale Diagnose» (1923-1924, Німеччина).

ДОДАТОК В

Основні етапи життя та професійної діяльності Мері Елен Річмонд

Назва етапу, дата	Особливості періоду	Люди, які відіграли певну роль в житті та діяльності Мері Річмонд	Роботи, написані в цей період
Перший етап – від народження до 26 років (1868-1887 рр.) – допрофесійний.			
	Мері Елен Річмонд була єдиною дитиною, що вижила серед дітей які народилися у родині Лавінії та Генрі Річмонд. Після смерті Місіс Лавінії, Мері передали її на виховання матері дружини – бабусі Мехітебл Харріс (Mehitable Harris). Мешкаючи у центрі Балтімора у своєї бабусі, М. Е. Річмонд вбирала у себе знання бабусі, принципи догляду за хворими і нужденними, мала змогу спостерігати за населенням.	На формування світогляду Мері Е. Річмонд вплинуло, що Мехітебл Харріс була прибічницею руху жінок за «тверезе життя» проти алкоголю і підтримувала рух жінок за гендерну рівність. Погляди Мехітебл Харріс на систему освіти 1860-70-х рр. були дуже критичними, у результаті чого початкову освіту Мері Елен Річмонд отримала вдома. З раннього віку тітка і бабуся привчали М. Е. Річмонд до літератури. Її улюбленим письменником був Шекспір.	дані відсутні
	З одинадцяти до сімнадцяти років Міс Річмонд відвідувала школу, де отримала навички спілкування, заведення дружніх стосунків та відбулась її соціальна адаптація поза межами родини і бабусиного пансіону	Під час навчання на М. Е. Річмонд вплинули її викладачі Елізабет Бер і Лаура де Валін, які теж захоплювались літературою і допомогли сформувати у дослідниці критичне мислення.	дані відсутні
Після закінчення школи	М. Е. Річмонд переїжджає до Нью-Йорку, де влаштовується на роботу секретарем і багато працює, що позначилося на її і так поганому здоров'ї.	Елізабет Бер і Лаура де Валін допомогли сформувати у дослідниці критичне мислення	дані відсутні
У 1880 р.	Мері Елен Річмонд влаштовується працювати бухгалтером у Балтиморі й бере на себе обов'язки опіки та фінансового утримання бабусі Мехітебл Харріс та двох тіток. Учасниця клубу «De Valin»	Елізабет Бер і Лаура де Валін	дані відсутні
у 1882 р	Міс Річмонд стала активною учасницею, клубу жінок «Truth Seekers», а з часом і лідером цього клубу, створювала програми для самоосвіти і розвитку світогляду	дані відсутні	аналіз-есе робіт Чарльза Діккенса, Вашингтона

	його учасниць. За кілька років клуб став популярним не тільки серед жінок-працівниць, а й серед жінок заможної категорії населення. Учасниця клубу «De Valin». Напчання в бібліотеці Peabody при університеті Дж. Хопкінса		Ірвінга, Томаса Мора, Джона Мільтона, Дж. Тейлора.
У 1884 р	Після смерті бабусі, М. Е. Річмонд переїжджає до мачухи Лаури Річмонд аби допомогти їй фінансово виховувати неповнолітніх синів.	дані відсутні	дані відсутні
З 1886 р	Мері Е. Річмонд відвідувала службу унітарної церкви у Балтіморі.	Прихильність дослідниці до робіт Емерсона стала базисом для формування її позитивних поглядів щодо унітарної церкви. Проповіді, що були прослухані Мері Елен Річмонд в унітарній церкві, допомогли їй сформувати постулати майбутньої професійної соціальної роботи: терпимість, любов, великодушність, соціальна відповідальність, й показали роль моралі в суспільстві. Ідеї, сприйняті з проповідей, М. Е. Річмонд передавала у недільних школах, куди приходили представники бідних родин зі своїми дітьми. Міс Річмонд входила до складу ради директорів Дитячого християнського союзу (Directors for the Children's Christian Union), метою якого було покращення умов життя нужденних. З часом робота М. Е. Річмонд у класі з літератури при церкві зменшується і починається період активної участі в організації жінок-робітниць YWCA	дані відсутні
Другий етап – професійне становлення (половина 1888-1900 рр.)			
У грудні 1888 р	М. Е. Річмонд подає документи на посаду помічника скарбничого в COS (Charity Organization Society) у Baltimore Sun. У цей період починається розвиток Мері Е. Річмонд як спеціаліста благодійної сфери на офіційній посаді.	Під час практики у Бостоні М. Е. Річмонд знайомиться із Зільфою Сміт (Zilpha Smith).	дані відсутні

З ініціатив и М.Е.Річ монд у 1898 року в США	відкрито першу національну школу прикладної філантропії (сьогодні — факультет соціальної роботи Колумбійського університету	дані відсутні	«Дружній візит до бідняків: керівництво для працюючих у благодійних організаціях» («Friendly Visiting among the Poor: a Handbook for Charity Workers»).
У 1891-1900 рр.	М. Е. Річмонд займалася адміністративною роботою. Аналізуючи погляди на благодійність соціологів й медиків, представників духовенства, громадських лідерів і поєднуючи ці знання з особистим досвідом, Мері Елен Річмонд сформулювала основний постулат благодійної діяльності як «освіченого і безкорисливого індивідуалізму», що виражається в «дружбі з нужденним»	Наставником у благодійній сфері був Джон Гленн (John Glenn), який мав конкретний багаторічний досвід у сфері керування благодійними організаціями і підготовці волонтерів.	дані відсутні
У 1889 р	Мері Е. Річмонд працюючи у дослідницькій групі для підготовки студентів для COS, отримала завдання об'єднати нову науку про благодійність з її власним почуттям особистої свідомості у сфері людського виміру. Вивчаючи соціальну і політичну філософію	дані відсутні	М.Е.Річмонд готує бібліографічний список, корисний для студентів COS, в якому вона рекомендує Енні Поль «Як допомогти бідним» (1884), Жозефіну Шо Лоуелл «Урядова допомога та приватна благодійність» (1884), роботи

			Карла Лока, огляд журналу благодійних організацій, опублікованому в Нью-Йорку COS, й біографії таких відомих реформаторів, як Доротей Дікс, Елізабет Фрай, Едвард Денісон (Denison)
У 1891 р	Мері Елен Річмонд, стає генеральним секретарем COS у Балтиморі. До того часу цю посаду могли займати тільки чоловіки з певним статусом і освітою. Мері Е. Річмонд багато працює. Показником розвитку організації є зростання кількості волонтерів та звернень про допомогу: цифри вимірюються в десятках тисяч	Джон Гленн	дані відсутні
У 1896 р	З цього року зростає професійний авторитет М. Е. Річмонд у сфері благодійності (теорії й практики). Розглядаючи умови бідності і можливості виходу з неї, Мері Е. Річмонд акцентує роботу дружніх відвідувачів на аспекті моральної відповідальності клієнта, його бажанні змінити життя. Беручи активну участь у Міському Клубі Гарної (Ефективної) Влади (Arundell Good Government Club), що був присвячений принципам чесного та ефективного уряду, Річмонд разом з іншими тридцятьма видатними жінками Балтимору скерували свої сили у сферу реформ у галузі освіти і громадської благодійності	Вплив наставників Д. Гленна (який помер на весні) і З. Сміт знижується	дані відсутні
У 1899 р	М. Е. Річмонд ініціювала дослідження певних околиць Балтимору, метою якого було	дані відсутні	«Friendly Visiting among the

	вивчення впливу етнічної приналежності, раси, жіночої зайнятості в пакувальній галузі на відвідування дітьми школи.		Роор» («Дружні відвідування бідних») (1899),
Третій етап – період професійного авторитету (1900-1928 рр)			
На весні 1900 року	М. Е. Річмонд отримує запрошення стати генеральним секретарем Суспільної Благодійної організації у Філадельфії (Philadelphia Society for Organizing Charity (SOC) і переїздить до Філадельфії	дані відсутні	У той же рік Arundell Club звернув увагу на її дослідження і використав його результати при розробці законопроекту обов'язкової освіти, що, незважаючи на сильну опозицію, був прийнятий в штаті Меріленд Генеральною Асамблеєю у 1901 р.
	М. Е. Річмонд були співкерівницями Комітету жінок бюро місцевої партії, як першої жіночої політичної організації у Філадельфії (перекл. наш) (Women's Committee for the City Party).	разом з Хелен Перріш	Авторитет М. Е. Річмонд у благодійних колах приніс фінансові вливання, нових співробітників і волонтерів в організацію. Серед її досягнень наведемо: реформування роботи організації, розробка навчальних програм для волонтерів і

			спеціалістів благодійної сфери, моніторинг соціальної ситуації у місті і публікація досліджень, відстоюванн я і лобіювання ініціатив у сфері трудового, пенсійного та страхового законодавст ва Філадельфії
У 1902 році	М. Е. Річмонд була обрана одним з американських делегатів для участі в Кубинській конференції благодійності та корекції (the Cuban Conference of Charities and Correction).	дані відсутні	дані відсутні
У 1906 році	З Нью-Йоркської благодійної організації (New York COS) надійшло запрошення про роботу, але Мері Е. Річмонд відмовилась.	дані відсутні	дані відсутні
З 1905 по 1909 рр.	М. Е. Річмонд працювала редактором журналу так званого Польового відділу (Field Department) нової організації, що об'єднала Нью-Йоркську благодійну організацію (New York Charity Organization Society), Університетське містечко Чикаго (the University Settlement of Chicago) та лідерів єврейської благодійної спільноти (Jewish charitable community) (перекл. наш)	дані відсутні	дані відсутні
У 1908 року	Запропоновала метод «case work» (індивідуалізованої соціальної допомоги).	дані відсутні	дані відсутні
1909 рік	М. Е. Річмонд здебільшого рік присвятила навчанню та підготовці кадрів, але вже в Фондації ім. Рассела Сейджа (Russell Sage Foundation) (перекл. наш) в Нью-Йорку	дані відсутні	дані відсутні

У 1911 р	За участю благодійних організацій, було утворено незалежну Асоціацію американських товариств з організації благодійності (American Association of Societies for Organizing Charity) (перекл. наш), М. Е. Річмонд мала можливість повернути основну увагу цієї структури до власних позицій: розробки професійних стандартів для благодійної організації шляхом проведення наукових досліджень і філантропічної освіти для благодійників	дані відсутні	дані відсутні
У 1913 р		дані відсутні	«A Study of Nine Hundred and Eighty-five Widows» («Дослідження дев'яцот вісімдесят п'яти вдовиць») (1913),
У 1917 році	Вперше було зроблено спробу визначити теоретичні й методичні принципи соціальної роботи. Монографія та підручник були основними у навчальних закладах із підготовки професійних соціальних працівників	Колегою та соратником виступала Зільфа Дрю Сміт (1852-1926).	1. монографія «Social diagnose» («Соціальний діагноз»). 2. підручник «What is social case work?» («Що таке соціальна індивідуальна робота»)

1918-1930	дані відсутні	дані відсутні	<p>address «War and Family Solidarity» (виступ «Війна і родинна солідарність») (1918), «What Is Social Case Work?» («Що таке соціальна індивідуальна робота?») (1922), «Child Marriages» («Дитячі шлюби») (1925) «The Concern of the Community with Marriage» (виступ «Стурбованість спільноти про шлюб») (1927), «Marriage and the State» («Шлюб і держава») (1929 Post humously «The Long View, a collection of Richmond's earlier published and unpublished essays and addresses» (Посмертно «Перспектив</p>
-----------	---------------	---------------	---

			а», збірник раніше опублікован их і не опублікован их есе і виступів М. Е. Річмон д) (1930)
--	--	--	---

ДОДАТОК Д-1

Робоча навчальна програма з дисципліни «Історія і теорія соціальної роботи»

для напряму 1301 Соціальне забезпечення
спеціальності(ей) 6.130102 Соціальна робота
спеціалізації(ій) Соціально-правова робота

Форма навчання _____ дена _____ Курс III Семестр 5, 6
Всього годин 108 за навчальним планом (_____)

дата

затвердження навч.плану

- лекції (Л) 72
- семінарські заняття (СЗ) 34
- практичні заняття (ПЗ) _____
- лабораторні заняття (ЛЗ) _____
- індивідуально-консультативна робота (ІКР) _____
- самостійна робота студентів (СРС) 74

Робоча навчальна програма складена на основі: Навчальної програми «Теорія соціальної роботи» професора Н.М. Чернухи

Укладач(і) робочої навчальної програми ст. викладач кафедри соціологія та соціальна робота Л. Ю. Ворначева

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

I. Мета, завдання і змістові модулі дисципліни

Мета: полягає в ознайомленні студентів з основними етапами зародження, становлення та еволюції соціальної роботи від форм благодійництва до професійного виду діяльності.

Завдання курсу:

- зброїти слухачів з особливостями курсу «Історія соціальної роботи в Україні та за кордоном»;
- зорієнтувати студентів в етапах зародження та становлення соціальної роботи;
- визначити найбільш важливі періоди в розвитку соціальної роботи;
- ознайомити майбутніх спеціалістів із проміжними законами, які мали значення для життя минулого покоління;
- зосередити увагу на спеціальних професійних якостях спеціаліста в різних історичних епохах;

Для досягнення мети та виконання поставлених завдань програмою передбачено теоретичні, практичні та самостійні види робіт.

Після вивчення курсу студенти повинні знати:

- історію розвитку соціальної допомоги та соціальної роботи від античного суспільства до наших днів;
- усвідомити диференціацію в діяльності благодійних товариств та професійної соціальної роботи;
- критично аналізувати різні методи та прийоми підготовки соціального працівника;
- основні поняття та категорії курсу,

уміти:

- працювати з науковою літературою, зокрема, першоджерелами;
- самостійно робити висновки та узагальнення стосовно різних аспектів проблем, що вивчаються;

- вести дискусії, організовувати проблемні групи з метою активізації засвоєння матеріалу курсу;
- використовувати набуті знання на практиці.

Змістові модулі:

Змістовий модуль I. Зародження та становлення соціальної роботи в Україні.

Змістовний модуль II. Становлення і розвиток системи соціальної політики в Україні.

Змістовний модуль III. Формування наукових основ соціальної роботи в Європі.

Змістовний модуль IV. Формування наукових основ соціальної роботи у світі.

Змістовний модуль V. Сучасний стан та перспективи соціальної роботи та благодійності у світі.

Програма розрахована на 180 години. Розподіл годин відповідає тематичному плану. Пройшовши курс навчання з дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи» слухачі здають залік у першому семестрі та іспит у другому семестрі. Форма контролю: залік, іспит.

Міжпредметні зв'язки: Вивчення дисципліни «Історія і теорія соціальної роботи» пов'язане з вивченням таких курсів і дисциплін, як: «Практики соціальної роботи», «Соціальна робота закордоном», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів» а також «Соціологія», «Соціальна структура суспільства», «Соціологія особистості», «Соціальна робота з різними категоріями населення», «Соціальна психологія» та ін.

II. Тематичний план дисципліни

№	Курс <u>III</u> Семестр <u>5, 6</u> Всього годин у семестрі _____ Теми	Кількість годин, з них:						Примітка
		лекції (Л)	семінар. зан. (СЗ)	практ., лаб. зан. (ПЗ, ЛЗ)	інд.-конс. роб. (ІКР)	сам. роб. студ. (СРС)	форма контролю	
	Змістовний модуль I. Зародження та становлення соціальної роботи в Україні							
1	Методичні і теоретичні основи історії соціальної роботи	2				2	У Т	
2	«Милосердя» та «благодійність як соціокультурний феномен»	2	2			2	У, СР	
3	Соціальна допомога в давньому суспільстві	2				2	ПК, У, СР	
4	Практика соціальної підтримки на Русі X – XII століть	2	2			2	У, СР, КР	
	Змістовний модуль II. Становлення і розвиток системи соціальної політики в Україні							
5	Розвиток соціальної допомоги XII – XVII століть	2	2			4	У, СР	
6	Система соціальної допомоги в Україні з XIX – до початку XX століття	2	2			3	У, СР	
7	Система соціальної роботи в Радянській Україні (1917-1991 рр.)	4	2			4	ПК, У, СР	
8	Система та структура соціальної роботи й соціальної політики в незалежній Україні (1991-... рр.)	4	2			3	ПК, У, КР, СР	
	Змістовний модуль III. Формування наукових основ соціальної роботи в Європі							
10	Становлення наукових основ соціальної роботи в античний та середньовічний історичні періоди в Європі	2				4	У, Т, СР	
11	Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб у Франції та Великій Британії	4	2			4	У, КР, СР	
12	Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та	4	2			4	ПК, У, КР,	

	розвитку системи соціальних служб Швеції та Німеччині						СР	
13	Досвід соціальної роботи в Європейських країнах	4	2			2	У, СР	
14	Правові основи соціальної роботи Євросоюзу	2				4	У, СР, Т	
	Змістовний модуль IV. Формування наукових основ соціальної роботи у світі							
15	Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Росії	2	2			4	У, СР, Т	
16	Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб США та Канади	6	2			6	У, СР, Т	
17	Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи на території Південної Америки та Мексики	4	2			2	ПК, У, СР	
18	Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи в країнах Сходу	7	2			4	У, СР, Т, КР	
19	Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи Ізраїлю та Близького й Середнього Сходу	6	2			4	У, СР, Т	
20	Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи країн Африки	3	2			4	У, СР, КР	
21	Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи в Австралії	4	2			4	У, СР	
	Змістовний модуль V. Сучасний стан та перспективи соціальної роботи та благо чинності у світі							
22	Особливості сучасної приватної і недержавної філантропії	2	1			4	ПК, У, КР, СР	
23	Сучасний стан системи	2	1			2	ПК,	

	соціального забезпечення у XXI столітті: особливості, перспективи і виклики						У, КР, СР	
	Всього:	72	34			74	Залік, іспит	

Форми контролю:
усне опитування – У
контрольні роботи – КР
перевірка конспектів – ПК
перевірка завдань для самостійної роботи – СР
тестування – Т
колоквіум - К
інші - _____

III. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ЗА МОДУЛЯМИ

Змістовний модуль I. Зародження та становлення соціальної роботи в Україні

Методичні і теоретичні основи історії соціальної роботи. «Милосердя» та «благодійність як соціокультурний феномен». Соціальна допомога в давньому суспільстві. Практика соціальної підтримки на Русі X – XII століть.

Змістовний модуль II. Становлення і розвиток системи соціальної політики в Україні

Розвиток соціальної допомоги XII – XVII століть. Система соціальної допомоги в Україні з XIX – до початку XX століття. Система соціальної роботи в Радянській Україні (1917–1991 рр.). Система та структура соціальної роботи в незалежній Україні (1917–1991 рр.).

Змістовний модуль III. Формування наукових основ соціальної роботи в Європі.

Становлення наукових основ соціальної роботи в античній та середньовічній історичні періоди в Європі. Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб у Франції та Великій Британії. Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Швеції та Німеччині Досвід соціальної роботи в Європейських країнах. Правові основи соціальної роботи Євросоюзу

Змістовний модуль IV. Формування наукових снов соціальної роботи у світі.

Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Росії. Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб США та Канади. Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи на території Південної Америки. Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи в країнах Сходу. Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи Ізраїлю та Близького й Середнього Сходу. Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи країн Африки. Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи в Австралії.

Змістовний модуль V. Сучасний стан та перспективи соціальної роботи та благочинності у світі.

Особливості сучасної приватної і недержавної філантропії. Сучасний стан системи соціального забезпечення у XXI столітті: особливості, перспективи і виклики.

Змістовний модуль I. Зародження та становлення соціальної роботи в Україні

Тема 1: Методичні і теоретичні основи історії соціальної роботи.

1. Основні поняття і визначення курсу “Історія соціальної роботи”
 2. Соціальна робота як теорія і практика допомоги людині
 3. Західна і вітчизняна теоретичні парадигми соціальної роботи
- Література: 2, 3, 6, 13, 16, 33, 36

Тема 2: «Милосердя» та «благодійність як соціокультурний феномен».

1. Соціокультурний зміст благодійності та милосердя.
 2. Схожість та відмінність понять «милосердя» та «благочинність».
 3. Поняття «меценатство» і його відмінність від поняття «благодійність».
 4. Сутність і призначення людини. Загально філософський дискурс.
- Література: 13, 16, 23.

Тема 3: Соціальна допомога в давньому суспільстві.

1. Уклад життя стародавніх слов'ян.
 2. Форми підтримки та взаємодопомоги в суспільстві.
 3. Міфічно-релігійні основи соціальної роботи та соціальної політики.
- Література: 2, 3, 4, 5, 6.

Тема 4: Практика соціальної підтримки на Русі X – XII століть.

1. Княже піклування і церковно-монастирська допомога в Київській Русі
 2. Особливості приходської допомоги
 3. Розвиток питань суспільної допомоги в християнській літературі і звичаєвому праві давньоруської держави
 4. Статус особи, яка потребує допомоги
- Література: 2, 3, 6, 13, 16, 33, 36

Змістовний модуль II. Становлення і розвиток системи соціальної політики в Україні

Тема 5: Розвиток соціальної допомоги XII – XVIII століть.

1. Національно-самобутні форми суспільної допомоги українського народу
 2. Утвердження державно-адміністративної, розвиток громадської і приватної форм допомоги в Російській імперії
- Література: 4, 13, 16, 26, 29, 49.

Тема 6: Система соціальної допомоги в Україні з XIX – до початку XX століття.

1. Суспільно-економічні фактори, що сприяли розвитку соціальної допомоги в XIX – початку XX століття
 2. Роль органів самоуправління у розширенні рамок соціальної допомоги
 3. Діяльність благодійних товариств і громадських організацій
 4. Становлення пенсійного забезпечення, кредитної справи та кооперації
- Література: 2, 3, 13, 16, 33, 36.

Тема 7: Система соціальної роботи в Радянській Україні (1917-1991 рр.).

1. Суспільно-економічні фактори, що сприяли розвитку соціальної допомоги в XIX – початку XX століття
 2. Роль органів самоуправління у розширенні рамок соціальної допомоги
 3. Діяльність благодійних товариств і громадських організацій
 4. Становлення пенсійного забезпечення, кредитної справи та кооперації
- Література: 2, 3, 13, 16, 33, 36.

Тема 8: Система та структура соціальної роботи в незалежній Україні (1991 - ...).

1. Соціальна політика в Україні.
 2. Правові основи соціальної роботи в незалежній Україні.
 3. Структура державних органів, що реалізують соціальну політику та соціальну роботу України.
 4. Основні практики соціальної роботи сучасної України.
- Література: 2, 9, 11, 13, 33, 45.

Змістовний модуль III. Формування наукових основ соціальної роботи в Європі

Тема 9: Становлення наукових основ соціальної роботи в античний та середньовічний історичні періоди в Європі

1. Благодійність у державах Стародавнього Сходу
2. Благодійність у Давній Греції та Давньому Римі
3. Організація соціальної допомоги в середньовіччі.
4. Домінуюча роль церкви у наданні соціальної допомоги періоду середньовіччя.

Література: 4, 5, 22, 47, 48.

Тема 10: Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб у Франції та Великій Британії

1. Організація соціальної роботи Франції та Великої Британії.
2. Педагогічна анімація.
3. Підготовка кадрів соціальних працівників.
1. Соціальна робота в школі.
4. Соціальна робота з особами, що мають вади.

Література: 22, 23, 25, 35.

Тема 11: Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Швеції та Німеччині

1. Становлення соціально-педагогічної роботи в Німеччині.
2. Діяльність соціальних служб Німеччини.
3. Соціальний захист сімей, дітей і підлітків Німеччини.
4. Соціальна робота в громаді, як основа Швецької професії.
5. Діяльність соціальних служб Швеції.
6. Участь поштової служби в соціальній допомозі населенню Швеції.

Література: 11, 22, 27, 32, 33, 35, 48.

Тема 12: Досвід соціальної роботи в Європейських країнах

1. Моделі соціальної роботи країн Північної Європи.
2. Моделі соціальної роботи країн Південної Європи.
3. Соціально-Історичний досвід країн.

Література: 11, 22, 27, 32, 33, 35, 48.

Тема 13: Правові основи соціальної роботи Євросоюзу

1. Правові основи соціальної роботи та соціальної політики Євросоюзу
2. Ефективна форма запобігання соціальним конфліктам у країнах Європейського Союзу.

Література: 11, 22, 27, 32, 33, 35, 48.

Змістовний модуль IV. Формування наукових основ соціальної роботи у світі

Тема 14: Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Росії

1. Історія соціальної роботи в Росії.
2. Соціальна робота в сучасній Росії.
3. Перспективи і розвиток соціальної роботи в Росії.

Література: 1, 2, 4, 7, 8, 15, 20, 29, 49.

Тема 15: Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб США та Канади

1. Сутність соціальної роботи в США.
2. Підготовка соціальних працівників в США.
3. Соціальна робота з сім'єю.
4. Соціальна робота в школі.
5. Сутність соціальної роботи в Канаді.
6. Підготовка соціальних працівників в Канаді.
7. Основні теоретико-методологічні прийоми соціальної роботи в Канаді.

Література: 19, 25, 22, 35, 40.

Тема 16: Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи на території Південної Америки та Мексики

1. Правові основи соціальної політики та соціальної роботи країн Південної Америки.
 2. Правові основи соціальної політики та соціальної роботи Мексики.
 3. Напрямки діяльності соціальної роботи.
 4. Діяльність волонтерів ООН в країнах Південної Америки та Мексики.
- Література: 12, 23, 30, 37, 40.

Тема 17: Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи в країнах Сходу

1. Особливості соціальної політики в КНР
 2. Система освіти в Китаї
 3. Соціальні аспекти виховання молоді в Японії
 4. Система освіти Японії
- Література: 22, 23, 35, 47.

Тема 18: Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи Ізраїлю та Близького й Середнього Сходу

1. Передумови підвищення рівня соціалізації в Ізраїлі
 2. Захист прав дітей.
 3. Підготовка соціальних працівників в Ізраїлі.
 4. Історичні та культурні умови соціального забезпечення Близького й Середнього Сходу.
 5. Підтримка нужденних.
- Література: 19, 22, 25, 35.

Тема 19: Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи країн Африки

1. Соціальні проблеми розвитку країн Африки.
 2. Роль міжнародних організацій у встановленні соціального захисту населення в країнах Африки.
 3. Діяльність волонтерів ООН в країнах Африки.
- Література: 30, 32, 42, 46, 50.

Тема 20: Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи в Австралії

1. Професійна підготовка соціальних працівників у Австралії.
 2. Соціальне забезпечення в Австралії.
 3. Правові основи соціального забезпечення та соціальної роботи в Австралії.
- Література: 7, 24, 38, 43.

Змістовний модуль V. Сучасний стан та перспективи соціальної роботи та благо чинності у світі

Тема 21: Особливості приватної і недержавної філантропії

1. Роль недержавних громадських організацій в реалізації соціальної політики в Україні та світі.
 2. Соціально-правові основи приватної та недержавної благодійності в Україні.
 3. Приватна благодійність: вплив на суспільство та державу.
 4. Благодійність міжнародних корпорацій.
- Література: 9, 10, 17, 18, 28, 34, 39, 51.

Тема 22: Сучасний стан системи соціального забезпечення у XXI столітті: особливості, перспективи і виклики

1. Основні проблеми сучасної системи соціального забезпечення та соціальної роботи у світі.
 2. Основні проблеми сучасної системи соціального забезпечення та соціальної роботи в Україні.
 3. Перспективи системи соціальної роботи у світі та Україні.
- Література: 19, 29, 32, 35, 45, 48.

**V. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ, ЛАБОРАТОРНИХ) ЗАНЯТЬ
Тема: «Милосердя» та «благодійність як соціокультурний феномен»**

1. Розкрити сутність суспільної солідарності Е. Дюркгейм
 2. Апресян Р. Г. Филантропия: милостыня или социальная инженерия?
 3. Закони Хаммурапі
 4. Закони Ману
 5. Розкрийте суть християнської ідеології милосердя
 6. Перерахуйте фактори, які мали визначальний вплив на формування соціальної допомоги в давніх слов'ян. Використайте при цьому знання курсів «Історія України»
 7. Охарактеризуйте основні форми допомоги у давніх слов'ян
- Література: 2, 3, 13, 16, 21, 33, 36.

Тема: Практика соціальної підтримки на Русі X – XII століть

1. Охарактеризуйте зміни, які внесло християнство в ідеологію допомоги нужденним на Русі
 2. Чому княжа допомога характеризується дослідниками як суперечливе явище? Розкрийте зміст благодійної діяльності київських князів
 3. У чому проявлявся “патерналістський контроль держави” щодо церковно-монастирської форми опіки ?
 4. Які риси приходської допомоги дозволяють дослідникам порівнювати її з громадською?
- Література: 2, 3, 13, 16, 21, 33, 36.

Тема: Розвиток соціальної допомоги XII – XVIII століть

1. Основні тенденції у сфері соціальної допомоги європейських країн.
 2. Зміна статусу особи, яка потребує допомоги.
 3. Національно-самобутні форми суспільної допомоги українського народу.
 4. Утвердження державно-адміністративної, розвиток громадянської і приватної форм допомоги в Російській імперії.
- Література: 1, 2, 4, 25, 26, 33, 49.

Тема: Система соціальної допомоги в Україні з XIX – до початку XX століття

1. Наукові дослідження соціальних проблем та їх роль у розробці питань соціальної допомоги в Україні в кінці XIX – початку XX ст.
 2. Суспільно-економічні фактори на Україні, що сприяли розвитку соціальної допомоги в кінці XIX – початку XX ст.
 3. Становлення системи державної соціальної політики на Україні у XIX ст.
 4. Роль органів самоуправління на території України у розширенні рамок соціальної допомоги в кінці XIX – початку XX ст.
 5. Діяльність благодійних товариств і громадських організацій в Україні кінця XIX – початку XX ст.
- Література: 6, 9, 11, 13, 16, 25, 27.

Тема: Система соціальної роботи в Радянській Україні (1917-1991 рр.)

1. Становлення пенсійного забезпечення та кредитної справи в Україні в XX ст.
 2. Суспільно-економічні фактори, що сприяли розвитку соціальної допомоги в XX ст.
 3. Роль органів самоуправління у розширенні рамок соціальної допомоги.
 4. Основні напрямки соціального забезпечення населення у довоєнний період на території України.
 5. Особливості соціальної роботи в період Великої вітчизняної війни.
 6. Державна система соціального забезпечення в СРСР 1945-1991 р.
- Література: 11, 25, 45.

Тема: Система та структура соціальної роботи й соціальної політики в незалежній Україні (1991-... рр.)

1. Правові основи соціального забезпечення та соціальної роботи в Україні.
 2. Державна система соціального забезпечення та соціальної роботи в Україні.
 3. Професійна підготовка фахівців з соціальної роботи.
 4. Роль благодійних організацій в реалізації соціальної політики України.
- Література: 6, 9, 11, 13, 16, 25, 27, 32, 45.

Тема: Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб у Франції та Великій Британії

1. Підготовка кадрів соціальних працівників.
2. Організація соціальної роботи.
3. Педагогічна анімація.
4. Сучасні проблеми міграції та еміграції у Франції та Великій Британії.

Література: 19, 22, 25, 35.

Тема: Історичні тенденції підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Швеції та Німеччини

1. Становлення соціально-педагогічної роботи
2. Діяльність соціальних служб
3. Соціальний захист сімей, дітей і підлітків
4. Соціальна робота в громаді
5. Діяльність соціальних служб
6. Участь поштової служби в соціальній допомозі населенню

Література: 11, 22, 27, 32, 33, 35, 48.

Тема: Досвід соціальної роботи в Європейських країнах

1. Правові основи соціальної роботи в Євросоюзі.
2. Специфіка соціальної роботи в Північних країн Європи від Південних та Пострадянських країн.
3. Сучасні проблеми в реалізації соціальної роботи в Європі.

Література: 11, 22, 27, 32, 33, 35, 48.

Тема: Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб Росії

1. Основні соціально-економічні особливості соціального забезпечення в Росії.
2. Правове регулювання соціальної роботи в Росії.
3. Тенденції і перспективи соціальної роботи в Росії.
4. Можливості творчого використання історичного досвіду соціальної роботи в сучасних російських умовах.

Література: 1, 2, 4, 8, 15, 20, 29, 49.

Тема: Соціально-історичні та економічні умови підготовки соціальних працівників та розвитку системи соціальних служб США та Канади

1. Виникнення соціальної роботи як професії в к. XIX-поч. XX ст. (М.Річмонд, Д.Адамс, А.Саломон).
2. Характеристика процесу становлення системи соціального захисту та соціальних служб у США в Канаді.
3. Назвіть основні критерії компетентності соціального працівника в США, порівняйте з Канадським досвідом.
4. Проблема соціалізації особистості в освіті США та Канади.
5. Назвіть особливості общинного навчання та общинного виховання
6. Яких особливих соціально-педагогічних підходів вимагає в США робота з “важкими” підлітками і неповнолітніми з групи ризику.
7. Програми, які складають систему соціального забезпечення в Канаді: social security system, social safety net, welfare state.
8. Кризові центри для жінок: порівняння Канадського та Американського досвіду.

Література: 4, 5, 6, 22, 33, 35.

Тема: Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи на території Південної Америки та Мексики

1. Порівняйте правові основи соціальної політики та соціальної роботи країн Південної Америки та Мексики.
2. Напрямки діяльності соціальної роботи.

3. Чим відрізняється модель освіти соціальних працівників в Мексиці в порівнянні з іншими Латинської Америки.

4. Діяльність волонтерів ООН в країнах Південної Америки та Мексики.

Література: Література: 12, 23, 30, 37, 40.

Тема: Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи в країнах Сходу

1. Особливості соціальної політики в КНР.

2. Соціальні аспекти виховання молоді в Японії.

3. Соціальне забезпечення Східної і Південної Кореї.

4. Аспекти соціальної роботи в Індії.

5. Приклади соціальної роботи в країнах Сходу (Філіппіни, В'єтнам, Камбоджа, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Індонезія, Лаос, Монголія, Гонконг).

Література: 22, 23, 35, 47.

Тема: Історично-соціальні умови формування соціальної політики та соціальної роботи Ізраїлю та Близького й Середнього Сходу

1. Розкрийте основні завдання системи соціального забезпечення в країні

2. Який головний принцип системи охорони здоров'я в країні

3. Специфіка підготовки соціальних працівників в Ізраїлі

4. Історичні та культурні умови соціального забезпечення Близького й Середнього Сходу.

5. Підтримка нужденних.

Література: 4, 19, 22, 33, 35, 45.

Тема: Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи країн Африки

1. Розвиток систем соціального забезпечення в країнах Африки.

2. Діяльність міжнародних організацій в країнах Африки.

3. Соціально правові основи в країнах Африки.

Література: 30, 32, 42, 46, 50.

Тема: Соціально-історичні та економічні умови формування соціальної роботи в Австралії

1. Вплив соціальних, кліматичних та історичних умов на формування особливостей системи соціального забезпечення Австралії.

2. Соціальна політика Австралії.

3. Особливості пенсійного забезпечення Австралії.

4. Особливості медичного забезпечення Австралії.

5. Освітня система та підготовка кадрів в сфері соціальної роботи.

6. Діаспори в Австралії.

Література: 7, 24, 38, 43.

Тема: Особливості сучасної приватної і недержавної філантропії

1. Приклади вдалих соціальних проектів недержавних громадських організацій в реалізації соціальної політики в Україні

2. Приклади вдалих соціальних проектів недержавних громадських організацій в реалізації соціальної політики у світі.

3. Благодійність міжнародних корпорацій (розкрити конкретні приклади).

Література: 19, 29, 32, 35, 45, 48.

Тема: Сучасний стан системи соціального забезпечення у XXI столітті: особливості, перспективи і виклики

1. Вкажіть основні проблеми сучасної системи соціальної роботи у світі, запропонуйте їх вирішення.

2. Вкажіть основні проблеми сучасної системи соціального забезпечення та соціальної роботи в Україні.

3. Які перспективи системи соціальної роботи у світі та Україні?

Література: 9, 10, 17, 18, 28, 34, 39, 51

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Основним завданням самостійної роботи студентів є робота з бібліографічним фондом бібліотеки під час підготовки до семінарсько-практичних занять: задля виступу, задля готовності до обговорення семінарських матеріалів, задля готовності вірно надати відповіді в ході семінарського тестування, а також у виконанні практичних завдань з курсу.

Результатом самостійної роботи з літературними джерелами має бути позитивне складання заліку.

Впродовж навчального курсу студент виконує індивідуальне завдання у вигляді доповіді / есе / схеми / таблиці / електронної презентації в рамках наступної тематики:

1. Критерії визначення статусу особи, що потребує допомоги в античному суспільстві.
2. Роль церкви у наданні соціальної допомоги в період середньовіччя.
3. Зародження системи державного соціального забезпечення в країнах Західної Європи (XIX ст.).
4. Зародження приватної благодійності в країнах Західної Європи (XIX ст.).
5. Становлення системи державної соціальної політики в Україні у XIX столітті.
6. Становлення системи державної соціальної політики в Росії у XIX столітті.
7. Започаткування соціальної роботи як професійного виду діяльності в Америці (початок XX ст.).
8. Започаткування соціальної роботи як професійного виду діяльності в Європі (початок XX ст.).
9. Професіоналізація соціальної роботи за кордоном (1920–1940 рр.).
10. Перші методики в соціальній роботі (М.Річмонд).
11. Діяльність соціальних працівників під час II світової війни.
12. Визначення статусу соціального працівника у воєнні роки.
13. Медико-соціальні підходи до соціальної роботи у повоєнні роки
14. Розвиток методик соціальної роботи в групах та общинах.
15. Започаткування роботи соціальних працівників на вулицях, у кварталах, комунах.
16. Система соціального захисту громадян СРСР.
17. Розвиток теоретико-методологічної бази соціальної роботи у питаннях практичної допомоги клієнтам.
18. Характеристика праці У.Лоренца „Социальная работа в изменяющейся Европе”.
19. Виникнення соціальної роботи як професії в к. XIX-поч.XX ст. (М.Річмонд, Д.Адамс, А.Саломон).
20. Становлення індивідуального методу соціальної роботи. Особливості практичної роботи на індивідуальному рівні.
21. Перші методики в соціальній роботі.
22. Стан соціальної роботи за рубежем у повоєнні роки.
23. Система соціального захисту громадян СРСР.
24. Яку модель соціального забезпечення було обрано в СРСР?
25. На яких рівнях здійснюється соціальна робота у Великобританії?

Вимоги до оформлення:

Доповідь: Об'єм роботи – 4-5 стор. Доповідь має містити вступ, основний зміст, висновки та список літератури (мінімум 3 джерела). Автор доповіді крім обов'язково має висловити власну думку щодо обраної теми доповіді.

Есе. Об'єм роботи – 1-2 стор. Автор есе повинен висловити власну думку стосовно обраної теми.

Реферат: Об'єм роботи – 12-13 стор. Реферат має містити вступ, основний зміст, висновки та список літератури (мінімум 5 джерел). Автор доповіді крім обов'язково має висловити власну думку щодо обраної теми.

Презентація: Об'єм роботи – до 12 слайдів. Автор презентації при її захисті повинен висловити свою думку.

Для оформлення роботи студентам рекомендується використовувати шрифт Times New Roman, 14 розмір. Поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см., лівє – 1,5 см., правє – 3 см.

VII. Індивідуально-консультативна робота

В процесі викладання можливі індивідуальні консультації за вимогами студентів з метою покращення розуміння теоретичного та практичного матеріалів, а також з метою консультації пошуку літературних джерел соціологічної інформації.

VIII. Методики активізації процесу навчання

В ході семінарського тестування студентам пропонується дати відповідь на запропоновані твердження (згоден, незгоден) або вибрати один з варіантів відповіді, що сприяє активному мисленню, розвитку логічного мислення та стимуляції сприйняття соціологічної інформації під час лекційних занять. Серед тверджень є вірні або абсолютно невірні варіанти твердження або варіанти відповіді. Тестування містить питання, на які студент має дати відкриті відповіді розкривши й охарактеризувавши термін, наукову категорію або теорію.

Студента заохочуємо до будь-якої форми активної участі в обговоренні ключових питань практичного заняття, виконання ним практичних завдань.

IX. Система поточного та підсумкового контролю

Система поточного контролю знань студентів включає усне опитування, тестове опитування, доповіді студентів, дискусії.

Протягом курсу студенти готують практичні завдання, виконання яких координує й перевіряє викладач.

По завершенню курсу студенти мають змогу написати курсову роботу.

Наприкінці курсу студенти у першому півріччі складають залік, у другому півріччі складають іспит.

Питання для самоконтролю:

1. Прояви соціальної допомоги у Вавілоні, Давньому Єгипті.
2. Прояви соціальної допомоги у Давньому Китаї, Древній Греції та Риму.
3. Основні форми допомоги у давніх слов'ян.
4. Характеристика княжого піклування в Київській Русі.
5. Відмінності княжого та церковно-монастирського піклування в X-XII ст..
6. Домінуюча роль церкви у наданні соціальної допомоги періоду середньовіччя.
7. Основні тенденції у сфері соціальної допомоги європейських країн в XIII-XVIII ст.
8. Розвиток соціальної допомоги на українських землях XVI-XVIII ст.
9. Утвердження державно-адміністративної, розвиток громадської і приватної форм допомоги в Російській імперії.
10. Зростання ролі держави в розподілі соціальної допомоги в XVII-XVIII ст.
11. Становлення системи державної соціальної політики в Україні у XIX ст.
12. Становлення пенсійного забезпечення та кредитної справи в Україні в к. XIX-поч. XX ст.
13. Започаткування соціальної роботи як професійного виду діяльності (поч.. XX ст.).
14. Характеристика основних термінів «соціальна політика», «соціальна робота», «соціальне забезпечення».
15. Особливості соціальної роботи в період Великої вітчизняної війни.
16. Система соціального забезпечення в 50-60-х р.р. XX ст. Зростання кількості соціальних працівників та загальне визнання їх статусу.
17. Зростання кількості соціально вразливих верств населення та поява нових категорій клієнтів соціальної роботи (1970-2000 рр.).
18. Система соціального забезпечення в 70-80-х р.р. XX ст.

19. Критично проаналізуйте розвиток вітчизняної системи соціального забезпечення у ХХ ст.
20. Об'єкти соціальної роботи. Визначення та характеристика.
21. Система соціального захисту громадян у сучасній Україні.
22. Класифікація сучасної системи надання соціальної допомоги в Україні.
23. Особливості соціальної роботи Європейських країн.
24. Наведіть приклади соціальної роботи в країнах Африки.
25. Специфіка соціальної роботи в Австралії.
26. Порівняйте соціальну роботу США та Канади.
27. Порівняйте соціальну роботу країн Південної Америки.
27. Правові основи соціальної роботи в Євросоюзі.
28. Порівняйте систему соціальної роботи Ізраїлю та Швеції.
29. Особливості системи соціального забезпечення країн Сходу.
30. Особливості системи соціального забезпечення Близького та середнього Сходу.

Орієнтовні питання для іспиту:

1. Прояви соціальної допомоги у Вавілоні, Давньому Єгипті.
2. Прояви соціальної допомоги у Давньому Китаї, Древній Греції та Риму.
3. Основні форми допомоги у давніх слов'ян.
4. Відмінності княжого та церковно-монастирського піклування в Х-ХІІ ст..
5. Домінуюча роль церкви у наданні соціальної допомоги періоду середньовіччя.
6. Розвиток соціальної допомоги на українських землях ХVІ-ХVІІІ ст.
7. Утвердження державно-адміністративної, розвиток громадської і приватної форм допомоги в Російській імперії.
8. Становлення системи державної соціальної політики на Україні у ХІХ ст.
9. Загальна характеристика соціальної допомоги к.ХІХ-поч.ХХ ст..
10. Перехід до спеціалізації соціальних установ та працівників, що в них зайняті в Західній Європі ХІХ ст.
11. Започаткування соціальної роботи як професійного виду діяльності (поч.. ХХ ст.).
12. Передумови зародження професії соціального працівника на початку ХХ ст.
13. Становлення індивідуального методу соціальної роботи. Особливості практичної роботи на індивідуальному рівні.
14. Характеристика групового методу соціальної роботи.
15. Характеристика обцинного методу соціальної роботи.
16. Взаємозв'язок американських і європейських традицій соціальної роботи поч. ХХ ст.
17. Моделі соціальної політики і соціальної практики та їх вплив на соціальну роботу 20-30 рр. ХХ ст.
18. Соціальна робота як інструмент контролю у фашистській Німеччині.
19. Основні напрямки соціального забезпечення населення у довоєнний період на території України.
20. Особливості соціальної роботи в період Великої вітчизняної війни.
21. Система соціального забезпечення в 50-60-х рр. ХХ ст. Зростання кількості соціальних працівників та загальне визнання їх статусу.
22. Зростання кількості соціально вразливих верств населення та поява нових категорій клієнтів соціальної роботи (1970-2000 рр.).
23. Система соціального забезпечення в 70-80-х рр. ХХ ст.
24. Негативне та позитивне в соціальній роботі 70-80-х рр. ХХ ст.
25. Класифікація сучасних теорій соціальної роботи.
26. Характеристика проблем та рівнів розвитку сучасної соціальної роботи.
27. Критично проаналізуйте розвиток вітчизняної системи соціального забезпечення у ХХ ст.
28. Рольова теорія соціальної роботи.
29. Вплив зарубіжних теорій ХХ ст. на вітчизняну соціальну роботу.

30. Характеристика сучасних теоретичних напрямків розвитку соціальної роботи.
31. Типологізація клієнтів соціальної роботи.
32. Зміни парадигми соціального захисту при переході до ринкових відносин.
33. Загальна характеристика парадигм соціальної роботи.
34. Цілі і завдання соціальної роботи. Об'єкт і суб'єкт соціальної роботи.
35. Характеристика соціально-педагогічної компетентності фахівця із соціальної роботи.
36. Етичний кодекс соціального працівника і поведінка в соціальній роботі професіоналів.
37. У чому полягає методика case-work?
38. Соціальна робота з людьми похилого віку. Причини реформування пенсійної справи в Україні.
39. Технології соціальної роботи населення з обмеженими можливостями..
40. Характеристика груп самопомоги в соціальній роботі.
41. Система соціального захисту громадян у сучасній Україні.
42. Схожість та відмінність понять «милосердя» та «благочинність».
43. Поняття «меценатство» і його відмінність від поняття «благодійність».
44. Організація соціальної роботи Франції та Великої Британії.
45. Педагогічна анімація.
46. Назвіть основні критерії компетентності соціального працівника в США.
47. Розкрийте особливості психолого-педагогічної служби "Гайдене"
48. Розкрийте коли відбулося становлення соціальної роботи в Німеччині.
49. Назвіть на яких рівнях здійснюється підготовка соціальних педагогів у Німеччині.
50. Назвіть, хто організовує соціальну роботу у Франції?
51. Підготовка кадрів соціальних працівників.
52. Соціальна робота в школі.
53. Соціальна робота з особами, що мають вади.
54. Становлення соціально-педагогічної роботи в Німеччині.
55. Діяльність соціальних служб Німеччини.
56. Соціальний захист сімей, дітей і підлітків Німеччини.
57. Соціальна робота в громаді, як основа Швецької професії.
58. Діяльність соціальних служб Швеції.
59. Участь поштової служби в соціальній допомозі населенню Швеції.
60. Моделі соціальної роботи країн Південної Європи.
61. Правові основи соціальної роботи та соціальної політики Євросоюзу
62. Ефективна форма запобігання соціальним конфліктам у країнах Європейського Союзу.
63. Соціальна робота в сучасній Росії.
64. Підготовка соціальних працівників в США.
65. Соціальна робота з сім'єю.
66. Основні теоретико-методологічні прийоми соціальної роботи в Канаді
67. Правові основи соціальної політики та соціальної роботи країн Південної Америки та Мексики
68. Напрямки діяльності соціальної роботи.
69. Діяльність волонтерів ООН в країнах Південної Америки та Мексики.
70. Особливості соціальної політики в КНР
71. Соціальні аспекти виховання молоді в Японії
72. Передумови підвищення рівня соціалізації в Ізраїлі
73. Захист прав дітей.
74. Підготовка соціальних працівників в Ізраїлі.
75. Історичні та культурні умови соціального забезпечення Близького й Середнього Сходу.
76. Підтримка нужденних.
77. Соціальні проблеми розвитку країн Африки.
78. Роль міжнародних організацій у встановленні соціального захисту населення в країнах Африки.

79. Діяльність волонтерів ООН в країнах Африки.
80. Професійна підготовка соціальних працівників у Австралії.
81. Соціальне забезпечення в Австралії.
82. Роль недержавних громадських організацій в реалізації соціальної політики в Україні та світі.
83. Приватна благодійність: вплив на суспільство та державу.
84. Благодійність міжнародних корпорацій.
85. Проблеми і перспективи системи соціальної роботи у світі та Україні.

Теми для курсових робіт студентів:

1. Вплив зарубіжних теорій ХХ ст. на вітчизняну соціальну роботу.
2. Характеристика сучасних теоретичних напрямків розвитку соціальної роботи.
3. Зміни парадигми соціального захисту при переході до ринкових відносин.
4. Характеристика соціально-педагогічної компетентності фахівця із соціальної роботи.
5. Реформування пенсійної справи в Україні: причини та наслідки.
6. Технології соціальної роботи населення з обмеженими можливостями.
7. Характеристика груп самопомогі в соціальній роботі.
8. Педагогічна анімація: французький досвід.
9. Система та особливості психолого-педагогічної служби «Гайденс».
10. Рівні та специфіка підготовки соціальних педагогів у Німеччині.
11. Діяльність соціальних служб Німеччини.
12. Соціальний захист сімей, дітей і підлітків Німеччини.
13. Соціальна робота в громаді, як основа Швецької професії.
14. Моделі соціальної роботи країн Південної Європи.
15. Правові основи соціальної роботи та соціальної політики Євросоюзу
16. Ефективна форма запобігання соціальним конфліктам у країнах Європейського Союзу.
17. Підготовка соціальних працівників в США: історія та сучасність.
18. Основні теоретико-методологічні прийоми соціальної роботи в Канаді
19. Правові основи соціальної політики та соціальної роботи країн Південної Америки
20. Діяльність волонтерів ООН в країнах Південної Америки та Мексики.
21. Особливості соціальної політики в КНР
22. Підготовка соціальних працівників в Ізраїлі.
23. Історичні та культурні умови соціального забезпечення Близького й Середнього Сходу.
24. Соціальні проблеми розвитку країн Африки.
25. Роль міжнародних організацій у встановленні соціального захисту населення в країнах Африки.
26. Діяльність волонтерів ООН в країнах Африки.
27. Професійна підготовка соціальних працівників у Австралії.
28. Соціальне забезпечення в Австралії.
29. Роль недержавних громадських організацій в реалізації соціальної політики в Україні та світі.
30. Благодійність міжнародних корпорацій.

Х. Список літератури

1. Абрасимова Б.А. О благотворительных организациях в России // Советское государство и право. 1992.
2. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть: Монографія - К.: УДЦССМ, 2001. - 344 с.
3. Андреева И. Н. Православная концепция милосердия в современной интерпретации//Социальная работа: теория, технология, образование. - 1998. - №1. - С. 82-85.
4. Антология социальной работы. В 5 т. Т. 1. История социальной помощи в России/ Сост. М. В. Фирсов - М.: Сварог – НВФ СПТ, 1994. – 288 с.
5. Антология социальной работы. Т. 1. М., 1994; Т. 3. М., 1995.
6. Аронов Г. Українські благодійники минулого//Вітчизна. - 1996. - № 9 - С. 105 - 113.

7. Australian Association of Social Workers. Policy and procedures for establishing Eligibility for membership of AASW. – Barton, ACT, Australian Association of Social Workers, 2000. – 104p. – Мова англ.
8. Барышников М.Н. История делового мира России. М., 1994.
9. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ufb.org.ua/uploads/UFB.pdf>
10. Благодійність приватних осіб: як жертвують українці - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://baseyn.k-p.net.ua/blagodini/stati2.htm>
11. Бриленд Д. История и эволюция практической социальной работы//Энциклопедия социальной работы. В 3 т. Т. 1.: Пер с англ. - М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993. - С. 389-412.
12. Габарта А. Влияние НАФТА на экономическое развитие регионов Мексики - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mirec.ru/old/index.php%3Foption=com_content&task=view&id=179.html
13. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи. Навчальний посібник. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2004. – 174 с.
14. Динамика ценностей в социальной работе / Под ред. С.Шардлоу. - Амстердам - Киев, 1996. - 206 с.
15. Добročинність в Україні: минуле, сучасне, майбутнє/Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт». - К., 1998. - 54 с.
16. Закон України «Про благодійну діяльність та організації» - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T125073.html
17. Зелена книга Української благодійності. - Київ, 2013. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/olegzhivotovskyy/ss-24136453>
18. 4 - Значення змін у соціальній роботі / За ред. С.Шардлоу - К., 1995. - 142 с.
19. Иванов Л.М. Страховой закон 1912 г. и его практическое применение // Отечественная история. 1995.
20. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. - К.: ДЦССМ, 2000
21. Корнюшина Р. В. Зарубежный опыт социальной работы. Владивосток, 2004. – 85 с.
22. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: навчальний посібник. – К.: ДАКККіМ, 2009. – 298 с.
23. Lawrence R..J. Australian social work in historical, international and social welfare context in: P.Boas & J.Crawley (Eds) The challenge of problem – based learning. – London: Kogan Page, 1976. – 96 p. – Мова англ.
24. Лукашевич М. П., Мигович І. І., Пінчук І. М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методологічні засади. – К.: МАУП, 2001. – 126 с.
25. Ляшенко А.И. Организация и управление социальной работой в России, - М.: Наука, 1995
26. Мигович І.І. Соціальна робота (вступ до спеціальності) - Ужгород: ВАТ «Патент». - 1997.
27. Москаленко С.О. Проблеми участі громадських організацій у формуванні соціальної політики на місцевому рівні - [Електронний ресурс] – Режим доступу:- <http://www.academy.gov.ua/ej/ejb/txts/07msopmr.htm>
28. Нецшеретний П.И. Исторические корни и традиции развития благотворительности в России. М., 1993.
29. Особливості інтеграції країн Африки. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lubbook.net/book_469_glava_51_102_Osoblivost%D1%96%D1%96ntegra%D1%81%C3%91.html
30. Поліщук В. А. Інтеграція як провідна тенденція міжнародного розвитку соціальної роботи і соціальної освіти у ХХІ ст.- [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzsp/2012_4/mtp/mtp10.pdf

31. Попович Г. М. Соціальна робота в Україні і за кордоном. Навчальний посібник. – Ужгород.: УДУ, 2000. – 134 с.
32. Практика благодійної діяльності бізнес-компаній України: сучасний досвід - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ufb.org.ua/uploads/brosh_blogo_fin.pdf
33. Практична соціальна робота/ За ред. П. Картер та ін. – Амстердам – Київ, 1996. – 184 с.
34. Радько П. Г. Благодійність як важливий соціальний атрибут державності //Політична культура і політичні партії України. Аналітичні розробки, пропозиції науковців та практичних працівників. - К, 1997. - С 371-377.
35. Развитие систем социального обеспечения в странах Африки - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ru.globalvoisonline.org/2012/06/12/14986/>
36. Recognition of Australian degrees in the US. – [Електронний курс]. – Режим доступу: 23.02.2007: <http://www.idp.com/usa-canada/students/australianeducationssystem/article121.asp>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
37. Richmond Mary E. Social work series. What is social case work? An introductory description. - New York.: Russell Sage Foundation, 1922. – Мова англ.
38. Richmond Mary E. Friendly Visiting among the Poor. A Handbook for Charity Workers. - New York The MacMillan Company London: MacMillan & Co., Ltd. 1907/ All rights reserved/ Copyright, 1899, by The MacMillan Company. Set up and electrotyped January, 1899. Reprinted November, 1899; February, 1903; February, 1906; November, 190. – 219 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://archive.org/details/friendlyvisiting00richrich/page/n1/mode/2up> – Мова англ.
39. Richmond Mary E. Social Diagnosis. – New York: Russell Sage Foundation, 1917. Number: 1. – 487 p. – Мова англ.
40. Роль недержавних організацій у системі надання соціальних послуг в Україні. - [Електронний курс]. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=271:2013-04-04-05-55-07&catid=40:2013-01-08-19-57-05&Itemid=43
41. Северная Америка/ Мексика/ США/ Канада/ NAFTA - уникальный в своем роде экономический союз - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latindex.ru/content/articles/4214/>
42. Система соціального захисту населення в Канаді - [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.pilga.in.ua/node/217>.
43. Social Protection in Afrika - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://translate.google.com.ua/translate?hl=uk&sl=en&u=http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/0,,contentMDK:20264542~menuPK:535754~pagePK:146736~piPK:226340~theSitePK:258644,00.html&prev=/search%3Fq%3Dsocial%2Bwork%2Band%2Bsocial%2Bprotection%2Bin%2BAfrica%26client%3Dfirefox-a%26hs%3Dnf9%26rls%3Dorg.official> - Мова англ.
44. O'Connor I. Who drives social work education in Australia? – Auckland: New Zealand School of Social Work Conference, 1997. – No 9 (13 September). – P.23 – 26. - Мова англ.
45. 20 - Соціальна робота в Україні: теорія та практика. У 2-х ч. / за заг. ред. А. Я. Ходарчук – К.: УДЦССМ, 2001.
46. Соціальні проблеми розвитку країн Західної Африки. В.Й. Лажник, С.А. Оліферович. - - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/nvnu/geograf/2010_15/R4/Lazhnik2.pdf
47. [Социальная работа за рубежом: Учебное пособие](#) / Новак Е.С., Лозовская Е.Г., Кузнецова М.А. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2001 – 172 с.
48. 9, - Социальная работа: теория и практика. Учебное пособие/Под ред. проф. Е.Холостовой, А.Сорвина. – М.: ИНФРА, 2002
49. The Africa Platform for Social Protection - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://africapsr.org/> 7, - Франкл В.Э. Человек в поисках смысла.. Перев. С англ. - М.: Прогресс, 1990. - 368 с.
50. Халецька А. А.. Неприбуткові організації та їх значення в реалізації соціальної політики державаи - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=114>

ДОДАТОК Д-2

Робоча навчальна програма з дисципліни «Соціальна робота з різними групами клієнтів»

для напрямку 1301 Соціальне забезпечення
спеціальності(ей) 6.130102 Соціальна робота
спеціалізації(ій) Соціально-правова робота

ФОРМА НАВЧАННЯ _____ **ДЕНА** _____ **КУРС** III **СЕМЕСТР** 5, 6
Всього годин 162 за навчальним планом (_____)

дата затвердження навч.плану

- лекції (Л) 48
- семінарські заняття (СЗ) 22
- практичні заняття (ПЗ) _____
- лабораторні заняття (ЛЗ) _____
- індивідуально-консультативна робота (ІКР) _____
- самостійна робота студентів (СРС) 92

Робоча навчальна програма складена на основі: **Ворначева Л.Ю. Соціальна робота з різними групами клієнтів** (для бакалаврів): Навчальна програма дисципліни. – К.: МАУП, 2013 – 15 с. (назва навчальної програми, автори, дата затвердження)

Укладач(і) робочої навчальної програми _____ ст. викладач кафедри соціологія та соціальна робота Ворначева Л.Ю.

I. МЕТА, ЗАВДАННЯ І ЗМІСТОВІ МОДУЛІ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: програми полягає у вивченні особливих груп клієнтів соціальної роботи, принципів та критеріїв вибору ефективних методів втручання в роботі з ними. Завдання курсу: вивчати чинники, які зумовлюють появу та специфічні проблеми особливих груп клієнтів; визначати пріоритетність завдань, з якими має працювати соціальний працівник за умов обмеженого часу та ресурсі; ознайомити з методами та принципами оцінювання ефективності їх застосування в роботі з певними групами клієнтів.

Завдання: На прокінці курсу студент повинен оволодіти знаннями щодо:

- причини, які зумовлюють процеси виключення з суспільства певних груп людей;
- сучасні теорії щодо проблем виключення; психологічні та соціально-педагогічні особливості цих груп клієнтів;
- методи та форми профілактично-корекційної, лікувально-оздоровчої та реабілітаційної роботи із різними категоріями клієнтів;
- На основі цих знань повинні бути сформовані уміння:
- здатність використовувати набуті теоретичні знання у практичній роботі з різними групами;
- розуміти проблеми різних груп клієнтів, які зумовлені їх виключенням з суспільства;
- вибирати ефективні методи втручання в роботі з різними категоріями клієнтів;
- проводити певні форми індивідуальної роботи; визначати способи інтеграції щодо особливих груп клієнтів та оцінювати їх ефективність.

Програма розрахована на **162 години**. Розподіл годин відповідає тематичному плану. Пройшовши курс навчання з дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи» слухачі здають залік у першому семестрі та іспит у другому семестрі.

Форма контролю: залік, іспит.

Змістові модулі: За навчальним планом вивчення курсу розподілено на три модулі.

Змістовий модуль I. Становлення та теоретико-правові основи соціальної роботи з різними групами клієнтів. Змістовий модуль II. Соціальна робота з соціально незахищеними категоріями населення.

Змістовий модуль III. Сучасна соціальна робота з групами ризику.

Змістовий модуль IV. Організація соціальної роботи з клієнтами, що потребують екстреної допомоги.

Змістовий модуль V. Соціальна робота з сім'ями, дітьми, молоддю, які перебувають у складних життєвих ситуаціях.

Міжпредметні зв'язки: Вивчення дисципліни «Соціальна робота з різними групами клієнтів» пов'язане з вивченням таких курсів і дисциплін, як: «Історія і теорія соціальної роботи», «Практики соціальної роботи», «Соціальна робота закордоном» й інші. Також «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів» тісно переплітається з такими дисциплінами як «Соціологія», «Соціальна структура суспільства», «Соціологія особистості», «Соціальна психологія» та ін.

II. Тематичний план дисципліни

№	Курс <u> </u> I <u> </u> Семестр <u> </u> II <u> </u>	Кількість годин, з них:						Примітка
	Всього годин у семестрі <u> </u> Теми		лекції (Л)	семінар. зан. (СЗ)	практик., лаб. зан. (ПЗ, ЛЗ)	індив. роб. (ІКР)	сам. роб. студ. (СРС)	
	Модуль I. Становлення та теоретико-правові основи соціальної роботи з різними групами клієнтів							
1	Історико-теоретичні засади соціальної роботи з різними групами клієнтів	2				4	У, СР	
2	Етико-правові основи соціальної роботи з різними категоріями клієнтів	2	2			6	ПК, У, СР	
3	Особливості роботи з різними групами клієнтів та проблема вікової типологізації в соціальній роботі	3	2			6	У, СР, КР	
	Модуль II. Соціальна робота з соціально незахищеними категоріями населення							
4	Соціальна робота з допризовною і призовною молоддю, військовослужбовцями та членами їхніх сімей	3	2			4	У, СР	
5	Соціальна робота з малозабезпеченими групами населення	2				3	У, СР	
6	Соціальна допомога та підтримка осіб з обмеженими можливостями	2				4	ПК, У, СР	
7	Система надання соціальної допомоги людям похилого віку та самотнім	2	2			3	ПК, У, КР, СР	
	Модуль III. Сучасна соціальна робота з «групами ризику»							
8	Соціальна робота з особами, які мають алкогольні та наркотичні проблеми	4	2			8	У,Т, СР	
9	Соціальна робота з особами, що займаються секс-бізнесом.	2				4	У, КР, СР	
10	Особливості соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД	2	2			4	ПК, У, КР, СР	
	Модуль IV. Організація соціальної роботи з клієнтами, що потребують екстреної допомоги						У, СР	

1 1	Організація роботи з людьми без визначеного місця проживання	2				4	У, СР, Т	
1 2	Організація соціального супроводу особам, що повернулися з місць позбавлення волі.	4	2			6	У, СР, Т, КР	
1 3	Соціальна робота з групами клієнтів, які зазнали насилля в сім'ї.	2				4	У, СР, Т	
1 4	Організація роботи з жертвами „торгівлі людьми”	4	2			8	У, СР, Т	
1 5	Специфіка соціальної роботи з людьми суїцидальної поведінки.	2				4	ПК, У, КР, СР	
Модуль V. Соціальна робота з сім'ями, дітьми, молоддю, які перебувають у складних життєвих ситуаціях								
1 6	Соціальна робота з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами.	2	1			4	У, СР, Т	
1 7	Соціальна робота з молоддю та молоддю сім'єю.	4	2			8	У, СР, КР	
1 8	Соціальна робота з дітьми, що залишились без батьківського піклування.	2	1			4	У, СР	
1 9	Соціальна робота з дітьми вулиці.	2	2			4	ПК, У, КР, СР	
Всього:		48	22			92	Залік, іспит	

Форми контролю:
усне опитування – У
контрольні роботи – КР
перевірка конспектів – ПК
перевірка завдань для самостійної роботи – СР
тестування – Т
колоквіум - К
інші - _____

III. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ЗА МОДУЛЯМИ

Змістовий модуль I. Становлення та теоретико-правові основи соціальної роботи з різними групами клієнтів

В даному модулі будуть розглянуті історико-теоретичні засади соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. Будуть вивчені етико-правові основи соціальної роботи з різними категоріями клієнтів та особливості роботи з різними групами клієнтів та проблему вікової типологізації в соціальній роботі.

Модуль II. Соціальна робота з соціально незахищеними категоріями населення

Соціальна робота з допризовною і призовною молоддю, військовослужбовцями та членами їхніх сімей. Соціальна робота з малозабезпеченими групами населення. Соціальна допомога та підтримка осіб з обмеженими можливостями. Система надання соціальної допомоги людям похилого віку та самотнім.

Модуль III. Сучасна соціальна робота з «групами ризику»

Соціальна робота з особами, які мають алкогольні та наркотичні проблеми. Соціальна робота з особами, що займаються секс-бізнесом. Особливості соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД. Організація роботи з людьми без визначеного місця проживання. Організація соціального супроводу особам, що повернулися з місць позбавлення волі.

Модуль IV. Організація соціальної роботи з клієнтами, що потребують екстреної допомоги

Соціальна робота з групами клієнтів, які зазнали насилля в сім'ї. Організація роботи з жертвами „торгівлі людьми” Специфіка соціальної роботи з людьми суїцидальної поведінки.

Модуль V. Соціальна робота з сім'ями, дітьми, молоддю, які перебувають у складних життєвих ситуаціях

Соціальна робота з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами. Соціальна робота з молоддю та молоддю сім'єю. Соціальна робота з дітьми, що залишились без батьківського піклування. Соціальна робота з дітьми вулиці

Тема 1: Історико-теоретичні засади соціальної роботи з різними групами клієнтів

1. Предмет, Об'єкт, Зміст і задачі курсу .
 2. Міждисциплінарні зв'язки курсу «Соціальної роботи з різними категоріями клієнтів».
 3. Історико-теоретичні основи та методологія соціальної роботи з різними групами клієнтів.
- Література: Основна: 17, 20, 21, 26, 28, 32, 37, 38, 39. Додаткова: 1, 26, 35, 38, 40.

Тема 2: Етико-правові основи соціальної роботи з різними категоріями клієнтів

1. Принципи етичного кодексу поведінки соціального працівника з клієнтами.
 2. Сучасна структура державної соціальної політики (законодавство, структуру державних органів, що реалізують соціальну політику в Україні, описує неурядові громадські об'єднання).
- Література: Основна: 8, 17, 20, 23, 24, 41. Додаткова: 10, 14, 26, 42.

Тема 3: Особливості роботи з різними групами клієнтів та проблема вікової типологізації в соціальній роботі

1. Основні методи та інструментарій роботи з різними категоріями клієнтів.
2. Основи вікової типологізації у соціальній роботі.

Література: Основна: 1, 12, 17, 20, 23, 26, 37. Додаткова: 9, 14, 19, 20, 29, 35, 39, 41.

Тема 4. Соціальна робота з допризовною і призовною молоддю, військовослужбовцями та членами їхніх сімей

1. Соціальна зумовленість роботи з допризовною та призовною молоддю.
2. Організація практичної соціальної роботи з військовозобов'язаними.
3. Специфіка військової служби.
4. Основні проблеми військових та їхніх сімей.
5. Технології соціальної роботи з військовослужбовцями (методи та засоби).

Література: Основна: 23, 31, 36, 38. Додаткова: 11, 14, 30, 42.

Тема 5: Соціальна робота з малозабезпеченими групами населення

1. Показники матеріальної забезпеченості населення.
2. Соціальний захист малозабезпеченого населення.

3. Форми та методи соціальної роботи щодо підвищення життєвого рівня малозабезпечених груп населення.
4. Побутове обслуговування малозабезпечених громадян як складова соціального обслуговування.

Література: Основна: 10, 11, 17, 20, 23. Додаткова: 4, 16, 18, 20, 25, 42.

Тема 6: Соціальна допомога та підтримка осіб з обмеженими можливостями

1. Поняття «інвалідність» та його види.
2. Соціальні заклади й стаціонарні установи по роботі з інвалідами.
3. Напрямки роботи з людьми, які мають фізичні чи психологічні вади.
4. Реалізація соціальних заходів на різноманітних рівнях.

Література: Основна: 18, 20, 23, 26, 27, 30, 33, 36, 39. Додаткова: 12, 11, 19, 26, 31, 41.

Тема 7: Система надання соціальної допомоги людям похилого віку та самотнім

1. Соціальний статус, психосоціальні особливості людей похилого віку, одиноких.
2. Особливості роботи будинків-інтернатів для людей похилого віку.
3. Робота відділів соціального патронажу та обслуговування людей похилого віку та одиноких: функціональні обов'язки персоналу, форми роботи з клієнтами.

Література: Основна: 18, 20, 23, 26, 27, 30, 33, 36, 39. Додаткова: 12, 11, 19, 26, 31, 41.

Тема 8: Соціальна робота з особами, які мають алкогольні та наркотичні проблеми

1. Особливості впливу алкоголізму на процеси соціалізації: зміни поведінки під впливом зловживання алкоголем, формування хвороби.
2. Соціально-психологічні і медико-біологічні показники статусу хворої людини.
3. Робота зі спеціальними групами клієнтів, хворими на алкоголізм.
4. Соціально-психологічні підходи до роботи з алкоголіками.
5. Організаційні умови і принципи функціонування груп взаємопідтримки. Досвід функціонування груп в Україні.
6. Специфіка формування наркотичної хвороби: поняття про психологічну і фізичну залежність.
7. Робота зі спеціальними групами клієнтів, хворих на наркоманію: цільові програми лікування та реабілітації наркоманів.
8. Світові стратегії розв'язання проблеми наркотизації.
9. Організаційні умови і принципи функціонування груп взаємопідтримки.
10. Спілкування та взаємодія з клієнтами в процесі реабілітації. Особливості соціального відновлення після реабілітації.

Література: Основна: 3, 4, 7, 11, 15, 20, 22, 24, 31. Додаткова: 4, 39, 40, 42, 44.

Тема 9: Соціальна робота з особами, що займаються секс-бізнесом

1. Визначення поняття «секс-робітник». Структура секс-бізнесу.
2. Соціально-психологічні та поведінкові характеристики представників секс-бізнесу.
3. Причини та шляхи залучення до комерційного сексу.
4. Зміст соціальної роботи у сфері «секс-бізнесу»: профілактичні програми, освітні програми.
5. Медичні, правові та соціальні послуги.
6. Діяльність та оцінка можливостей громадських організацій, які працюють з представниками секс-бізнесу.
7. Використання аутрич-методу соціальними працівниками.

Література: Основна: 5, 21, 25, 36, 38. Додаткова: 5, 16, 28, 37, 42.

Тема 10. Особливості соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД

1. ВІЛ/СНІД як соціальна проблема.
2. Соціально-психологічні моделі роботи зі спеціальними групами клієнтів, хворими на СНІД.
3. Системи лікування і підтримки уражених груп. Соціальна робота з вагітними-ВІЛ-інфікованими: умови народження здорової дитини. Соціальна робота з ін'єкційними наркоманами.
4. Сутність самопревенції і роль особистих якостей спеціальних груп клієнтів у запобіганні поширення соціально небезпечних хвороб.

Література: Основна: 3, 7, 15, 20. Додаткова: 8, 15, 27, 28, 36, 42, 45.

Тема 11. Організація роботи з людьми без визначеного місця проживання

1. Категорія громадян, які відносяться до осіб без визначеного місця проживання. Соціальний портрет осіб без визначеного місця проживання.
 2. Специфіка роботи з людьми без постійного місця проживання.
 3. Діяльність та оцінка можливостей громадських організацій, які працюють з бездомними.
 4. Сучасні наукові погляди на деякі проблеми осіб без визначеного місця проживання як соціальне явища.
 5. Створення мережі лікувально-профілактичних закладів, притулків, відділів реінтеграції, соціальних гуртожитків (соціального житла), центрів зайнятості, агентств з працевлаштування
- Література: Основна: 20, 26, 38, 39, 40. Додаткова: 1, 7, 9, 16, 27.

Тема 12. Організація соціального супроводу особам, що повернулися з місць позбавлення волі.

1. Соціальний супровід звільнених з місць позбавлення волі.
 2. Мета і зміст соціальної роботи з особами, що повернулися з місць позбавлення волі. Профілактична робота зі звільненими з місць позбавлення волі. Роль соціальних служб у ресоціалізації.
 3. Характер діяльності соціального працівника щодо колишніх засуджених у відкритому середовищі.
 4. Форми і методи соціальної роботи з колишніми засудженими: індивідуальна робота з клієнтом, психологічна і правова консультація, психолого-педагогічна допомога у відновленні втрачених зв'язків з сім'єю.
- Література: Основна: 14, 20, 23, 32, 39. Додаткова: 2, 24, 25, 42.

Тема 13. Соціальна робота з групами клієнтів, які зазнали насилля в сім'ї

1. Діти і жінки як особлива категорія клієнтів у соціальній роботі. проблеми насильства над жінками.
 2. Етапи насилля.
 3. Профілактика насилля та теорії подолання наслідків насилля.
 4. Основні проблеми насильства. Державна політика щодо покращення становища жінок і дітей в Україні.
- Література: Основна: 5, 12, 17, 20, 23, 26. Додаткова: 9, 24, 27, 42.

Тема 14. Організація роботи з жертвами «торгівлі людьми»

1. Правові основи соціальної роботи у сфері попередження торгівлі людьми.
 2. Ціль, завдання і принципи соціальної роботи по упередженню торгівлі людьми і надання допомоги потерпілим.
 3. Соціальна профілактика торгівлі людьми.
 4. Соціальна реабілітація потерпілих від торгівлі людьми.
 5. Соціально-психологічний портрет потерпілих від торгівлі людьми.
 6. Причини і наслідки торгівлі жінками з України.
 7. Українські ініціативи, направлені на запобігання та протидію торгівлі людьми. Кризові центри та «гарячі лінії».
 8. Принципи допомоги жінкам, потерпілим від торгівлі людьми.
 9. Потреби жінок, потерпілих від торгівлі людьми.
- Література: Основна: 5, 21, 25, 36, 38. Додаткова: 5, 16, 28, 37, 42.

Тема 15. Специфіка соціальної роботи з людьми суїцидальної поведінки

1. Загальне поняття суїциду.
2. Соціально-психологічний портрет осіб, що схильні до суїцидальної поведінки. Ознаки і характеристика суїцидальної поведінки.
3. Причини, мотиви суїцидальних явищ.
4. Сучасні концепції самогубства.
5. Соціальна профілактика суїцидальної поведінки. Специфіка соціальної роботи з людьми суїцидальної поведінки.

Література: Основна: 17, 21, 23, 25. Додаткова: 8, 16, 28, 42.

Тема 16. Соціальна робота з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами

1. Види сімей із дітьми, що мають особливі потреби.
2. Проблема впровадження технологій соціальної роботи в сім'ї із дітьми з особливими потребами.
3. Методичні основи соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-інвалідів.
4. Індивідуальні, групові, масові форми соціальної роботи.
5. Міжнародний досвід досягнення ефективності соціальної роботи з такими сім'ями.

1. 6 Системний підхід у застосуванні інноваційних методів соціальної роботи з сім'ями. Консультативний метод. Організаційно-методичні засади роботи груп взаємопідтримки батьків.

2. Література: Основна: 2, 16, 17, 18, 21, 23, 26, 31, 34, 36. Додаткова: 14, 22, 42.

Тема 17: Соціальна робота з молоддю та молоддю сім'єю

1. Поняття про молодь, молоду сім'ю.
2. Соціально-психологічні аспекти встановлення рольових функцій.
3. Проблеми молодшої сім'ї в початковій періоді її створення.
4. Підготовка молодшої сім'ї до народження і виховання дітей.
5. Технології соціальної роботи з молодими сім'ями.
6. Психолого-педагогічні складові в роботі соціального працівника.
7. Особливості соціальної роботи з молодими сім'ями.
8. Консультативна робота з молодими сім'ями.

Література: Основна: 20, 23, 27. Додаткова: 13, 21, 23, 26, 28, 37, 42, 45.

Тема 18: Соціальна робота з дітьми, що залишилися без батьківського піклування

1. Проблема встановлення опіки над дітьми-сиротами та дітьми, що залишилися без батьківського піклування.
2. Особливості розвитку системи прийомних сімей в закордонній та вітчизняній практиці.
3. Види сімей: опікунська, тимчасова. Фостерні сім'ї.
4. Соціально-педагогічна модель роботи з прийомними сім'ями: функції, зміст, етапи, методи роботи.

Література: Основна: 20, 23, 27. Додаткова: 7, 13, 16, 25, 27, 28, 35, 42, 45.

Тема 19: Соціальна робота з дітьми вулиці

1. Проблема соціального сирітства в Україні.
2. Втечі дітей із сім'ї. Підходи до класифікації дітей вулиці.
3. Спосіб життя дітей на вулиці.
4. Аутрич як основний метод соціальної роботи.
5. Соціальна робота в приймальнику-розподільнику.
6. Соціальна робота в притулках.

Література: Основна: 20, 23, 27. Додаткова: 7, 13, 16, 25, 27, 28, 35, 42, 45.

V. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ, ЛАБОРАТОРНИХ) ЗАНЯТЬ

Тема 1: Етико-правові основи соціальної роботи з різними категоріями клієнтів

Терміни: «етика», «соціальна робота», «клієнт», «етичні норми», «соціальний працівник», «принципи етики соціального працівника».

1. Етичний кодекс соціального працівника.
2. Стилі роботи та типи поведінки соціального працівника з клієнтами.
3. Стилі роботи та типи поведінки соціального працівника з колегами.
4. Законодавство врегулювання соціальної роботи на міжнародному рівні і в Україні.

Завдання:

1. Опишіть умови в яких соціальний працівник має право розкрити особову справу свого клієнта.

Література: Основна: 8, 17, 20, 23, 24, 40. Додаткова: 10, 14, 26, 43.

Тема 2: Особливості роботи з різними групами клієнтів та проблема вікової типологізації в соціальній роботі

Терміни: «вік», «дошкільний вік», «дитина», «шкільний вік», «підліток», «юнак», «молодість», «середній вік», «зрілий вік», «особи похилого /літнього віку», «старість».

1. Психологічні, педагогічні, медичні, соціологічні методи роботи з різними категоріями клієнтів в соціальній роботі.
2. Особливості вікової типологізації в соціальній роботі.
3. Міжнародний досвід філантропічної діяльності з різними категоріями клієнтів (Швеція, США, Китай, Росія, Норвегія, Німеччина, Австралія, Канада та інші) та благодійність міжнародних корпорацій.

Завдання:

1. Порівняйте вікову типологізацію клієнтів соціального працівника в Україні, в Європі, в Росії та США.

Література: Основна: 1, 12, 17, 20, 23, 26, 37. Додаткова: 9, 14, 19, 20, 29, 35, 39, 43.

Тема 3: Соціальна робота з допризовною і призовною молоддю, військовослужбовцями та членами їхніх сімей, безробітними

Терміни: «допризовна молодь», «військовослужбовці», «військово-соціальна робота», «дідівська» система, «безробітні/колишні військовослужбовці», «безробітні».

1. Мета і завдання, напрями діяльності
2. Мета і завдання, теоретико-емпіричний досвід роботи з військовослужбовцями
3. Законодавство, що регулює соціальну роботу з військовослужбовцями (їх сім'ями) та безробітними.
4. Ресоціалізація колишніх військових.
5. Роль соціальних працівників у захисті безробітних.
6. Рішення проблем зайнятості соціально незахищених груп населення.

Завдання:

1. Складіть схему структур, що вирішують проблему безробітних в Україні.
2. Проаналізуйте «Стратегію розвитку держави до 2020 рр.» Пункт пов'язаний з подоланням безробіття в Україні.

Література: Основна: 20, 23. Додаткова: 13, 42, 44.

Тема 4: Система надання соціальної допомоги людям похилого віку та самотнім.

Терміни: «особи похилого віку», напрями соціальної роботи з даною категорією населення, соціальний захист осіб похилого віку, «самотні особи», напрями соціальної роботи з даною категорією населення, соціальні послуги для даних категорій населення,

1. Старість і старіння як соціальні феномени.
2. Закони України, що забезпечують соціальну роботу з особами похилого віку та самотнім.
3. Порівняльний аналіз досвіду з організації надання допомоги людям похилого віку роботи віку та самотніми, міжнародний досвід.

Завдання:

1. Охарактеризуйте сутність принципів щодо людей похилого віку (ООН, 1991).
2. Аналіз соціальних проектів по підтримці людей похилого віку та самотніх.
3. Приклади благодійної діяльності, що проводять неурядові громадські організації (благодійні фонди, громадські організації, асоціації, спілки, політичні партії) в Україні та закордоном серед людей зрілого та похилого віку

Література: Основна: 18, 20, 23, 26, 27, 30, 33, 36, 39. Додаткова: 12, 11, 19, 26, 31, 43.

Тема 5: Соціальна робота з особами, що мають алкогольні та наркотичні проблеми

Терміни: «алкоголь», «наркотики», види наркотиків

1. Суспільна небезпечність алкоголізації населення, динаміка її розповсюдження. Причини та умови, що сприяють вживанню алкоголю. Соціальні та спадкові фактори. Мотиви вживання алкоголю.
2. Стадії профілактичного процесу. Зарубіжний досвід попередження алкоголізації. Шляхи вдосконалення соціальної роботи в цьому напрямку.
3. Особливості розповсюдження наркотиків серед молоді. Медичні, психологічні та соціальні аспекти проблеми наркотизації населення. Правова основа боротьби з наркотиками.
4. Особливості традиційних засобів профілактики наркоманії, їх недостатня ефективність.

5. Діяльність СССМ щодо попередження вживання наркотиків серед молоді. Соціальна робота з особами з наркотичною залежністю в мережі спеціалізованих соціальних служб.

Література: Основна: 3, 4, 7, 11, 15, 20, 22, 24, 31. Додаткова: 4, 39, 40, 42, 44.

Тема 6: Соціальна робота з ВІЛ-Інфікованими та хворими на СНІД

Терміни: «СНІД», «ВІЛ-інфекція»

1. Закордонний досвід щодо запобігання ВІЛ/СНІДу. Досвід країн Західної Європи: Нідерланди, Бельгія; центри роботи з ВІЛ-інфікованими.

2. Групи взаємопідтримки: досвід Англії, Німеччини.

Література: Основна: 3, 7, 15, 20. Додаткова: 8, 15, 27, 28, 36, 42, 45.

Тема 7: Соціальна робота з особами в місцях позбавлення волі, та процес їх ресоціалізації

Терміни: «ув'язнені», «місця позбавлення волі», «ресоціалізація»

1. Працевлаштування. Професійна орієнтація колишніх засуджених.

2. Психологічна підтримка соціальної роботи з колишніми засудженими.

Завдання:

1. Проаналізувати структуру соціальної роботи України з колишніми ув'язненими різних вікових та гендерних категорій /неповнолітні, молодь, дорослі особи, жінки та чоловіки/.

Література: Основна: 14, 20, 23, 32, 39. Додаткова: 2, 24, 25, 42.

Тема 8: Соціальна робота з жертвами «торгівлі людьми» і насилля

Терміни: «насилля», види насилля, жертви «торгівлі людьми», реабілітація, соціальна профілактика торгівлі людьми

1. Види насилля над особами. Наслідки насилля для особистості.

2. Профілактика насилля в родині.

3. Міжнародний досвід соціальної роботи з жертвами «торгівлі людьми».

4. Правова основа соціальної роботи з жертвами «торгівлі людьми»

Завдання:

Проаналізуйте соціальну ситуацію, і опишіть наступні ваші дії як фахівця з соціальної роботи, які структури ви долучите до вирішення проблеми.

«До міліції потрапила дівчина 14 років у нетверезому стані. При медичному огляді було з'ясовано, що дівчина вагітна і має сліди нещодавніх побоїв. Як з'ясував слідчий, дівчина вагітна від одного з клієнтів кого приставила до дівчини її мачуха. За словами дівчини сексуальним «бізнесом» її змушують займатись з 13 років».

Література: Основна: 5, 21, 25, 36, 38. Додаткова: 5, 16, 28, 37, 42.

Тема 9: Соціальна робота з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами

Терміни: «особливі потреби», «діти-інваліди», комплексні реабілітаційні програми, «соціальний педагог», «інклюзивна освіта», «соціальна адаптація».

1. Діти з особливими потребами в українському суспільстві: крок до реабілітації та інтеграції.

2. «Інклюзивна освіта».

3. Роль «соціального педагога в соціальній адаптації дітей з особливими потребами.

Література: Основна: 2, 16, 17, 18, 21, 23, 26, 31, 34, 36. Додаткова: 14, 22, 42.

Тема 10: Соціальна робота молоддю та з молоддю сім'єю

Терміни: «молодь», «молода сім'я», «родинна криза», «криза 1 року», «криза 3 років», дитина, чоловік, дружина.

1. Сексуальне виховання молоді та молодих сімей.

2. Профілактика захворювань серед молоді, що передаються статевим шляхом..

3. Створення сприятливого психологічного клімату в родині та вирішення конфліктних ситуацій.

4. Просвітницька діяльність в сфері формування економічних поглядів молоді і молодих сімей, формування родинного бюджету.

Література: Основна: 20, 23, 27. Додаткова: 13, 21, 23, 26, 28, 37, 42, 45.

Тема 11: Соціальна робота з дітьми, що залишились без батьківського піклування

Терміни: «сироти», «соціальні сироти», «біологічні сироти», «опікуни», «батьки»,

1. Соціально-педагогічна діяльність з дітьми, що залишились без батьківського піклування.

2. Правова основа соціально роботи з дітьми даної категорії:

- Закон України «Про охорону дитинства».
- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» м.Київ, 13 січня 2005 року [N 2342-IV](#)
- Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» м.Київ, 2 червня 2005 року [N 2623-IV](#)

Завдання:

1. Знайдіть визначення сирітства і соціального сирітства в роботах різних науковців або законів.

2. Наведіть приклад успішного вирішення проблеми «соціального сирітства»

Література: Основна: 20, 23, 27. Додаткова: 7, 13, 16, 25, 27, 28, 35, 42, 45.

Тема 12: Соціальна робота з дітьми вулиці

Терміни: «діти вулиць», класифікація дітей вулиць, «аутрич», «притулок», «інтернат», «приймальник-розподільник».

1. Порівняння Українського та зарубіжного досвіду соціальної роботи з «дітьми вулиць» /США, Україна, Німечина, Китай, Англія та інші/.

Завдання:

2. Склади порівняльну таблицю соціальної роботи з «дітьми вулиць» в двох країнах (на твій вибір), в якій будуть наступні пункти: дата, коли почали займатись даною проблемою, основні методи роботи з цією категорією, досвід громадських об'єднань в цій сфері.

Література: Основна: 20, 23, 27. Додаткова: 7, 13, 16, 25, 27, 28, 35, 42, 45.

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Основним завданням самостійної роботи студентів є робота з бібліографічним фондом бібліотеки під час підготовки до семінарсько-практичних занять: задля виступу, задля готовності до обговорення семінарських матеріалів, задля готовності вірно надати відповіді в ході семінарського тестування, а також у виконанні практичних завдань з курсу.

Результатом самостійної роботи з літературними джерелами має бути позитивне складання заліку.

Впродовж навчального курсу студент виконує індивідуальне завдання у вигляді доповіді / есе / схеми / таблиці / електронної презентації в рамках наступної тематики:

1. Що таке групова соціальна робота?
2. Що таке Его-психологія?
3. Основні засади Рольової теорія особистості.
4. Особливості статусу клієнта соціальної роботи.
5. Закон [України](#) «Про соціальні послуги».
6. Соціальна робота з клієнтами різного віку.
7. Характеристика методів соціальної роботи
8. Соціальна робота з молоддю.
9. Особливості соціальної роботи з людьми зрілого та старечого віку.
10. Технології подолання девіантної поведінки в соціальній роботі в Україні.
11. Особливості соціальної роботи з ув'язненими в Україні.
12. Особливості соціальної роботи з особами, що повернулись з місць позбавлення волі в Україні.
13. Соціальна робота з суїцидентами та особами з вираженим синдромом в Україні та закордоном: порівняльна характеристика.
14. Служба телефону довіри: історія створення, структура, особливості роботи.
15. Соціальна робота з жертвами «торгівлі людьми» в Україні і закордоном: порівняльна характеристика.
16. Соціальна робота з клієнтами, які зазнали насилля в сім'ї.
17. Особливості соціальної роботи з молодими сім'ями.
18. Етичний кодекс соціального працівника: Український і міжнародний аспект.
19. Особливості соціальної роботи в різних сферах життєдіяльності суспільства.

20. Арт-терапія в соціальній сфері.
21. Досвід філантропічної діяльності міжнародних корпорацій /Корпорації «МакДональдс», Кампанії «Оріфлейм», Кампанії «Ейвон», Кампанії «Емвей», Корпорація «Форд» та інших/.
22. Метод «12 кроків» в соціальній роботі.
23. Метод «рівний рівному» в соціальній роботі.
24. Історико-методологічні аспекти індивідуальної роботи з різними цільовими групами клієнтів.
25. Правові засади надання соціальних послуг.
26. Інноваційні форми і методи соціальної роботи з сім'єю.
27. Насильницькі та образливі моделі поведінки і дії та типи насильників.
28. Організація надання допомоги, діяльність соціальних служб.
29. Соціально-виховна робота з молоддю як умова підготовки до сімейного виховання.
30. Аналіз предметної сфери соціальної роботи/соціальної педагогіки.

Вимоги до оформлення:

Доповідь: Об'єм роботи – 4-5 стор. Доповідь має містити вступ, основний зміст, висновки та список літератури (мінімум 3 джерела). Автор доповіді крім обов'язково має висловити власну думку щодо обраної теми доповіді.

Ессе. Об'єм роботи – 1-2 стор. Автор ессе повинен висловити власну думку стосовно обраної теми.

Реферат: Об'єм роботи – 12-13 стор. Реферат має містити вступ, основний зміст, висновки та список літератури (мінімум 5 джерел). Автор доповіді крім обов'язково має висловити власну думку щодо обраної теми.

Презентація: Об'єм роботи – до 12 слайдів. Автор презентації при її захисті повинен висловити свою думку.

Для оформлення роботи студентам рекомендується використовувати шрифт Times New Roman, 14 розмір. Поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см., лівє – 1,5 см., правє – 3 см.

VII. ІНДИВІДУАЛЬНО-КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА

В процесі викладання можливі індивідуальні консультації за вимогами студентів з метою покращення розуміння теоретичного та практичного матеріалів, а також з метою консультації пошуку літературних джерел соціологічної інформації.

VIII. МЕТОДИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

В ході семінарського тестування студентам пропонується дати відповідь на запропоновані твердження (згоден, незгоден) або вибрати один з варіантів відповіді, що сприяє активному мисленню, розвитку логічного мислення та стимуляції сприйняття соціологічної інформації під час лекційних занять. Серед тверджень є вірні або абсолютно невірні варіанти твердження або варіанти відповіді. Тестування містить питання, на які студент має дати відкриті відповіді розкривши й охарактеризувавши термін, наукову категорію або теорію.

Студента заохочуємо до будь-якої форми активної участі в обговоренні ключових питань практичного заняття, виконання ним практичних завдань.

IX. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Система поточного контролю знань студентів включає усне опитування, тестове опитування, доповіді студентів, дискусії.

Протягом курсу студенти готують практичні завдання, виконання яких координує й перевіряє викладач.

Наприкінці курсу студенти у першому півріччі складають залік, у другому півріччі складають іспит.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Аутрич як основний метод соціальної роботи.
2. Види сімей із дітьми, що мають особливі потреби.
3. Визначення поняття «секс-робітник». Структура секс-бізнесу.
4. ВІЛ/СНІД як соціальна проблема.

5. Втечі дітей із сім'ї. Підходи до класифікації дітей вулиці.
6. Групова соціальна робота: основні принципи та закономірності.
7. Діти і жінки як особлива категорія клієнтів у соціальній роботі. проблеми насильства над жінками.
8. Діяльність та оцінка можливостей громадських організацій, які працюють з представниками секс-бізнесу.
9. Діяльність та оцінка можливостей громадських організацій, які працюють з бездомними.
10. Загальне поняття суїциду. Види суїциду.
11. Зміст соціальної роботи у сфері «секс-бізнесу»: профілактичні програми, освітні програми.
12. Індивідуальні, групові, масові форми соціальної роботи.
13. Історико-теоретичні основи та методологія соціальної роботи з різними групами клієнтів.
14. Категорії соціальної роботи «соціальні індикатори», «соціальні стандарти», «соціальний захист».
15. Категорія громадян, які відносяться до осіб без визначеного місця проживання. Соціальний портрет осіб без визначеного місця проживання.
16. Медичні, правові та соціальні послуги в сфері соціальної роботи.
17. Мета і зміст соціальної роботи з особами, що повернулися з місць позбавлення волі. Профілактична робота зі звільненими з місць позбавлення волі. Роль соціальних служб у ресоціалізації.
18. Міждисциплінарні зв'язки курсу «Соціальної роботи з різними категоріями клієнтів».
19. Напрямки, методи та технології соціальної роботи з людьми, які мають фізичні чи психологічні вади.
20. Об'єкт, Предмет, Задачі соціальної роботи з різними категоріями клієнтів.
21. Організаційні умови і принципи функціонування груп взаємопідтримки. Досвід функціонування груп в Україні.
22. Організація практичної соціальної роботи з військовозобов'язаними.
23. Основи вікової типологізації у соціальній роботі.
24. Основні засади Рольової теорії особистості в соціальній роботі.
25. Основні категорії соціальної роботи «соціальна реабілітація»; «соціальна адаптація», «соціальний супровід», «соціальна опіка».
26. Основні методи та методики роботи з різними категоріями клієнтів.
27. Основні моделі соціальної роботи: «скандинавська модель», «залишкова модель», «компаративістська модель», «комуністична модель», «соціальна модель».
28. Основні принципи, методи, особливості консультативної роботи з молодими сім'ями.
29. Основні проблеми військових та їх сімей.
30. Основні проблеми насильства в Україні. Основні види сімейного насилля.
31. Основні теорії в соціальній роботі.
32. Особливості впливу алкоголізму на процеси соціалізації: зміни поведінки під впливом зловживання алкоголем, формування хвороби.
33. Особливості роботи будинків-інтернатів для людей похилого віку.
34. Особливості роботи будинків-інтернатів для людей похилого віку.
35. Особливості розвитку системи прийомних сімей в закордонній та вітчизняній практиці.
36. Особливості соціальної роботи з дітьми-сиротами і види сімей: опікунська, тимчасова, фостерна, прийомна.
37. Особливості соціальної роботи з молодими сім'ями.
38. Охарактеризуйте основні типи соціальних груп за соціальною роботою: «первинна група», «мала група», «вторинна група», «референтна група», «неформальна (в психології) група», «неформальна (в соціології) група».
39. Охарактеризуйте основні форми влаштування долі дітей сиріт: «державна опіка», «усиновлення», «піклування», «опіка недержавних закладів».
40. Підготовка молодої сім'ї до народження і виховання дітей.

41. Побутове обслуговування малозабезпечених громадян як складова соціального обслуговування.
42. Показники матеріальної забезпеченості населення України.
43. Поняття «інвалідність» та його види.
44. Поняття про молодь, молоду сім'ю, основні методи соціальної роботи з даними категоріями клієнтів.
45. Правові основи соціальної роботи у сфері попередження торгівлі людьми.
46. Принципи етичного кодексу поведінки соціального працівника з клієнтами.
47. Принципи соціальної допомоги жінкам, потерпілим від торгівлі людьми.
48. Причини та шляхи залучення до комерційного сексу.
49. Проблема впровадження технологій соціальної роботи в сім'ї із дітьми з особливими потребами. Методичні основи соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-інвалідів.
50. Проблема встановлення опіки над дітьми-сиротами та дітьми, що залишилися без батьківського піклування.
51. Проблема соціального сирітства в Україні.
52. Проблеми молоді сім'ї в початкові періоди її створення.
53. Профілактика насилля та теорії подолання наслідків насилля.
54. Психолого-педагогічні складові в роботі соціального працівника
55. Робота відділів соціального патронажу та обслуговування людей похилого віку та одиноких: функціональні обов'язки персоналу, форми роботи з клієнтами.
56. Системи лікування і підтримки уражених груп. Соціальна робота з вагітними-ВІЛ-інфікованими: умови народження здорової дитини. Соціальна робота з ін'єкційними наркоманами.
57. Системний підхід у застосуванні інноваційних методів соціальної роботи з сім'ями. Консультативний метод. Організаційно-методичні засади роботи груп взаємопідтримки батьків.
58. Соціальна допомога в Україні: основні види і принципи надання.
59. Соціальна зумовленість роботи з допризовною та призовною молоддю.
60. Соціальна профілактика суїцидальної поведінки. Специфіка соціальної роботи з людьми суїцидальної поведінки.
61. Соціальна профілактика торгівлі людьми.
62. Соціальна робота в приймальнику-розподільнику.
63. Соціальна робота в притулках.
64. Соціальна робота зі спеціальними групами клієнтів, хворими на алкоголізм.
65. Соціальна робота зі спеціальними групами клієнтів, хворих на наркоманію: цільові програми лікування та реабілітації наркоманів.
66. Соціальне інспектування: характеристика, принципи, умови реалізації.
67. Соціальний захист малозабезпеченого населення України.
68. Соціальний статус, психосоціальні особливості людей похилого віку, одиноких.
69. Соціальний супровід звільнених з місць позбавлених волі.
70. Соціальний супровід: характеристика, принципи, умови реалізації.
71. Соціально-педагогічна модель роботи з прийомними сім'ями: функції, зміст, етапи, методи роботи.
72. Соціально-психологічний портрет осіб, що схильні до суїцидальної поведінки. Ознаки і характеристика суїцидальної поведінки.
73. Соціально-психологічний портрет потерпілих від торгівлі людьми. Соціальна реабілітація потерпілих від торгівлі людьми.
74. Соціально-психологічні моделі роботи зі спеціальними групами клієнтів, хворими на СНІД.
75. Соціально-психологічні підходи до роботи з алкоголіками.
76. Соціально-психологічні та поведінкові характеристики представників секс-бізнесу.
77. Специфіка роботи з людьми без постійного місця проживання.

78. Специфіка формування наркотичної хвороби: поняття про психологічну і фізичну залежність.
79. Спілкування та взаємодія з клієнтами в процесі реабілітації. Особливості соціального відновлення після реабілітації.
80. Створення мережі лікувально-профілактичних закладів, притулків, відділів реінтеграції, соціальних гуртожитків (соціального житла), центрів зайнятості, агентств з працевлаштування
81. Суб'єкти і об'єкти соціальної роботи в Україні.
82. Сутність самопревенції і роль особистих якостей спеціальних груп клієнтів у запобіганні поширення соціально небезпечних хвороб.
83. Сучасна структура державної соціальної політики (законодавство, структуру державних органів, що реалізують соціальну політику в Україні, описує неурядові громадські об'єднання).
84. Сучасні концепції самогубства.
85. Сучасні наукові погляди на деякі проблеми осіб без визначеного місця проживання як соціальне явища.
86. Технології соціальної роботи з військовослужбовцями (методи та засоби).
87. Українські ініціативи, направлені на запобігання та протидію торгівлі людьми. Кризові центри та «гарячі лінії».
88. Форми і методи соціальної роботи з колишніми засудженими: індивідуальна робота з клієнтом, психологічна і правова консультація, психолого-педагогічна допомога у відновленні втрачених зв'язків з сім'єю.
89. Форми та методи соціальної роботи щодо підвищення життєвого рівня малозабезпечених груп населення.
90. Характер діяльності соціального працівника щодо колишніх засуджених у відкритому середовищі.
91. Характеристика методу соціального діагнозу.
92. Характеристика функціональної школи соціальної роботи.
93. Ціль, завдання і принципи соціальної роботи по упередженню торгівлі людьми і надання допомоги потерпілим.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ДИСЦИПЛІНИ

«етика», «соціальна робота», «клієнт», «етичні норми», «соціальний працівник», «принципи етики соціального працівника», «вік», «дошкільний вік», «дитина», «шкільний вік», «підліток», «юнак», «молодість», «середній вік», «зрілий вік», «особи похилого /літнього віку», «старість», «допризивна молодь», «військовослужбовці», «військово-соціальна робота», «дідівська» система, «безробітні/колишні військовослужбовці», «безробітні», «особи похилого віку», соціальний захист осіб похилого віку, «самотні особи», напрями соціальної роботи, соціальні послуги, «СНІД», «ВІЛ-інфекція», «ув'язнені», «місця позбавлення волі», «ресоціалізація», «насилля», види насилля, жертви «торгівлі людьми», реабілітація, соціальна профілактика торгівлі людьми, люди з «особливими потребами», «діти-інваліди», комплексні реабілітаційні програми, «соціальний педагог», «інклюзивна освіта», «соціальна адаптація», «сироти», «соціальні сироти», «біологічні сироти», «опікуни», «батьки», «діти вулиць», класифікація дітей вулиць, «аутрич», «притулок», «інтернат», «приймальник-розподільник», «молодь», «молода сім'я», «родинна криза», «криза 1 року», «криза 3 років», «дитина», «чоловік», «дружина», «діти вулиць», класифікація дітей вулиць, «аутрич», «притулок», «інтернат», «приймальник-розподільник», «сироти», «соціальні сироти», «біологічні сироти», «опікуни», «батьки».

Х. Список літератури

Основна:

1. Белогуров С. Б. Популярно о наркотиках и наркоманиях. Книга для всех. – СПб–М.: Невский диалект – Бином, 1998.

2. Вивчення прав осіб з інтелектуальною недостатністю у закладах нерезидентного типу / Олена Іванова, Світлана Демещенко. - Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 3. – С. 68-86.
3. Вулична соціальна робота зі споживачами ін'єкційних наркотичних речовин / Світлана Філь, Алла Бойко. – Соціальна політика і соціальна робота. – 2004. – № 1. – С. 73-85.
4. Девіантна поведінка та злочинність / Н. Кабаченко. // Соціальна робота і програми відновного правосуддя: теорія та практика : посібник для викладачів / [Гірник А. М. та ін.: за заг. ред. А. Горової та Р. Ковалія] ; Шк. соц. роб. ім. В. І. Полтавця Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» та ін. – К. : Захаренко В. О., 2009. - С. 7-10.
5. Дитяча проституція в Україні: причини та методи протидії / Наталія Гусак. – Соціальна політика і соціальна робота. – 2006. – № 1. – С. 85-95.
6. Діти вулиці : хто вони і як їм допомогти / упоряд. О. Главник, Н. Комарова. – К. : Главник, 2006. - 111 с.
7. Діяльність громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед жінок секс-бізнесу / ред. Т.М. Тележенко. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2000. - 176 с.: іл.
8. Закон України «Про біженців» N 2557-III від 21 червня 2001 року.
9. Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. – Х.: Вища школа, 1989. – 165 с.
10. Защита беженцев : практическое руководство для негосударственных организаций / Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев. - К. : Преса України. - 142 с. : іл., фото.
11. Иванова Е. А. Семья наркомана. Типы семей с повышенным риском формирования наркозависимой личности // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. – 2002. – № 1. – С. 98 – 108.
12. Керфут М. Київський проект реабілітації «дітей вулиці»: досвід розвитку персоналу // Соціальна політика і соціальна робота.– 2004.– № 2.
13. Козубовський В. В. Соціальний захист неповнолітніх, позбавлених сімейного виховання // Соціальна робота в Україні та за рубежом. – Доступно з: <http://www.quarterly.uz.ua/1/6.htm>.
14. Лелеков В. А., Кошелева Е. В. Влияние семьи на преступность несовершеннолетних // Социс. – 2006. – № 1. – С. 103 – 113.
15. Методичні рекомендації з питань організації та функціонування центрів ресоціалізації наркозалежних / Держ. Інститут проблем сім'ї та молоді. – К., 2004. – 200 с.
16. Молодёжь и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. В. А. Соболева, И. П. Рущенко. – Харьков: Торсинг, 2000. – 432 с.
17. Навчання дітей з проблемами у розвитку в різних країнах світу: Хрестоматія / Упоряд. Л. М. Шипіцина. – СПб., 1997.
18. Организация и содержание социальной работы с населением : учебник для использования в учебном процессе образовательных учреждений, реализующих программы НПО / М.Н. Гуслова. - Москва : Академия, 2007. – 255 с.: ил.
19. Перспективи створення системи соціальної адаптації осіб із розумовою відсталістю в Україні / Р.І. Кравченко, Л. Сідельник / Раїса Кравченко, Лариса Сідельник. – Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 3. – С. 87-102.
20. Підготовка соціальних працівників до супроводу дитячих будинків сімейного типу: методичні матеріали / І.М. Трубавіна. – К.: Державний центр соціальних служб для молоді, 2002. – 92 с.
21. Практична соціальна робота / за ред. П. Картер, Т. Джеффса, М.К. Сміта. – Амстердам ; К. : Асоціація психіатрів України, 1996. – 184. – Пер. з англ.
22. Ручинов Г. Б. Мотивация насильственных действий несовершеннолетних. – Казань, 1993. – 166 с.
23. Селіванов М. П., Хрупа М. С. Антинаркотичне законодавство України. Історія, теорія. Коментар. – Київ: Юрінком, 1997.

24. Синьов В., Радов Г., Кривуша В., Беца О. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. – К., 1997.
25. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К. : [б.в.], 2000. – 258 с.
26. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е.И. Холостовой. – М., 2000. – 424с.; 2. <http://www.kau.se/>
27. Соціальна реабілітація неповнолітніх, які повернулись з місць позбавлення волі, у соціальних службах для молоді / Упорядн. З. Г. Зайцева. – К., 1995. – 64 с.
28. Соціальна реабілітація інвалідів з розумовою відсталістю: соціально-побутовий патронаж : [навчально-методичний посібник] / [Кравченко Р.І.]; Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб із інтелектуальною недостатністю», Благодійне товариство допомоги інвалідам та особам з інтелектуальною недостатністю «Джерела». – Київ : [б. в.], 2007. – 129 с.
29. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / За ред. В. М. Синьова. – К.: Державний центр соціальних служб для молоді, 2003.
30. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів - [Електронний ресурс]: консп. лекцій. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 73 с.
31. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях : учебное пособие / под ред. А. Н. Сухова; Российская академия образования, Московский психолого-социальный институт. – Москва: Воронеж: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; 2008. Изд-во НПО «МОДЭК», – 382 с.
32. Социальная работа с детьми в семьях разведенных родителей : учебное пособие / Л.И. Савинов, Е.В. Кузнецова. – 2-е изд. – М.: Дашков и Ко, 2005. – 215 с.
33. Социальная работа с инвалидами : учебное пособие / Е.И. Холостова. – М. : Дашков и Ко, 2007. – 236 с.
34. Социальная работа с пожилыми: настольная книга специалиста. – М.: Ин-т социальной работы, 1995.
35. Теория и практика групповой социальной работы / В.Н. Сидоров. // Исходные концепты групповой социальной работы : учебно-методическое пособие ч. 1 - Д. : ДОЦССМ, 2001. –
36. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 398 с.
37. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности : учебное пособие / под ред. П.Д. Павленка. – М.: Дашков и Ко, 2005. – 235 с.
38. Типова технологія соціальної роботи з клієнтами (О. О. Яременко, С. В. Толстоухова, Р. Я. Левін) // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). - С.64-75.
39. Этика социальной работы: Материалы методологического семинара. – М.:СТИ, 2000. Ярская-Смирнова Е. Профессиональная этика социальной работы. – М., 1998.

Додаткова:

1. Антология социальной работы / сост. М.Ф. Фирсов. – М.: Сварогъ-НВФ СПТ, 1994. – 3 т.
2. Беца О. До питання про розробку соціальної політики стосовно осіб, позбавлених волі // Соціальна політика і соціальна робота. – 1996. – № 1.– С. 51 – 55.
3. Беца О. Якою бути системі ресоціалізації осіб, звільнених із місць ув'язнення? // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 3. – С.45 – 52.
4. Вієвський А. Соціально-психологічна реабілітація осіб з наркологічними проблемами в Україні: сучасний стан та основні проблеми // Соціально-психологічна реабілітація людей із залежністю від наркотичних речовин.– К.: Граффіті Груп, 2003.– С. 8.
5. Використання моделі супервізії в соціальній роботі / О. Савчук. // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: Як Україні досягти європейського рівня якості послуг? : зб. тез конф. / [ред. Т. Семігіна]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Проект Тасіс «Посилення регіональних соціальних служб». – К. : Сфера, 2007. – С. 224–226.
6. Готтфредсон М., Герші Т. Загальна теорія злочину. – Харків, 2000. – 315 с.

7. Грига І., Кабаченко Н. Розуміння бездомності: підходи до вивчення // Магістеріум. – Вип. 10. Соціальна робота і охорона здоров'я. – К.: КМ Академія, 2004.
8. Исследования особенностей поведения: руководство по проведению периодических исследований в рамках изучения поведения групп населения, подверженных риску инфицирования ВИЧ / Джозеф Амон ... [и др.] ; Всемирная организация здравоохранения ... [и др.] – [Arlington : s.n., 2004]. – 382 с.: табл.
9. Історія виникнення та розвитку методу випадків і ситуацій / М.О. Голубева, В.В. Єгорова. // Наукові записки НаУКМА : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2006. – Т. 59. – С. 16-21.
10. Іщук С.В. Етика соціальної роботи. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://ellib.org.ua/pages-cat-169.html>
11. Колупаєва, А. А. , Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене. – Серія «Інклюзивна освіта», Київ, 2011.
12. Комплексна обласна програма соціального захисту і реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2007 – 2010 роки.
13. Лібанова Е. М. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку: монографія / Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. Г. Бялковська; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, Укр. центр соц. реформ, Фонд народонаселення ООН. – К., 2009. – 247 с.
14. Липский И.А. Военно-социальная работа на уровне человека. // Опубликовано в журнале «Армия и общество». – 1998. – № 1. С.84-95.
15. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Классификация психических и поведенческих расстройств. Клинические описания и указания по диагностике / Под ред. Ю. Л. Нуллера, С. Ю. Циркина. – СПб: Оверлайд, 1994.
16. Практика социальной работы: (формы и методы) / А. Пинкус, А. Минахан. Пинкус, А. – М.: Союз, 1993.
17. Программа социальной работы с неполными семьями / Т.А. Гурко. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1992. – 54 с.
18. Программа социальной работы с безработными и их семьями / Е.Б. Бреева. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1994. – 75 с.
19. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / під заг. ред. І. Звереві та Г. Лактіонової. – К.: Науковий світ, 2001. – 49 с.
20. «Підручник із медіації» для посередника з урегулювання трудових конфліктів / О.М. Демидович. // Наукові записки НаУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2006. – Т. 59. – С. 42-45.
21. Планування соціальних послуг на місцевому рівні / Тетяна Семигіна. // Соціальна політика і соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 51–63.
22. Прогнозирование и моделирование в социальной работе : учебное пособие / В.М. Сафронова. - М.: Academia, 2002. – 188 с.
23. Проект «Концепція соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні» / кер. пр. І.Д. Зверева. – К.: [б.в.], 1997. – 16 ст. Соціальна політика і соціальна робота. Український науковий і громадсько-політичний часопис. – К., 1997. – (щоквартально). – Безкоштовне видання.
24. Сварник М. Николаєв М. Діти з особливими потребами в українському суспільстві: крок до реабілітації та інтеграції. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/prof/svar>
25. Соціальна адаптація осіб, які звільняються після відбування покарання у виді позбавлення волі : (правові аспекти): методичні рекомендації / під ред. Н.О. Орлової. – Харків : Харківський Центр жіночих досліджень, 2004-2005. - 112 с.
26. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навчальний посібник / І.М. Трубавіна. – К. : [б.в.], 2002. – 131 с.
27. Социальная работа с семьями в Англии / Д. Горрел Бернз ; пер. з англ. Т.В. Сорокіна. Горрел Бернз, Д. (Джил). – М.: [б.в.], 1993.

28. Социальная работа и социальные программы в США / С.И. Чорбинский. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1992. – 149 с.
29. Социальная работа : учебное пособие для школ социальной работы / Н. Розелли. – М.: Социнновация, 1994. - 495 с.
30. Социальная работа по предупреждению торговли людьми и оказанию помощи потерпевшим: учеб.-практич. пособие/ [Е.Б. Левченко, и.Н. Трубавина, Т.О. Дорошок и др.]. – К.: Укр. ин-т соц. исследований, 2001. – 182 с.
31. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю / за заг. ред. С.В. Толстоухової, І.М. Пінчук. – К.: УДЦССМ, 2000. – 184 с.
32. Социологические и психологические методы исследований в социальной работе: учебное пособие / С. С. Новикова, А. В. Соловьев. – М.: Академический проект: Фонд «Мир», 2006. – 495 с.
33. Соціальна реабілітація: підходи до визначення поняття / Наталія Гусак. // Соціальна політика і соціальна робота. – 2008. – № 1. – С. 103-114.
34. Соціальна робота з людьми з особливими потребами : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Б. Іванова. – Київ: ПВП «Задруга». 2011. – 412 с.
35. Соціальна робота з розумово відсталими людьми : навчальний посібник / Р.І. Кравченко. - К. : [б.в.], 2001. - 139 с.
36. The casework relationship / Felix P. Biestek. – Chicago: Loyola University Press, 1957. – 149 p.: illus.; 24 cm.
37. The social work supervisor : supervision in community, day care, and residential settings / Allan Brown and Iain Bourne. – Buckingham ; Philadelphia : Open University Press, 1996. – xii, 194 p.; 24 cm.
38. Теория и методика социальной работы (в вопросах и ответах): Учеб. пособие / Под ред. Панова А.М. – М., 1998.
39. Теории социальной работы на пути к самоопределению, образованию и практике. (Кн. для соц. работника и соц. едагога) / Под ред. С.И. Григорьева. – М.: Изд-во АСОПиР, 2004.
40. Тимофеев Л. М. Наркобизнес. Начальная теория экономической отрасли. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.
41. Учебное пособие для студентов медицинских институтов по наркологии / Пер. с англ.; Под ред. В. Б. Поздняка. – Минск: Интертракт, 1997.
42. Фридман Л. С., Флеминг Н. Ф., Робертс Д. Г., Хайман С. Е. Наркология / Пер. с англ. – М.: Бином; СПб: Невский диалект, 1998.
43. Холостова Е.И. Социальная работа: учеб. пособ./ Холостова Е.И. – 6-е изд. – М.: Дашков и К, 2008. - 860 с.
44. Целых М. П. Социальная работа за рубежом. Соединенные Штаты Америки : учеб. пособие для вузов / М. П. Целых. – М.: Академия, 2007. – 128 с. – (Высшее профессиональное образование). – Библиогр.: с.115-119. – Рек. УМО.
45. Шабанов П. Д., Штакельберг О. Ю. Наркомании: патопсихология, клиника, реабилитация. – СПб, 2000.
46. Энциклопедия социальной работы / ред. Л.Э. Кунельский, М.С. Мацковский. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993-1994. – 3 т.
47. Этика социальной работы : учебное пособие для вузов / Г.П. Медведева. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 208 с.

Інформаційні ресурси:

1. [http:// www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/homehealth?opendocument](http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/homehealth?opendocument). - Державна політика України боротьби з ВІЛ/СНІД
2. <http://www.msms.gov.ua> - Державна служба молоді та спорту – офіційний сайт
3. <http://www.dipsm.org.ua/> - Державний інститут сімейної та молодіжної політики
4. <http://www.ssm.kiev.ua/> - Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
5. <http://sms-lugansk.gov.ua/> - офіційний сайт управління у справах сім'ї, молоді та спорту ЛОДА
6. <http://www.loga.gov.ua> - Луганська обласна державна адміністрація, Служба у справах дітей

ДОДАТОК Ж БІНАРНЕ ЗАНЯТТЯ

На тему: Досвід використання кейс-методу у спадщині Мері Елен Річмонд

Мета: ознайомити студентів з метод роботи case work за теорією Мері Елен Річмонд та сформуванню навички його застосування.

Завдання:

1. Познайти студентів із короткою біографією дослідниці та умовами виникнення методу.
2. Розкрити основні принципи методу «case work».
3. Сформуванню навички проведення інтерв'ю та формування плану виходу клієнта з кризових ситуацій відповідно до запропонованих ситуацій в методу «case work».

Хід заняття:

Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.)

Узагальнила і обґрунтувала теорію соціальної роботи, вважається засновницею соціального діагностичного методу роботи в соціальній роботі (діагностичної школи соціальної роботи), запропонувала систему обліку клієнтів різними структурами, вплинула на формування законодавства соціальної роботи та соціальної допомоги.

Ввела термін «клієнт», «case work», «social case work», запропонувала певні принципи соціальної роботи з клієнтами, готувала програми навчання працівників соціальної сфери.

«Friendly Visiting among the Poor» («Дружні відвідування бідних») (1899),
 «The Good Neighbor in the Modern City» («Добрий (гарний) сусід у сучасному місті») (1907),
 «A Study of Nine Hundred and Eighty-five Widows» («Дослідження дев'ятисот вісімдесяти п'яти вдовиць») (1913),
 «Social Diagnosis» («Соціальні діагнози») (1917),
 address «War and Family Solidarity» (виступ «Війна і родинна солідарність») (1918),
 «What Is Social Case Work?» («Що таке соціальна індивідуальна робота?») (1922),
 «Child Marriages» («Дитячі шлюби») (1925),
 «Marriage and the State» («Шлюб і держава») (1929),
 address «The Concern of the Community with Marriage» (виступ «Стурбованість спільноти про шлюб») (1927),
 Posthumously «The Long View, a collection of Richmond's earlier published and unpublished essays and addresses» (Посмертно «Перспектива», збірник раніше опублікованих і неопублікованих есе і виступів М. Е. Річмонд) (1930)

Дружнє ставлення до клієнта

Вміння співпереживати

Щирість

Терпіння / витримка

Хорообрість

Милосердя

Рішучість

Креативність / винахідливість

Готовність до особистісного впливу (авторитетність)

Впевненість у наданні підтримки (надійність)

Аналітичне мислення

Ерудованість

Об'єктивність

Повага до клієнта

Навички планування

Конференційність

Тактовність

Витримка

Системність в роботі

Володіння інформацією про клієнта згідно «карти хронології»

Готовність вчити і навчати інших

Використання індивідуального підходу

Володіння законодавчою базою

Фокусування на задачі

Переконливість у володінні фактами

Вміння слухати і вислуховувати

Заохочувати до змін і діяльності

«case work» / «social case work»

Де case - це окрема певна соціальна ситуація або проблема

Принципи в роботі із клієнтом

Знати інформацію про всіх членів родини.

Знати інформацію про родину. (соціальну, фінансову, соціально-гігієнічні умови проживання, фізичний і моральний стан і т.п.)

Знати проблеми та їх причини.

Мати мету співпраці та пам'ятати про неї.

Знати плани і сподівання родини.

Працювати системно.

Мати індивідуальний підхід до клієнта і його родини.

Акцентувати увагу на особистісному і професійному розвитку якостей / компетенцій клієнта (в тому числі працювати і відпочивати).

Дружнє ставлення до клієнта і родини.

Система роботи із клієнтом:

Отримання інформації;

Діагноз (дослідження стану соціального відхилення);

Прогноз (допущення перспективи змін);

«Лікування» (надання допомоги клієнту).

ВПРАВА

Інтерв'ю

I. Знайомство:

1. СП називає себе.
2. Як вас звати?
3. Уточнити, чи готовий клієнт/клієнтка говорити із вами стосовно справ.
4. Чому звернулись? Що вас привело?

II. Зріз соціальної сфери:

1. Чим ви займаєтесь? Ким ви працюєте?
2. Освіта клієнта?
3. Одружені /не одружені?
4. Вік?
5. Чи є діти, хто вони?
6. Рідні та їх роль в житті клієнта (живуть разом /окремо з/від інших членів родини, кількість рідних, вік, чим займаються, освіта та інше).
7. Дохід на родину.
8. Поділ і розпорядження фінансами.
9. Розподіл обов'язків в родині.
10. Чи є хоббі?

III. Історичний зріз:

Що і коли відбулося (народились, приїхали, одружились, освіта і тощо)

IV. Медичні аспекти:

1. Стан здоров'я клієнта, його рідних.
2. Хронічні хвороби.
3. Наявність дефектів / інвалідності.
4. Режим дня / сну / харчування / роботи.
5. Ставлення до себе / рідних / колег / сусідів.
6. Відпустка.
7. Як проводять вихідні.
8. Наявність хоббі.

V. Соціально-гігієнічні умови:

1. Житло (власне / орендоване)
2. Наявність проблем в родині.
3. Розподіл обов'язків в родині.
4. Яким чином вирішуються конфлікти в родині.

VI. Опис проблемної ситуації:

1. Рольові особи (учасники).
2. Суть.
3. Період тривання ситуації.
4. Фінансова складова ситуації.
5. Законодавча складова ситуації.
6. Залучені фахівці.
7. Досвід вирішення ситуації.

VII. Майбутнє родини

Які плани мають члени родини і клієнт. Про що мріють.

Діагноз (дослідження стану соціального відхилення)

Розуміння ситуації клієнта.
 Розуміння дійових осіб ситуації.
 Розуміння фінансового боку клієнта.
 Розуміння законодавчого поля в якій знаходиться ситуація клієнта.
 Розуміння медичних та фізіологічних потреб клієнта.
 Формування переліку фахівців, потрібних для розв'язання ситуації клієнта.

Прогноз (допущення перспективи змін);

Як будуть розвиватись події і ситуація клієнта, якщо нічого не змінювати?
 Що буде відбуватись, якщо працювати з клієнтом.

«Лікування» (надання допомоги клієнту).

Складення плану дій + зміст, форми, напрямки роботи, дати реалізації
 Конкретні кроки.
 Проміжний аналіз.
 Завершення співпраці.

СИТУАЦІЇ

№ 1 (приклад вирішення)

Під час обстеження житлового будинку № 95 виявлено сім'ю, яка потребує термінової психолого-педагогічної допомоги. У повній сім'ї (батько і мати) – троє дітей. Старша дитина Рустама, 7 років – інвалід. За словами матері, нормальне спілкування із сином майже неможливе: “Він – говорить мати – не впізнає ні мене, ні батька, ані своїх брата із сестрою, не може тримати голову, не вміє говорити. У сім'ї напружена атмосфера, молодші діти ночами здригаються, просинаються від його несподіваного крику або сміху. Я не сплю ночами, стала нервовою, виснаженою, такими ж ростуть і наші діти. Намучившись, зваживши усі “за” і “проти”, в інтересах своїх молодших дітей, ми з чоловіком вирішили нарешті віддати Рустама у будинок інвалідів та регулярно відвідувати його там. Пройшли медогляд, збрали документи, але з тих пір справа не зрушилася ні на крок. “Немає місць”. Мій дім перетворився на велику клітку, з якої неможливо вирватися. Допоможіть мені вибратися із цього пекла – адже я можу втратити не тільки Рустама, але й інших дітей...”

1. З якими закладами соціальному працівнику потрібно встановити контакт у першу чергу?

2. Складіть план роботи із цією сім'єю.

ВІДПОВІДЬ:

1. З якими закладами соціальному працівнику потрібно встановити контакт у першу чергу?

У першу чергу потрібно встановити контакт з будинком інвалідів. Взяти – на якому етапі відбувається розгляд справи Рустама і які є перспективи влаштування його в цей будинок, перевірка результативності контакту, просування у вирішенні проблеми. З цією метою слід організувати зворотний зв'язок з батьками і спеціалістами закладу. Допоки контакт не стане стійким, соціальний працівник повинен тримати ситуацію під контролем.

2. Складіть план роботи із цією сім'єю.

1. Визначити вихідний реабілітаційний потенціал сім'ї. Для цього:

- а) зробити перевірку наявних документів (медогляду та інших документів, необхідних для влаштування Рустама до інтернату);
- б) зібрати інформацію про рівень соціально-побутової реабілітації двох інших дітей; зробити оцінку потенційних можливостей розвитку соціально-побутових навичок цих дітей; виявити наявність/відсутність гострих психологічних проблем; зібрати можливий психологічний анамнез; визначити поле надання психологічної підтримки за наявності можливого кризового стану; в разі необхідності зробити патопсихологічне дослідження порушень психічного розвитку.
- г) провести (при необхідності) заходи щодо підготовки психолого-педагогічної реабілітації двох інших дітей: перевірку відповідності знань рівню освіти; вияв педагогічних проблем; підготовку рекомендацій з проблем навчання.

2. Робота з будинком-інтернатом. Важливо бути отримати, (в разі відмови влаштування до нього Рустама), офіційний лист з будинку інвалідів з роз'ясненням поточного стану справи з влаштуванням Рустама. Потім з цим листом звернутися до вищого закладу, який керує діяльністю будинків-інвалідів та розглянути можливість влаштування Рустама до іншого дитячого закладу з відповідним профілем.

3. При необхідності (в разі виявлення проблем) розробити індивідуальну комплексну програму реабілітації двох інших дітей. Це може бути:

- а) медико-психологічна: розробка програми медико-психологічної реабілітації; участь в розробці комплексної програми;
- б) психолого-педагогічна: розробка плану індивідуального навчання і фізичного виховання; участь у розробці комплексної програми;

4. Реалізація розробленої програми та її періодичне коригування:

- а) соціально-побутова: допомога у влаштуванні Рустама до будинку-інвалідів, коригування процесу адаптації Рустама до умов життя закладу-інтернату, соціально-побутове навчання і виховання; коригування комплексної програми реабілітації;
- б) медико-психологічна реабілітація двох інших дітей (при наявності проблем).

Організації, що здійснюють соціально-педагогічну роботу з даною категорією:

* Управління освіти.

- * Служба у справах дітей.
- * Комісія з питань захисту дітей.
- * Кримінальна міліція у справах дітей.
- * Управління у справах сім'ї, молоді та спорту.
- * Центр матері та дитини (за необхідністю)
- * ЦСССДМ

При влаштуванні дитини-інваліда:

- взаємодія із лікарями щодо врахування особливостей фізичного та психологічного стану дитини відповідно до діагнозу;
- психологічна підтримка емоційного стану батьків та сім'ї в цілому;
- залучення батьків до груп взаємопідтримки та спілкування з іншими батьками, які мають ті ж самі проблеми;
- формування у батьків адекватних очікувань відносно можливих результатів реабілітації дитини;
- сприяння у проходженні дитиною-інвалідом Індивідуальної програми реабілітації у відповідному закладі;
- допомога в залученні дитини до різних заходів, спрямованих на розвиток її талантів та здібностей;
- допомога в оздоровленні.

План роботи з сім'єю:

№ з/п	Функції представників, батьків, органів держадміністрації та місцевого самоврядування у роботі з дітьми	Термін проведення	Де і з ким проводиться
1	Діагностичні * Відвідування домівки з метою спостереження за Рустамом та іншими дітьми родини, що потребують соціально-педагогічного супроводу.		
2	Прогностичні * Соціально-педагогічне дослідження з проблем впливу сімейного виховання на формування особистості дітей		
3	Консультаційні * Індивідуальні консультації з питань охорони дитинства, дотримання соціальних гарантій сім'ї пільгових категорій, особливостей та алгоритму роботи з батьками сім'ї.		
4	Захисні * Забезпечення норм охорони та захисту прав дітей та підлітків, представлення їх інтересів у різноманітних інстанціях. * Співпраця зі службою у справах дітей, відділом кримінальної міліції у справах дітей РВ УМВС з питань захисту прав та законних інтересів дітей та підлітків.		
5	Профілактичні * Попередження та профілактика негативних явищ в сімейному середовищі, в т.ч. жорстокого поведіння, правопорушень, вживання психотропних речовин, торгівлі людьми (дітьми), порушення прав людини (дитини)		
6	Соціально-перетворювальні * Здійснення соціально-педагогічного супроводу сім'ї		
7	Організаційні		

Спеціалізовані послуги

При виникненні особливих потреб дитини або батьків соціальний працівник організовує або надає сам безпосередньо наступні спеціалізовані послуги:

При влаштуванні дитини-інваліда:

- взаємодія із лікарями щодо врахування особливостей фізичного та психологічного стану дитини відповідно до діагнозу;
- психологічна підтримка емоційного стану батьків та сім'ї в цілому;
- залучення батьків до груп взаємопідтримки та спілкування з іншими батьками, які мають ті ж самі проблеми;
- формування у батьків адекватних очікувань відносно можливих результатів реабілітації дитини;
- сприяння у проходженні дитиною-інвалідом Індивідуальної програми реабілітації у відповідному закладі;
- допомога в залученні дитини до різних заходів, спрямованих на розвиток її талантів та здібностей;
- допомога в оздоровленні.

№ 2 (приклад вирішення)

З розповіді хлопчика:

“Розумієте, вони ділили мене як річ. Жоден із них ніколи, ні разу не питав мене про мої бажання. С ким я хочу жити? Що про них думаю? А ще чотири роки тому в мене не було вибору: він був моїм батьком, вона – моєю матір'ю. Я, звичайно, хотів, щоб ми жили разом, але, навіть, якщо не разом... ви розумієте, що тоді почалось. Врешті я зненавидів матір за те, що вона не дозволила батькові приходити до мене. Мене весь час зустрічала бабуся і швидко забирала мене зі школи, іноді мати просила по це сусідку. Гуляв я теж із бабцею, а коли вона була зайнята – сидів вдома один, зачинений. В мене ніколи не було власного ключа від дому. Тоді я хотів піти до батька, я думав, що я йому потрібен, але потім зрозумів, що я йому потрібен тільки як зброя для боротьби проти матері. Я думаю, що вони просто осліпли від злоби один на одного.

Найстрашніше у цьому всьому, що мені ніхто вже не міг допомогти. Адже усі визнавали за ними права на мене. Як право на річ! Вони, між іншим, також ділили дачу і машина і, мабуть, через це – і мене.”

Запитання і завдання.

1. *Якої допомоги потребує хлопчик перш за все?*
2. *Які методи і форми роботи має обрати соціальний працівник під час спілкування із матір'ю та із батьком дитини?*
3. *З ким із фахівців, у даній ситуації, соціальний працівник повинен підтримувати постійний контакт?*

Перш за все, хлопчик та його родина потребує психологічної допомоги. Психологічні послуги для родини:

- підтримка позитивного психологічного клімату;
- допомога дитині у подоланні емоційних та поведінкових труднощів;
- консультування батьків з питань психологічного розвитку дитини;
- психологічна підтримка батьків та дітей;
- проведення діагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості.

Соціальний працівник під час спілкування із матір'ю та із батьком дитини має обрати наступні методи та форми:

*** Соціальний супровід.**

Метою соціального супроводу є допомога прийомним батькам, батькам-вихователям, опікунам, піклувальникам у створенні належних умов для забезпечення індивідуальних потреб прийомної дитини, дитини-вихованця, дитини, яка виховується під опікою, піклуванням, у розвитку та вихованні.

*** Головні дії соціального педагога:**

- просвітницька робота з батьками щодо особливостей розвитку сім'ї та сімейних стосунків;
- допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій в сім'ї;
- допомога у розв'язанні проблемних ситуацій, які виникають у сім'ї із школою, дитячим садочком, іншими установами та закладами;
- організація навчання батьків ефективним методом виховання;
- розвиток батьківських навичок ефективної взаємодії із дитиною;
- консультування батьків з питань розвитку дитини;
- робота з дитиною щодо актуальних проблем розвитку дитини;
- психосоціальна підтримка дитини, проведення консультацій стосовно зміни поведінки та зниження ризиків, заохочення до здорового способу життя.

*** Інформаційні послуги:**

- інформування батьків та дітей про дитячі навчальні заклади, гуртки, спортивні школи та заняття, культурні заходи та допомога в їх використанні на користь дитини;
- надання інформації про різні установи та заклади та зміст послуг, які можна там отримати тощо;
- надання інформаційно-просвітницьких матеріалів з питань виховання та розвитку дитини, здорового способу життя, соціального захисту та соціального обслуговування;

*** Юридичні послуги:**

- з'ясувати які умови для проживання підлітка є в наявності;
- дослідити чи є контракт пов'язаний із розлученням батьків;
- спланувати подальші дії із поведінкою підлітка при досягненні ним повноліття.

Ситуації до розбору студентами

№ 1

Під час обстеження житлового будинку № 95 виявлено сім'ю, яка потребує термінової психолого-педагогічної допомоги. У повній сім'ї (батько і мати) – троє дітей. Старша дитина Рустам, 7 років – інвалід. За словами матері, нормальне спілкування із сином майже неможливе: “Він – говорить мати – не впізнає ні мене, ні батька, ані своїх брата із сестрою, не може тримати голову, не вміє говорити. У сім'ї напружена атмосфера, молодші діти ночами здригаються, просинаються від його несподіваного крику або сміху. Я не сплю ночами, стала нервовою, виснаженою, такими ж ростуть і наші діти. Намучившись, зваживши усі “за” і “проти”, в інтересах своїх молодших дітей, ми з чоловіком вирішили нарешті віддати Рустама у будинок інвалідів та регулярно відвідувати його там. Пройшли медогляд, зібрали документи, але з тих пір справа не зрушилася ні на крок. “Немає місць”. Мій дім перетворився на велику клітку, з якої неможливо вирватися. Допоможіть мені вибратися із цього пекла – адже я можу втратити не тільки Рустама, але й інших дітей...”

Запитання і завдання.

Проведіть аналіз ситуації відповідно до case worke , складіть прогноз розвитку ситуації та план вирішення даної проблемної ситуації. В допомогу вам кілька питань.

1. З якими закладами соціальному працівнику потрібно встановити контакт у першу чергу?
2. Складіть план роботи із цією сім'єю.

№ 2

З розповіді хлопчика:

“Розумієте, вони ділили мене як річ. Жоден із них ніколи, ні разу не питав мене про мої бажання. З ким я хочу жити? Що про них думаю? А ще чотири роки тому в мене не було вибору: він був моїм батьком, вона – моєю матір'ю. Я, звичайно, хотів, щоб ми жили разом, але, навіть, якщо не разом... ви розумієте, що тоді почалось. Врешті я зненавидів матір за те, що вона не дозволила батькові приходити до мене. Мене весь час зустрічала бабця і швидко забирала мене зі школи, іноді мати просила по це сусідку. Гуляв я теж із бабцею, а коли вона була зайнята – сидів вдома один, зачинений. В мене ніколи не було власного ключа від дому. Тоді я хотів піти до батька, я думав, що я йому потрібен, але потім зрозумів, що я йому потрібен тільки як зброя для боротьби проти матері. Я думаю, що вони просто осліпли від злоби один на одного.

Найстрашніше у цьому всьому, що мені ніхто вже не міг допомогти. Адже усі визнавали за ними права на мене. Як право на річ! Вони, між іншим, також ділили дачу і машина і, мабуть, через це – і мене.”

Запитання і завдання.

Проведіть аналіз ситуації відповідно до case walker , складіть прогноз розвитку ситуації та план вирішення даної проблемної ситуації. В допомогу вам кілька питань.

1. *Якої допомоги потребує хлопчик перш за все?*
2. *Які методи і форми роботи має обрати соціальний працівник під час спілкування із матір'ю та із батьком дитини?*
3. *З ким із фахівців, у даній ситуації, соціальний працівник повинен підтримувати постійний контакт?*

№ 3

Інфікованих СНІДом дітей ховають від усіх. Намагаючись зберегти таємницю, батьки іноді відмовляються від пільг, які їм мають надаватися. Так, п'ятирічна дівчинка мало не задихнулася від нападу, оскільки її мама не наважувалася викликати «швидку допомогу».

На сьогодні більшість сімей, що мають дитину, хвору на СНІД опиняється у складній соціальній ситуації. Батька у такій сім'ї, як правило, немає. Мати, оскільки має дуже хвору дитину, працювати не може. Отже, сім'я живе на пенсію з інвалідності та допомогу. Непоодинокі випадки, коли хворих на СНІД дітей виховують бабусі чи дідусі, оскільки батьки не хочуть займатися вихованням дитини, або вони померли, чи знаходяться у тюрмі.

Запитання і завдання.

Проведіть аналіз ситуації відповідно до case walker , складіть прогноз розвитку ситуації та план вирішення даної проблемної ситуації. В допомогу вам кілька питань.

1. *Яка основна проблема, що виникає у соціального працівника у спілкуванні із сім'ями, які мають хворих на СНІД?*
2. *У чому полягають дії соціального працівника під час вирішення проблем цих сімей?*
3. *У контакті із якими фахівцями має перебувати соціальний працівник?*

№ 4

Хлопчик Федір, 13 років. У дитинстві боявся майже усього, що його оточувало. Так, заходячи до кімнати один увечері, він вмикав світло та оглядав пустий простір під ліжком, у шафі, за шафою, шукаючи злочинця, який, на його переконання, там міг бути. Під час спілкування він демонструє несміливість, покірність, невпевненість у собі і, навіть, деяку приниженість. До цього також додається підвищена збудженість хлопчика. Дружить переважно із дівчатами свого віку. Хлопці ставляться до нього як до “цапа відбувайла”, відкрито насміхаються над недоліками його характеру. Кілька разів разом із батьками переїздив із міста у місто. До нової школи адаптувався важко, весь час очікував недружнього ставлення та образ від школярів. Власне, так це і траплялося.

Дівчина Катерина, 17 років. У дитинстві весела, рухлива, підприємлива дівчинка, “душа” компанії ровесників. У школі добре вчилася та активно брала участь у суспільному житті. В 15 років у неї почали з'являтися періоди емоційного спаду, коли все сприймалося у похмурих тонах, нічого не хотілося робити. В один з таких періодів посварилася із однокласником, предметом її першого кохання. Сварку вона вважала остаточним розривом стосунків, гостро її переживала і, в момент відчаю, здійснила спробу самогубства (прийняла велику дозу снодійного). Вже в лікарні після поліпшення самопочуття знову стала радісною та активною. Після виписки із лікарні на протязі 2-х років у неї відбувалися зміни настрою: від дуже гарного – до дуже похмурого. Останнє наставало раз на один-два місяці і тривало 1-2 тижні. Поступово відмінності у настрої стали згладжуватися, але певна циклічність у настрої зберігається.

Хлопчик Олексій, 12 років. Замкнутий та самотній, захоплюється фізикою. Окрім звичайної школи, відвідує також школу юного фізика, де його однокурсники на 3-4 роки старші від нього, але, навіть на цьому фоні він виглядає як дуже сильний. У своєму ж сьомому класі середньої

загальноосвітньої школи він виглядає як дуже сильний. На уроках фізики, нудьгуючи, він може, наспівуючи щось собі під ніс, прогулюватися поміж рядами. Вчителька, яка, сердячись, називає усіх своїх учнів “ідіотами”, від таких його вчинків просто скаженіє. Щоденник хлопчика рясніє погрозами та “останніми попередженнями”; йому загрожує відрахування зі школи.

Запитання і завдання.

Проведіть аналіз ситуації відповідно до case work , складіть прогноз розвитку ситуації та план вирішення даної проблемної ситуації. В допомогу вам кілька питань.

1. Яку допомогу соціальний працівник може надати сім'ям, у яких виховуються ці діти?
2. Яку роботу потрібно провести із цими школярами?
3. Яких фахівців, окрім соціального працівника, потрібно залучити?
4. Чи є необхідність роботи із класами, у яких вони навчаються?
5. Чи є необхідність роботи із педагогами, які їх навчають?

№ 5

Відомо, що палка закоханість – нормальне явище у підлітковому віці. Вона проходить також несподівано, як і зароджується. Об'єктом підліткової закоханості може бути співак, актор, спортсмен...

Мама 14-літньої Віри написала до соціальної служби наступного листа: “Моя дочка вже цілий рік ходить надзвичайно засмучена. Справа в тому, що вона закохана. І закохана вона не в кого-небудь, а в самого Віталія Козловського. Закоханість її дуже серйозна: вона не просто цілодобово підстерігає його, як її колеги-фанатки, але й пише йому кожен день листи та повторює його ім'я у сні. Я намагалася переключити її на інші захоплення, навіть повезла її за кордон, але нічого не допомогло. Дівчина страждає не по-дитячому. Я вже думала, чи не піти самій до цього співака та попросити його про побачення із моєю дочкою? А, може, моя дочка психічно нездорова? Підкажіть, хто і чим може нам допомогти?”

Запитання і завдання.

Проведіть аналіз ситуації відповідно до case work , складіть прогноз розвитку ситуації та план вирішення даної проблемної ситуації. В допомогу вам кілька питань.

1. Яку допомогу соціальний працівник може надати цій сім'ї.
2. Яких фахівців, окрім соціального працівника, потрібно залучити?
3. Що має робити соціальний працівник у цій ситуації?

ДОДАТОК 3

План тренінгу для представників молодіжних організацій та молодіжних центрів

Тема: Власне та організаційне оточення, методи роботи з прихильниками організації.

Мета: сформувані у учасників уявлення про важливість власного оточення в професійній сфері та розвинути навички з формування системи роботи із прихильниками організації.

Час	Назва діяльності	Короткий опис
10 хв.	Привітання. Вступна частина.	Озвучуємо тему тренінгу, мету, задачі, розклад роботи.
15	Знайомство. Вправа «ЗУБР»	Знайомимо учасників між собою через

хв.		розкриття їх сильних сторін та можливостей, аспектів якими вони можуть ділитися із іншими.
5 хв.	Вправа «Смайли»	Прийняття правил сумісної роботи.
15 хв.	Вправа «Корабель»	Формування очікувань від тренінгу.
15 хв.	Інформаційний блок 1. Дискусія з учасниками на тему: Хто я і що таке спільнота	Розкриття основних понять теми, підходів і теорій про спільноту і громаду.
60 хв.	Вправа «Я і суспільство, держава, громада, родина»	Робота над розумінням своєї ролі в суспільстві.
20 хв.	Перерва	
2 хв.	Вправа «Дош»	Вправа використана для активізації уваги учасників.
20 хв.	Інформаційний блок 2. Дискусія на тему: поняття суспільного партнерства в науково-практичній спадщині Мері Елен Річмонд.	Розкриття основних аспектів теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд щодо соціального партнерства і ролі оточення в житті особистості.
30 хв.	Вправа «Моє оточення, мої ресурси»	Учасники аналізують власне оточення і вплив на себе.
20 хв.	Інформаційний блок 3. Дискусія на тему: Громада і його учасники.	Учасники розбирають що таке громада, яке законодавство пов'язане із роботою громад, які сфери реалізації соціальної, молодіжної і освітньої політики тощо.
30 хв.	Вправа «Щаблями влади»	Учасники підчас вправи розкривають основні ролі в громаді та рівні впливу, реалізації прав і можливостей.
40 хв.	Перерва	
3 хв.	Вправа «Танці переможців»	Вправа використана для активізації уваги учасників.
30 хв.	Вправа «Зміни ситуацію через співпрацю»	Вправа дозволяє зрозуміти учасникам як необхідно працювати із оточенням (родиною, експертним колом тощо), аби змінити власну кризову ситуацію або особи яка потрапила в скрутне оточення.
40 хв.	Вправа «Форум театр»	Процес роботи над виставою допомагає самим учасниками глибше зрозуміти проблему, поділитися своєю історією з іншими людьми та знайти підтримку в групі. В процесі

		виконання вправи учасники розуміють рівень впливу оточення на них та їх життєві сценарії.
20 хв.	Інформаційний блок 4. Дискусія на тему: прихильність і співпраця різних організацій і структур між собою.	Учасники в процесі дискусії відкривають для себе основні види і принципи співпраці між організаціями різних рівнів і типів, особливості взаємодії та формування довіри у стосунках, .
45 хв.	Вправа «Дружимо / співпрацюємо / знаємо»	В процесі реалізації вправи учасники створюють стратегію роботи із громадою для формування кола прихильників організації та майбутнього партнерства.
10 хв.	Вправа «Корабель»	Підведення підсумків за очікуваннями учасників.
5 хв.	Анкета	Заповнення анкети зворотного зв'язку.
20 хв.	Вправа «Мотузка»	Загальна рефлексія.
2 хв.	Завершення.	Прощання з учасниками.

ДОДАТОК К-1

ПОГОДЖЕНО

Заступник директора департаменту молодіжної політики – начальник відділу підтримки молодіжних та дитячих громадських об'єднань

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Міністра молоді та спорту України

_____ А. БІЛИЙ

_____ 20__ р.

_____ О. ЯРЕМА

М.П.

_____ 20__ р.

ТВОРЧИЙ ЗВІТ

про реалізацію проекту (проведення заходу)
«Обмін між молодіжними працівниками Литви та України»
(назва проекту (заходу))

(наказ Міністерства молоді та спорту України
від 10.10.2018 № 4690)

Організація, відповідальна за реалізацію проекту (проведення заходу): Громадська спілка «Національна Молодіжна Рада України», 03040, Україна, м. Київ, вул. Андрія Бубнова, б.5, +38(050)353-03-43

Строки реалізації проекту (проведення заходу):

початок: 24 жовтня 2018;

закінчення: 29 жовтня 2018 р.

Місце реалізації проекту (проведення заходу): м. Київ, Київська обл.

Пріоритети реалізації проекту (проведення заходу): набуття компетенцій, необхідних для активної участі у суспільному (громадському) і професійному житті.

Напрямок проекту: міжкультурний діалог, робота з молоддю, молодіжні працівники.

Вид реалізації проекту (проведення заходу) (потрібне підкреслити): семінар, тренінг; зустріч, дискусія; конференція; табір; форум; інше (розшифрувати).

Підстава реалізації проекту (проведення заходу) (закони, постанови, розпорядження, накази, календарний план Міністерства молоді та спорту України): відповідно до підпункту 1 пункту 8 Завдань і заходів з виконання Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2016-2020 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148, Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів державної політики з питань молоді та державної підтримки молодіжних та дитячих громадських організацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2012 року № 116 (із змінами), Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 року № 1016, Порядку здійснення обмінів молоддю України та Литви та проведення заходів відповідно до Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви, затвердженого наказом Мінмолодьспорту від 16 листопада 2016 року № 4297, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 листопада 2016 року за № 1498/29628, пункту 5.2 розділу 5 Календарного плану щодо реалізації заходів державної політики з питань молоді на 2018 рік, затвердженого наказом Мінмолодьспорту від 16 березня 2018 року № 1171

(із змінами), та п. 6 Календарного плану на 2018 рік здійснення обмінів молоддю відповідно до Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви, затвердженого наказом Мінмолодьспорту від 26.06.2018 № 2992 (із змінами).

Категорія та кількість учасників, які взяли участь у реалізації проекту (проведенні заходу): 25 основних учасників, із них: учасники з Литви (11 осіб) та України (14 осіб) які були представниками молодіжних громадських організацій, молодіжних центрів, викладачі та студенти різних університетів з України та Литви – з 24 по 29 жовтня 2018 р., в тому числі 4 лідери групи; 26 жовтня 2018 р. – на практикумі із студентами були присутні 65 студентів, 4 викладачі; 26 жовтня 2018 р. – на післяобідніх та вечірній дискусіях громадські активісти; 27 жовтня 2018 р. – 14 представників Банку молодіжних ініціатив при БО «Фонд громади м. Березань».

Перелік учасників, які залучалися до реалізації проекту (проведення заходу), у тому числі за статтю, віковими категоріями (14-19, 20-24, 25-29, 30-35, старші 35 років – для молодіжних працівників, супроводжувачів, керівників груп):

на різних етапах до реалізації проекту долучалися наступні експерти та волонтери - 3 хлопці, 12 дівчат - 20-24 роки - 5 волонтерів у якості перекладачів (4 дівчини, 1 хлопець), 14-19 роки - 2 волонтери 24-29.10.2018 р. (2 дівчини), 20-24 - 2 організатори від НМРУ (2 дівчини) та 25-29 - організатори від НМРУ (1 дівчина, 1 хлопець), старше 35 років - 1 експерт, долучений до розробки навчальної програми; 1 експерт з лідерства-служіння (1 дівчина, 1 чоловік).

Перелік організацій, які були партнерами з реалізації проекту (проведенні заходу): «Національна молодіжна рада Литви» (Lithuanian Youth Council), Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених Київського університету імені Бориса Грінченка.

Рівень діяльності організацій – партнерів з реалізації проекту (проведенні заходу) (потрібне підкреслити): місцевий, регіональний, національний, міжнародний.

Вид організацій – партнерів з реалізації проекту (проведенні заходу) (потрібне підкреслити): інститути громадянського суспільства, установи, які працюють з молоддю.

Мета та актуальність реалізації проекту (проведення заходу):

Мета: знайомство учасників проекту та обмін успішними практиками для адаптації досвіду молодіжних працівників Литви та України в навчальних курсах ЗВО та молодіжних центрах/просторах обраних міст/областей.

Актуальність: В Україні відбувається активний процес реформ, в тому числі впровадження європейських практик роботи з молоддю. Так, з 2014 року і за підтримки Програми розвитку ООН України та у співпраці з Міністерством молоді та спорту України й Державним інститутом сімейної та молодіжної політики розпочалась реалізація Програми «Молодіжний працівник». Що створює можливість підвищити професійний рівень представників державних службовців та громадських об'єднань, які працюють з молоддю і сприяє збільшенню кількості молоді, яка бере участь у формуванні молодіжної політики, та посилює на загальнодержавному рівні взаємодію державних та молодіжних громадських інституцій щодо соціального становлення молоді. За серією навчань, фахівці з різних сфер отримують нові знання та обмінюються досвідом роботи із молоддю. Нажаль в сучасних українських реаліях офіційної професії «молодіжний працівник» не існує та відсутня посада «молодіжний працівник» у будь якій державній / не державній структурі, тому випускники цієї програми працюють на різних посадах (наприклад: координатор волонтерів, менеджер проектів та інше). Для зміни цієї ситуації необхідно ввести елементи програми в офіційну сферу навчання, наприклад у вигляді окремих дисциплін, що вивчатимуться або у формі спеціалізації при навчанні за II освітнім рівнем (магістерська програма), або ж як складові частин навчального курсу. Lithuanian Youth Council має певний досвід з розвитку молодіжної політики та

молодіжної роботи. Тому цей проект є цінним для обміну досвідом і для організації співпраці в майбутніх проектах.

План реалізації проекту (проведення заходу):

Час	Назва активності
	День 1 - 24.10.2018
13:00-14:00	Реєстрація учасників
14:00-15:00	Обід
15:00-15:30	Поселення в «Z-hostel»
15:30-18:30	Знайомство. Блок I. «Обговорення в групах та підготовка презентацій стосовно ДЗ в сфері молодіжної політики та молодіжної роботи»
18:30-19:00	Логістика до вечері та місця проведення Блоку II.
19:00-22:00	Вечеря. Знайомство. Блок II. «Презентація програми та формування очікуваних результатів»
	День 2 - 25.10.2018
8:30-9:30	Сніданок
9:30-10:00	Логістика до КМЦ
10:00-12:00	Блок: «Молодіжна політика в Україні та Литві». Зустріч з КМЦ. Блок «Молодіжна робота в молодіжних центрах».
12:00-12:30	Логістика до обіду
12:30-13:30	Обід
13:30-14:30	Логістика до університету
14:30-16:30	Блок: «Молодь, лідерство і молодіжні організації», част.1
16:30-17:00	Кава-перерва
17:00-18:30	Блок: «Молодь, лідерство і молодіжні організації», част.2
18:30-19:00	Рефлексія дня
19:00-19:40	Логістика до хостелу
20:00-20:30	Логістика до Клубу спелеологів
20:30-22:00	Вечеря. Вечір української та литовської культур

	День 3 - 26.10.2018
8:30-9:10	Сніданок
9:10-10:00	Логістика до Наукової бібліотеки ім. М.Максимовича
10:00-13:00	Блок: «Дискусія: сучасна молодіжна робота в молодіжних громадських організаціях; найефективніші практики Литви та України» (практикум зі студентами)
13:00-14:00	Обід
14:00-15:30	Блок: «Досвід Ради Європи щодо молодіжної роботи»
15:30-16:00	Кава-перерва
16:00-18:00	Блок: «Визнання молодіжної роботи: міжнародний досвід»
18:00-18:30	Рефлексія
18:30-19:00	Логістика до вечері
19:00-20:00	Вечеря
20:00-22:00	Вечеря-нетворкін. Зустріч із представниками громадських організацій м. Києва
	День 4 - 27.10.2018
8:30-9:30	Сніданок
9:30-10:30	Логістика до місця проведення Конференції
10:30-11:00	Відкриття Конференції.
11:00-12:00	Сесія 1. Робота в робочих групах над створенням навчальної програми та україно-литовських проектів.
12:00-12:30	Кава-перерва
12:30-14:30	Сесія 2. Робота в робочих групах над створенням навчальної програми та україно-литовських проектів.
14:30-15:30	Обід
15:30-16:30	Сесія 3. Робота в робочих групах над створенням навчальної програми та україно-литовських проектів.
16:30-17:00	Кава-перерва

16:00-17:00	Логістика молоді з м. Березань Київської області до Києва на зустріч із україно-литовською групою.
17:00-19:00	Зустріч з представниками молодіжних громадських організацій Блок: «Робота молодіжних працівників в маленьких містах» (із залученням Банку молодіжних ініціатив при БО «Фонд громади м. Березань»).
19:00-19:40	Рефлексія
19:40-20:20	Логістика до вечері
20:20-21:30	Вечеря
	День 5 - 28.10.2018
8:30-09:30	Сніданок
09:30-10:00	Логістика до Конференції
10:00-12:00	Сесія 4: Робота в робочих групах над створенням навчальної програми та україно-литовських проектів.
12:00-12:30	Кава-пауза
12:30- 14:30 –	Сесія 5. Робота в робочих групах над створенням навчальної програми та україно-литовських проектів.
14:30-15:30	Обід
15:30-16:30	Сесія 6. Робота в робочих групах над створенням навчальної програми та україно-литовських проектів.
16:30-17:15	Сесія «Робота над рекомендаціями»
17:15-18:00	Презентація напрацювань
18:00-18:30	Рефлексія
18:30-19:30	Логістика до вечері
19:30-20:30	Вечеря
20:30-22:00	Експериментальний вечірній квест «Київ: історія та сучасність».
	День 6 - 29.10.2018
08:00--09:00	Сніданок

09:00-09:30	Логістика до Міністерства молоді та спорту України
09:30-11:00	Зустріч в Міністерстві молоді та спорту України
11:00-12:30	Логістика до хостелу. Збір речей.
12:30-13:30	Обід
13:30-14:30	Логістика до Борисполя
14:30-16:00	Робота молодіжних працівників з молоддю 14-18 років на прикладі м. Бориспіль, Київської області.
16:00-17:00	Закриття заходу. Вечеря
17:00-18:00	Логістика до аеропорту для учасників з Литви. /Екскурсія містом для учасників з України.
18:00-19:00	Логістика до Києва українських учасників

Фактичний обсяг витрат на реалізацію проекту (проведення заходу): сума виділена на проект від Міністерства молоді та спорту – 107 023,87 (Сто сім тисяч двадцять три гривні вісімдесят сім коп.) грн.

Досягнуті результати реалізації проекту (проведення заходу) (кількісні та якісні показники в цифровому вираженні):

Основні результати проекту:

- 1) 25 учасників (14 з України, 11 з Литви):
 - дізналися особливості молодіжної політики в Україні та Литві, унікальні ознаки української та литовської культур; і
 - шукали спільне та відмінне в литовському та українському суспільствах;
 - порівнювали моделі реалізації та впровадження молодіжного працівника як в Україні так і в Литві;
 - навчилися співпрацювати та комунікувати між собою;
 - провели практикум для студентів;
 - створили спільні проекти;
 - розробили проект навчальної програми;
 - отримали нові контакти та досвід.
- 2) більше 60 учасників практикуму 26.10.2018 р.
- 3) кількість залучених організацій, долучених до реалізації проекту:
 - 12 організацій, що підтримали проект.
- 4) налагоджена україно-литовська співпраця сфері молодіжної політики та молодіжних обмінів;
- 5) розроблено проект навчального курсу за спрямуванням молодіжної політики та молодіжної роботи в обраних ЗВО;
- 6) розроблено 2 україно-литовські проекти, що будуть подані на фінансування;
- 7) розроблено та передано рекомендації для Міністерства молоді та спорту стосовно реалізації молодіжної політики в Україні;

8) кількість публікацій про проект в соціальних мережах та ЗМІ - більше 25, як на сторінках партнерів організації, так і в соціальних мережах учасників. Інформаційне охоплення складає: близько 10 000 осіб.

Інші відомості про реалізацію проекту (проведення заходу):

Організації, що сприяли реалізації проекту: Центр програм з лідерства служіння Київського університету імені Бориса Грінченка, Банк молодіжних ініціатив при БО «Фонд Громади міста Березань», Наукова бібліотека ім. М. Максимовича, Музей книги і друкарства України, ДГО «Київський спелеологічний клуб», Міжнародне громадське об'єднання «Волинське братство», ВМГО «Молодь ДемАльянсу», «Молодіжний центр комунікацій», ВАМС «Альтернатива-В», Бориспільській молодіжний парламент, Центр розвитку молоді «Труба» (м. Бориспіль) і за підтримки Програми «Молодіжний працівник».

Даний проект заклав можливості перспективної сумісної роботи активістів громадського сектору та молодіжних працівників України та Литви.

Інші відомості про реалізацію проекту (проведення заходу):

Організації, що сприяли реалізації проекту: Центр програм з лідерства служіння Київського університету імені Бориса Грінченка, Банк молодіжних ініціатив при БО «Фонд Громади міста Березань», Наукова бібліотека ім. М. Максимовича, Музей книги і друкарства України, ДГО «Київський спелеологічний клуб», Міжнародне громадське об'єднання «Волинське братство», ВМГО «Молодь ДемАльянсу», «Молодіжний центр комунікацій», ВАМС «Альтернатива-В», Бориспільській молодіжний парламент, Центр розвитку молоді «Труба» (м. Бориспіль) і за підтримки Програми «Молодіжний працівник».

Даний проект заклав можливості перспективної сумісної роботи активістів громадського сектору та молодіжних працівників України та Литви.

- Офіційний веб-сайт НМРУ:

- Обмін Між Молодіжними Працівниками Литви Та України Стартував У Києві - <http://nycukraine.org/news/obmin-mizh-molodizhnimi-pratsivnikami-litvi-ta-ukrayini-startuvav-u-kiyevi.html>

- Учасники Українсько-Литовського Обміну Молодіжних Працівників Передали Мінмолоді України Свої Рекомендації - <http://nycukraine.org/news/uchasniki-ukrayinsko-litovskogo-obminu-molodizhnih-pratsivnikiv-peredali-minmolodi-ukrayini-svoyi-rekomendatsiyi.html>

- Офіційний веб-сайт Наукового товариства - Міжнародний проект «Обмін між молодіжними працівниками Литви та України» - <http://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/5666-mizhnarodnyi-proekt-obmin-mizh-molodizhnymu-pratsivnykamy-lytvvy-ta-ukrainy.html>

- Офіційний веб-сайт «ТВБориспіль» - [http://tvboryspil.com/novini/pribaltijska-delegaciya-perejmala-dosvid-molodizhnogo-parlamentu-borispolya-](http://tvboryspil.com/novini/pribaltijska-delegaciya-perejmala-dosvid-molodizhnogo-parlamentu-borispolya-video/?fbclid=IwAR2npPFuOU8Wq51uHpUav9wPfhr38Z2VlxtSlzk8e3CocnjbYvm4a0BfmTM)

[video/?fbclid=IwAR2npPFuOU8Wq51uHpUav9wPfhr38Z2VlxtSlzk8e3CocnjbYvm4a0BfmTM](http://tvboryspil.com/novini/pribaltijska-delegaciya-perejmala-dosvid-molodizhnogo-parlamentu-borispolya-video/?fbclid=IwAR2npPFuOU8Wq51uHpUav9wPfhr38Z2VlxtSlzk8e3CocnjbYvm4a0BfmTM)

- Офіційний сайт БО «Фонд громади міста Березань» - <http://berezanfond.com.ua>

- Офіційна сторінка Lithuanian Youth Council в ФБ: <https://www.facebook.com/LiJOTorg>; <http://lijot.lt>

- Lietuvos – Ukrainos jaunimo ir jaunimo darbuotojų mainų projektas! – <http://lijot.lt/lt/naujienos-index/80-lt/tarptautines-naujienos/977-lietuvos-%E2%80%93-ukrainos-jaunimo-ir-jaunimo-darbuotoju%C5%B3-main%C5%B3-projektas?fbclid=IwAR3AtjQmgP4kKD78nFXixZC6twi9v9CS14mBZHBTAZ6HoSxeZNTma7yKC5U>

- kaip jaunimo politiką įgyvendina Ukrainos jaunimo organizacijos? - <https://www.facebook.com/LiJOTorg/posts/10157719397407564>

- і в соціальних мережах:

- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1447474255384684&id=832443923554390

- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2411967715485020&id=100000154454304

- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2414050075276784&id=100000154454304

- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1441708535961256&id=832443923554390

- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2043179085738265&id=100001385808987
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2043401599049347&id=100001385808987
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2047486988640808&id=100001385808987
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2057279064328267&id=100001385808987
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2057681294288044&id=100001385808987
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1104771036337741&id=100004145654077
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1999056200155857&id=994240280637459
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1822106224553396&id=100002621080216
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1823881861042499&id=100002621080216
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1105054942976017&id=100004145654077
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1835943759836309&id=100002621080216
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=314250389165107&id=100017404441671
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2204324913137998&id=1594405560796606
- https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=321649681955600&id=1594405560796606

- Офіційний веб-сайт Міністерства молоді та спорту України:
<http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/40915>.

- Газета «Освітній студентський тижневик «АУДИТОРІЯ» №33 (3033) 8-14 листопада (копію статті додано).

Перелік додаткових матеріалів (за наявності):

- 1) список учасників проекту (копія, завірена печаткою) – 1 шт.;
- 2) зразок сертифікату учасника А4 – 1 шт.;
- 3) зразок подяки волонтерам та партнерам А4 – 1 шт.;
- 4) методичні матеріали (зразки робочих навчальних програм в Україні та Литві у вигляді схем, таблиць, тексту та робочого простору для нотаток) – 1 шт.;
- 5) програма проекту – 1 шт.;
- 6) роздаткові матеріали (опис досвіду молодіжної роботи в Україні та Литві, підбірка вправ для роботи із молоддю) – 1 шт.
- 7) відеоролик на CD-диску – 1 шт.;

Керівник

(підпис)

А. КОЛОБОВ
 (ініціали, прізвище)

М.П.

" ____ " _____ 2018 р.

ДОДАТОК К-2

**Проект Соціальної дисципліни «Молодіжна робота»
Розроблена в рамках «Обміну між молодіжними працівниками України та Литви»**

За результатами «Обміну між молодіжними працівниками Литви та України» що проходив у Києві з 24 по 29 жовтня, та був організований Національною молодіжною радою України та Національною молодіжною радою Литви (LiJOT) за підтримки Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України, та у партнерстві з науковим товариством студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених Київського університету імені Бориса Грінченка було створено дисципліну по підготовці студентів різних спеціальностей для роботи із молоддю в Україні. Дисципліна буде оформлена відповідно до критеріїв Київського університету імені Бориса Грінченка і впроваджена в II семестрі 2019 р.

МП - молодіжний працівник

МР - молодіжна робота

М – молодь

Мета дисципліни: спрямована на підготовку фахівців, які зможуть знайти спільну мову з молоддю, залучати молодь до активності, подолати молодіжні проблеми, вирішити існуючі молодіжні проблеми та запобігти появі нових, й адаптувати всі отримані знання про неформальну освіту в своїй громаді.

Завдання:

- Надати знання про законодавство, що стосується молодіжної політики, молодіжної роботи і молодіжних працівників, а також пов'язаними з молоддю проблеми та принципами дослідження цих проблеми;
- Надати інструментарій для МП;
- Навчити студентів, що займаються дослідженнями пов'язаними з молоддю принципів дослідження та роботи з молоддю за допомогою інноваційних практик;
- Сформувати компетенції необхідні для роботи МП.

Компетенції:

- Комунікативні навички без застосування насилля;
- Емпатія;

- Критичне мислення;
- Толерантність;
- Вирішення проблем;
- Знання політики;
- Педагогічні навички;
- Консультації з питань кар'єри;
- Психологія (класична + сучасна) розуміння та використання;
- Комплексні знання про молодь;
- Профільні наукові дослідження, пов'язані з молоддю;
- Креативність;
- Навички співпраці;
- Навички в управлінні проектами;
- Знання законодавства, пов'язаного з молоддю;
- Навички роботи з ІКТ.

Результати програми/дисципліни:

- Отримати знання про законодавство пов'язане з молодіжною політикою, молодіжною роботою і проблемами, що стосуються молоді та принципи дослідження цих проблем;
- Отримати та навчитись використовувати інструментарій для МП;
- Навчити студентів, що займаються дослідженнями пов'язаними з молоддю принципів дослідження та роботи з молоддю за допомогою інноваційних практик;
- Сформувані компетенції необхідні для роботи МП.

Теми та модулі проекту дисципліни/програми:

0) Вступ в молодіжну політику та молодіжну роботу (1 лекція)

1) Що таке молодіжна політика, молодіжна робота та хто такий молодіжний працівник (МР та МП як концепція) (8 годин для лекцій + 8 годин для семінарів)

а. Поняття неформальної освіти;

б. Філософія МР (М бекграунд, проблеми дорослішання та дорослоцентризму)

в. Практика історії МП (сучасна філософія);

г. Волонтер і МП, спільне та різне; типи МП: волонтер, член ГО та працівник муніципальних структур, (вчитель, працівник молодіжного центру);

2) Законодавство в сфері молодіжної політики (6 годин на лекції + 6 годин на семінари)

а. Закони про/для молоді (Україна та світ);

б. Права молоді;

Стратегія Молодіжної політики: ООН, Ради Європи, ЄС, України, регіону, муніципалітету.

в. Молодь та відносини з державними, муніципальними, структурами;

г. Неформальна освіта (політична, громадянська та інші види).

3) Інструментарій (інструменти, практика вирішення молодіжних проблем) (10 годин лекцій + 30 годин практичної роботи)

а. Принципи ведення переговорів та практичні навички;

б. Теорія та практика інклюзії;

в. Управління проектом;

г. SMM;

д. Як працювати над ідеями;

е. Як продавати ідеї;

ж. Молодіжний менеджмент

з. Послуги молоді (волонтерство, вміння щось робити);

і. Профілактика як метод (у тому числі фізіологічна, психологічна, психіатрична допомога);

й. Як створити ГО, молодіжний центр, БФ тощо;

4) Проблеми, пов'язані з молоддю (12 годин лекцій + 12 годин семінарів)

- а. Сексуальна освіта;
 - б. Гендерні стосунки та дослідження;
 - в. Конфлікт та їх розв'язання;
 - г. Проблема залежностей;
 - д. Відносини з іншими;
 - і. Булінг;
 - ж. Працевлаштування;
 - з. Робота із кризами.
- 5) Дослідження (10 годин лекцій + 20 годин практична робота);
- а. Дослідження молоді: особливості та принципи;
 - б. Методи та типи дослідження (вивчення, освіта, профілактика, тематичне вивчення);
 - в. Комплексне навчання.

Час на лекції - 40 годин;

Час на заняття (семінари, практичні заняття) - 46 годин;

Час на самостійне навчання - 30 годин;

Час на МК – 4 години;

Пропонована загальна кількість годин – 120 / 3 кредити.

* Робоча група, що працювала над розробкою проекту програми складалася із 8 учасників.
Автором запропоновано блок стосовно молодіжної політики.

ДОДАТОК Л

Рекомендації для соціальних працівників в ТГ по роботі із військовослужбовцями, учасниками бойових дій та їх родинами

1. Налагодіть зв'язок з військоматом, щоб ви були в курсі того, кого з членів громади у вас призивають / мобілізують.

2. Розробіть (надайте) рекомендації родинам військових про те: - як себе поводити якщо не буде зв'язку із рідними певний час; - про що говорити коли дзвонитимуть або писатимуть військовому, а про що не говорити; - як і що писати/не писати в соціальних мережах про службу; - чиї запасні контакти вони мають мати або кому дати свої щоб могли із ними зв'язатися тощо.

3. Домовтеся про регулярні зустрічі із родиною військовослужбовця, бо ця родина переходить в зону ризику. Якщо у вашій громаді є інші родини, можна влаштувати клуб-підтримки.

4. Допоможіть родині продумати які свята вони будуть святкувати вдома і допомагати святкувати військовому на фронті. Подумайте яким чином вони могли б це зробити (крім дзвінка привітання відправити/передати посилку/листівку; передати вітання від знайомих та друзів, односельчан. Наприклад: ми мали досвід підготовки листівок школярами та знайомі в'язали теплі шкарпетки та випічку, й потім через волонтерів передавали ці пакунки військовим до Дня Святого Миколая в 2017 р.

5. Пошукайте психолога для родини і військового.

6. Сплануйте разом із родиною перші кроки по поверненню військового додому (після ротації або демобілізації). Складаючи план врахуйте, що план має містити дії пов'язані із ресоціалізацією: * відновленням морального та психологічного стану військовослужбовця та його родини; * адаптації до цивільного життя; * медичний, психологічний огляд; * відновлення соціальних зв'язків; * працевлаштування; * інструкція з реалізації соціальних гарантій (виплат різного типу, довідок, отримання землі, в які структури звертатися тощо); * домовтеся про регулярні зустрічі із членами родини разом та із кожним окремо – фактичний супровід родин; * підберіть перелік ГО або фондів які опікуються учасниками бойових дій з якими можна запропонувати працювати родині та колишньому військовослужбовцю.

7. Дійте.

8. Періодично повертайтеся до вашого плану і корегуйте його за потребою.

ДОДАТОК М

Визначення поняття «ефективність» різними авторами

Автор	Поняття
Агарков О., Арабаджиев Д., Єрохіна Т., Кузьмін В., Мещан І., Попович В.	Ефективність – суть ступеня реалізації мети. Кінцевим виразом цієї мірою служить результат: він співпадає з метою більшою чи меншою мірою. Ефективність в найбільш загальному вигляді розглядається як відношення отриманих результатів до раніше висунутих цілей. Таким чином, вона фіксує ступінь відповідності того, чого передбачалося досягти [174]
Анісімова С.	Ефективність – забезпечення соціально прийняттого рівня життя, попередження виникнення соціального іждивенчества працездатного населення [183, с. 97]
Бех В., Лукашевич М., Туленков М.	Ефективність повсякденної роботи соціальних служб на основі ефективного управління конкретними технологічними процесами надання соціальної допомоги, реабілітації, супроводу, профілактики чи обслуговування клієнтів/пацієнтів (в розумінні управління) [169]
Зверєва І.	Результативність та ефективність соціальної роботи з населенням багато в чому визначаються оптимальним рівнем становлення і функціонування соціальних служб, науковою обґрунтованістю вибору змісту, методів і технологічних прийомів роботи з людьми, безпосередніми й опосередкованими зв'язками і взаємовпливами потреб, інтересів, прагнень, мотивів поведінки людини в різних життєвих обставинах. [157, с. 41]
Комарова О., Попов В.	Ефективність – це максимально можливе в даних мовах досягнення цілей у задоволенні соціальних потреб населення при оптимальних витратах [183, с. 89-93]
Кузіна І.	Ефективність – це здатність системи соціальної роботи і кожного з її елементів задовольняти соціальні потреби населення. Ефективність соціальної роботи в першу чергу залежить від результатів діяльності кадрів соціальної роботи – людей, що виконують посадові завдання в системі органів і установ соціальної роботи та наділених відповідними повноваженнями, правами і відповідальністю [78]
Павленок П.,	Ефективність є складний феномен і складається з мети, результату, витрат, загальноприйнятих норм (або ідеалів) [106]

Усманов Б.	Ефективність роботи, що реалізується соціальними службами, їх працівниками, громадськими організаціями при взаємодії з клієнтами, є характеристика результативності данної праці, яка може бути виражена у досягненні визначених цілей: максимального задоволення їх соціальних потреб, вирішення різних соціальних проблем [183, с. 89-93]
Фальковськ К.	Ефективність – це якісно-кількісні характеристики цієї роботи, що показують – при необхідному ресурсному забезпеченні – своєчасність та повноту задоволення соціальних потреб різних категорій населення, вирішення їх соціальних проблем керівними органами, державними і недержавними соціальними службами, громадськими об'єднаннями та некомерційними організаціями, а також активними представниками громадян через створення умов для їх самореалізації [183, с. 91]
Холостова Є.	Ефективність – це співвідношення між досягнутими результатами (ефектами) і витратами, пов'язаними із забезпеченням цих результатів [160]. Ефективність діяльності – змінна величина: що в певний момент «задовольняє» суспільство, групи, клієнта, в інших умовах може вже не задовольнити їх. Тому визначати ефективність варто за формулою: щ було – що є – що має бути [43, с. 203-207]
Червякова Г. А.	При оцінці ефективності соціальної роботи важливо визначити співвідношення результату і витрат ресурсів, в тому числі не тільки матеріальних, програмних, інституційних, соціальних, але й індивідуальних ресурсів (клієнта), що зумовили цей результат [197]
Яковлев А. І	Ефективність може бути виражена ступенем вивченості (діагностики) і задоволення соціальних потреб категорій людей, що потребують допомоги і соціальної підтримки [183, с. 89-93]

Джерело: розроблено автором Л. Петрухан-Щербаковою

ДОДАТОК Н

АНКЕТА

для аналізу та розробки плану підвищення матеріального стану клієнта
(створено на основі робіт Мері Елен Річмонд із сучасними інтерпритаціями)

1. Скільки вам повних років?
2. Який ваш стан здоров'я? Чи є інвалідність?
3. Ким ви працюєте? Як довго?
4. Чи маєте ви додаткові джерела доходу?
5. Скільки членів вашої родини проживають разом з вами?
6. Хто з них працює? Ким?
7. Який місячний сімейний бюджет?
8. Які суми отримують працюючі?
9. Які додаткові джерела доходу є у членів вашої сім'ї?
10. Які основні статті видатків сімейного бюджету на місяць? (харчування, транспорт, оплата житла, одяг, кредити й борги (які суми і дати сплати), здоров'я/медицина, страховки, гігієна, товари для дому, депозити, розваги, незаплановані витрати тощо).
11. Шляхи оптимізації видатків:
12. Які кроки можуть бути зроблені, щоб збільшити ваш сімейний бюджет?
13. Чи може ще хтось із родини працювати? Ким?
14. Чи можуть ті, що працюють, претендувати на вищу оплату праці?
15. Чи можуть працюючі змінити роботу на кращу? Що для цього необхідно?
16. Чи можливо підвищити кваліфікацію, або напрям роботи працюючих щоб збільшити сімейний дохід?
17. Чи знайомі члени вашої родини із системами накопичення?
18. Чи володіють члени вашої родини знаннями і навичками у сфері фінансової грамотності?
19. Де можливо зекономити, щоб збільшити фінансові можливості родини?
20. (наприклад: переїхати в квартиру із меншою орендною платою, або переїхати ближче до роботи і економити на проїзді, не витратити на незаплановані покупки (ходити зі списком в магазин), вчасно платити по кредитах і не збільшувати відсоток тощо).

ДОДАТОК П

Список публікацій здобувача, що відображають наукові результати дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ворначева Л. Ю. Вплив соціально-історичних умов на формування теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд (1900-1928 рр.). *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. пр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2014. №21, С. 98–101.
2. Петрухан-Щербакова Л. Основні положення професійної етики соціального працівника у спадщині Мері Елен Річмонд (1861–1928 рр.). *Освітологічний дискурс*. 2018, №1-2, С. 51–60.
3. Петрухан-Щербакова Л. Теоретичні підходи до поняття «ефективність соціальної роботи» в спадщині Мері Елен Річмонд. *Неперервна професійна освіта: Теорія і практика*. Київ. 2018. № 1–2. С. 108–113. – DOI: [https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(1-2\)108113](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(1-2)108113).
4. Petrukhan-Shcherbakova L., Chernukha N. The main aspects of the activities of charitable organizations in the legacy of Mary Ellen Richmond. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (October/December) No. 4. P. 108–115.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ворначева Л., Полобюк Т. Волонтерство як складник формування активного громадянина. Соціальний тренінг. *Українська мова та література в школах України*. 2015. №6 (146). С. 53–63.
6. Чернуха Н., Ворначева Л. Роль сучасників М. Е. Річмонд у формуванні її теорії соціальної роботи. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17) лютий. С. 133–136.
7. Петрухан-Щербакова Л. Поняття «ефективності» в соціальній роботі у спадщині Мері Елен Річмонд (частина I). *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Серія «Соціальна робота». 2017. № 1(1) С. 20–23.
8. Петрухан-Щербакова Л. Ю. Педагогічний контент соціальної роботи (з клієнтами) у спадщині Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.). *Virtus : Scientific Journal* / ed. A. Zhurba. 2020. № 43. С. 140–143.
9. Петрухан-Щербакова, Л. Основні групи клієнтів у спадщині М. Е. Річмонд. *Гілея: науковий вісник*. Київ: «Видавництво «Гілея». Спецвипуск. 2020. С. 75-77.
10. Петрухан Л. Роль Мері Елен Річмонд в інституалізації теоретичних основ соціальної роботи. *Формування світогляду особистості та соціальне конструювання сучасного світу* : матеріали міжрег. наук.-практ. конф. (Краснодон, 24 червня 2011 р.). Краснодон, 2011. С. 145–149.
11. Ворначева Л. Ю. Формування особистості М. Е. Річмонд у період професійного становлення дослідниці (1961–1900). *Дослідження молодих учених в контексті розвитку сучасної науки* : матер. IV щорічної всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 берез. 2014 р.). Київ. 2014. С. 9–19.
12. Петрухан Л. Соціальний працівник ХХІ сторіччя: досвід підготовки фахівців соціальної сфери в спадщині Мері Елен Річмонд та сучасні тенденції.

Наукові дослідження: перспективи інноваційного розвитку суспільства і технологій : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20-21 січ. 2017 р.). Київ, 2017. С. 170–176.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Петрухан Л. Ю. Соціологічний метод контент аналізу як метод формування теорії соціальної роботи М. Е. Річмонд. *Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти* : зб. наук. пр. III міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 27-29 груд. 2011 р.). Луганськ, 2011. С. 1–20.

14. Петрухан Л. Ю. Соціологічні методи дослідження в емпіричній сфері теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд. *Перший крок у науку* : матер. VII всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20-21 берез. 2012 р.). Луганськ, 2012. Т. 2. С. 270–273.

ДОДАТОК Р

Відомості про апробацію результатів дисертації

Міжнародні науково-практичні конференції:

II Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: варіативність моделей неперервної педагогічної освіти» (м. Київ, 28.11.2018), очна форма участі. Тема доповіді: Система підготовки соціальних працівників у спадщині Мері Елен Річмонд.

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та концепції нової української школи» (Київ, 2-3.11.2017), очна форма участі. Тема доповіді: Сучасні навчальні он-лайн-платформи як засіб формування конкурентоспроможного педагога.

Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (м. Київ, 30.11.2016 р.), очна форма участі. Тема доповіді: Можливості імплементації закордонного досвіду з підготовки фахівців соціальної роботи у сучасний освітній процес.

II Міжнародна науково-практична конференція «Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти (м. Київ, 25-26.02.2016), очна форма участі. Тема доповіді: Державно-громадське управління в сфері освіти: тенденції змін в законодавстві України.

Міжнародна науково-практична конференція «Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри» (м. Київ, 14.05.2015), очна форма участі. Тема доповіді: Професійні та особистісні вимоги до соціальних працівників у спадщині Мері Елен Річмонд.

II Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (м. Луганськ, 7-9.11. 2014), очна форма участі. Тема доповіді: Соціалізація особистості в теорії М. Е. Річмонд.

IV Міжнародна науково-практична конференція «Акмеологія – наука XXI століття» (м. Київ, 2014), очна форма участі. Тема доповіді: Вплив соціально-історичних умов на теорію соціальної роботи Мері Елен Річмонд (1900-1928).

Міжнародна студентська науково-практична конференція «Інформаційні технології (ІТ): соціально-психологічні реалії та перспективи для особистості та соціуму» (м. Київ, 18.04.2013), очна форма участі. Тема доповіді: Роль ІТ в діяльності громадських організацій України».

III Міжнародна науково-практична конференція «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональні аспекти» (Рубіжне-Луганськ-Житомир-Новочеркаськ-Баку-Ніш, 27-29.11.2011), очна форма участі. Тема доповіді: Соціологічний метод контент аналізу як метод формування теорії соціальної роботи М. Е. Річмонд.

Всеукраїнських науково-практичних конференціях

II Всеукраїнська науково-практичних конференціях: «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні

практики» (м. Київ, 11.11.2020), очна форма участі. Тема доповіді: Особистісне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій в роботах М. Е. Річмонд.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (м. Київ, 16.03.2018), очна форма участі. Тема доповіді: вплив соціально-економічних та педагогічних умов на роботу соціального працівника у спадщині Мері Е. Річмонд.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 15.12.2017), очна форма участі. Тема доповіді: Поняття «ефективність у соціальній роботі» у спадщині Мері Елен Річмонд.

IV Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Наукова молодь 2016» (м. Київ, 15.12.2016), очна форма участі. Тема доповіді: Соціальний працівник XXI сторіччя: досвіді підготовки фахівців соціальної сфери в спадщині Мері Елен Річмонд та сучасні тенденції.

VI щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 21.04.2016), очна форма участі. Тема доповіді: Професійна діяльність Мері Елен Річмонд: основні напрями в роботі з клієнтами.

Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 10-річчю створення психолого-педагогічного факультету «П'яти сіверянські соціально-психологічні читання». (м. Чернігів, 29.10.2014), очна форма участі. Тема доповіді: Соціальне оточення як фактор розвитку особистості за авторською теорією Мері Елен Річмонд.

IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2014), очна форма участі. Тема доповіді: Формування особистості М. Е. Річмонд в період професійного становлення (19861-1900).

VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Перший крок у науку» (м. Луганськ, 2012 р), заочна форма участі. Тема публікації: Соціологічні методи дослідження в емпіричній сфері теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд.

Регіональних наукових конференціях:

Відкрита регіональна науково-практична конференція «Соціальна робота: шляхи забезпечення ефективності» (м. Луганськ, 2013), очна форма участі. Тема доповіді: Мері Річмонд: щодо особливостей гендерних відмінностей та їх значення в професійній діяльності соціального працівника.

Міжрегіональна науково-практична конференція «Формування світогляду особистості та соціальне конструювання сучасного світу» (м. Краснодар, 24.06.2011), очна форма участі. Тема доповіді: Роль Мері Річмонд в інституалізації теоретичних основ соціальної роботи.

Всеукраїнському науково практичному семінарі «Феномен нового вчителя в системі професійної підготовки освітянина» (Київ, 21.12.2017), очна форма участі.

Тема доповіді: Феномен соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд в системі професійної підготовки освітянина.

Міжнароджних обмінах:

У рамках реалізації програми Erasmus+: YOUTHPASS mobility of Youth Workers за програмою International training course «Participation laboratory: using Erasmus Plus projects to promote real Participation» (Литва, Вільнюс, 12.-23.03.2017), очна форма участі. Тема доповіді: Молодіжна політика в Україні.

Проект «Обмін між молодіжними працівниками Литви та України» (Україна, Київ, 2018 р.), очна форма участі. Тема доповіді: Можливості використання теорії і практики соціальної роботи Мері Елен Річмонд в сучасних реаліях в роботі із молоддю.

ДОДАТОК С

Довідки та акти про впровадження результатів дослідження

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

01033, м. Київ, вул. Володимирська, 64/13
телефон; факс: 380 (44) 521-35-09
e-mail: psy-univ@ukr.net

№ 016/99

«17» 06 2020 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації
Петрухан-Щербакової Людмили Юрївни
на тему: «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності
13.00.05 – соціальна педагогіка

Упродовж 2017–2018 років на базі кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка здійснювалася апробація результатів дисертації Л.Ю. Петрухан-Щербакової з теми «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд».

У означений період Людмила Юрївна Петрухан-Щербакова в партнерстві із доктором педагогічних наук, професором Надією Миколаївною Чернухою провели серію лекцій та майстер-класів для студентів спеціальності за освітньо-науковою програмою «Магістр 231. Соціальна робота» за темами: «Історія розвитку соціальної роботи в США», «Методи роботи із різними групами клієнтів в соціальній роботі США», «Досвід використання кейс-методу у спадщині Мері Елен Річмонд», «Система підготовки соціальних працівників у США», «Молодіжна політика в Україні», «Соціальна робота із молоддю на прикладі діяльності громадських організацій та благодійних фондів» в процесі яких були розкриті такі положення дисертаційного дослідження як історія становлення соціальної роботи в Америці; основні положення теорії соціальної роботи М. Е. Річмонд в сфері підготовки фахівців благодійної сфери та роботи із різними типами клієнтів. Такі навчальні заходи сприяли поглибленій підготовці та підвищенню рівня професійної компетентності студентів.

Результати дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової отримали високу оцінку при обговоренні та були затверджені на засіданні кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки та рекомендовані до подальшого впровадження (протокол № 10 від 09 від 10 квітня 2020 р.). Акт виданий для подання до спеціалізованої вченої ради.

Завідувач кафедри
соціальної реабілітації та
соціальної педагогіки,
доктор психологічних наук, професор

Декан факультету психології
КНУ імені Тараса Шевченка,
доктор психологічних наук, професор

Олена Чуйко

Іван Данилюк

Факультет психології

011274
 Приватне акціонерне товариство
 «Вищий навчальний заклад
 «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
 АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
 ПЕРСОНАЛОМ»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
 Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
 e-mail: lapm@lapm.edu.ua

The Private Joint-Stock Company
 «Higher Education Institution
 «Interregional
 Academy
 of Personnel Management»

2, Frometiv's'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
 Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
 e-mail: lapm@lapm.edu.ua

" 01 " лютого 2020 № 3816

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
Петрухан-Щербакової Людмили Юрїївни
на тему: «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен
Річмонд», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Упродовж 2014–2018 років на базі кафедри суспільних дисциплін і соціальної роботи Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук (раніше кафедра політології, соціології та соціальної роботи Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук) Міжрегіональної академії управління персоналом здійснювалася апробація результатів дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової з теми «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд». Основні положення та висновки дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової полягають у систематизації досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, пов'язаних із вивченням автобіографії, опублікованих та не опублікованих робіт й інформації пов'язаної із життям та діяльністю Мері Елен Річмонд.

Основні позиції дисертаційного дослідження Людмили Юрїївни Петрухан-Щербакової були використані в процесі розробки навчальних програм та при викладанні дисциплін для студентів «Галузь знань 23. Соціальна робота. Спеціальність 231. Соціальна робота».

Робота Л. Ю. Петрухан-Щербакової отримала високу оцінку при обговоренні й була затверджена на засіданні кафедри політології, соціальної педагогіки та соціальної роботи. Акт виданий для подання до спеціалізованої вченої ради.

Заступник директора ННІМВСН,
 доктор політичних наук,
 професор

Гольцов А.Г.

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Бул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ,
Україна, 04053, тел./факс: +380 44 272-19-02
e-mail: kubg@kubg.edu.ua, www.kubg.edu.ua

BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY

18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv,
Ukraine, 04053, tel./fax: +380 44 272-19-02
e-mail: kubg@kubg.edu.ua, www.kubg.edu.ua

27.11.2020 № 69-Н

На № _____ від _____

АКТ

**про впровадження результатів дисертації
Петрухан-Щербакової Людмили Юрївни на тему
«Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Упродовж 2014-2018 рр. на базі кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка здійснювалась апробація результатів дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової на тему «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд».

Дисертаційна робота Л. Ю. Петрухан-Щербакової виконана у рамках теми Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (0116U002960).

Основні положення та висновки дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової апробувались під час викладання дисциплін для студентів Інституту людини першого (бакалаврського) рівня освіти. Педагогічний контент теорії Мері Елен Річмонд, методи роботи з різними групами клієнтів, вплив оточення, громад і соціуму на особистість у спадщині М.Е. Річмонд було розглянуто під час вивчення навчальних дисциплін: «Педагогіка» (змістовий модуль «Загальна педагогіка») для студентів спеціальностей 6.010105 Корекційна освіта і 016 Спеціальна освіта (освітня програма «Логопедія»). Питання етики діяльності соціального працівника за теорією М.Е. Річмонд та етичної поведінки фахівця благодійної сфери за методом «casework» опрацьовували в рамках вибіркової початкової дисципліни «Педагогічна етика» для студентів спеціальностей 016 Спеціальна освіта (освітня програма «Логопедія»), 231 Соціальна робота, 231 Соціальна робота (освітня програма «Соціальна педагогіка»). Етику соціального працівника за теорією М. Е. Річмонд, методи роботи з різними групами клієнтів, вплив оточення, громад і соціуму на формування особистості у спадщині М.Е. Річмонд стали предметом аналізу при проведенні практичних занять під час вивчення дисциплін «Соціальна педагогіка: теорія і практика» (змістовий модуль «Соціологія виховання») для студентів спеціальності 231 Соціальна робота (освітня програма «Соціальна педагогіка»). Теоретико-методичний аналіз становлення соціальної роботи в США, методи роботи із різними групами клієнтів, зазначені в дослідженні, були розглянуті при викладанні навчальних дисциплін «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах», «Основи соціальної роботи», «Організація та активізація громад» для студентів

спеціальності 231 Соціальна робота (освітні програми «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка»).

Л.Ю. Петрухан-Щербаковою спільно з кандидатом педагогічних наук А.О. Поповою розробила і реалізувала бінарне заняття з дисципліни «Технології соціальної роботи з дітьми та молоддю в зарубіжних країнах» (квітень 2018 р.), у рамках якого студенти другого (магістерського) освітнього рівня зі спеціальності 231 Соціальна робота отримали досвід роботи за методом «casework», що сприяло їхньому професійному розвитку та удосконаленню фахових компетенцій.

Результати дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової отримали високу оцінку при обговоренні і були затверджені на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка і рекомендовані до подальшого впровадження (протокол № 19 від 24 листопада 2020 р.).

Акт виданий для подання до спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи

Наталія ВІННІКОВА

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
«КИЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР»

01033, м. Київ-033, вул. Світлана Петушок, 16. Тел: 224-22-11

Е-пошта: kabokomo@ukr.net

від міста Київ 2020 № 109

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації
Людмили Юріївни Петрухан-Щербакової
на тему: «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен
Річмонд» (зі спеціальності 13.00.05 – Соціальна педагогіка)
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук**

Апробація результатів дисертаційного дослідження «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд» Л. Ю. Петрухан-Щербакової відбувалося на базі Комунального закладу «Київський обласний молодіжний центр» упродовж 2016–2018 років.

Матеріали дослідження та результати аналізу наукових джерел, що використані при підготовці даної дисертаційної роботи дозволили більш ефективно працювати із молоддю з громад та студентством Київської області при розробці та реалізації тренінгових програм просвітницько-організаційної роботи Київського обласного молодіжного центру 2016–2018 рр.

Впровадження результатів дослідження сприяло позитивним змінам в сфері реалізації молодіжної політики в Київській області.

Впродовж 2016–2018 років Л.Ю. Петрухан-Щербакова проводила майстер класи, тренінги, семінари, стратегічні сесії, тематичні блоки на літніх таборівках для молоді. Після кожної роботи Л.Ю. Петрухан-Щербакова учасники мали конкретну інформацію та рекомендації щодо власного розвитку, або для молоді як у навчальних закладах, так і в громадах.

Плануємо в подальшому співпрацювати із Л.Ю. Петрухан-Щербаковою, а напрацьовані нею у співпраці із КОМЦ методичні матеріали використовувати в роботі із молоддю.

В.о. директора центру

Андрій МИХАЙЛОВ

ГРОМАДСЬКА СПІЛКА «НАЦІОНАЛЬНА МОЛОДІЖНА РАДА УКРАЇНИ»

01033, м. Київ, вул. Шота Руставелі, будинок 24, офіс 12, електронна пошта: nycukr@gmail.com,
тел: +380990927962

№ 25/05/2020_2
від 25 травня 2020 р. м. Київ

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації
Людмили Юрївни Петрухан-Щербакової
на тему: «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд»
(зі спеціальності 13.00.05 – Соціальна педагогіка)
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук**

Упродовж 2016–2018 років на базі Громадської Співки «Національна Молодіжна Рада України» здійснювалася апробація результатів дисертації Л. Ю. Петрухан-Щербакової з теми «Теорія та практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд».

Матеріали дослідження та методичні матеріали, розроблені в рамках дисертаційного дослідження Л. Ю. Петрухан-Щербакової були використані спільно в рамках просвітницько-організаційної, соціально-профілактичної та міжнародної роботи з молоддю.

Впровадження результатів дослідження Людмили Юрївни сприяло розвитку молоді, молодіжних організацій, реалізації молодіжних ініціатив та вплинуло на зміни в молодіжній політиці України.

Петрухан-Щербакова Л.Ю. протягом 2016–2018 років проводила майстер класи, тренінги та семінари для молоді, координувала групу з розробки пропозицій щодо впровадження молодіжної роботи в Україні, організувала збір пропозицій та їх укладання щодо молодіжної політики в Україні.

Окремо зазначимо важливий вклад Л. Ю. Петрухан-Щербакової: це співкоординація міжнародного проекту «Обмін між молодіжними працівниками Литви та України». Основними організаторами якого виступили Громадська співка «Національна Молодіжна Рада України», «Національна молодіжна рада Литви» (Lithuanian Youth Council), Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених Київського університету імені Бориса Грінченка. Проект реалізовувався за підтримки Міністерства Молоді та спорту в рамках здійснення обмінів молоддю відповідно до Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви. Учасниками виступили: 25 осіб з Литви та України, які були представниками молодіжних громадських організацій, молодіжних центрів, викладачі та студенти різних університетів (жовтень 2018 р.). Метою проекту було: знайомство учасників проекту та обмін успішними практиками для адаптації досвіду

молодіжних працівників Литви та України в навчальних курсах ЗВО та молодіжних центрах / просторах обраних міст / областей. За результатами проекту учасники отримали нові контакти та досвід;

дзналися особливості молодіжної політики в Україні та Литві, унікальні ознаки української та литовської культур; порівнювали моделі реалізації та впровадження молодіжного працівника як в Україні так і в Литві; розробили проект навчальної програми, який був переданий в Міністерство Молоді та спорту та запропонований представникам ЗВО для впровадження; подали рекомендації щодо покращення конкурсу проектів при Раді обмінів молоддю України та Литви (частина з яких були враховані при проведенні нового конкурсу проектів у 2019 р.). ГС «Національна молодіжна рада України» планує у подальшому в своїй роботі із молоддю використовувати напрацьовані Л.Ю.Петрухан-Щербаковою матеріали.

Генеральна секретарка
ГС «Національна молодіжна рада України»

Наталія ШЕВЧУК